Fiyatı: 9 TL (KKTC 11 TL)

Derin tarih

Sayı 41 Ağustos 2015

Tüm Bildikleriniz Tarih Olacak!

WILLIAM ENGDAHL

İNGİLİZLERİN PETROL SAVAŞI

Tutanaklar Nutuk'ta Sansürlenmiş

Erzurum Kongresi hakkında bildiklerinizi UNUTUN!

App Store
Google play

DerinTarih @derintarih DerinTarih derintarih derintarih derintarih.com

41
9 772147 055007

Turkcell'in gelmiş geçmiş en akıllı telefonu

TARİFENİZE EK AYDA

15 TL'DEN BAŞLAYAN FİYATLARLA*

T60
Turkcell
05:32
Google
05:32
20 Haziran Cmt
Google
Play Store
AppMarket
Turkcell

Birlikte, her gün daha iyiye...

TURKCELL

* Teklif, 24 ay taahhütlü Platinum Paket için geçerlidir.

Kampanya 29.06.2015 - 31.12.2015 arasında geçerli olup stoklarla sınırlıdır. Turkcell'in T serisi diğer telefonlarının özellikleri baz alınmıştır. Tarifeye ek ayda 15 TL teklifi, Platinum Paket'e yönelik 24 ay taahhütlü cihaz teklifleri için geçerlidir. Kampanyada sunulan cihaz için "Limit Puan Uygulaması" bulunmakta olup limit puanınız TCKN ile adınıza kayıtlı tüm hatlardaki kullanım ve ödeme alışkanlıklarınız değerlendirilerek belirlenir. Seçtiğiniz cihaz tekliflerine sahip olmak için limit puanınızın, kampanya kapsamında sunulan Turkcell T60 için 800 olması gerekmektedir. Limit puanınızın yeterli olmaması halinde, banka kredisiyle ödeme ya da "kredi kayıt skoru" sorgulama yöntemlerinden yararlanmak için Turkcell İletişim Merkezleri'ne başvurabilirsiniz. Kampanya taahhüdüne uyulmaması halinde söz konusu aykırılığın gerçekleştirildiği tarihten itibaren taahhüt süresi bitimine kadar ödenmesi gereken, vergiler dahil kalan cihaz taksitleri toplamı, takip eden fatura döneminde mobil hizmet faturasına bir kerede yansıtılır. Ayrıca taahhüde aykırılık tarihine kadar kampanya kapsamında Turkcell tarafından sağlanan indirimlerin/ücretsiz faydaların bedelleri toplamı ile kampanya iptal edilmeseydi taahhüt süresi sonuna kadar verilecek bedelin tahsil edilmemiş kısmının toplamı hesaplanır, müşteri lehine olan tutar esas alınarak, söz konusu tarihi takip eden fatura döneminde mobil hizmet faturasına bir kerede yansıtılır. Turkcell'in kampanya tarih ve şartlarında değişiklik yapma hakkı saklıdır. Detaylı bilgi www.turkcell.com.tr'de.

içindekiler

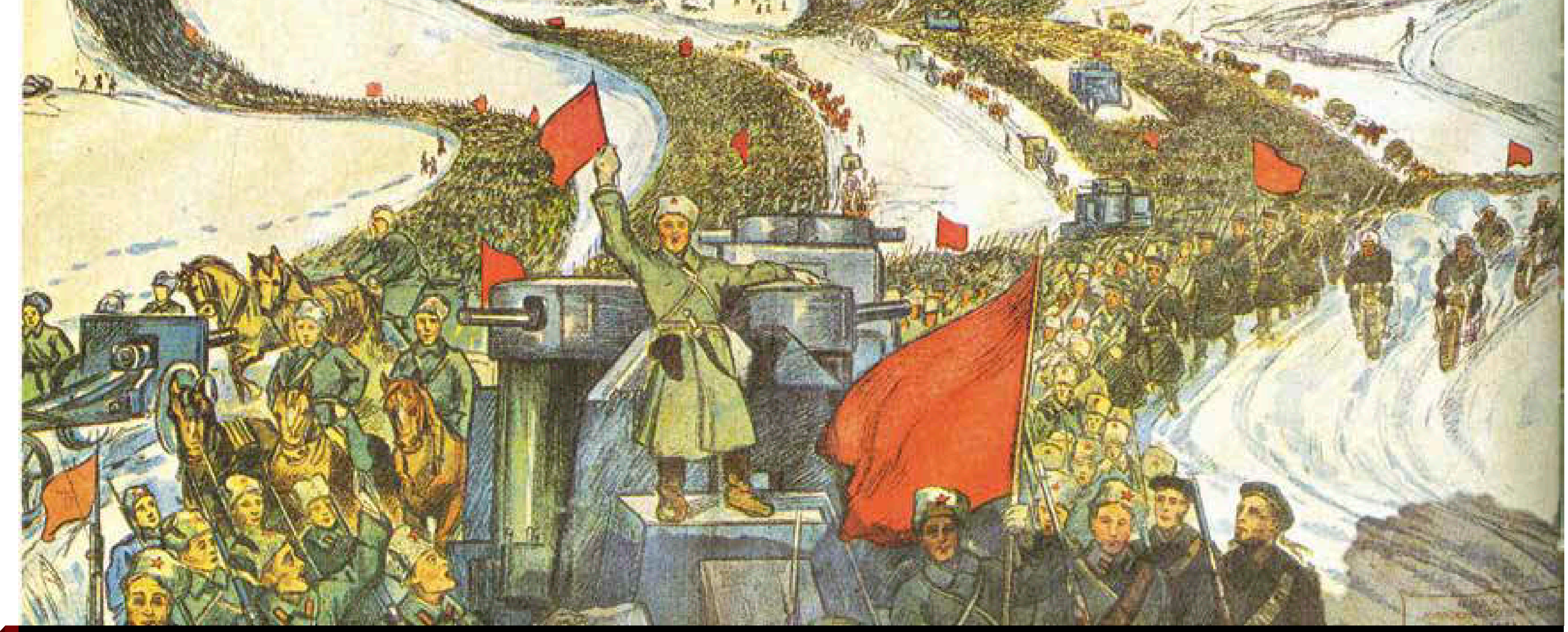

62
KAPAK DOSYASI
Erzurum Kongresi hakkında bildiklerinizi unutun!
TUTANAKLAR NUTUK'TA SANSÜRLENMİŞ
Mustafa Armağan, Şükrü Hanioğlu, Mustafa Budak, Mehmet Çelik

32
ERMENİLER BİZANS'I DEĞİL SELÇUKLU'YU TERCİH ETMİŞTİ
Muharrem Kesik

38
TARİHTEN KİM MESUL OLACAK?
İsmail Kara

54
BALKANLAR'DA OSMANLI MİRASINDAN NE KALDI?
Semavi Eyice

44
İNGİLİZLERİN PETROL OYUNU OSMANLIYI NASIL YIKTI?
William Engdahl

86
KOVBOY EFSANESİ AMERİKA'NIN SON SIĞIR ÇOBANLARI
Lonn Tylor

94
SULTAN IV. MURAD KİMDİ? DEVRİN İSKENDER'İ Mİ OSMANLI'NIN NERON'U MU?
Abdülkadir Özcan

114
500 YILLIK HESAP: OSMANLILAR VE KIZILBAŞLAR
Tufan Gündüz

02 Bizden Haberler
04 Bizden Size
08 Okur Hattı
10 Soru Cevap
12 Bunu da Gördük
14 Miras Metinler
16 Genç Kalemler
18 Aktüel
22 Ayın Kelimesi Kent
26 Ayın Tarihi
30 Eşyanın Kalbi Masa
100 Mehmet Saray Söyleşi
106 Siyasî Cinayetler
112 Gündem
120 Yavuz Bahadıroğlu
128 İslam Tarihi
136 Mim Kemâl Öke
138 Vitrindekiler
142 Bulmaca
144 Çizgisel Tarih

BİZDEN HABERLER

Okur Hattı: 0212 467 52 52 okurhatti@derintarih.com

İFTAR EŞLİĞİNDE TARİH ŞÖLENİ

Ramazan, rahmetli Süheyl Ünver'in dediği gibi bir kuyruklu yıldız gibi semamıza dokundu ve üzerimize kuyruğundaki altın tozlarını serpip gitti. Onun şehrayini altında kurulan sofralar bir baştan diğer başa gönül dostlarıyla doldu taştı. Dergimizin kıymetli yayın kurulu üyeleriyle bir araya geldiğimiz Mihrabad Korusu, 29 Haziran akşamı yalnız bir iftara değil, tam bir tarih şölenine de ev sahipliği yaptı. İsmail Kara, Şükrü Hanioğlu, Mehmet Genç, Mahmut Erol Kılıç, Abdülkadir Özcan, Uğur Derman, Beşir Ayvazoğlu, Mustafa Özel, Mustafa Budak, Kayıhan Abdülhamid Osmanoğlu, Muhammed Harb, Müfid Yüksel, Mahmut Akyürekli, Fatih Can, Haluk İmamoğlu, Mehmet Nuri Yardım, Muharrem Kesik, Metin Uçar, Vehbi Vakkasoğlu, Ömer Faruk Yılmaz, Ömer Hakan Özalp ve nice tarih dostunun katıldığı iftarımızda neler konuşuldu neler!

Yakın tarih sorgulamasında kayda değer bir yol kat ettiğimizi ifade eden hocalarımız dergimizdeki çeşitliliğin daha da artması için önerilerde bulundular. Genç ve dinamik dergi mutfağı, hocalarımızdan gelen takdirlerle motive oldu. Tabii teknik açıdan bazı eksiklerimiz de 'dost acı söyler' sözü gereğince masaya yatırıldı. Siyasetin dışında kalmamızın olduğu kadar bundan sonra da kalmaya devam etmemizin gerekliliği vurgulandı ve planladığımız projelerin detayları görüşüldü.

Böylesine kesretli nice dost sofralarında buluşmak ümidiyle sonraki Ramazan'ı iple çekiyoruz.

BASINDA DERİN TARİH

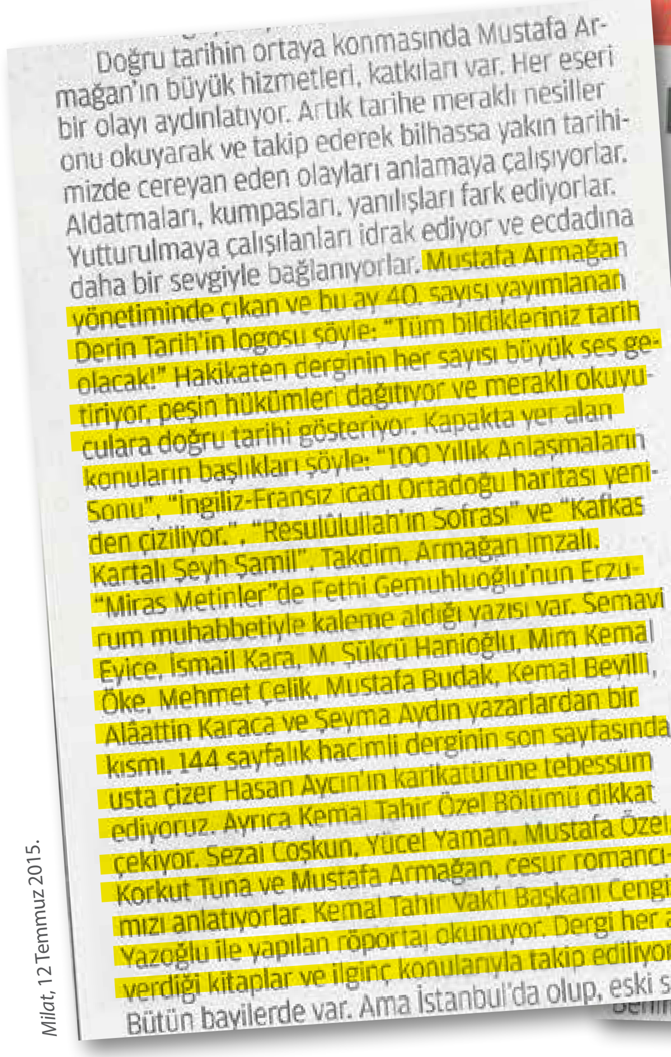

Doğru tarihin ortaya konmasında Mustafa Ar-
mağan'ın büyük hizmetleri, katkıları var. Her eseri
bir olayı aydınlatıyor. Artık tarihe meraklı nesiller
onu okuyarak ve takip ederek bilhassa yakın tarihi-
mizde cereyan eden olayları anlamaya çalışıyorlar.
Aldatmaları, kumpasları, yanılışları fark ediyorlar.
Yutturulmaya çalışılanları idrak ediyor ve ecdadına
daha bir sevgiyle bağlanıyorlar. Mustafa Armağan
yönetiminde çıkan ve bu ay 40. sayısı yayımlanan
Derin Tarih'in logosu şöyle: "Tüm bildikleriniz tarih
olacak!" Hakikaten derginin her sayısı büyük ses ge-
tiriyor, peşin hükümleri dağıtıyor ve meraklı okuyu-
culara doğru tarihi gösteriyor. Kapakta yer alan
konuların başlıkları şöyle: "100 Yıllık Anlaşmaların
Sonu", "İngiliz-Fransız icadı Ortadoğu haritası yeni-
den çiziliyor.", "Resulülullah'ın Sofrası" ve "Kafkas
Kartalı Şeyh Şamil". Takdim, Armağan imzalı.
"Miras Metinler"de Fethi Gemuhluoğlu'nun Erzu-
rum muhabbetiyle kaleme aldığı yazısı var. Semavi
Eyice, İsmail Kara, M. Şükrü Hanioğlu, Mim Kemal
Öke, Mehmet Çelik, Mustafa Budak, Kemal Beyilli,
Alâattin Karaca ve Şeyma Aydın yazarlardan bir
kısmı. 144 sayfalık hacimli derginin son sayfasında
usta çizer Hasan Aycın'ın karikatürüne tebessüm
ediyoruz. Ayrıca Kemal Tahir Özel Bölümü dikkat
çekiyor. Sezai Coşkun, Yücel Yaman, Mustafa Özel,
Korkut Tuna ve Mustafa Armağan, cesur romancı-
mızı anlatıyorlar. Kemal Tahir Vakfı Başkanı Cengiz
Yazoğlu ile yapılan röportaj okunuyor. Dergi her ay
verdiği kitaplar ve ilginç konularıyla takip ediliyor.
Bütün bayilerde var. Ama İstanbul'da olup, eski sa-

Milat, 12 Temmuz 2015.

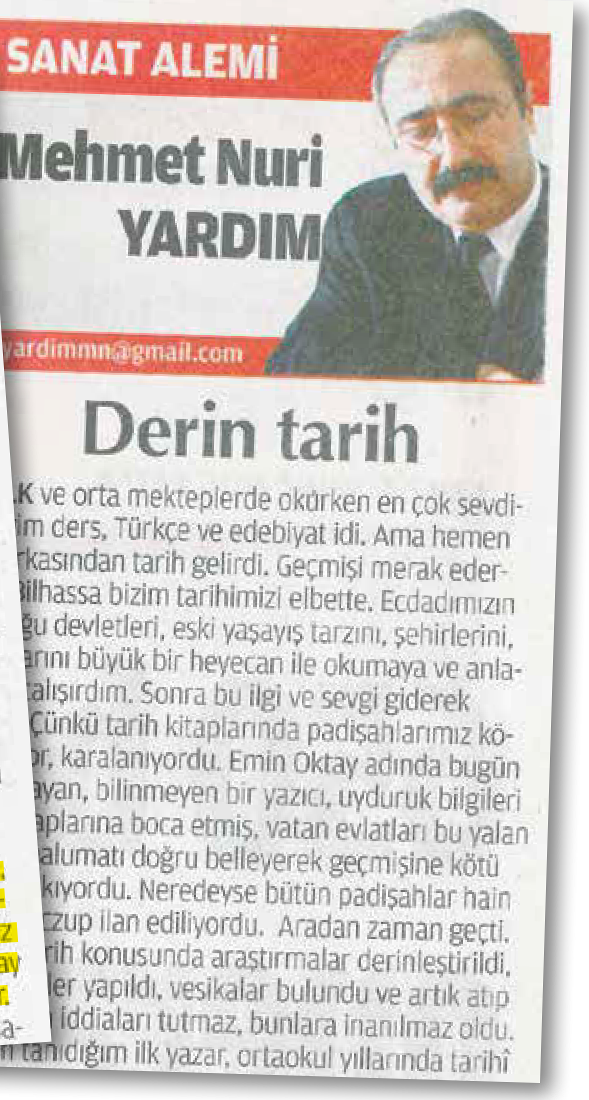

SANAT ALEMİ

Mehmet Nuri YARDIM

yardimmn@gmail.com

Derin tarih

K ve orta mekteplerde okurken en çok sevdi-
im ders, Türkçe ve edebiyat idi. Ama hemen
rkasından tarih gelirdi. Geçmişi merak eder-
ilhassa bizim tarihimizi elbette. Ecdadımızın
ğu devletleri, eski yaşayış tarzını, şehirlerini,
arını büyük bir heyecan ile okumaya ve anla-
alışırdım. Sonra bu ilgi ve sevgi giderek
Çünkü tarih kitaplarında padişahlarımız kö-
or, karalanıyordu. Emin Oktay adında bugün
ayan, bilinmeyen bir yazıcı, uyduruk bilgileri
aplarına boca etmiş, vatan evlatları bu yalan
alumatı doğru belleyerek geçmişine kötü
kıyordu. Neredeyse bütün padişahlar hain
czup ilan ediliyordu. Aradan zaman geçti.
rih konusunda araştırmalar derinleştirildi,
er yapıldı, vesikalar bulundu ve artık atıp
iddiaları tutmaz, bunlara inanılmaz oldu.
Benim tanıdığım ilk yazar, ortaokul yıllarında tarihî

Derin tarih
Tüm Bildikleriniz Tarih Olacak!

Sayı 41, Ağustos 2015
ISSN 2147-0553

Diyalog Dergi Yayıncılığı A.Ş. Adına İmtiyaz Sahibi
MUSTAFA ALBAYRAK

Genel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA ARMAĞAN

Yazı İşleri Şefi
ÖZLEM KOCUKELİ ÖZBAY

Editörler
HALİL SOLAK, MUNİSE ŞİMŞEK

Yayın Koordinatörü
RABİA ALBAYRAK

Editör Yardımcıları
OLCAY CAN KAPLAN, BÜŞRA SEZGİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
BURHAN İSTENCİ

Yayın Kurulu
MAHMUT AKYÜREKLİ, SALİM AYDÜZ
MUSTAFA BUDAK, M. FATİH CAN
YUSUF ZİYA CÖMERT, ŞİNASİ GÜNDÜZ
MUSTAFA KAÇAR, MUHARREM KESİK
ABDÜLKADİR ÖZCAN,
MEHMED NİYAZİ ÖZDEMİR, MÜFİD YÜKSEL

Danışma Kurulu
AHMET AĞIRAKÇA, ALİ BİRİNCİ
AHMET DEMİREL, UĞUR DERMAN
EKREM BUĞRA EKİNCİ, SEMAVİ EYİCE
MEHMET GENÇ, HÜSREV HATEMİ, İSMAİL KARA
KEMAL KARPAT, AYKUT KAZANCIGİL,
MAHMUD EROL KILIÇ
HEATH W. LOWRY, ÜMİT MERİÇ
EMİNE GÜRSOY NASKALİ, ORHAN OKAY
MİM KEMÂL ÖKE, NORMAN STONE

Çeviri
Z-ALP ÇEVİRİ (İNGİLİZCE)
OSMANLICA DERGİ (OSMANLICA)

Grafik Tasarım
SEDA ERTÜRKOĞLU, HARUN YÜCEL

Sosyal Medya
SUAT ÖZDEMİR

Fotoğraf
MUSTAFA CAMBAZ, SEDAT ÖZKÖMEÇ

Reklam
Genel Müdür: ABDULLAH HANÖNÜ
Genel Müdür Yrd.: ZİYA KADAM, GÜLAY BAYRAK
Reklam Müdürü: AYŞEGÜL DAG
Rezervasyon Müdürü: ABDULLAH BİLGİÇ
0212 612 29 30 (1727)
Mail: abdullah.bilgic@reklampiri.com

Baskı
ÖZCAN URAL (Satın Alma ve Baskı Müdürü)

Abone - Satış - Dağıtım
BİRLİKTE DAĞITIM A.Ş.

Abone ve Okur Hattı
0212 467 52 52
abone@derintarih.com.tr
okurhatti@derintarih.com.tr

Basım
İhlas Gazetecilik A.Ş.
Yenibosna - Bahçelievler, İstanbul 0212 454 30 00

Kurumsal Dağıtım
Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Samandıra, İstanbul 0216 585 91 00
www.turkuvazmatbaacilik.com

İletişim - Yönetim Yeri
Yenidoğan Mah. Kızılay Sok. No: 39
Bayrampaşa, İstanbul 0212 467 65 05
www.derintarih.com - iletisim@derintarih.com

Her hakkı mahfuzdur. Dergideki yazı, fotoğraf ve diğer görsellerin izin alınmadan veya kaynak gösterilmeden her türlü ortamda çoğaltılması yasaktır.

/garanti

UZMANINDAN KENTSEL DÖNÜŞÜM KREDİSİ GARANTİ'DE!

Merak edilen her şey kentseldonusumcevaplari.com'da,
ayrıntılı bilgi Garanti şubelerinde.

Garanti
Başka bir arzunuz?

MORTGAGE
UZMANI

RUHU OLAN BİR DERGİ ÇIKARMAK

Dergi çıkarmak dostlukları da düşmanlıkları da geliştirir. Bu kesin. Kıskançlıkları yuvalarından da çıkarabilir, sevenlerinizin dualarıyla gönlünüzü bir balon gibi hafifletebilir de. Geçenlerde bir dostumuz "*Derin Tarih*'in farkı, bir ruhu olması, bunu oluşturmak kolay değil" deyince 3,5 yıldır yüklendiğimiz nice külfet buharlaşıverdi zannettim.

Bir de yazar iftarımızda konuşulanları özetlesem ayağımızın yerden kesildiğine hükmederdiniz. İltifatları namınıza kabul ediyor, hatalar veya eksiklerimiz söylenince de üzerimize alıyoruz.

Önemsediğimiz iki 'kitle' var: Yazarlarımız ve okurlarımız. Aralarında köprü olduğumuzun şuurundayız. Yazarlarımızı memnun etmek ilk hedefimiz, zira onları memnun etmemiş olsak derginin niteliğini koruyamayız; ikinci hedefimiz okurları memnun etmek, zira onlar olmasa dergi hayatta kalamaz. Dolayısıyla yazar memnuniyeti nitelikli okuru besleyecek, okur memnuniyeti de nitelikli yazarları derginin kozası içinde tutacaktır diye düşünüyoruz.

Hatalarımız olmuyor mu? Olmaz olur mu? "Hatasız kul olmaz" diye bir köşeyi açarak bizi uyarın, bildirin, hatalarımızı düzeltelim diye hassaten rica etmiştik. Sadece memnuniyetinizi değil, iyi niyetli, yapıcı eleştirilerinizi de hasretle beklediğimizi tekrarlayalım.

Okurun ilgisini daima üzerinizde tutmak ve onu sürekli kılmak ciddi bir mesele… Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: *Derin Tarih* (fakir hariç) genç ve dinamik ekibiyle ve Türkiye'nin en nitelikli tarihçi kadrosuyla en azından bir şeyi başardı: Sağlıklı bilgiden kopmadan ve sulandırmadan da popüler tarihçilik yapılabilir ve geniş bir kitleye okutulabilir. Bu da yetmiyor, dünyadaki tarihçilerle temas kuruyor, yazılar yazdırıyor, söyleşiler yapıyoruz, özgün belgelerle daralan ufkumuzu genişletmeye çalışıyoruz. Ek kitaplar veriyoruz, posterler, mektuplar vs. Bütün derdimiz, gücümüz ve nefesimiz yettiğince size sağlıklı bilgi akışını sağlamak.

Başlarken 'Tüm bildikleriniz tarih olacak!" demiştik. Bugüne kadarki 6 bin sayfalık yayınımızla bunu başardığımız gibi çok daha fazlası için çalıştığımızı müjdeleyebiliriz.

Yahya Kemal "Bazı yerler vardır ki ruh eser" der. *Derin Tarih* de sayfalarında "ruh esen" bir dergi olma yolunda. 41 (+3 özel sayıyla 44) sayılık maceramızın dertleşmesini "Daha nice 40 sayılara" diye noktalayalım. Nasip olursa dertleşecek zamanımız olacak bol bol çünkü.

Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle hayırla kalınız.

Mustafa Armağan
Genel Yayın Yönetmeni

روحى اولان بر درگى چيقارمق

درگى چيقارمق دوستلقلرى ده دشمانلقلرى ده كليشديرير. قيصقانچلقلرى يووه‌لرندن ده چيقارابيلير، سَونلريڭزڭ دعالريله كوڭلڭزى بر بالون كبى خفيفلته‌بيلير ده. كچنلرده بر دوستمز ”درين تاريخڭ فرقى، بر روحى اولمسى، بونى اولوشديرمق قولاى دگل“ دييڼجه ٣،٥ ييلدر يوكلنديگمز نيجه كلفت بخارلاشيويردى ظنّ ايتدم.

بر ده يازار افطاريمزده قونوشيلانلرى أوزتله‌سه‌م آياغمزڭ يردن كسيلديگنه حكم ايدرديڭز. التفاتلرى نامڭزه قبول ايدييور، خطالر ويا اكسيكلريمز سويلننجه ده أوزريمزه آلييورز.

أونمسه‌ديگمز ايكى ’كيتله‘ وار: يازارلريمز و اوقورلريمز. آرالرنده كوپرو اولديغمزڭ شعورنده‌يز. يازارلريمزى ممنون ايتمك ايلك هدفمز، زيرا اونلرى ممنون ايتمه‌مش اولسه‌ق درگينڭ نيته‌لگنى قوروياميز؛ ايكنجى هدفمز اوقورلرى ممنون ايتمك، زيرا اونلر اولماسه درگى حياتده قالاماز. طولاييسيله يازار ممنونيتى نيته‌لكلى اوقورى بسله‌يه‌جك، اوقور ممنونيتى ده نيته‌لكلى يازارلرى درگينڭ قوزه‌سى ايچنده طوتاجقدر دييه دوشونويورز.

خطاليمز اولمييورمى؟ اولماز اولورمى؟ ”خطاسز قول اولماز“ دييه بر كوشه‌يى آچارق بزى اويارڭ، بيلديرڭ خطاليمزى دوزلته‌لم دييه خاصّةً رجا ايتمشدك. ساده‌جه ممنونيتڭزى دگل، ايى نيتلى، ياپيجى الشديريلريڭزى ده حسرتله بكله‌ديگمزى تكرارلايالم.

اوقورڭ ايلگيسنى دائما أوزريڭزده طوتمق و اونى سوركلى قيلمق جدّى بر مسئله... شونى راحتلقله سويله‌يه‌بيليرز: درين تاريخ (فقير خارج) كنج و ديناميك اكيبيله و تركيه‌نڭ اڭ نيته‌لكلى تاريخجى قادروسيله اڭ آزندن بر شيئى باشاردى: صاغلقلى بيلگيدن قوپمادن و صولانديرمادن ده پوپولر تاريخجيلك ياپيلابيلير و كنيش بر كتله‌يه اوقوتولابيلير.

بو ده يتمييور، دنياده‌كى تاريخجيلرله تماس قورويور، يازيلر يازديرييور، سويله‌شيلر ياپييورز، أوزگون بلگه‌لرله طارالان افقمزى كنيشلتمه‌يه چاليشييورز. اك كتابلر ويرييورز، پوسترلر، مكتوبلر وس. بتون درديمز، كوجمز و نفسمز يتديگنجه سزه صاغلقلى بيلگى آقيشنى صاغلامق.

باشلاركن ’توم بيلدكلريڭز تاريخ اولاجق!“ ديمشدك. بوگونه قدركى ٦ بيڭ صحيفه‌لك ياييمزله بونى باشارديغمز كبى چوق داها فضله‌سى ايچون چاليشديغمزى مژده‌له‌يه‌بيليرز.

يحيى كمال ”بعض يرلر واردركه روح اثر“ دير. درين تاريخ ده صحيفه‌لرنده ”روح اسن“ بر درگى اولمه يولنده. ٤١ (+٣ أوزل صاييله ٤٤) صاييليق ماجرامزڭ دردلشمه‌سنى ”داها نيجه ٤٠ صاييلره“ دييه نقطه‌لايالم. نصيب اولورسه دردلشه‌جك زمانمز اولاجق بول بول چونكه.

يڭى صاييلرده بولوشمق ديلگيله خيرله قاليڭز.

مصطفى آرمغان
كنل يايين يونتمنى

Vodafone Cep Cüzdan ile 5 TL indirim cebinde

Ödemenizi Vodafone Cep Cüzdan'ın temassız
ödeme özelliğini kullanarak yapın,
5 TL indirim kazanın.

Vodafone

Temassız Ödeme
Cep Cüzdan
vodafone

İndirmek için:

ANDROID APP ON Google play

Available on the iPhone App Store

VISA

Ptt

NFC (temassız ödeme) uyumlu Android işletim sistemli telefon ve NFC SIM kart kullanımı ile Cep Nakit Kart aktivasyonu gerekmektedir.

Vodafone Cep Cüzdan, Vodafone hatlı aboneler tarafından iOS ve Android işletim sistemli telefonlarda kullanılabilen ve kredi kartı, Cep Nakit ile birçok finansal işlemi yapmaya olanak tanıyan bir uygulamadır. Cep Cüzdan Temassız Ödeme Kampanyası, 20 Eylül 2015 tarihine kadar geçerlidir. NFC uyumlu SIM kartlar stoklarla sınırlıdır. Vodafone aboneleri, NFC'li SIM kart ve NFC'li cihaz sahibi olmaları durumunda, temassız POS cihazlarında temassız ödeme yapabilirler. iOS işletim sistemli telefonlarda NFC teknolojisi kullanılamamaktadır. Abonelerin Vodafone bayilerinden aldıkları NFC uyumlu SIM kartın içerisindeki Cep Nakit Kart'ın aktivasyonunun bayi çalışanları tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aktivasyon tamamlandığında Cep Nakitlerine otomatik 5 TL hediye yüklenecektir. Kampanyadan faydalanan aboneler, 5 TL hediyelerini temassız POS cihazları bulunan noktalarda kullanabilirler. Bu ürün bir Vodafone Elektronik Para ve Ödeme Hizmetleri A.Ş. ürünüdür. Vodafone Cep Cüzdan hakkında ve NFC uyumlu SIM kartların bulunduğu mağazalarımızla ilgili detaylı bilgi için: vodafone.com.tr/Servisler/Cep-Cuzdan.php

SPORU
HER ŞEYDEN
ÇOK SEVENLERE,
HER ŞEYDEN
ÇOK SPOR
DIGITURK'TE.

Spor Toto Süper Lig
İngiltere Premier Ligi
İspanya La Liga
İspanya Süper Kupa
Brezilya Ligi
Audi Cup 2015

digiturk.com.tr | (0212) 473 73 73

Formula 1
ATP Masters 1000
PBC Boxing
Wimbledon Tenis Turnuvası

Türkiye Basketbol Süper Ligi
Turkish Airlines Euroleague

LİG TV | Digiturk
Hayallerine dokun

/ / / Vine LİG TV

OKUR HATTI

Okur Hattı: 0212 467 52 52 okurhatti@derintarih.com

İLHAM KAYNAĞIM OLDUNUZ!

Dergiyi beğenerek ve ilgiyle takip ediyorum. Kafamdaki birçok sorunun cevabını sizinle buldum. Mayıs sayısındaki Süleyman Fethi Bey yazısını çok sevdim. Bu makale bana ilham kaynağı oldu ve tez konumu Süleyman Fethi Bey olarak düşünmeye başladım. Emeği geçen herkese çok teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız. **Ayten Uçar / Erzurum**

KALEMİNİZ KESKİN GAZANIZ MÜBAREK OLSUN

Derin Tarih'ten sonra gerçek tarihin ne kadar derinlerde olduğunu, her sayıda daha da fark ediyoruz. Üzeri örtülmüş gerçeklerin keşfi için çıktığınız bu yolculukta sessiz yığınların tarihe bakışı konusunda onlara "sayha olduğunuz için" teşekkür ediyor ve daima zirvede kalmanızı diliyorum. Rabbim kaleminizi tarih kalemizin hakikatleri için çarpışan kılıç, okur kitlenizi muhafız, dergiyi kaleden neşredilen ferman, yazar kadrosunu ise serdar kılsın.

İsmail Yıldız / Diyarbakır

CİLT KABI İSTİYORUZ

Elimizde 40 sayı ve 2 özel sayı ile birlikte 42 sayılık koca bir külliyatımız oldu çok şükür. Dergileri muhafaza edebilmemiz için *Derin Tarih* dergisi cilt kapaklarının tekrar satışa sunulmasını bekliyoruz.

Mustafa Deneci / Konya

DT: Yakında müjdemizi bekleyiniz.

TÜRK-KÜRT KARDEŞTİR

Aylardır derginizi okuyorum ve çok memnunum. Gittiğim berberden tutun da askerlik dönemimde nöbet tuttuğum yere kadar derginizi bıraktım ki başkaları da okusun diye. O derece yazdıklarınıza güveniyor ve yayılmasını istiyorum. Ufak bir ricam olacak: Necip Fazıl'ın İstanbul şiiri, Peygamber Efendimiz (sav)'e yazılan mektup, Çanakkale Harbi'nin görselleştirilmesi, kartpostallar, vb. inanılmaz hoşuma giden ve ilgilendiğim eklerinizdi. Bunlara güzel bir tane daha ekler misiniz? Kürt kökenli insanların yazmış olduğu "Türkler ve Kürtler kardeştir" vurgusu yapan bir mektup var. Bu mektubu bulup hediye olarak vermeniz bizi bölmek isteyenlere karşı en güzel cevap olacaktır. Allah yardımcımız olsun.

Ömer Kaya / Ankara

ÖYLE ULVİ BİR HEDİYEYDİ Kİ...

Mayıs ayından bu yana derginizi almaktayım. Lakin çok uzun zamandan beri varlığından haberdarım. Paylaştığınız önemli makaleler, verdiğiniz hediyeler takdire şayan. Özellikle Temmuz sayınızda biz okuyucularınıza armağan ettiğiniz Abdülaziz Han'ın Hz. Peygamber'e (sav) mektubu ömür boyu itina ile saklanacak bir eser. Bu duyarlılığınızdan ötürü bütün emektarlara teşekkürü borç bilirim.

Mustafa Ünlü / Karabük

KİŞİYE ÖZEL

ZAFER Mİ, GALİBİYET Mİ?

1915'de zaferle sonuçlanan Çanakkale deniz savaşlarında İtilaf devletlerinin bu cepheyi açmasındaki en önemli maksat İstanbul'un işgali ve Rusya'ya yardım gönderilmesiydi. Deniz savaşında aldığımız galibiyet İtilaf devletlerinin planını bozdu. Lakin 1918 yılında İtilaf devletleri İstanbul'u işgal ettiler. Bu ahvalde Çanakkale bir zafer midir yoksa mağlubiyet mi? Çanakkale Savaşı'nda alınan galibiyet İstanbul'un işgalini sadece ertelemiştir denilebilir mi?

Yeşim Doğanay / İstanbul

DT: 1915 yılında Çanakkale geçilseydi başkentimiz dahi "kahren", yani savaşla işgal edilmiş olacaktı. Oysa Mondros'la gelen, "hukuken" işgaldir ve geçici olacaktır. Nitekim Lozan imzalanınca gitmişlerdir.

VİDEO DESTEKLİ CD HEDİYESİ

Hazırladığınız başarılı ve etkili dergi için tebrik ederim. Gerçekten 16 yıllık eğitim hayatında öğrenemediğimiz birçok bilgiyi bu çalışma neticesinde öğrenebiliyoruz. Her ay dergiyi en iyi şekilde hazırlamak için çok yoğun bir tempoyla çalıştığınızı tahmin etmek güç değil. Ancak buna ilave olarak her derginin kapak konusuyla ve derginin içeriğiyle ilgili görsel materyallerden oluşan ve ek olarak verilecek bir CD'nin çok faydalı ve ilgi çekici olacağını düşünüyorum. Özellikle konuyla ilgili videolar veya canlandırmalar, hatta animasyonlar çok iyi olurdu. Bilhassa bahsi geçen konu savaş ve cephelerse harita üzerinde oluşturulacak animasyonlar konunun kavranması için önemli bir destek olur.

Oğuz Türk Bahçecioğlu / İstanbul

twitter.com/derintarih

@ismaeltaspinar1 / İsmail Taşpınar
Derin Tarih'in 40. sayısı hayırlı olsun. 40 bin kere maaşallah!

@ToktasSeymanur / Ş. Toktaş
@derintarih Karanlıktan aydınlığa kavuşmanın adı DERİN TARİH'TİR. Emanetinizi itinayla saklayacağım.

@ikicihan1907 / Cihan Cihan
Çok özel bir mektup. Bu mektubu bizle buluşturan Derin Tarih ekibine şükranla...

@z_kdgn / Zeki Akdoğan
Temmuz sayısı sanki Ecdat'tan gelen bir nefes gibi… Bu güzel duyguyu yaşattığınız için teşekkürler.

@pofuduktosbaa / Ebrar Fındık
Mektuptan ve yazmaktan uzak olan bir nesil olunca daha da bi hoşumuza gitti açıkçası, teşekkürler.

@ibrahimturk27 / İbRaHiM TüRk
Tüyleri diken eden o mektup için sonsuz teşekkürler.. Derin Tarih ailesine selamlar…

@sezerakyol_ / Sezer Akyol
Bu ülkede güzel şeyler düşünüp, güzel şeyler yapan güzel insanlar halen var. Teşekkürler @derintarih

@betuulbyrk / Betül Bayrık
Türkiye`nin doğruları aktaran tek tarih dergisi. Karanlıktaki sırlar açığa çıkıyor... @derintarih

@alperentomakin / ALPEREN
@derintarih dergisi Temmuz baskısı sayfa 16'daki analiz mutlaka okunmalı! Özellikle Türkçe öğretmenleri tarafından...

@kamilozkaynak / Kamil Özkaynak
Kemal Tahir günümüzdeki tarih müfredatına ders veriyor adeta; teşekkürler Derin Tarih...

@musaaydogdu / M. AYDOĞDU
Dergi şu ramazan gününde bayram hediyesi gibi. Özel mektup benim için özel bayram hediyesi oldu.

@m_erdogan53 / M. Erdoğan
@derintarih Haziran sayısında Çerkesler'e yapılan zulümü öfkeyle ve üzüntüyle okudum. Batı'nın iki yüzlülüğünü bir kez daha teyit ettim.

Ayın tweeti olmak için orijinal tweetlerinizi bekliyoruz.

MACERA HİÇ BU KADAR ÇEKİCİ OLMAMIŞTI!
TIVOLI

SSANGYONG
ŞAHSUVAROĞLU
DIŞ TİCARET LTD. ŞTİ.

Size en yakın yetkili satıcı için: (0.216) 493 19 19
/ssangyongtr
www.ssangyong.com.tr

T I V O L I
I L O V I T

SİZ SORUN TARİHÇİLER CEVAPLANDIRSIN!

Tarihle ilgili merak ettiğiniz soruları e-maille **okurhatti@derintarih.com** hesabına veya postayla **Yenidoğan Mah. Kızılay Sk. No: 39 Bayrampaşa-İstanbul** adresine gönderebilirsiniz

HACERÜLESVED NEDEN KAÇIRILDI?

Karmatîler Hacerülesved taşını niçin kaçırdılar?
Gülsüm Kara
Erzurum

Bahreyn Karmatîlerinin lideri Ebu Tahir el-Cennabî 930 yılında, Hac döneminde Mekke'ye bir baskın düzenledi. Binlerce insanı öldürerek cesetlerini Zemzem kuyusuna attırdı. Kâbe'nin kapısını tahrip ederek Hacerülesved'i yerinden söküp Bahreyn bölgesindeki Ahsa'ya (Hecer) götürdü. Hacerülesved 950'ye kadar 20 yılı aşkın bir süre burada kaldıktan sonra Mekke'ye getirilerek yerine konuldu. Taşın Abbasi Halifesi Mutî Lillah ya da Fatımî Halifesi Mansur Billah tarafından fidye ödenmek suretiyle geri alındığına dair iki farklı rivayet mevcut.

Ebu Tahir el-Cennabî'nin Hacerülesved'i kendi memleketine neden götürdüğü hususunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazılarına göre Karmatîlerin amacı Hac ibadeti için insanları Mekke yerine Ahsa'ya gitmeye teşvik ederek ekonomik çıkar sağlamaktı. Fakat Müslümanlar yine Mekke'yi tercih ettiler. Ayrıca o yıllarda Karmatîler arasında Mehdi'nin zuhur edeceği ve İslam şeriatını kaldıracağı inancı hâkimdi. Hacerülesved'in sökülüp götürülmesinin, bunu ifade etmek üzere sembolik bir anlamının olması muhtemeldir. Ancak Mehdi uzun süre gelmediği için Hacerülesved'i iade etmeyi kabul etmişlerdi.

Prof. Dr. Adnan Demircan

DÜRZİLER MÜSLÜMAN MIDIR?

Dürziler Müslüman mıdır, Hıristiyan mı? İnanç esasları nelerdir?
Hülya Eryiğit / Malatya

Dürzilik, Fatımî Devleti'nin 6. halifesi Hakim Biemrillah döneminde (996-1021), Vezir Hamza b. Ali tarafından kurulan batınî özelliklere sahip dinî bir fırkadır. Fırka adını önemli bir propagandisti olan Anuş Tegin (Neştekin) ed-Derezî'den almıştır. Araştırmacılar Dürziliğin, batınî karakteri ve gizliliği kendisine prensip edinmesi sebebiyle, gerçek yüzünü öğrenmenin mümkün olmadığını belirtmektedirler. Bununla beraber ibadete ihtiyaç kalmadığı düşüncesiyle İslamdaki ameli yükümlülükleri reddederler. Hakim Biemrillah'ın ilah ve Hamza b. Ali'nin yaratılışın esası olduğuna inanmak, onun vezirlerini tanıyarak 7 Esas'ı kabul etmek temel inanç esaslarıdır. Hakim Biemrillah'ı ilah kabul etmeleri Dürzileri İslamın temel inançlarından uzaklaştırmaktadır.

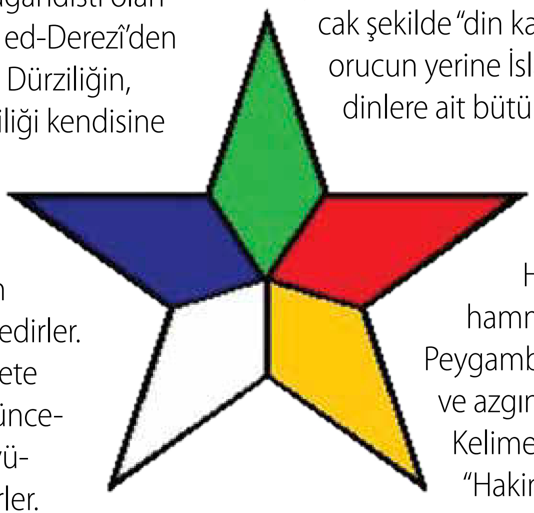

Dürziliğin günlük hayatı belirleyen 7 Esas'ı şöyledir:

Namazın yerine sadece fırkaya mensup olanlara karşı "doğru sözlü" olmak, zekatın yerine mezhep mensuplarını kapsayacak şekilde "din kardeşlerini korumak", orucun yerine İslam dahil önceki dinlere ait bütün ibadetlerin terki anlamına gelen "var olmayana ibadetten vazgeçmek", Haccın yerine Hz. Muhammed (sav) dahil bütün Peygamberleri kapsayan "İblis ve azgınlardan uzak durmak", Kelime-i Şehadet'in yerine "Hakim Biemrillah'ı ilah kabul etmek, cihadın karşılığı olarak da Hakim Biemrillah'ın hükümlerine rıza göstermek ve boyun eğmek"tir.

Prof. Dr. İsmail Taşpınar

SELÇUKLU BANDOSU

Selçuklularda da mehter takımı var mıydı?
Seyfettin Arıkan / Balıkesir

Davul çalmak Asya toplumlarının genelinde görülen bir gelenek. Selçuklularda Askerî Mızıka'nın, yani bandonun özel bir surette çaldığı Nevbet (Nöbet) adı verilen müzik aynı zamanda bir saltanat alametiydi. Sadece hükümdarlar beş vakit nevbet çaldırabilirlerdi. Melikler ise üç vakit nevbet çaldırabiliyorlardı. Bunu beşe çıkardıklarında isyan işareti kabul edilirdi. Askerî Mızıka (Tablhâne, Mehter Takımı), savaş zamanları da önemli bir görev icra etmekteydi. Davul ritmleriyle ordu önceden eğitildiği üzere bazı savaş taktik ve komutlarını anlıyor, emredilen görevi bu şekilde yerine getiriyordu. Orduyu savaşa şartlandırmak, hazır ol komutunu vermek, zaferi müjdelemek, dağılan ve kaçmaya yüz tutan birlikleri toparlamak ya da geri çekilmek için verilen komutlar bunlar arasındadır. Askerî Mızıka'nın çaldığı müzik aletlerinin başında davul gelmektedir ki, buna kös ve nekkâre gibi isimler de verilir. Bunun dışında boru (ney, borazan, zurna, trompet) ve zil (çan) gibi müzik aletleri de kullanılmaktaydı.

Meşhur Haçlı yazarı Albertus, 1101 yılında Merzifon yakınında Haçlılar ile Türkler arasında yapılan savaşı anlatırken Türk ordugâhında davullar ve borazanlar çalınarak askerlere komut verildiğinden bahseder.

Doç. Dr. Muharrem Kesik

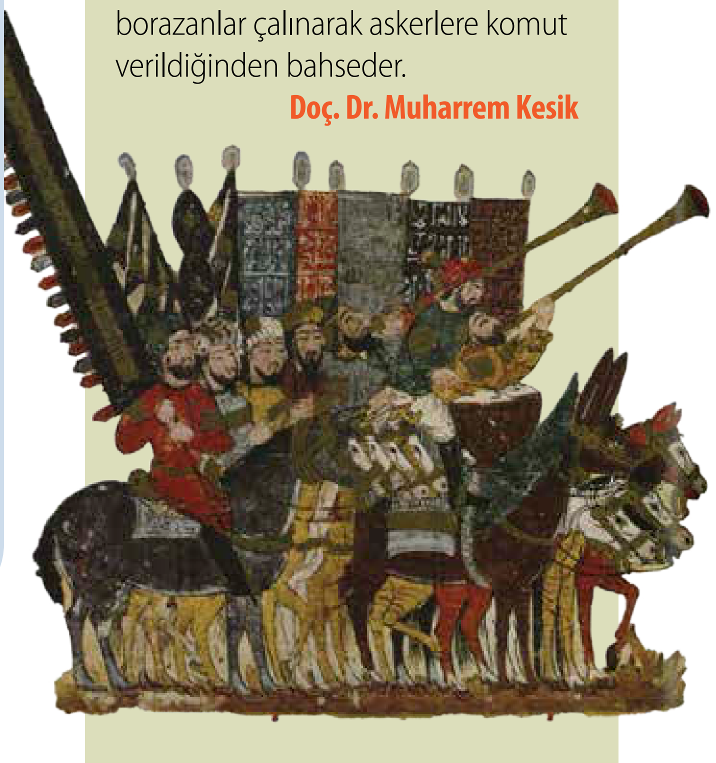

TÜRKİYE VESTELLENİYOR

TÜRKİYE'NİN TÜM RENKLERİ
VESTEL 4K KAVİSLİ TV'DE!

Bu toprakların tüm renkleri tüm gerçekliğiyle evinizde olsun diye
Vestel'den Türkiye'nin ilk yerli üretim 4K kavisli TV'si.
Hayatınızı renklendiren 4K Ultra HD ailesinin en yeni üyesi.

#GURURLAYERLİ

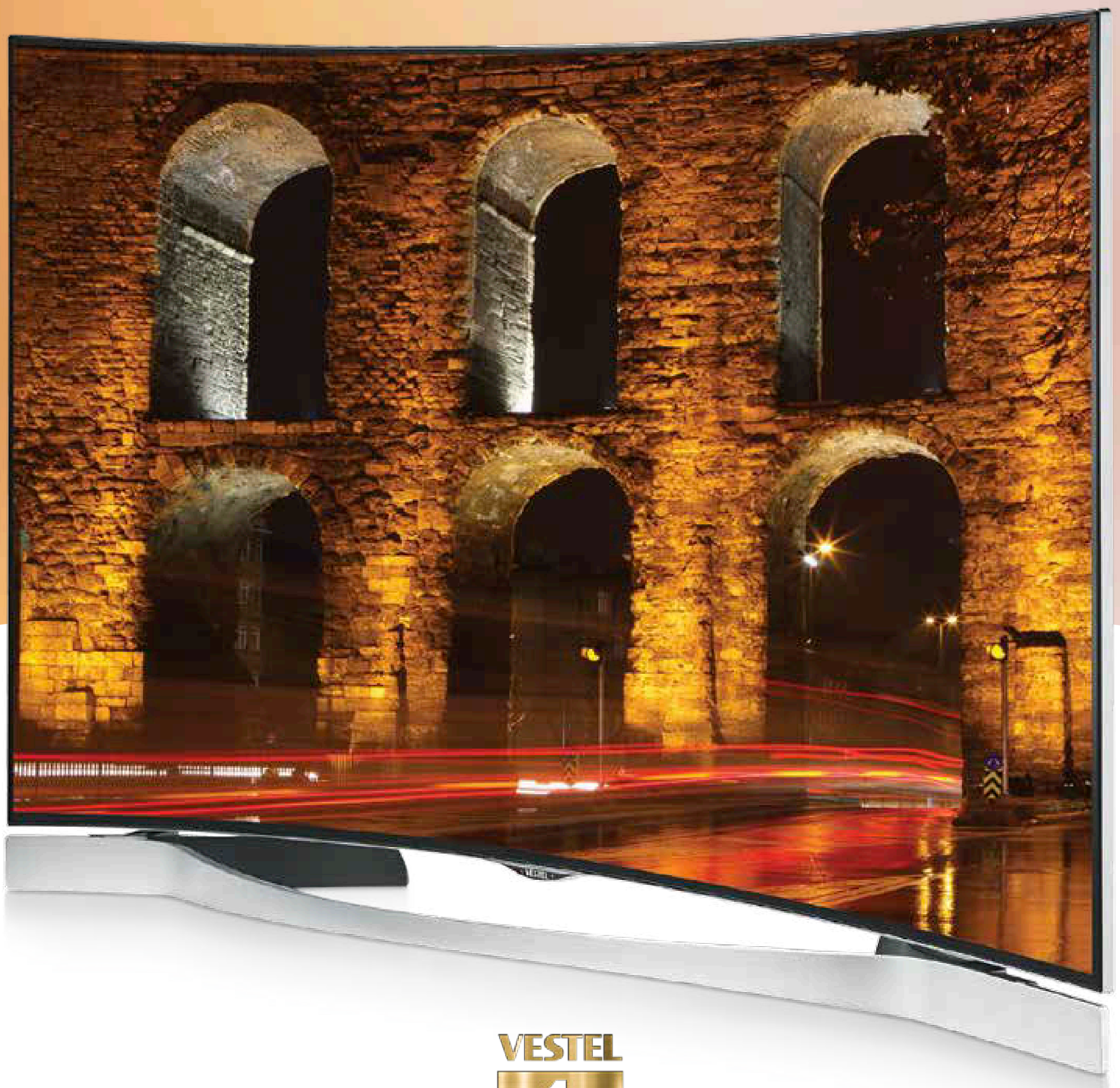

VESTEL 4K ULTRA HD

KAVİSLİ

ZORLU | vestel.com.tr | 44 44 123 | /Vestel

VESTEL

AHDE VEFASIZIN KULA VEFASI OLUR MU?

Eskiden insanlar ölmez, vefat ederlerdi. Canı bahşeden Yüce Rabb'e dönmenin adıydı vefat. Osmanlı'da vefat edene vefa vardı. Madem o Rabbi'ne varmıştı, kullar dahi ona vefa eyler, ardından cenaze namazını kılar, dua ederlerdi. Kabre konulduktan sonra unutulup gitmesin diye güzel bir mezar taşı veya makamına türbe yaptırılırdı.

Osmanlı'nın izleri yavaş yavaş silindikçe "vefa" da usulca çekilip gitti aramızdan. Fatih devrinin büyük sadrazamlarından Çandarlı Halil Paşa da bu vefasızlıktan nasibini alanlardan. Son yıllarda tarihî eserleri restore etmek adı altında başlatılan cinayetler serisine onun "ayakucu taşı" da eklenmiş durumda.

2012 yılında İznik'teki kabrinde başlatılan restorasyonda hazirenin bakımsızlığı giderildi giderilmesine ancak sapasağlam haldeki ayakucu taşı nasıl olduysa sırra kadem bastı. Çandarlı ve evlatları, tevazu kokan kabirlerinde ziyaretçilerin şaşkın bakışları arasında tarihten silinmenin hüznünü yaşamaktalar.

Takvimden yarın hangi yaprağın düşeceğini bilmemenin kederini bize miras bırakanlara "dur" diyecek bir ehl-i hamiyyet yok mudur memlekette? ▣

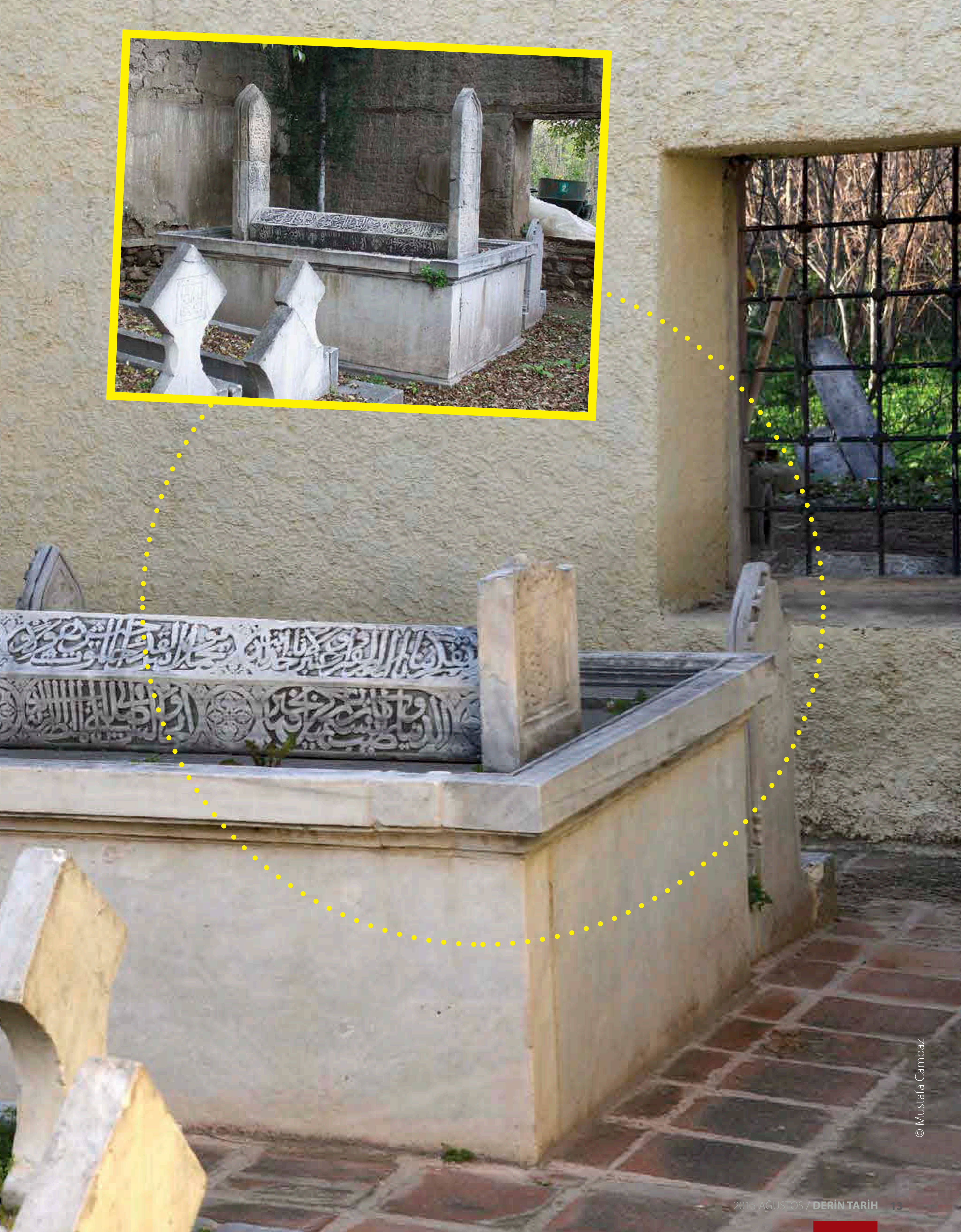

© Mustafa Cambaz

EFENDİLER NEREYE?

1. Dünya Savaşı yenilgiyle bitince yurt dışına firar eden İttihatçıları sert bir dille eleştiren yazarlardan biriydi Refik Halid. İttihatçılar tarafından 1913'te Sinop'a sürülmüş, 1917'de Ziya Gökalp sayesinde kurtulmuştu. Enver, Cemal ve Talat Paşaların yurt dışına kaçışından 4 gün sonra, 6 Kasım 1918 tarihli *Zaman* gazetesindeki yazısıyla ortalığı yangın yerine çevirip buharlaşanları ısırıcı diliyle ifşa etti. Cihan Harbi'nin ardındaki hazin manzarayı keskin ve kıvılcımlar saçan kalemiyle kazıdı şuurumuza. Unutulmasın istedik.

» Refik Halid Karay (1888-1965)

Ziyafet bitti, fakat ağzınızı silmeden, elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye? Yaz başlangıcında sırtı karnına yapışmış, sarı, sıska, cansız birtakım tahtakuruları çıkar, iğne gibi vücudumuza batarlar, derimizi haşlarlar, kanımızı emerler, sonra sabaha karşı etli canlı, iri yarı şuraya buraya kaçarlar... Galiba şafak attı, güneş doğuyor; tahtakuruları nereye?

Kedisiz evlerde fareler vardır; kilerlere girerler, dolapları delerler, şunu, bunu kemirip, sağa sola koşuşup baş köşede gezerler, bir pıtırtı olunca deliklere girerler... Galiba koku aldınız, kedi geliyor; koca fareler nereye?

Dul annelerin haylaz çocukları vardır; sandıkları kırarlar, paraları çalarlar, bohçaları aşırıp Yahudi [eskiciye] satarlar ve sonra korkup sokak sokak kaçarlar... Galiba foyanız meydana çıktı, yakanız ele geçecek, ziyankâr evlatlar nereye?

Vurdular, kırdılar; yaktılar, yıktılar; astılar, kestiler; kastılar, kavurdular; nihayet leşimizi meydanlara sererek yılan gibi kaçtılar; memlekete düşmanları sokarak üzerimizden aştılar...

Eli sopalı, beli palalı, gözü kanlı paşalar damdan dama nereye?

Siz âmir olmadınız, sergerdelik [kabadayılık] ettiniz... Siz valilik yapmadınız, asesbaşılık [polis şefliği] ettiniz... Efelere taş çıkardınız; zorbalara parmak ısırttınız...

'As' deyince sıra sıra darağaçları kurulur, 'yak' deyince alev alev meşaleler tutuşur, 'bas!' deyince tabur tabur jandarmalar üşüşürdü... Elinizde zindan anahtarları, belinizde idam ipleri, sırtınızda darağaçları vilâyet vilâyet dolaştınız... Beş senedir her tarafta kargalara insan leşinden öbek öbek ziyafetler çektiniz; akbabaları çocuk ölüsü ile besleyip kartalları artık Âdem etinden tiksindirdiniz.

Muhalif mi? Al aşağı... Muharrir mi? Vur başına... Türk mü? Sür ölüme... Rum mu? İste parasını... Ermeni mi? Kes kafasını... Arap mı? Çek ipe... Kadın mı? Gönder eve... Haydut mu? Buyurun köşeye... Külhanbeyi mi? Gelsin yanıma... Yahudi mi? Sor fikrini... Kalan kimseye at sopayı... Paraları koy cebine... İşte sizin programınız bu!

Palalarla sopalarla işe giriştiniz; sürülerle insanları dağ başlarına götürüp satırlardan geçirdiniz; babaları, evlatları yoktan yere harcayarak Anadolu içerisinde dul kadından, yoksul yetimden başkasını bırakmadınız. Ne oluyordunuz? Bu kanlı işgüzarlıklar, bu canavar akını, bu fitne ve fesat siyaseti ne fayda verecekti? Ne kazanacaktık? Dünyayı mı alacaktık, Mısır'a sultan mı olacak, Hind'e şah mı gidecektik?

Sizin sadrazamlıkla, seraskerlikle, nâzırlıkla gözleriniz doymamıştı, a padişah heveslileri... Şam'da, Halep'te az daha namınıza hutbe okutup, isminize sikke kestirecektiniz. Yiğitlik sizde, kahramanlık sizde, avurt zavurt sizde, caka tavır, hepsi sizdeydi... Şimdi böyle sinsi sansar gibi tavandan tavana nereye?

Evet, nereye gidiyorlar? Mahalle kahvesinden bir adımda sadârete, meyhane peykesinden bir basışta nezârete, tulumbacı koğuşundan bir hamlede vilâyete eren bu türediler nereye gidiyorlar? Kendileri kürklere büründüler, milletin derisini soydular... Anamıza sövdüler, babamızı dövdüler, hulâsa bacağından yakalayıp bu devleti yerden yere vurdular, paçavraya çevirdiler.

İşte milleti artık büsbütün öldürdüklerinden emin olsunlar... Kollarımızda bir zerre kuvvet kalmış olsaydı, yakalarından yapışır öcümüzü alırdık... Halbuki kollarını sallıya sallıya, yüzümüze tüküre tüküre gittiler.

Aşkolsun! At da size yaraşır; meydan da. Bizde bu ölü kan, sizde o yaman surat olduktan sonra bir gün olur yine gelirsiniz... Biz size: 'Kırk katır mı, kırk satır mı?' diye soramadık; yarın sizin bize, 'Ölümlerden ölüm beğen!' demek artık hakkınızdır. Lâyığımız olan paşalar! Topumuzun başını bir kılıçla uçurmadan nereye?

Dokunursun serüven olur
Avealılar bilir, hayatı değiştiren güzellikler Avea'dan gelir.
444 1 500 I avea içi 500 I avea.com.tr I facebook.com/avea

TAYLAN MARAL
taylanmaral@gmail.com

Hadımköy'ün ismi nereden geliyor?

Hadımköy 2000'li yıllarda sanayicilerin gözdelerindendi. İstanbul'daki hızlı büyüme yüzünden konut bölgeleri arasında sıkışıp kalan birçok sanayi kuruluşu soluğu orada almıştı.

Bir zamanlar köy olan bu yerleşmeye adını veren Hadim Baba, Fatih Sultan Mehmed zamanında burada yaşamış, Padişah'ın hâdim (hizmetli) ağalarından olup halka ve hükümdara hizmetlerinden dolayı bu adla anılmıştır.

Hadim Baba halk arasında sevilen, sayılan bir zat olmalı. Padişahın bağışladığı toprakları, buraya getirilen Türklere vererek bir yerleşim meydana getirmiş ve kendi ismini vermiş. Hadimköy zamanla Hadımköy'e dönüşmüş. Hadim Baba'nın kabri, adını taşıyan caminin avlusundaki türbede. Hakkında çok az bilgi bulunan caminin II. Abdülhamid döneminde inşa edildiği, resmî açılışının da aynı yıl yapıldığı biliniyor.

1956 yılında esaslı bir onarım geçiren caminin kitabe ve haziresi orijinal halini büyük ölçüde korumuş. Tabir caizse içinden maneviyat tüten Hadım Baba Camii, yakınlarda İstanbul İl Özel İdaresi'nin eliyle ihya edildi.

2014 sonlarına doğru hizmete ve ziyarete açılan türbe ve cami, tarihî dokusu korunarak yeni yüzüne kavuşturulmuş ve etrafını saran ağaçların sakladığı bir alanda yeniden boy göstermiş oldu.

Hadim Baba'nın türbesi, caminin yola uzanan alt ucunda. Cami avlusunun solunda eski mezar taşları, sağ tarafta imam evi ve Hadim Baba'nın bizzat açtığı söylenen su kuyusu bulunur.

İki şerefeli bir minareye sahip Hadim Baba Camii, 1520 metrekareye kurulu olup orijinali taş duvar şeklinde olsa da maalesef restorasyon sonrası betonarme bir görünüme bürünmüş. Geçirdiği tamiratlarla asli özelliklerini kaybetmiş olan cami, şimdi daha muntazam bir görünüm kazanmış.

Balkan Savaşları sırasında çok önemli hizmetleri olan Hadımköy Tren İstasyonu'nu da faaliyete geçiren "imarcı Sultan" II. Abdülhamid'in yaptırdığı Hadımköy Hastanesi, Balkan Savaşları sırasında yaralılarımıza ve salgın hastalıklara yakalanan bölge halkına hizmette bulunmuş, bir nevi Hadim Baba'nın yardım misyonunu asırlar sonra devam ettirmiştir.

Birçok hekim ve sağlık personelinin görev yaptığı hastane dimdik ayaktaysa da Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından boş olarak korunmakta. Anlaşılan bir himmet ehli daha lazım ona hayat vermek için.

Taylan Maral
İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Teknoloji Transfer Uygulama ve Araştırma Merkezi Görevlisi.

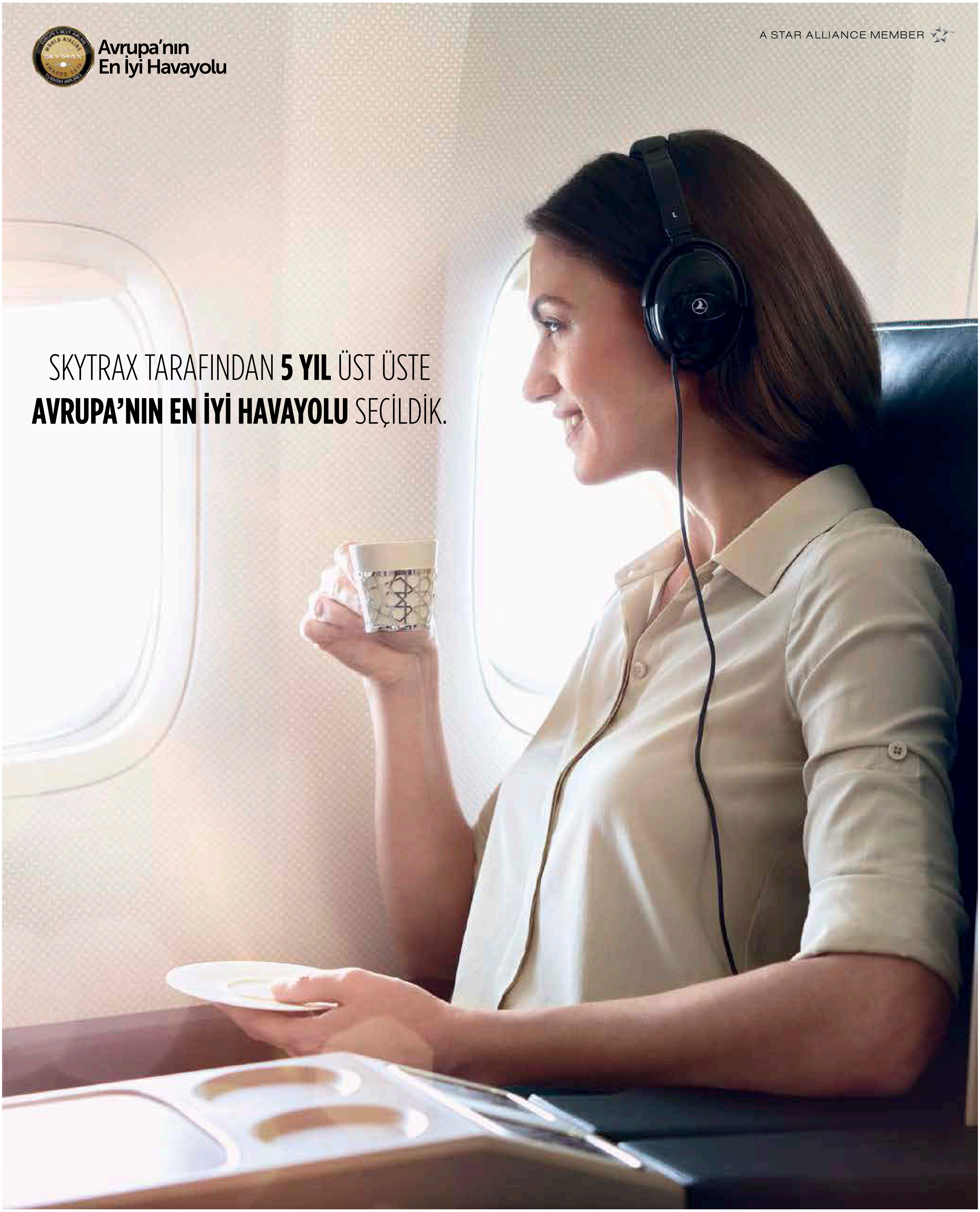
Avrupa'nın
En İyi Havayolu
A STAR ALLIANCE MEMBER
SKYTRAX TARAFINDAN 5 YIL ÜST ÜSTE
AVRUPA'NIN EN İYİ HAVAYOLU SEÇİLDİK.

TURKISHAIRLINES.COM

Skytrax Passenger Choice ödüllerinde Avrupa'da 2015 yılının en iyi havayolu seçildi.

DÜNYA DAHA BÜYÜK.
KEŞFET.

TURKISH AIRLINES

ÖZLEM KOCUKELİ ÖZBAY
ozlem.ozbay@derintarih.com

ÇERKES ETHEM'İN NÂŞI TÜRKİYE'YE GETİRİLECEK Mİ?

Kahramanmaraş'ta yaşayan Şevket Canlı TBMM Dilekçe Komisyonu'na gönderdiği dilekçeyle Çerkes Ethem'in "naaşının bulunduğu yerden uğruna neslinden vazgeçtiği bu topraklara alınmasını" talep etti. İlginçtir, TBMM konuyla ilgili Bakanlıklarla iletişime geçse de dişe dokunur bir sonuç alamadı. Millî Savunma Bakanlığı "Bakanlığın görev, yetki ve faaliyet alanı içinde kalan bir hususun olmadığı" cevabını verdi. Dışişleri Bakanlığı Çerkes Ethem'le ilgili kendilerinde herhangi bir yargı kararı bulunmadığını bildirdi. İçişleri Bakanlığı ise kendilerinde herhangi bir bilgi olmadığını kaydetti. Bunun üzerine Dilekçe Komisyonu çareyi Başbakanlık'a başvurmakta buldu. Başbakanlık TBMM'yi Adalet Bakanlığı'na yönlendirdi. Adalet Bakanlığı ise Meclis'ten işbirliği istedi.

Şaka yapmıyoruz. Kurtuluş Savaşı'nda ayaklanmaları bastırarak Ankara hükümetinin elini güçlendiren ancak düzenli orduya katılmadığı için aynı hükümet tarafından vatan haini ilan edilmiş biri hakkında devlet kurumlarında herhangi bir bilgi ve belge yok! Sonuç? Dilekçe Komisyonu bir Bakanlar Kurulu kararı çıkarılıp çıkarılamayacağı konusunu inceliyor. Hatırlayalım, üzerine askerî birlik gönderilmesi üzerine Yunanlarla anlaşan Çerkes Ethem, Ürdün'ün başkenti Amman'a yerleşmişti. 1948'de burada vefat etti ve Kabartay Mezarlığı'nda defnedildi. Ankara hükümetinin yanlış ilikledidiği o ilk düğme var ya. Ağartılması pek müşkil bir kara miras bıraktı bize. İlk düğmeye dönsek bile Ethem Bey'in cevabı ne olurdu dersiniz?

OSMANLI'NIN MAHREM TARİHİ ARAPÇADA

Mustafa Armağan'ın kaleme aldığı *Osmanlı'nın Mahrem Tarihi* kitabı Arapçaya çevrildi. Timaş Yayınlarının TEDA, Thaqafa Publishing ve Arab Scientific Publishers işbirliğiyle gerçekleştirdiği baskı şimdiden Arap okurlarının teveccühüne mazhar oldu. Okurları sarayın kapıları kapandığında kendileriyle baş başa kalan padişahların mahrem dünyalarına götüren Armağan, onların hususi meraklarından dindarlıklarına, aile sevgilerinden özel yeteneklerine savaş meydanlarından uzak, gönüllere yakın bir yolculuğa çıkarıyor bizi. Pardon, eksik oldu: bizi ve artık bütün Arapları.

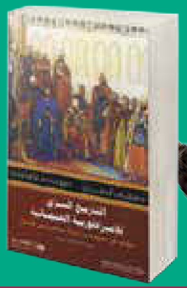

İŞTE OSMANLI'NIN İLK OKLARI

Osmanlı'nın ilk fethinde kullanılan 727 yıllık oklar gün yüzüne çıkarıldı. 1288'deki ilk fethe mazhar olan kutlu yer neresi mi? Karacahisar kalesi. Kale Bizanslılardan alınmış ve hutbe okutulmuş. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Prof. Dr. Erol Altınsapan kalenin ancak altıda birini kazabildiklerini ve 90 ok ucu çıktığını belirtti: "Ok uçlarının, Osman Bey'in kaleyi fethi sırasında kullanıldığını tespit ettik. Uçların bu kadar geniş araziye dağılmış olması bunu kanıtlıyor. Fetih sırasında 5 ayrı tip ok ucu kullanılmış. Bunların uzun mesafeli, bir kısmı zırh delici gibi farklı tipleri var". İlk kez 1999'da başlatılan çalışmaların 2011'den bu yana Prof. Altınsapan tarafından yürütüldüğünü hatırlatalım. Toprak oklara gözü gibi bakmış demek ve ilk fethi hatırlatmak istercesine zamanı gelince birer birer karşımıza çıkarmış. Kim bilir hafızamızın çöllerine gömdüğümüz daha neler var hatırlanmayı bekleyen.

EN ESKİ KUR'AN'LARDAN BİRİ İNGİLTERE'DE ÇIKTI!

En eski Kur'an-ı Kerim bölümlerinden biri neredeymiş biliyor musunuz? İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi Kütüphanesi'nde. Karbon testine bakılırsa geçtiğimiz ay bulunan iki parşömendeki el yazması yaklaşık bin 370 yıl öncesine ait olup sayfalar 568 ve 645 yılları arasında yazılmış olmalı. Peki bu ne demek? Cevabı Birmingham Üniversitesi Hıristiyanlık ve İslamiyet Profesörü David Thomas versin: "Bu el yazmaları, İslamiyetin kurulduğu ilk yıllara ait. Kur'an, 610 ve 632 yılları arasında indirildi. Bu el yazmalarını yazan kişinin, Hz. Muhammed'le aynı dönemde yaşadığını, hatta peygamberi tanıdığını düşünüyoruz". Hicaz Arapçasında yazılmış Kur'an, üniversite kütüphanesinde Ortadoğu'dan gelen kitap ve belgeleri gözden geçiren bir doktora öğrencisi tarafından bulunmuş. İslam tarihinin nadide mirası uzak diyarlarda gün yüzüne çıktıkça mutlu oluyoruz elbette; ama biraz buruk, biraz istifham içeren bir mutluluk bu.

EFES RESMEN DÜNYA MİRASI!

Türkiye'nin yabancı turistlerce en çok ziyaret edilen ören yerlerinden olan Efes Antik kenti UNESCO Dünya Miras Listesine girdi. Müjdeyi geçtiğimiz ay twitter hesabından duyuran Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik, Efes'in antik dönemin en önemli merkezlerinden biri olduğuna, tarih öncesi dönemden başlayarak Helenistik, Roma, Doğu Roma, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde yaklaşık 9 bin yıl kesintisiz yerleşim alanı olarak kullanıldığına işaret etti. Efes bu unvanı son taşına kadar hak etti anlayacağınız.

turkcell.com.tr | 0532 757 2222
AKILLI DEPO'YLA ANILARINIZI SİLMEK ZORUNDA KALMAYIN!
DEPO • ✉ • 2222
HAFIZA DOLU!
Fotoğraf silinsin mi?
EVET
HAYIR
Birlikte, her gün daha iyiye...
TURKCELL

IOS ve Android işletim sistemli cihaz kullanan Turkcell'liler, servisten Appstore ve Google Play'den Akıllı Depo uygulamasını ücretsiz indirerek, mobil uygulama üzerinden yararlanabilir. Uygulamayı indirenlere 1GB Hoş Geldin paketi ücretsiz olarak tanımlanır ve uygulama kullanıldığı sürece 1GB'lık alan ücretsiz olarak kullanılabilir. Akıllı Depo saklama alanı, satın alınan depolama alanı paketi ile sınırlıdır. Uygulama işlemleri, dosya ve fotoğraf paylaşımları için veri kullanımı, kullanıcının mobil internet paketinden, internet paketi yoksa mevcut tarifesinden ücretlendirilir. Turkcell, kullanıcının servis üzerinden yaptığı paylaşımlarla ilgili sorumluluk kabul etmez. Servis üzerinde saklanan hiçbir bilgi 3. şahıslarla paylaşılmaz. Detaylı bilgi turkcell.com.tr'de.

KAZIKLI VOYVODA’NIN KALESİ FİLM PLATOSU OLACAK

“Kont Drakula” ve “Kazıklı Voyvoda” diye bildiğimiz Eflak Voyvodası III. Vlad’ı duyunca tüyleri ürpermeyen var mıdır? Neyse ki kötü bir haberle çıkmadı karşımıza bu kez. Esir tutulduğu rivayet edilen Tokat Kalesi’nin, kazı çalışmalarının ardından film çekimlerinin gözde mekanı olması bekleniyormuş. Tokat Valisi Cevdet Can, Tokat Kalesi’ndeki Ceylan Yolu’nun açılması için Mayıs ayında başlatılan çalışmalarda bir ay içinde yaklaşık 40 basamağın gün yüzüne çıkarıldığını söyledi. Can’dan öğreniyoruz ki, başka hiçbir kalede olmayan pek çok özelliği varmış burasının. Kaledeki Ceylan Yolu tarihî kaynaklarda “gizli geçit” diye yer alıyormuş. Pek çok tutsağın hapis tutulduğu kalenin en önemli esiri Kazıklı Voyvoda imiş tabii.

Yaklaşık 360 merdivenden oluşan Ceylan Yolu’nun tamamını 3 ay sonra açmak niyetinde olduklarını belirten Can, “Tokat Kalesi, dünyada kale merkezli çekilecek filmlere plato olacak. Böyle bir gizli geçit, kendisini koruyan geçit Türkiye’de başka kalede yok” diyor. Restorasyonun bitmesini merakla bekliyoruz. Kazıklı Voyvoda’nın ayak bastığı bu mekan bizce ürpertici senaryolar için biçilmiş kaftan.

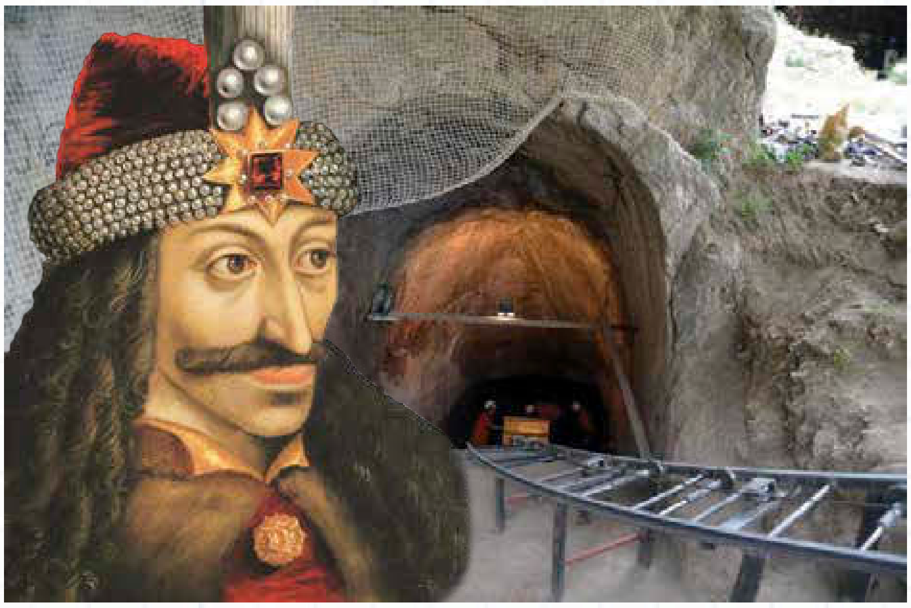

PADİŞAHLARIN HOBİLERİ ÇOCUKLAR İÇİN KARİKATÜRLENDİ

Çocuklar için renkli ve eğlenceli çizimlerle hazırlanan *Osmanlı Padişahlarının Hobileri ve Bilinmeyen Yönleri* kitabı çıktı. Çarpıcı karikatürleriyle çocukların ilgisini çekerken Osmanlı tarihini ve padişahların günlük hayatlarına dair pek çok ayrıntıyı eğlenerek öğrenmelerini sağlıyor. Kuşak Yayınlarının Karikatürlerle Tarihten Sayfalar serisinin bu beşinci kitabını Metin Reis hazırlamış, Erdoğan Oğultekin resimlemiş. Çocuklarınız, Osmanlı padişahları sefer ve fetihlerden arda kalan zamanlarda neler yapmışlar, hangi alanlarda, kimlerden eğitim almışlar öğrensinler istiyorsanız, bundan iyi hediye olur mu onlara? Hem padişahlardan feyz almak gibi kıymetli bir armağana hangi çocuk hayır der ki?

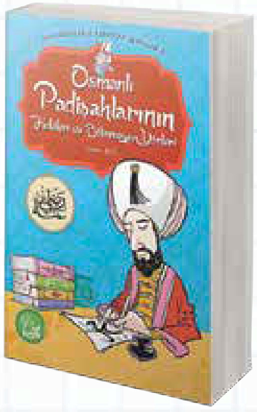

SERGİ

Haremeyn Sergisine Kavuştuk

Harameyn-Osmanlı Döneminde Mekke ve Medine fotoğrafları Malezya ve Suudi Arabistan’dan sonra nihayet İstanbul’da. Sultan II. Abdülhamid’in Yıldız Albümlerinden ve Medine Müdafii Fahreddin Paşa’nın koleksiyonundan oluşan fotoğraflar arasında hangi kareler yok ki! 1908’den 1918’e kadar Kâbe, Hicaz Demiryolu, Medine’deki sel felaketi, Surre alayları yanında Peygamber aşığı Fahreddin Paşa’nın sadece IRCICA arşivinde bulunan koleksiyonunda seçilen fotoğraflar da bizi bekliyor.

Yer: Taksim Sanat Galerisi
Adres: Cumhuriyet Cad. Belediye Gezi dükkanları No: 24 Taksim - İstanbul
Tarih: 10 Ağustos’a kadar.

Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu

Kuruluşunun 10. yılını kutlayan Sakıp Sabancı Müzesi (SSM), çağdaş bir tasarım ve sergileme anlayışıyla yenilenen Atlı Köşk’teki “Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu”nu ziyarete açtı. SSM koleksiyonlarının ve arşivinin dijital ortama aktarıldığı yeni teknolojik düzenlemeyle, Türk ve İslam sanatının nadir elyazması kitapları sayfa sayfa inceleyebiliyoruz. İslam sanatının 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan dönemine ait, ünlü hattatların ve kitap sanatçılarının elinden çıkmış 200’den fazla eserin yer aldığı sergide yok yok! Başta Kuran-ı Kerim nüshaları olmak üzere nadir elyazması kitaplar, kıta ve murakkalar, levha ve hilyeler, tuğralı ferman ve beratlar bizi bekliyor.

Yer: Sakıp Sabancı Müzesi
Sakıp Sabancı Cad. No:42 Emirgan - İstanbul
Tarih: Sürekli sergi

ÇALINAN YAZMALAR ABD’DEN ÇIKTI

Konya’daki Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi’nden 15 yıl önce çalınan iki el yazması eser ABD’deki bir üniversitenin özel koleksiyonundaymış meğer. Bunu fark eden de Hollanda Utrecht Üniversitesi doktora öğrencisi Hüseyin Şen olmuş. ABD’deki Pennsylvania Üniversitesi Yazma ve Nadir Eser Kütüphanesi Lawrence J. Schoenberg koleksiyonunda Selçuklu dönemine ait iki el yazması eser olduğunu fark etmiş. Durumu Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun eşi Sare Davutoğlu, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Bekir Şahin ile Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerine bildirmesinin ardından yapılan incelemede, eserlerin Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi’nden 2000 yılında çalınan 103 el yazması eserle 7 Arap harfli matbu eserin arasında yer aldığı belirlenmiş. Kütüphaneye 5544 demirbaş numarası ile kayıtlı *El-İşaret Ve’t-Tenbihat Fi’l-Mantık* ve 5545 demirbaş numarası ile kayıtlı *Miftahu’l-Ulum* adlı el yazması eserler, bakanlığın girişimleriyle 22 Haziran’da Türkiye’ye getirilip kütüphaneye konuldu.

Hüseyin Şen ismi bir yerlerden tanıdık geliyor olabilir. 35. sayımızda yayınlanan “Takiyüddin Efendi öldürüldü mü?” başlıklı yazıyı Salim Aydüz’le birlikte kaleme almıştı Hüseyin Şen. AA’dan Ayşe Büşra Erkeç’in haberine göre araştırmaları sırasında, “Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi’nden çalınan yazma” yazan bir görsel gördüğünü anlatan Şen, “Satır sayısı ve hangi tarihe ait oldu gibi bilgiler vardı. Bakanlığın sitesine girip, çalınan yazma eserlerle ilgili bilgilere baktım. Bilgileri teyit ettim, büyük oranda benzerlik gösteriyordu” diye konuştu.

Dileğimiz o ki bu hadise örnek teşkil eder de tarih hırsızlığı, araştırmalarını dedektif titizliğiyle yürüten genç tarihçilerimiz sayesinde son bulur.

Şimdiden
"Rahat
Gelecek"
www.simdidenrahatgelecek.com
HOBİ KULÜBÜ

Vakıf Emeklilik'in emeklilikle ilgisi yok, şimdiden rahat gelecekle ilgisi var!

Eğlenmenin ve öğrenmenin yaşı olmadığını bilenler, hayatta birçok şeyi deneyip hepsinden farklı lezzet almayı sevenler, yeni uğraşlar keşfedip bunu alışkanlık haline getirenler Hobi Kulübü'nde buluşuyor! Hobi Kulübü'nün yüzlerce noktasındaki özel avantajların yanında ilk seans ücretsiz ve indirimli psikolojik destek, alışveriş indirimleri, VIP hizmetler ve Medikal Asistans hizmetine kadar her şey Hobi Kulübü'nde!

Vakıf Emeklilik

vakifemeklilik.com.tr 4449 BES 237

Yaşam Kulüpleri hizmetlerinden katılımcılarımızın yararlanabilmesi için yatırılan düzenli aylık katkı payı tutarının en az 150 TL olması gerekmektedir. Yaşam Kulübü hizmet ve içerikleri ödenen katkı payı veya toplam portföy büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Yaşam Kulüpleri hizmetleri ile ilgili detaylı bilgi www.simdidenrahatgelecek.com internet sitesinde yer almaktadır. Yaşam Kulüpleri kapsamında sağlanan hizmetlerin anlaşmalı kuruluşlardan kaynaklı olarak aksaması ya da hizmetin katılımcının beklentilerini karşılamayacak şekilde gereği gibi verilmemesi durumlarından Vakıf Emeklilik sorumlu değildir. Vakıf Emeklilik, kulüp içeriklerini ve kapsamını değiştirme hakkını saklı tutar.

AYIN KELİMESİ

Kent

Şehri Kentleştirmek!

Bundan 80 sene önce, 1935'te ağır bir zihin ameliyesinden geçirildiğimizi unutmalı mıyız? Bu düpedüz bir beyin "operasyon"uydu. Maddî değil, manevî... Kafatasımızı fiziken açmadılar, beynimize neşter atmadılar fakat muhtevasıyla oynadılar. Bin yıllık dil birikimimizi iptale kalkıştılar, yerine 7-8 bin kelimelik "cep kılavuzu" koymak istediler. Bu bir başlangıçtı. Dimağımızı tahdit etmek için defalarca müdahale ettiler.

Şehrimizi tarumar ettiler. Şehir, yani medine... Medeniyet birikimimizin görünürleşme mekânı olan yer. 1935'te şehre "şar" diyemediler ama şarbay (belediye başkanı), şarbaylık (belediye), şardaş (şehirli, hemşehri), şar kurulu (belediye meclisi) gibi sözler icad ettiler fakat hiçbiri halka mal olmadı. "Şâr" yabancı değildi bize, çünkü halk "şaar" veya "şeer" diyordu. Halkla doğrudan konuşan mutasavvıf şairlerimiz başta Yunus, hem "şehir" hem "şâr" diyordu:

> Hey Emrem Yunus biçare, bulunmaz derdine çâre/Var imdi gez şârdan şâra, şöyle garib bencileyin.

Ondan bir asır sonra Hacı Bayram, "Nagehan ol şâra vardım/Ol şârı yapılır gördüm" deyerek adeta Yunus'un sesini yankılıyordu. 16. asırda Nimetî'nin lügatinde, şehir için "Türkîde şâr derler" kaydı var.

Farsça şehr'in dilimize nasıl yerleştiğini bilenler, "kent" kelimesine o zaman hemen "şehir" diyemediler. *Türkçeden Osmanlıcaya Karşılıklar Kılavuzu*'nda "kent"in karşılığı verilirken "kasaba" yazdılar (1935).

Kend/kent'in Soğdca veya Sakacadan Farsçaya ve Uygur Türkçesine geçtiği sanılıyor. Manası nedir derseniz, 19. yüzyılın meşhur lügatçisi Mütercim Asım'ın *Kamus Tercümesi*'ne bakabiliriz: "Türkîde karyeye denir". Karye, yani köy!

Divanü Lügati't-Türk'de, "kend"in şehir, kasaba, kale manaları olduğu, fakat Oğuzlar ve onlara uyanlarca köye "kend" denildiği belirtilmektedir. Kaşgarlı'nın coğrafyasından ülkeler aşarak Batıda vatan tuttuk, aradan yüzyıllar geçti. Göçerlikten yerleşikliğe geçtik ve Anadolu'da şehirlilik aslî karakterimiz oldu.

TDK kent'e 1945'te "şehir, kasaba" dedi. Yani birinci hamlede kasaba denilmişti, ikinci hamlede şehre terfi ettirildi, kasaba da ihmal edilmedi. Üçüncü hamle sözlüğün 2. baskısında 1955'te yapıldı. Kent'in karşısında sadece "şehir" yazıldı. Bu baskıda olduğu gibi 3. baskıda da (1959) henüz "kent"ten türetilmiş hiçbir kelime yoktu.

D. MEHMET DOĞAN
dmdogan@gmail.com

7. baskıda (1983) ise artık "şehir"den "kent"e atıfta bulunuluyor ve açıklama "kent"te yapılıyordu. Yeni türetilmiş kentçi, kentçilik, kentlerarası, kentleşme, kentli, kentsel, kentsoylu kelimeleri sözlüğe ithal ediliyordu. 11. baskıda, 2011'de türetmelerde artış sürüyor: Kentlilik, kentsellik, kenttaş ve kenttaşlık gibi yeni uydurmalarla sözlük acayip "zenginleştiriliyor".

Kent konseyi, kent meydanı, kent müzesi, kent ormanı... Bunlar günümüzde belediyelerin tabelalarında yer alıyor. Fakat onlar hâlâ şehri yönetiyorlar! Bu arada da bu şehir-kent farkı nedir diye düşünmüyorlar.

"Kent"i ayakta tutan, "başkent" kelimesi. Ankara "başkent" yapıldığında kullanılan tâbir "makarr-ı idare"dir, yani idare merkezi... Saltanat ilga edildiğinden "payitaht" denilemezdi. Bir süre başşehir (*Cep Kılavuzu* [1935], *Türkçe Sözlük* [1945]) denildi, *Türkçe Sözlük*'ün 2. baskısında (1955) ilk defa "başkent" kullanıldı. Görünen o ki, başkent "başşehir"den bir hece kısa olduğundan daha fazla revaç buldu.

Kent "köy"ken 1930'larda kasabalaştırılmış, 60'lardan sonra şehirleşme aşamasında! Doğumuzda ise hâlâ köy...

Batı Türkçesinin bir kolu Azerbaycan türkçesi. Azerbaycan dilinin 4 ciltlik "izahlı lügati"nde (2006) kend (kənd, "ə" e ile a arası bir ses, kapalı e) şöyle tarif ediliyor: "Ahalisi esasen kend tasarrüfatı ile meşgul olan yaşayış mıntıkası: Büyük kend, kiçik kend." Türkiye'de yakından tanınan ünlü şair Bahtiyar Vahabzade'den bir beyitle örneklemişler tarifi:

Yeddi kend üç şeher görürem ancak
Bu dağın başında bir bakışla ben.

»

SEZARYEN İLE DOĞUMUN TARİHÇESİ

İlk modern sezaryen ile doğumu gerçekleştiren Alman jinekolog **Ferdinand Adolf Kehrer**

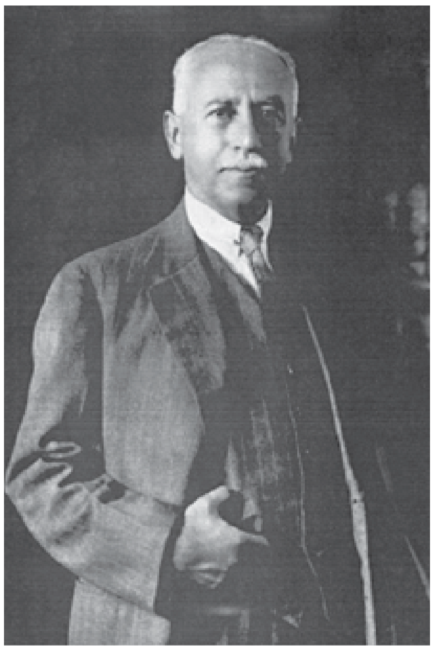

Ülkemizde ilk kez sezaryen ile doğumu başarı ile gerçekleştiren Saray Cerrahı **Cemil Topuzlu**

Sezaryen ile doğum günümüzde çok yaygınlaşan bir uygulama olarak kullanılmaktadır. Daha önceki dönemlerde ilk olarak anne sağlığı ön planda tutulurken şuan anne ve bebek sağlığı birlikte ön planda tutulmaktadır. Sezaryen genellikle normal doğumun bebeğin veya annenin sağlığını riske atacağı durumlarda gerçekleştirilir.

Sezaryen kelimesinin "kesme" anlamına gelen caedere kelimesinden türetildiği iddia edilir. Gaius Plinius Secundus'un Büyük İskender'in tanrısal doğumuyla ilgili söylentilere bir karşılık olarak Jül Sezar'ın atalarından biri için ab utero caeso (rahimden kesilen) bu ifadeyi kullandığı söylenir. Bu olay ve Sezar adı böyle yanlış bir etimoloji hatası meydana getirmiş olabilir. Romalı lider Jül Sezar'ın bu yöntemle doğduğu spekülasyonunun gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Romalılar döneminde sezaryen gerçekleştirilmiş olsa bile, hiçbir klasik kaynak o dönemde böyle bir doğumdan sonra hayatta kalabilmiş bir anneyi kaydetmemiştir. Sezaryen doğum sonrası hayatta kalmayı başarabilmiş anneyi kaydeden en yakın tarih milattan sonra 1500'lü yıllardır. Sezar'ın annesi Aurelia Cotta ise milattan önce 100'lü yıllarda yaşamıştır.

İlk modern sezaryen 1881 yılında Alman jinekolog Ferdinand Adolf Kehrer tarafından gerçekleştirilmiştir. 1876 yılında İtalyan Profesör Eduardo Porro sezaryen ameliyatı yapılan kadınların ameliyat sırasında rahimlerinin de alınmasını önermiş ve uygulamıştır. Bunu savunmasındaki amaç kanamayı durdurabilmek ve enfeksiyonları önlemektir. 1928 yılında penisilin Alexander Fleming tarafından bulunmuş ve 1940 yılında ilaç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra sezaryen ve diğer ameliyatlarda enfeksiyonlar oldukça azalmıştır.

Ülkemizde ise, anne ve bebeğin yaşamını devam ettirdiği ilk başarılı sezaryen ameliyatı 1900'lü yılların başında Saray Cerrahı olan Cemil Topuzlu tarafından İstanbul Nişantaşı'nda bir konakta gerçekleştirilmiştir. Günümüzde antibiyotiklerin, sütur (dikiş) materyallerinin, sterilizasyon yöntemlerinin, cerrahi tekniklerin, cerrahi tecrübenin ve anestezi biliminin gelişmesi ile sezaryen ile doğum eski yıllara göre çok daha güvenli bir ameliyat haline gelmiştir.

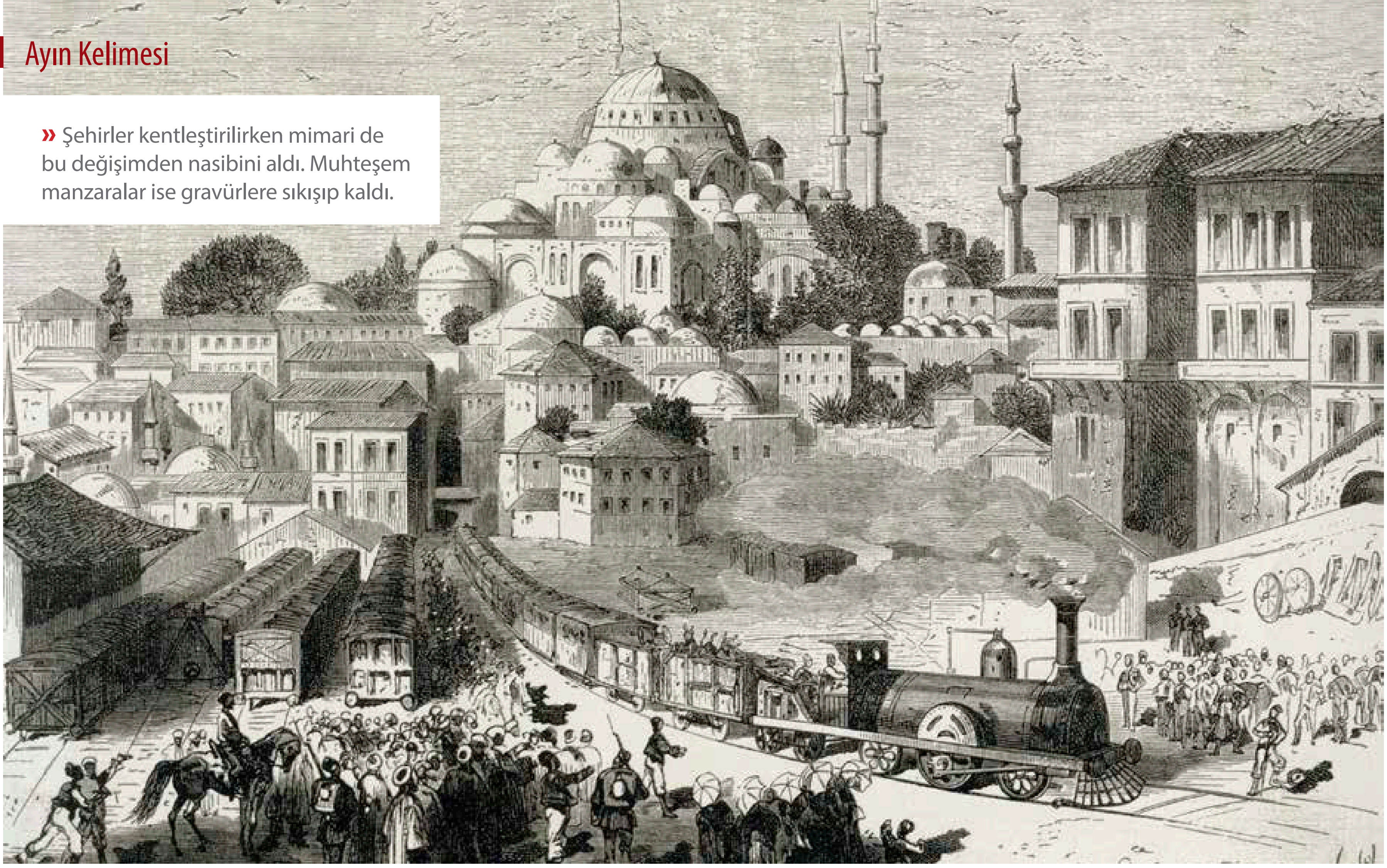

» Şehirler kentleştirilirken mimari de bu değişimden nasibini aldı. Muhteşem manzaralar ise gravürlere sıkışıp kaldı.

Hatta “şeherle kend arasındaki zıddiyeti aradan kaldırmak”tan da söz ediliyor. “Kend tasarrüfatı”, yani “kendde yapılan işler”in açıklaması, bu yerleşimin köy olduğunu apaçık ortaya koyuyor: “Halk tasarrüfatının ekinçilik (tarım), hayvandarlık (hayvancılık) ve meşeçiliği (ormancılık) ihata eden sahası”.

Okumaya devam edelim. “Kend salmak: Yaşayış yeri düzeltmek, yeni kend bina etmek. Bir sıra Türk dillerinde mürekkep kend, gasaba vs. yaşayış mıntıkaları adlarının ikinci terkip hissesi. Mes. hacıkend, daşkend, yarkend, kasımkend, konakkend.”

Sözlükte “kend”le yapılan kelimeler de var: Kendarası, köyler arası demek. Kendaşırı: Kendleri geçerek. Kendbekend: Bir kendden o biri kende. Kendcik: Kiçik (küçük) kend. Kendçi: Kendli. Kendçilik: Kendlilik. Kendistan: Kend yeri. Kendistanlı: Kendli. Kend kesek: Kend ve ona bitişik yer...

Kendli’nin köylü, kendliliğin köylülük demek olduğunu bu Lügat’te tereddüte mahal bırakmayacak şekilde görmeniz mümkün. Köy kelimesinin sözlükteki açıklaması bunu pekiştiriyor: Köy=Kend.

19. asırda Türkçe kelimeleri sözlüklerimize sokan Ahmed Vefik Paşa “kend”i şöyle açıklıyor: “Faris-i kadimden ta’ribi kand, cend”. Vefik Paşa, “eski Farsçadan Arapçalaştırılmış” olduğunu belirtiyor ve Ahsıkend, Semerkand, Taşkend, Hokand (TDK’nin yayınladığı Latin harfli baskıda “Havkand” olarak aktarılmış), Hocend, Yarkend örneklerini veriyor (*Lehçe-i Osmanî,* tab’-ı cedid 1307/1890).

Hüseyin Kâzım Kadri’nin Türk lehçeleri sözlüğü mahiyetindeki *Türk Lügati*’nde “garp” yani batı Türkçesi ile ilgili bir açıklama yok. Azerî lehçesindeki manası, kelimenin Farsçadan geçtiği belirtilerek veriliyor: Köy, karye!

Kent’in Uygur Türkçesinde şehir karşılığı kullanıldığını *DLT*’den aktarmıştık. Peki bugün durum ne? *Hazırki Zaman Uygur Tilinin İzahlı Lügati*’ne bakalım (Şincan Halk Neşriyatı 2011):

“1. Malûm hususiyetleri bilen şeher hem de kışlaklardan perklenip turduğan ehali yaşaydagan cay. 2. Dehkânlar toplaşub olturaklaşkan yezadan kiçik mamuri barlık”.

Açıklanmadan önce kelimenin köne/köhne “eskimiş” olduğu belirtiliyor. 1. Bazı özellikler açısından şehir ve kışlaklardan farklı olan, halkın bir arada yaşadığı yer. 2. Çiftçilerin bir arada yaşadığı kasabadan küçük yerleşim birimi... Kışlak/kışla kelimesinin Türkistan coğrafyasında, kış geçirilen köy manasına geldiğini de hatırlatalım.

Uygur ülkesinde hâlâ “Yarkend” var. 16. asırda Yarkend Hanlığı’nın merkezi. Şimdi ise Kaşgar vilayetine bağlı bir nahiye, yani bucak. Yarkend’in Kaşgar’dan sonra ikinci büyük şehir olduğu söyleniyor. Fakat farklı bir “şehir”le karşı karşıyayız: Yarkend, Taklamakan çölünün batı ucunda, birbirinden hayli uzak mahallerden meydana gelen bir vaha şehirmiş.

Neden şehir yerine kent denilmesini istediler bizden? Türkçe olduğu için mi? Yani asıl mesele Türkçecilik miydi? Fakat kent şehirden daha Türkçe değil ki? İlle de Türkçe olacaksa Türklerin yerleşik hayat tecrübesi tarihinden çıkarılacak kelimeler yok muydu? Vardı elbette: Balık, ordu, uluş...

Şehir yerine kent denilmesinin psikolojik arka planında şehirlerimizin köyleşmesi yatıyor olabilir mi? Köylerimizi şehirleştiremedik fakat şehirlerimizi kentleştirdik! ■

GÖZÜMÜZ
YÜKSEKLERDE

Brand Finance'in "Türkiye'nin En Değerli 100 Markası"nı belirlediği TURKEY 100 listesinde 11 basamak yükselerek 37. sıraya yerleştik.

Türkiye'nin en değerli katılım bankası olmak için de var gücümüzle çalışmaya ve yükselmeye devam edeceğiz. Bize değer veren tüm çalışanlarımız ve müşterilerimize teşekkür ederiz.

0850 222 5 666
444 5 666
albarakaturk.com.tr

/albarakacomtr
/albarakacomtr
linkedin.com

alBaraka
30 yıl

rabia.albayrak@derintarih.com **RABİA ALBAYRAK**

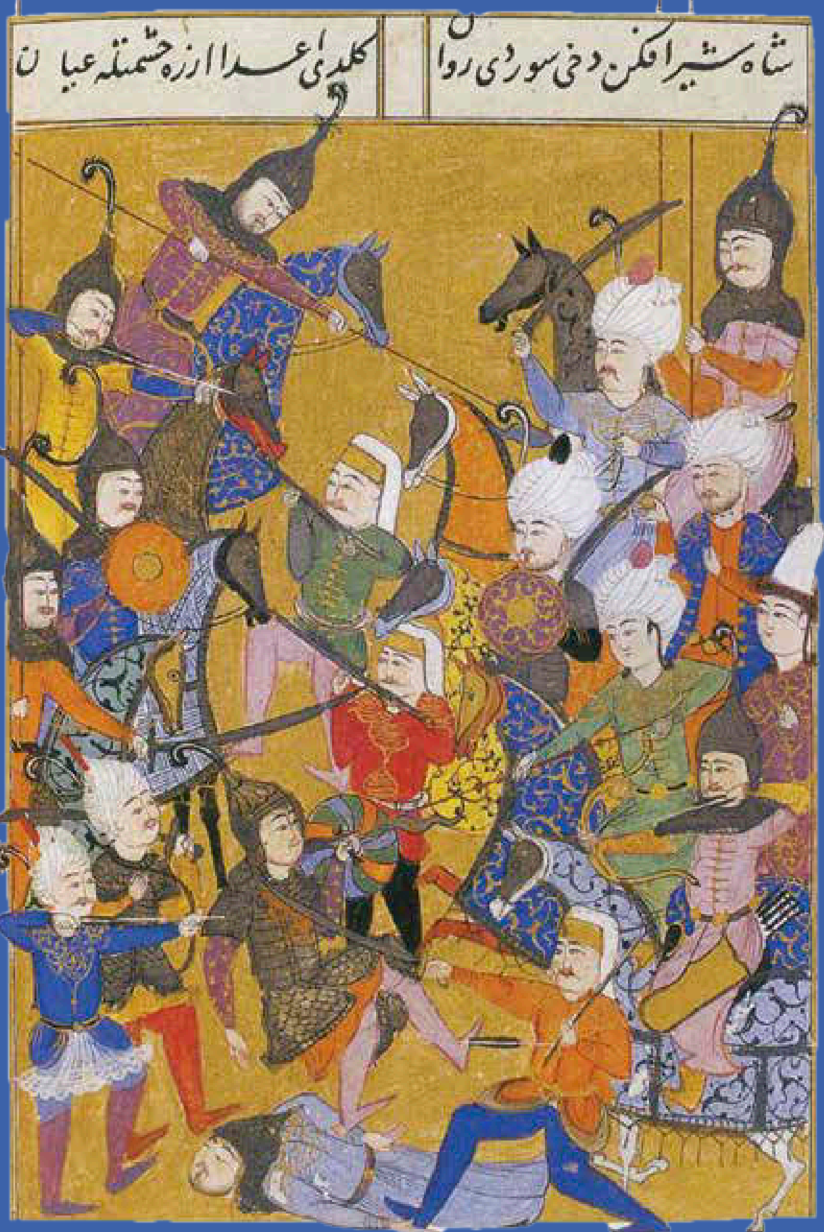
شاه شیرافکن دخی سوردی روان
کلدی اعدا ارزه حشمته عیان

Şah ile Yavuz karşı karşıya

23 Ağustos 1514 - Türkiye

Şah İsmail'in İran'ı olduğu kadar yeni işgal ettiği toprakları da Şiileştirme projesi Osmanlı sarayına kadar dayanmıştı. Anadolu'da organize ettiği isyanlar ve Kızılbaşlığı yayma faaliyetleri Yavuz Sultan Selim'i bu meseleye kesin bir çözüm bulmaya mecbur bıraktı. Ulemadan savaş fetvasını alır almaz Şah İsmail'in üzerine yürüdü; Çaldıran ovasındaki savaşın galibi Osmanlılar oldu. Bu zaferle Safevi tehlikesi durdurulurken Doğu Anadolu tamamen Osmanlı hakimiyetine girmiş oldu.

Biz de insanız!

9 Ağustos 1904 – Fransa

Kötü çalışma şartları, sömürgecilik yarışının hız kazandığı yıllarda Avrupa'nın alnında kara bir lekeydi. Paris'te düzenlenen uluslararası madenciler kongresinde asgarî ücretin tespit edilmesi ve çalışma süresinin sekiz saat olarak düzenlenmesi talep edildi.

Waiting For Godot

Bekliyorlar ama neyi?

3 Ağustos 1955 – İngiltere

İrlandalı yazar Samuel Beckett'ın en bilinen tiyatro eseri *Godot'yu Beklerken* Londra'da ilk kez sahnelendi. Absürt tiyatronun kült eserlerinden sayılan oyunda 2. Dünya Savaşı'nın bunalımlı atmosferiyle kuşatılmış insanın psikolojik tahlilinin yapıldığını söyleyebiliriz. Oyunun iki ana karakteri Vladimir ve Estragon (Didi ve Gogo) arasında geçen konuşmalarda zamanla hafıza aradan çekilir, gerçekliğin kesinliği kaybolur. Ve Godot'yu beklemeye koyulurlar. Godot'nun kim ya da ne olduğu ise bilinmez. Bu esnada aralarında geçen ve okurun ilk elden anlam veremediği diyaloglar varoluşçuluk felsefesinden yansımalar taşır.

Körfez Savaşı'nın fitili ateşlendi

2 Ağustos 1990 - Kuveyt

İran-Irak Savaşı'nın ardından yediği ekonomik darbeyi hafifletmek isteyen Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal etti ve burası Irak'ın 19. vilayeti haline geldi. İşgal yüzünden petrol fiyatları patladı. Başta ABD olmak üzerek dünya ayağa kalktı ve 'Çöl Fırtınası Harekâtı' olarak bildiğimiz Körfez Savaşı başladı. Aynı dönemde BM'nin masasında Filistin konusu vardı. İşgal Ortadoğu'daki dengeleri altüst etmiş oldu.

Hitler'e okyanus ötesinden veto

24 Ağustos 1939 - Polonya

Almanya'nın imzaladığı Versay Antlaşması gereğince Polonya'daki Danzing şehrinin özerkleştirilmesi beraberinde büyük bir kriz getirdi. Almanların Doğu Prusya ile bağlantısını kesen bu gelişme Panzerler için savaş sebebiydi. Polonya hükümeti direnince ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt, Hitler'e saldırıda bulunmaması için diplomatik kanallardan bir itiraz gönderdi.

ÇAYKUR
organik
RİZE ÇAYI
400 g
Siyah Çay
Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü-RİZE
ÇAYKUR
organik
Hemşin Çayı
ÇAYKUR
organik
Zümrüt
Yeşil Çay
125 g
Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü-RİZE
ÇAYKUR
organik
Hemşin Çayı
organic
Hemşin Tea
ekotar
40
ÇAYKUR
MediaCat
Lovemarks
2014

ÇAYKUR

Sevgiyle üretilen her
üründe, her eserde
'destansı' bir yan vardır.
Destanlar nesillerle
birlikte daha da büyür,
sonsuzluğa uzanan
kolları daha da güçlenir,
köklenir.

İlk defa 90 yıl önce
Karadeniz
topraklarında filizlenen ve
bölgeye umut aşılayan çay
da işte böyle bir
destanın konusudur.
Karadeniz topraklarını
seven çayı biz de çok sevdik,
büyüttük, paylaştık.

90 yıllık sevginin adı
ÇAYKUR...

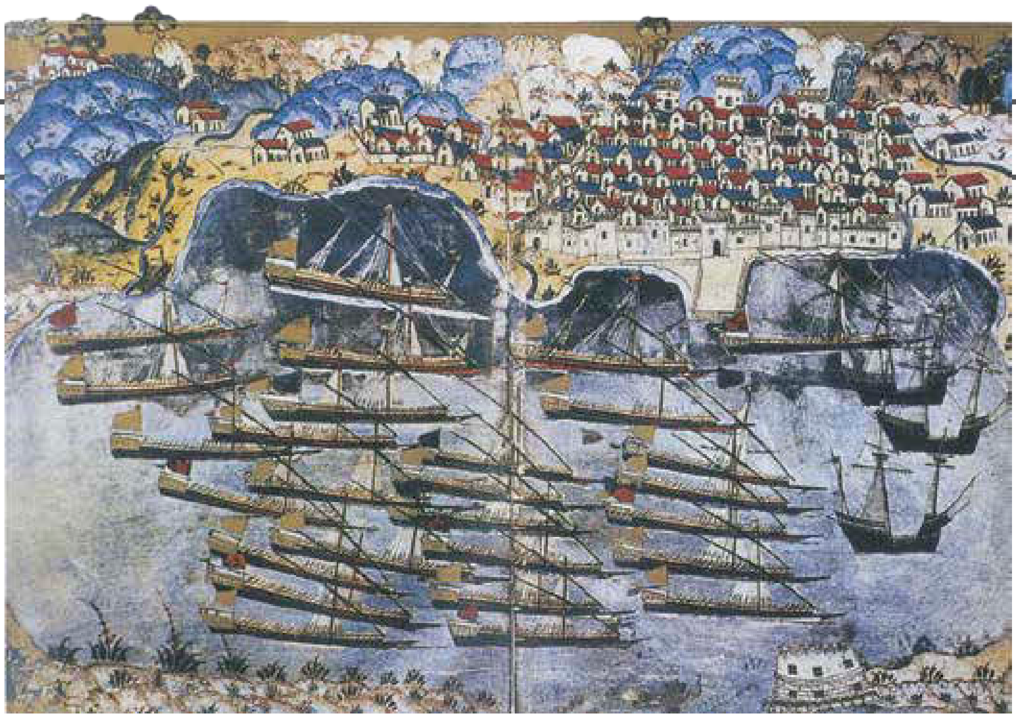

Yavru vatan annesine kavuştu

1 Ağustos 1571 - Kıbrıs

Kanuni Sultan Süleyman'ın donanmasının Malta önündeki başarısızlığı Avrupa'da 'Osmanlı'nın fetihleri duruyor mu?' sorusunu akıllara getirmişti. Ta ki 1570'in baharındaki Kıbrıs seferine kadar! Fethin önündeki tek risk, Batı'dan gelebilecek bir Haçlı donanmasının yardımıydı. Haçlılar geç kalınca 3 Temmuz 1570'de Lefkoşa alındı. Magusa kalesi ise bir yıllık direnişin ardından düştü. Sonrasında İnebahtı'da donanması imha edilse de 3 yıllık ittifak projesinin galibi Osmanlı oldu ve Venedik 7 Mart 1573'de Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçerek adadaki Osmanlı hakimiyetini tanıdı.

Alis'in tekâmül kapıları

2 Ağustos 1865 - İngiltere

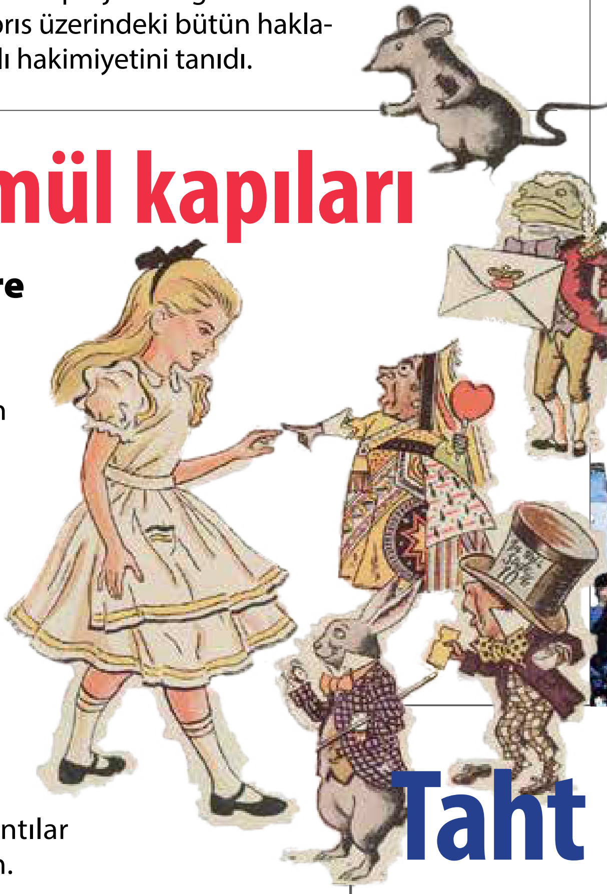

Lutwidge Dodgson tarafından Lewis Carroll mahlasıyla kaleme alınan *Alis Harikalar Diyarında*'nın ilk baskısı yayımlandı. Romanın kahramanı Alis'in bir tavşan deliğinden girerek değişen dünyası ve okuyucuyu içine çeken serüvenleri sadece çocukların değil, aynı zamanda yetişkinlerin de okuması gereken klasikler arasına girdi. Kimi yorumcuların Alis'in geçtiği her kapının ardından form değiştirmesi ile insanoğlunun manevi tekâmülü arasında bağlantılar kurduğunu sözlerimize ekleyelim.

Deyrihanna'da doğdu, Endülüs'ü kurdu

14 Ağustos 755 – İspanya

Abbasilerin Emevi ailesi katliamından kurtularak bir diyardan ötekine sürüklenen, üstelik tehlikeli yolculuklarla mücadele eden Abdurrahman b. Muaviye'nin beklediği destek Endülüs'ten geldi. Bu bölgedeki Yemen asıllı kabilelerin yardımıyla Gırnata sahillerine çıktı. Bir süre önce ailesine bağlı bulunan Endülüs'te iktidarı ele geçirerek isyanları bastırdı ve İspanya'da yaklaşık üç asır sürecek Endülüs Emevi Devleti'nin kurucusu olma şerefine nail oldu.

Çav Pisa

9 Ağustos 1173 - İtalya

Pisa'nın sembollerinden eğikliğiyle ünlü Pisa Kulesi'nin yapımına başlandı. Şehirdeki katedralin çan kulesi olarak tasarlanan, 56 metre yükseklikteki 294 basamaklı binanın inşa süreci hayli uzun sürdü. Cenova ve Venedik'e karşı Pisa'nın güç ve zenginliğini göstermek amacıyla yapılan ve gün geçtikçe eğilen kule yüzbinlerce turistin uğrak mekânlarından biri. Ayrıca Galile'nin ünlü deneyine evsahipliği yapmasıyla da meşhurdur.

Bir gecede 'Utanç Duvarı'

13 Ağustos 1961- Almanya

2. Dünya Savaşı'nın ardından işgal kuvvetlerinin talanına uğrayan Almanya'da ABD ve Avrupa ülkenin batısına nüfuz ederken Rusya doğusunda hâkimiyet kurmuştu. Komünist rejimin otoriter yönetimi Doğu Almanya'daki insanların Batı Almanya'ya kaçmalarına sebep oluyordu. Ruslar çözümü bir gecede inşa ettikleri 46 kilometrelik Berlin Duvarı'nda buldular. 1989'da Sovyet bloğunun çöküşüne kadar varlığını koruyan duvar iki kutuplu Soğuk Savaş döneminin de sembolü oldu. Utanç Duvarı'nın yıkılışı törenlerle kutlanmıştı.

Taht kavgası mezarda bitti

Ağustos 1609 – Fas

Fas Sultanı Ahmed el-Mensur'un vefatı üzerine oğulları taht mücadelesine girişti. Abdullah, Zeydan ve Muhammed düellosunun galibi zaman zaman değişse de tahtın son sahibi Muhammed'in oğlu Abdullah oldu. Başta kardeşi Muhammed ile Zeydan'a karşı ittifak kuran Abdullah ise onu devre dışı bıraktıktan sonra Muhammed'e de komplo hazırlığına girişince yeğeni bunu öğrendi ve evinde boğularak öldürüldü.

AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ

Köklü geçmişten güçlü geleceğe...

Ahmet Yesevi Üniversitesi Türkistan Yerleşkesi

Ahmet Yesevi Üniversitesinden

Eğitimim için vaktim yok diyenler... Kendini geliştirmek isteyenler... Fırsatı kaçırdım diyenler...

Eğitimde zaman ve mekân engelini kaldırdık...

İşt-@-fırsat
TÜRTEP

Türkiye Türkçesiyle İnternet Üzerinden Eğitim

Programlar

ÖN LİSANS

- Bilgisayar Programcılığı

LİSANS

- Bilgisayar Mühendisliği
- Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği
- Endüstri Mühendisliği
- Yönetim Bilişim Sistemleri

YÜKSEK LİSANS

- Bilgisayar Mühendisliği
- Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme
- Eğitim Yönetimi ve Denetimi
- İngiliz Dili Eğitimi
- İşletme
- Sağlık Kurumları İşletmeciliği
- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- Turizm İşletmeciliği
- Türk Dili ve Edebiyatı*
- Yerel Yönetimler
- Yönetim Bilişim Sistemleri
- Yönetim ve Organizasyon

TÜRTEP İNTERNET ÜZERİNDEN EĞİTİM
AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ

www.turtep.edu.tr

- TÜRTEP ön lisans ve lisans programlarına alınacak öğrencilerin yerleştirme işlemleri, ÖSYM tarafından yapılmaktadır.

* 2015-2016 Bahar döneminde açılacaktır.

ZEMİNİN VE ZAMANIN YÜKÜ ONDAN SORULUR

ŞEYMA AYDIN
seyma.aydin@izu.edu.tr

Aş pişer, onun üstünde paylaşılır; yaş gelir, nikahın baş şahidi olur; yumurta kapıya dayanır, ödevler onun makamında ders vaktine yetiştirilir. Toplantının, kutlamanın, buluşmanın ve vedalaşmanın merkez üssüdür. Hâsılı iyi ve kötü günde, baş sağlığında ve darlığında biricik başvuru merciidir şehirli fanilerin.

Ufak tefek sehpalar, hatta sıradan tepsilerden zaman içinde üç veya dört ayaklı daha büyük biçimlere bürünür masa. İnsanoğlunun ihtiyaçları devleşince o da ayak uydurmak, büyüyüp serpilmek zorunda kalmıştı. Bugün yemek masası, çalışma masası, ameliyat masası, ütü masasının yanında masa saati/takvimi gibi eşyalar modern ihtiyaçların ürünü değil mi?

Latince “mensa” olarak geçen masalardan evvel, herkesin kendi yemeğini yediği ufak tepsi benzeri ve daha çok tabak işlevi gören tahtalar kullanılırmış. Bu tahta tabakalar bize İtalyanca (tavola), Fransızca ve İngilizcede (table) kullanılan masalar hakkında ipucu verir. Bu kelimeler Latince “tabaka” anlamına gelen “tabula”ya işaret eder. Öyle ki, masa ve tabak işlevi görebilen bu plakalardan dolayı tabak ve masalar da benzer köklere sahiptir.

Masaların şekillerinin de mühim olduğunu belirtelim. Mesela 454-470 yılları arasında hükmettiği varsayılan İngiltere Kralı Arthur ve şövalyelerinin yuvarlak masa etrafında toplanmalarının kerameti, öncelik kavgasını önlemekmiş.

Uygur harfli Türkçe metinlerde masa “şire” diye geçer. Şire veya şirege, içecek veya kımız sürahilerinin konduğu “dört ayaklı sehpa” veya “küçük masa” demektir.

Kaşgarlı Mahmud da saraylarda hanlar için kurulan büyük çanak şeklindeki ayaksız sofraları tarif için “işküm” ya da “tewsi” sözlerini kullanır. Sofra Arapça “sufra”dan gelir. Kaşgarlı Mahmud’un “tewsi” ve “işküm” dediği, pişmiş et konan büyük ahşap kap, ağaçtan oyulmuş bir tekne imiş. Sofranın altına serilen örtü ile yiyenler üstlerini korur, döküntülerle de tavuklar yahut kuşlara ziyafet çekilirmiş.

Osmanlı sarayının bütün teşrifatıyla kurumlaştığı dönemde sofra kültürü zenginleşmiş. Öyle ki Sultan II. Mahmud’un 72, Abdülaziz’in 40 kişilik sinileri bile varmış. Osmanlı sarayının sandalye ve masaya tam anlamıyla geçişi ise Sultan Abdülmecid’in yapım emrini verdiği ve inşası 1856’da tamamlanan Dolmabahçe Sarayı ile başlar. Şehir halkının masayı geçişi biraz daha zaman alır.

İstanbul lehçesinde simat/somat mükellef sofra anlamına gelirmiş. Arapça dizi, sıra, tabur, vadi anlamına gelen “simat” Mevleviler ve Bektaşilerde tekke yemeği demekmiş. Meşinden daire biçiminde kesilmiş ve halkalar dikilmiş türü toplanınca torba biçimini alırmış. Bu masayı dervişler seyahatte kullanırlarmış.

Simat, Anadolu halk ağızlarında senit, semen, sement, senedi vb. biçim-

» Tabiatı masaya taşımak
Fransa’da 18. yüzyılın başında görülen ve doğaya hayranlığın mobilyalara yansıması anlamına gelen “Regence stili” yazı masasında altın çiçek, yaprak ve dal motifleri dikkat çekiyor.

leriyle sini ve sofra anlamları yanında genellikle et, ekmek, hamur tahtası manalarına da gelir. “Yastıgaç” olarak nam salmış bu hamur tahtalarının bazılarının ayakları dahi bulunmazmış. At veya devenin yanına asılarak kolaylıkla taşınabilen portatif masalarmış bunlar. Kaşgarlı Mahmud’un rivayetine göre 11. yüzyılda Orta Asya Türkleri bu hamur tahtalarına “yası yıgaç” yani “yassı ağaç”, bazen de kısaca “yasgaç” derlermiş.

Osmanlı minyatürlerinde de gördüğümüz üzere sürahiler derin ve büyük çanaklar içine konur. “Sehpa” da *Derleme Sözlüğü*’nde üzerine bir şeyler konulan anlamında “çatma” diye geçer. Denizli, Tavas ve İçel çevrelerinde “üç ayaklı sehpa” için “çatgı” derlermiş.

Hamal vazifesi gören masalara en ağır ithamı ise Eski Türkler yapmış; lamba sahpalarına “çıraklık” demekle beraber bir de “ocak eşeği” lakabını yakıştırmışlar.

Masada oturmanın adabı

İslamiyette sofra adabı, en mühim ahlakî ve sıhhî kuralları barındırır. Bu kuralların anahtarı da yemeğe Allahu Teala’nın ism-i şerifini zikrederek başlamaktır. Hz. Muhammed (sav) yemek öncesi ellerini yıkamayı ihmal etmez, sağ eliyle, küçük lokmalarla ve önünden yermiş. Yemek eğlence olarak telakki edilmediğinden “işret” sınırları dışında kalmaya özen gösterilirmiş. Fakat hiç konuşmamak mekruh olup Mecusi alameti olduğundan birkaç kelam da olsa sohbet etmek gerekirmiş.

Modern anlamda masa donanımı ve adabı ise zengin İtalyan şehir devletleriyle başlar. Mutfak kültürüyle birlikte Fransız sarayında oluşur. Rotterdamlı Erasmus’un (1466-1536) yazdığı eğitim ve görgü kitapları masa adabı konusunda etkili olmuş. İşte birkaçı: Sandalyenizde kıpırdanıp durmayın, sizi gaz çıkarıyor veya çıkarmaya çalışıyor sanırlar; yutamadığınız parça olursa arkanızı dönüp yavaşça çıkarın; sofraya oturur oturmaz ellerinizi tabağa daldırmayın.

18. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen *Risâle-i Garibe* alışılmışın dışında bir görgü kuralları kitabı. Öyle ki sözünü dinlemeyen okurlarını uzun beddualar ederek eğitir. İpe sapa gelmez bir lisanla sofra adabı öğretir.

Sözün özü, masalar yere yakın ve tevazuun ürünüyken modern yeme adabıyla beraber kibirlenip yükselmiş. Yazı yazarken bile dizlerini kullanan insanoğlu masaya meyleder olmuş. Modern acziyet eşyaya muhtaçlığı, ihtiyaçlar da zarureti doğurmuş anlayacağınız.

Üzerinde misafir ettiklerin kadrini bilsin, yükün tez vakitte hafiflesin ey masa! ■

Köy usulü
Yalın ve gösterişsiz rustik masa, 16-17. yüzyıllarda Avrupa köylerinde kullanılırdı.

Sehpa-masa işbirliği
Masadan ziyade yüksek ayaklı sehpa olarak kullanılan bu model, Batı’da geniş salonların merkezine çalımla kurulurdu.

Neler fısıldıyor?
Dört ayaklı yuvarlak ahşap masa, görkemli kabartma ve oymalarıyla misafirlere ev sahibinin asalet ve zenginliğini duyururdu.

Asilzadelere yaraşır
Altın varak süslemeli beyaz masa yaklaşık 3 asır önce Avrupalı asilzadelerin evini süslerdi.

Bin bir desen
Masanın teşrifinden önce Osmanlı evlerinde yemekler ince el işçiliği ürünü bakır sini üzerinde yenirdi.

ERMENİLER BİZANS'I DEĞİL SELÇUKLU'YU TERCİH ETMİŞTİ

MUHARREM KESİK
muharremkesik@gmail.com

Süleymanşah İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. 1084'te Antakya'nın fethi ise bu toprakların tarihinde yeni bir safhanın başlangıcı olacaktı. Böylece Malazgirt Savaşı'nı izleyen yıllarda Güneydoğu Anadolu bölgesinin olduğu gibi Antakya'nın da fiilen İstanbul ile bağlantısı kesilmiş oluyordu.

Süleymanşah'ın Antakya'yı fethe giriştiği sıralarda şehrin Bizans valisi, Philaretos Brachamios adlı bir Ermeni asilzadesiydi. Malazgirt Savaşı'ndan sonra Ermeniler Anadolu'da Doğu Roma (Bizans) hâkimiyetinin zayıflaması nedeniyle Fırat nehri kıyıları, Malatya, Kilikya, Antep (Delük) ve Urfa'ya çekilip bazı küçük prenslikler kurdular. Philaretos bunların en büyüğünün kurucusuydu.

Vaspurakan (Van Gölü çevresi) Ermenilerinin soylularından olan Philateros, Malazgirt Savaşı sırasında Palu'daki Bizans kuvvetlerinin de komutanlığını yapmıştı. Doğu Roma hâkimiyetinin zayıfladığı bu dönemde etrafına topladığı Ermeni ve Frank kuvvetleriyle Maraş civarında bir Ermeni prensliği kurdu. Bizans'a meydan okuyarak Maraş-Urfa arasındaki bölgeyi ele geçirdi. Çok geçmeden Sümeysat (Samsat) ve Malatya'daki kalelere de hâkim oldu. Ayrıca Harput, Palu, Anazarba, Elbistan, Tarsus ve Göksun'u (Keysun) da topraklarına kattı.

Bununla kalmadı, soydaşı Ermenilerin yardım ve destekleriyle Urfa'daki Bizans yönetimine son verdi. Şehrin yönetimine Gürcistan prensi Davit'in çadır muhafızı Ermeni Abukapoğlu Vasil'i atamış (1077-78) fakat onun ölümünden sonra karışıklıklar çıkınca oğlu Barsama'yı (Barsam, Parsama) vali olarak göndermişti (1083).

Philaretos Ermenilerin çoğunlukta olduğu Antakya'yı da ele geçirmeyi kafasına koymuştu. 1073'te Bizans dükü Iosephos Tarkhaniotes'in ölümünden faydalanıp şehirdeki Ermeni yandaşlarıyla ilişki kurarak Doğu Roma idaresine karşı ayaklanmalar çıkardı. Sonunda şehrin yönetimi ona bırakıldı. Halka oldukça sert davrandığı bilinen Philaretos, 1084'te şehre İsmail adında Türk asıllı birini şıhne (askerî vali) tayin ettikten sonra Urfa'ya döndü.

Sadece halka mı? Philaretos'un oğlu Barsama'ya karşı da hayli acımasız olduğu, hatta onu hapse attırdığı bilinir. Babası şehirden gidince Barsama hapisten kurtuldu ve Şıhne

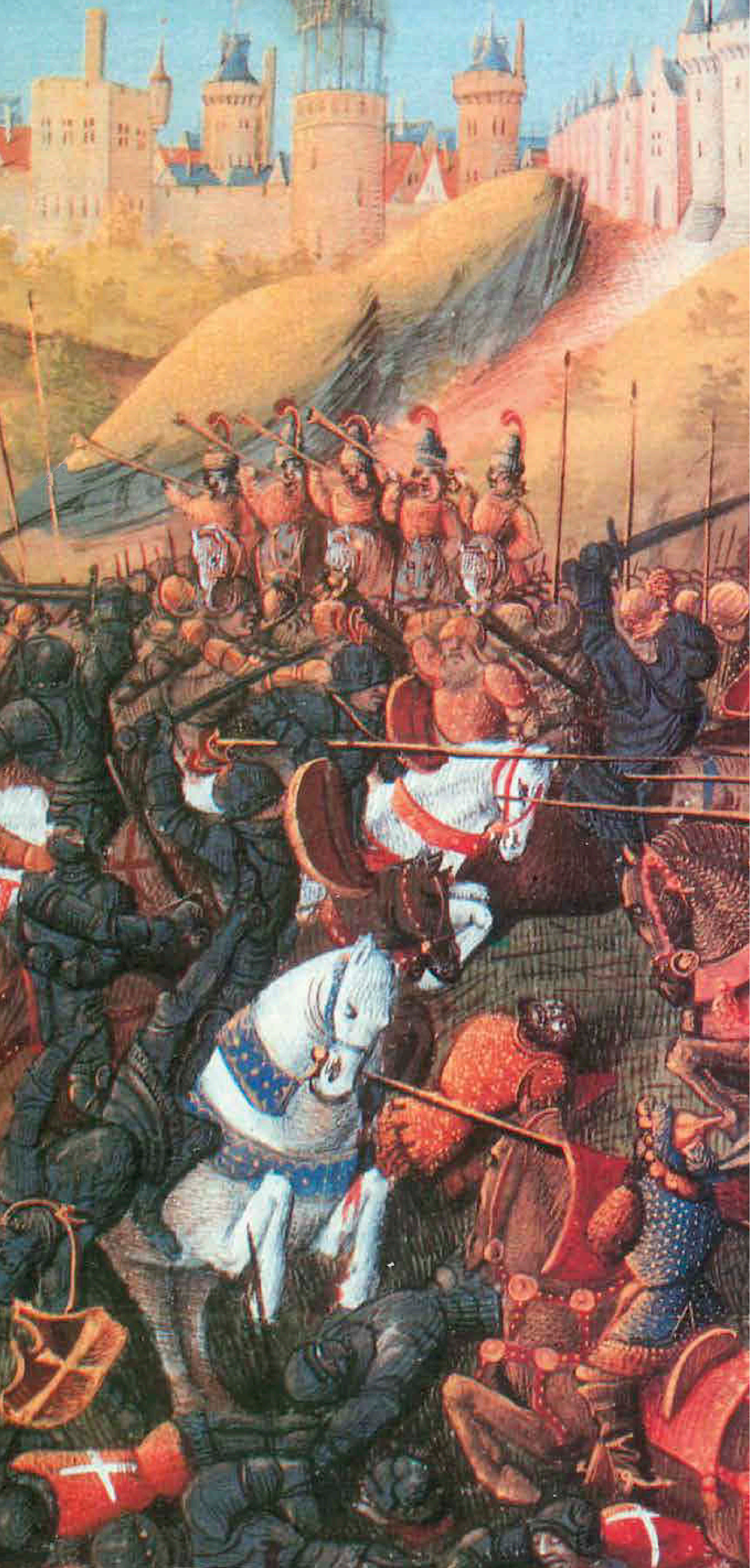

Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Evet, zaman zaman mücadele ettiler. Buna rağmen Ermeniler, Bizans veya Haçlıların acımasız idaresindense Müslümanların hâkimiyetini tercih etmişlerdi. Acaba neden?

İsmail'le anlaşmak suretiyle Süleymanşah'a haber yollayarak onu şehre davet ettiler. Süleymanşah gizlice Antakya'ya ulaşarak şehre hâkim oldu.

Philaretos Antakya'dan sonra elindeki Urfa ve Maraş'ı da kaybetti. Hâkimiyeti altındaki yerleri yeniden elde edebilmek için çareler aradı. Çözüm belliydi: Melikşah'la görüşmek. Değerli hediyeler alarak yanına gitti. İslamiyeti kabul etmesi üzerine Sultan da onu Maraş'a vali tayin etti.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Danişmendliler Sivas, Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri ve Çorum'u içine alan bölgede Selçuklulara tâbi bir beylik kurmuşlardı. Sınırlarını genişletmeye başlayan Danişmendliler bölgede yaşayan Ermeni prensliklerinin yönetim ve egemenliklerini sona erdirdiler.

Danişmend Gazi hemen hiçbir direnişle karşılaşmaksızın Sivas'ı ele geçirmiş ve Ermenilerin oturdukları Kilikya'ya hâkim olmuştu (1085). Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gümüştegin Gazi, Ermeni ve Süryani halkın da yardımlarıyla Malatya'yı ele geçirmiş (1102), halka dokunmayarak "işlerine dönmelerini" bildirmişti. Ortodoks Bizans Devleti adına Malatya'yı idare eden Gabriel'in baskı ve tahakkümü altında ezilmiş »

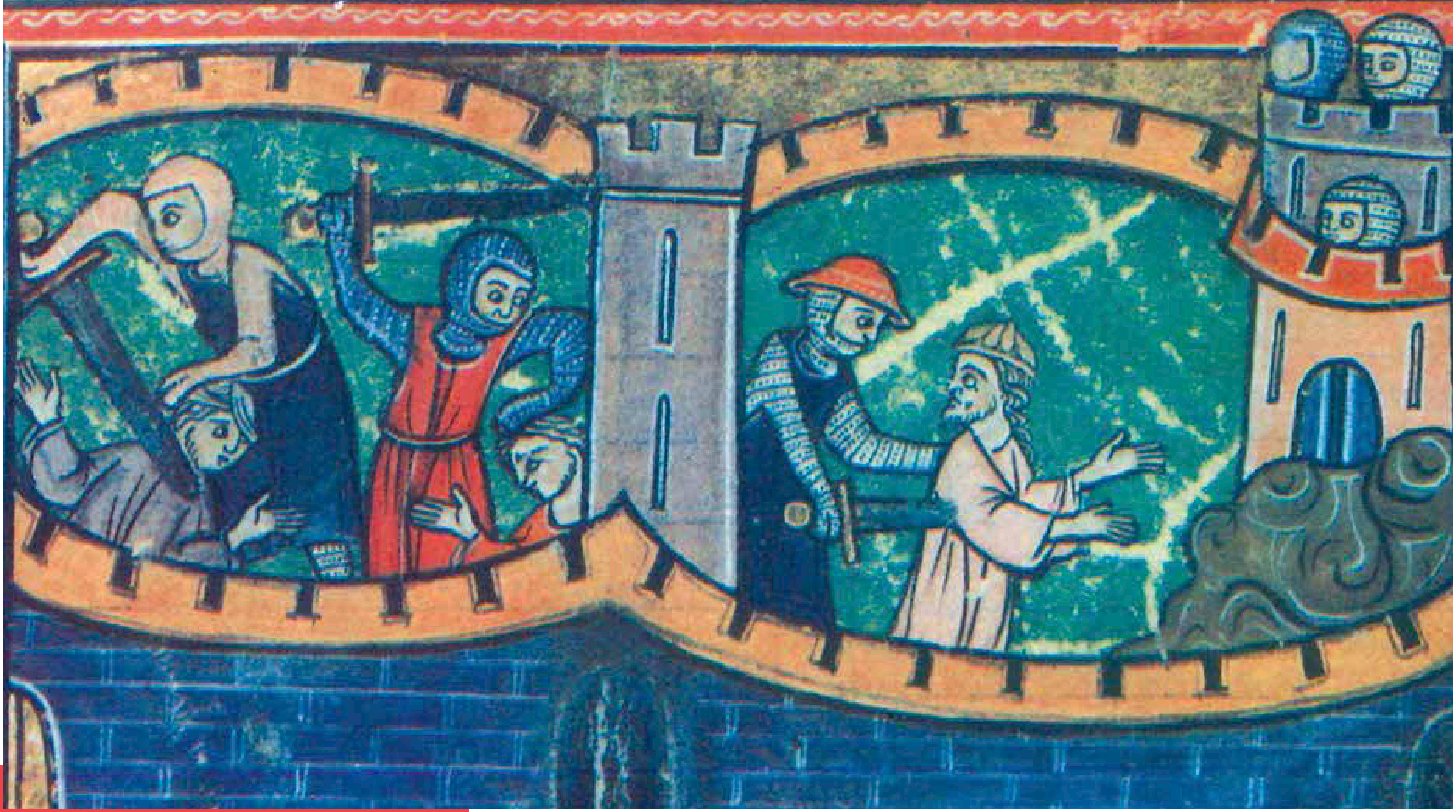
Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997.

» Haçlılara Ermeni yardımı
Haçlılar Antakya'yı, siyasî çıkarları doğrultusunda onların yanında yer almayı tercih eden Ermenilerin desteğiyle alabilmişlerdi. Haçlıların işgalden sonra Müslümanlara yaptığı zulmü gösteren bir minyatür.

olan halka yiyecek, giysi ve özellikle tarım aletleri dağıtmış; dahası zindana atılanların serbest bırakılması konusunda buyruk çıkartmıştı. Böylece çoğunluğu Ermeniler ve Süryanilerin oluşturduğu Sivas ve Malatya'da yaşayan halkın refahını sağlamaya gayret göstermişti.

Danişmend Gümüştegin Gazi'nin bu adil davranışı çağdaş Ermeni ve Süryani kaynaklarına da aksetmişti. Bunlarda "Gümüştegin Gazi'nin iyi bir hükümdar olduğu, zamanında Sivas ve Malatya halkının bolluk ve mutluluk içinde yaşadığı" şeklinde kayıtlara rastlanır. 1105'te ölümü üzerine Ermeni tarihçi Urfalı Mateos, "Danişmend Ahmed Gazi iyi bir adam, memleketi imar eden, Hıristiyanlara karşı çok merhametli bir kişiydi. Tâbiiyetinde bulunan Hıristiyanlar onun ölümü için büyük matem tuttular" şeklinde kayıt düşmüştür.

Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan da Ermeni halkına daima adil davranmış, Doğu Roma ve Haçlılara karşı mücadelesini sürdürdüğü sıralarda bile tebaası olan gayrimüslim halklar kendisine sevgi, saygı ve güvenle bağlanmışlardı. 1107'deki ölümü üzerine yine Urfalı Mateos, "Sultanın ölümü sebebiyle Hıristiyanlar büyük matem tuttular. Çünkü o, her bakımdan iyi ve tatlı bir zattı" ifadelerini kullanmıştır. Elbistan Ermenilerinin de Haçlıların değil, Kılıç Arslan'ın tebaası olmayı yeğlediklerini söyleyelim.

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra hem Haçlıların, hem de Doğu Roma'nın saldırılarını artırmaları üzerine Türkiye Selçukluları bir süre Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar (1107-10). İzmir ve civarındaki Çaka Beyliği sona erdi. Karadeniz kıyılarındaki Karategin ile Ceyhan ve yörelerindeki Buldacı'nın hükümranlıkları da ortadan kalktı.

Selçuklu egemenliğinin zayıflamasından faydalanan Ermeniler, Haçlıların yardımıyla savunması kolay olan Toros dağlarında yeni bir

prenslik kurdular. Prensliğin sınırlarını genişletmek amacıyla da Selçuklu şehirlerine saldırılara başladılar.

Derhal harekete geçen 12 bin kişilik bir Selçuklu ordusu, Ruben'in oğlu Toros'un yönetimine geçen Kilikya'yı fethe çıktı. Anazarba civarında Ermeniler bozguna uğratıldı. Ardından Maraş'a doğru harekete geçerek Prens Goğ-Vasil'in elindeki Pertus (Gaban yöresindeki Berdus, Birtis) kalesine kadar ilerleyen Selçuklu ordusu burayı kuşatıp sıkıştırdı. Vasil, dayısı Bedros ile birlikte karşı saldırıya geçmeyi denediyse de başarılı olamayarak Göksun'a çekilmek zorunda kaldı.

Haçlı yardımı

12. yüzyıl ortalarından itibaren kaynaklarda Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişkiler hakkındaki bilgiler çoğalır. Bunlar genellikle prensliklerle yaşanan siyasî mücadeleler şeklinde kendisini gösterir.

Doğu Roma İmparatoru Ioannes, 1137-38'de Kilikya'ya düzenlediği sefer dönüşünde esir aldığı Ermeni I. Levon ve ailesini İstanbul'a götürmüştü. O tarihten I. Levon'un oğlu II. Toros'un İstanbul'dan kaçıp tekrar Kilikya'ya geldiği 1145 yılına kadar Kilikya Ermenileri hakkında pek fazla bilgi mevcut değildir. Ancak bu sırada Kilikya'da tek güçlü Ermeni sülalesi olarak Doğu Roma'ya her zaman sadık kalmış olan Hetumlular bulunuyordu.

İstanbul'dan kaçarak gizlice Kilikya'ya ulaşan II. Toros, kendisine sadık Ermenileri etrafına toplayıp Kilikya Ermenilerinin başına geçti (1145) ve civar kaleleri ele geçirdi.

Haçlıların da yardımıyla Doğu Romalı Kumandan Andronikos karşısında kazandığı başarıdan sonra (1152) Misis'i aldı. Özellikle Bizans'tan ele geçirdiği topraklarla prensliğinin arazisini genişletmeyi hedefledi. Tarsus'a hücum ederek denize kadar uzanan bölgede hâkimiyet tesisine çalıştı.

Ermeni hâkiminin bu yayılma siyaseti, Doğu Roma İmparatoru Manuel'i, Sultan I. Mesud (1116-55) ile bir antlaşma yapmaya itti. Esasen II. Toros'un zaman zaman Selçuklu topraklarına saldırması, hatta bu saldırılar sırasında 3 bin Türkün ölümüne neden olması ve gittikçe güç kazanmasından dolayı Sultan Mesud da çıkarları açısından II. Toros'a karşı Doğu Roma ile ittifakı uygun görüyordu.

Selçuklu Sultanı, İmparatorun gönderdiği para ve hediyeleri kabul etti. Danişmendli Yağıbasan'ı da yanına alarak ordusuyla harekete geçti (1153).

Başlangıçta büyük korkuya kapılan Ermeniler daha sonra dağlara çıkarak geçitleri tutup direnişe »

» 11. ve 14. yüzyıllarda kullanılan sikkeler Bizans İmparatoru I. Manuel Comnenus adına basılmıştı. Bir yüzünde Hz. İsa (solda), diğerinde Manuel'in tasviri görülür.

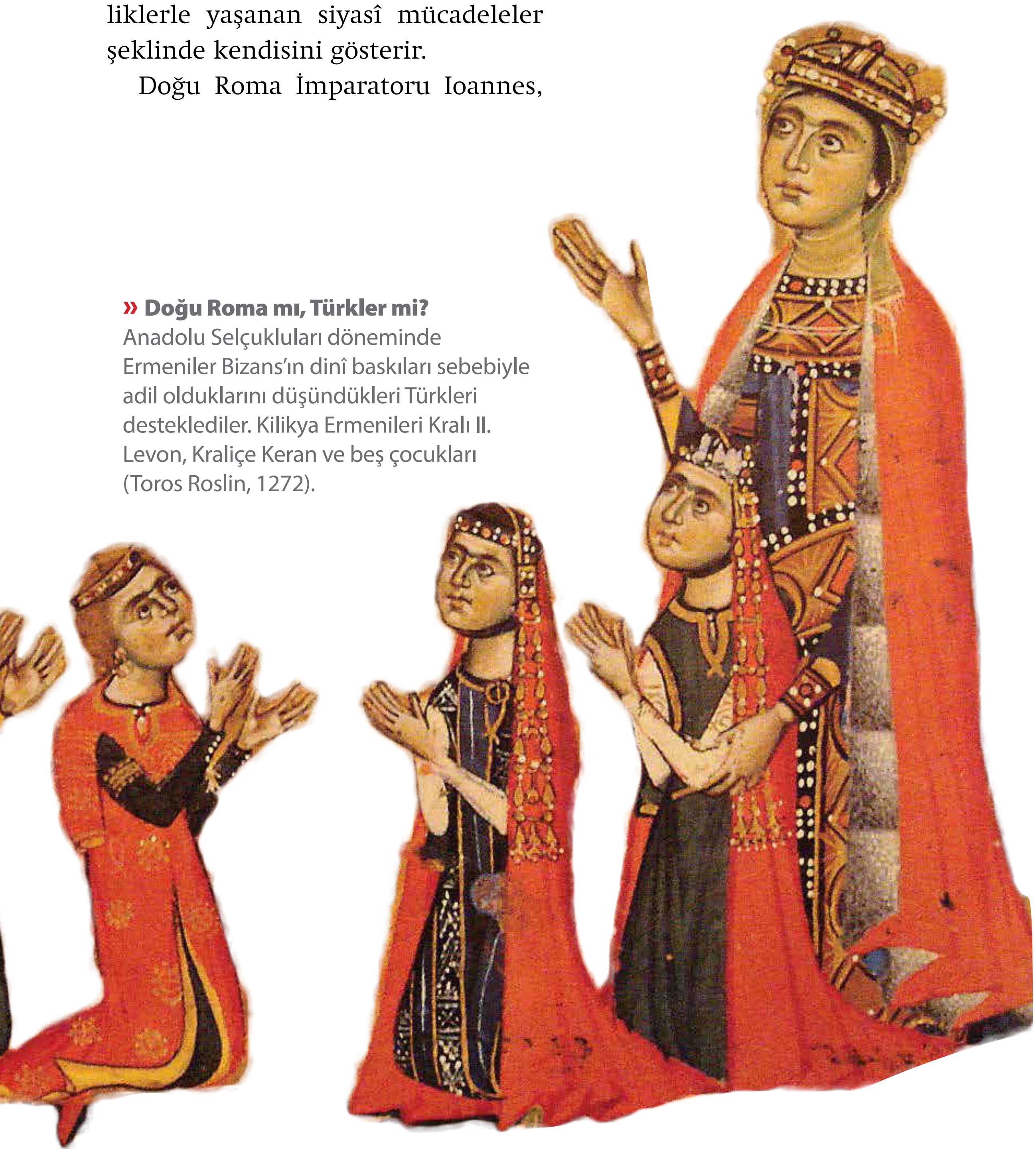

» Doğu Roma mı, Türkler mi?
Anadolu Selçukluları döneminde Ermeniler Bizans'ın dinî baskıları sebebiyle adil olduklarını düşündükleri Türkleri desteklediler. Kilikya Ermenileri Kralı II. Levon, Kraliçe Keran ve beş çocukları (Toros Roslin, 1272).

başladılar. Bu durum karşısında ilerlemek istemeyen Sultan, II. Toros'a elçi gönderip, "Biz senin memleketini tahrip etmek için gelmedik. İtaat edip cebren almış olduğun toprakları İmparatora iade et, o zaman bize bir evlat ve dost olacaksın" dedi.

Hiç beklemediği bu tavır karşısında son derece sevinen II. Toros, Sultanın elçilerini günlerce alıkoyduktan sonra onlarla beraber bir elçi gönderdi ve Sultana, "Bir hükümdar olan sizlere gönül rızası ile itaat ediyoruz. Çünkü bizim gelişmemizi hiçbir vakit kıskanmadığınız gibi topraklarımızı da tahrip etmediniz. Memleketimizi Romalılara (Bizanslılara) vermek hususuna gelince, bunu asla kabul edemeyiz" şeklinde cevap verdi.

Bunun üzerine Sultan baskı yapmadı, dostluk ve ittifak ahidnâmesi yazdırıp yeminle tasdik ettikten sonra bir elçi vasıtasıyla Ermeni hâkimine gönderdi. Sonra da hiç kimseye zarar vermeden geri döndü.

Hezimetle sonuçlanan sefer

Doğu Roma İmparatoru ertesi yıl (1154) Sultan Mesud'a tekrar elçi ve öncekinden daha büyük miktarda altın ve gümüş göndererek, "Ermenilere karşı öfkemi teskin için kalelerini yık, kiliselerini yak ve bütün memleketlerinin ateşe verilmesini emret. Yüreğim ancak bu suretle soğuyacaktır" diyerek Selçuklu Sultanını yine sefere teşvik etti.

Kendi çıkarlarını da göz önünde bulunduran Sultan Mesud, 1154 baharında büyük bir orduyla, bu kez daha hazırlıklı olarak harekete geçti. Önce Misis, ardından Anazarba üzerine yürüdü. Ancak bu kaleleri ele geçiremeyince Tell-Hamdun'u kuşattı (27 Mayıs 1154).

ERMENİ-HAÇLI İŞBİRLİĞİ

İki halk arasında iyi ilişkiler Sultan I. Kılıç Arslan zamanında da devam etti. Bu devrede Ermenilerin küçük prensliklerin idaresinde her türlü dinî ve idarî faaliyetlerinde bağımsız yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bazı Ermeni grupların Haçlılarla işbirliği yaparak Selçuklular adına yönettikleri Urfa'yı onlara teslim ettikleri (Ermeni Toros) ve orada ilk Haçlı prensliğinin kurulmasına (1098) yardımcı oldukları bilinir. Öte yandan Haçlıların Antakya'yı almalarına da (Haziran 1098) büyük ölçüde Ermeniler destek vermişti (Ermeni Firuz'un ihanetiyle). Ayrıca yine bu devrede Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzeyindeki bazı prenslikler Selçuklulara karşı zaman zaman Haçlıların yanında yer almaktan geri kalmamışlardı. Anlaşılan o ki, bu dönemde Ermeni prenslikleri siyasî çıkarları doğrultusunda hareket etmişler; ancak pek çoğu Hıristiyanların yönetimindense Selçuklu hâkimiyetinde yaşamayı tercih etmişti.

Sultan Mesud ordusuyla burada bulunduğu sırada oğlu Kılıç Arslan'ın adamlarından Yakup Beğ'i, 3 bin askerle Antakya topraklarına akın yapmakla görevlendirdi. Yakup Bey Amanos Dağı ile sahil arasındaki dar bir geçidi aştıktan sonra Templier (Tapınak) şövalyelerinin ve II. Toros'un kardeşi Stefan'ın baskınına uğrayarak askerleriyle birlikte hayatını kaybetti. Bu haber Selçuklu karargâhında büyük üzüntü yarattı.

Diğer taraftan Kilikya ve Konya'da ortaya çıkan veba salgını ve şiddetli fırtına Selçuklu ordusunu zorluyordu. Hastalık orduya yayılmış, hayvanlar telef olmuştu. Bu yüzden Sultanın hâcibi de aralarında olmak üzere sağ kalan askerlerin büyük kısmı yaya kaldı. Selçuklu ordusu ağırlıklarını ve silâhlarını bırakarak geri çekilmeye başlayınca Ermeniler dağlardan inerek takibe başladılar. Zaman zaman saldırıya geçerek Selçuklu kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdiler. Geride bırakılan ağırlık ve silâhlar da onların eline geçmişti tabii.

Takip Develi'ye kadar sürdü. Sonunda Sultan Mesud, Toros'la anlaşma yapmak zorunda kaldı. Kilikya'ya

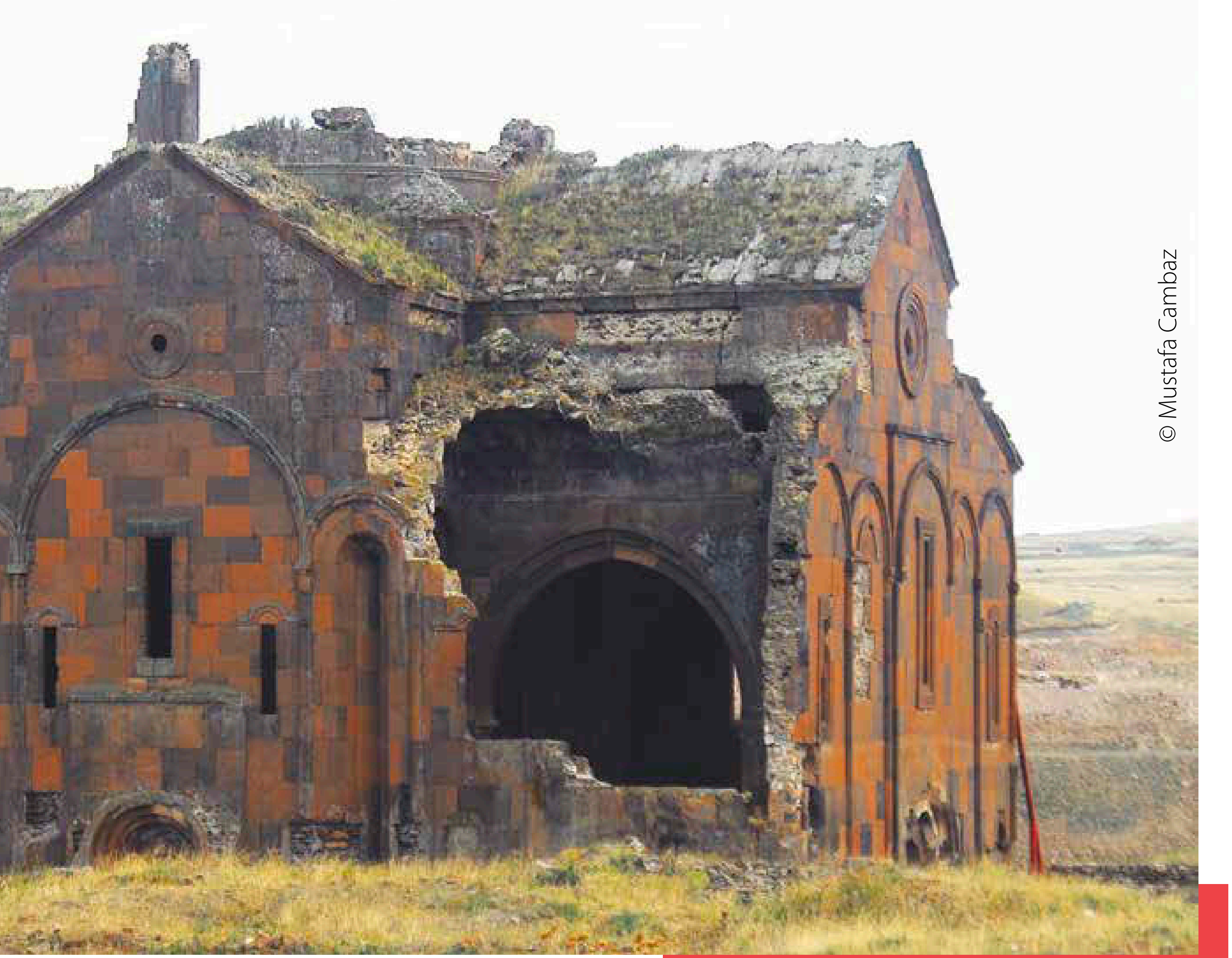

» Anadolu'da Ermeni izleri
Bugünkü Kars sınırları içindeki Ani kenti, Ermeni inanışınca kutsal sayılır. Kentin merkezindeki Ani Katedrali bu inanışın en önemli sembollerindendir. 1064'te Sultan Alparslan'ın burayı fethinden sonra katedral "Fethiye" adıyla camiye çevrilmişti.

yapılan ikinci sefer başarılı olamadığı gibi çok sayıda insan, hayvan, silah ve teçhizat kaybına yol açmıştı.

Bir anlaşmazlık sonrasında Danişmendli Yağıbasan ile mücadele (Ekim 1155) etmek zorunda kaldığı bir dönemde II. Kılıç Arslan, eniştesi Musul Atabegi Nureddin Mahmud'un düşmanca hareketleriyle karşılaşmıştı. Fırsattan istifade etmeye çalışan Toros'un kardeşi Stefan, Maraş Selçuklu Emirinin bir Ermeni köyüne saldırmasını bahane ederek 1156'da Maraş'ı işgal etti. Ermeni ve diğer Hıristiyanları öldürüp mal ve mülklerine el koyarak şehri yakıp yıktı. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan derhal harekete geçti. Stefan'ın ise bir kısım halkı ve Salibhioğlu Mar Dionysius adlı şehir papazını yanına alarak Maraş'tan kaçmaktan başka çaresi kalmamıştı.

Şehre giren Sultan halka iyi davrandı. Daha önce kaçıp şehre dönen Ermenilerin bağ ve tarlalarını geri verdi. Yalnız Ermeni halkını kışkırtıp isyana zorlayan bir papazı idam ettirdi. Ordusuyla Göksun'a geldiğinde çıkan kargaşa sebebiyle kaçan halkı davet ederek eski yurtlarına yerleştirdi.

Öte yandan Besni (Behisni) Selçuklu beyi, Sultanın "Hıristiyanlara karşı merhametle hareket etmesi" hususunda verdiği buyruğu yerine getirmemişti. Vergileri artırması üzerine bazı Ermeniler gizlice Stefan'ı şehre davet etmişlerse de bir Ermeninin ihbarı sonucunda Besni'den kaçmak zorunda kaldılar. Ermeni ve Süryani kaynaklarında ifade edildiği üzere bunu haber alan âlicenab Sultan onları yeniden yurt ve topraklarına yerleştirdi, boşalmış şehir canlandı.

Kılıç Arslan, daha önce Toros'tan aldığı Pertus kalesi önlerine geldiği zaman direnmenin yersizliğini anlayan Stefan da isyanı bırakıp itaatini bildirdi. Sultan bu önemli kaleyi kardeşi Toros'un da onayıyla ona dirlik olarak geri verdi.

II. Kılıç Arslan Ermeni isyan hareketleri sebebiyle Maraş ve dolaylarında ortaya çıkan huzursuzluğu bertaraf ettikten sonra geri döndü (Ağustos 1157). Bununla birlikte Sencerşah'ı Ereğli'ye, Argunşah'ı Niğde'ye ve Tuğrulşah'ı da Elbistan'a melik atadı. Böylece tedbiri elden bırakmıyor; devletinin güney sınırlarını, sık sık karşı karşıya geldiği ve kendisini hayli meşgul eden Ermeni saldırılarından korumak amacıyla önlem almış oluyordu.

Ortodoks Bizans Devleti'nin baskılarından rahatsızlık duyan Ermeniler Danişmend Gümüştegin Gazi'nin adil davranışlarından oldukça memnun olmuşlardır. Gümültegin Gazi'nin vefatının ardından matem tutmaları ona olan bağlılıklarını ve sevgilerini gözler önüne sermektedir.

Tarihi süreç içerisinde zaman zaman Haçlıların kışkırtmalarıyla Selçukluların karşısında yer alan Ermeniler yaptıklarının hata olduğunu kısa sürede anlamışlar ve siyasi geleceklerini adil Selçuklu hâkimiyetinde görmüşlerdir. Tarih yine coğrafya kaderdir diyen İbn Haldun'u haklı çıkarmış, Anadolu'da beraber yaşayan Selçuklu ve Ermenileri birlikte hareket etmesine sebep olmuştur. ◘

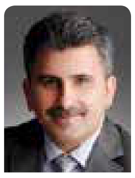

Muharrem Kesik
Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

TARİHTEN KİM MESUL OLACAK?

"Tarih, kendisiyle bize intikal eden bütün hadiseleriyle, herbirimizin bin yıllık ömrünü, bin yıllık yaşını hatırlamak suretiyle, herbirimizi bir milletin ferdi yapmıştır. İşte buna kültürün hayatı denir."

DEFTER

İSMAİL KARA
» Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Emekli Öğretim Üyesi.

Tarih fikri ve tarih yazımı, ilk bakışta insanın "geçmiş"le, "olmuş bitmiş"le alakalı bir tasarımı ve teşebbüsü olarak görünse de bu eksik ve yanıltıcı bir intibadır. Tarih faaliyeti öncelikle insanın bugünü ve geleceğine doğru seyreder. Bir başka deyişle tarih tasavvuru geçmişi bugüne getirmek, bugünle irtibatlandırmak, bugünü ve geleceği geçmişle birlikte, geçmişin üzerinden anlamak ve inşa etmektir.

Geçmişle, tarihle bugün ve gelecek arasındaki bu çift yönlü yolculuk, nerede, nasıl, niçin durduğunu kavramak isteyen insanoğlunun esas itibariyle kaçınamayacağı ve vazgeçemeyeceği bir şeydir de. Çünkü insanın farkında olsun olmasın yüzlerce, binlerce yıl gerilere, elest bezmine doğru giden fizikî ve ruhî yaşı, yani tarihi, hafızası kendini aşan bir vâkıa olarak onun kuvvet ve zaaflarını büyük ölçüde/bir şekilde tayin eder, etkiler. Bunu kişinin, toplumun ve siyasi yapının kuvvet ve zaafları olarak da görebiliriz.

Bu durumda tarih, yalnız geçmişte olmuş bitmiş olayların sıradan toplamı, altalta-yanyana dizilmesi, tarihlendirilmesi değil, aynı zamanda geleceğe doğru seyreden mevcut "kolektif temsil"in, "şahsi ve ictimai hafıza"nın, maşeri vicdanın odaklandığı ve biriktiği canlı, hareketli bir yerdir. Zaten tarihle aktif veya pasif olarak irtibata geçen herkes geçmiş olayları anlarken ve yorumlarken bile biraz da kendisinin ve döneminin tarihini anlar ve yorumlar. Tanpınar'ın ifadesiyle, "geçmiş zaman bizdeki aksiyle tekevvün [oluşum] halinde" olur. Bütün tarihleri aynı zamanda "çağdaş tarih" yapan da bu gerçektir.

İnsanın geçmişle/tarihle bir şekilde irtibatı kaçınılmaz olmakla beraber bunun nasıl ortaya çıkacağı ve ne şekilde, hangi kodlarla, ne türden değer yargılarıyla, hangi psikoloji ile süreceği kültür dairesine ve özellikle dönemlere, kişilerin ve toplumların arayışlarına göre değişiklikler, bazan zıtlıklar gösterir. Burada dönemin ruhu ve ana temayülleri kadar bizzat tarihçinin, ilim adamının konumu, halet-i ruhiyesi ve gelecekle ilgili beklentileri de öne çıkar.

İslâm dünyası, Osmanlı Devleti ve Türkiye "tarih yaşı"nın, geçmiş tecrübesinin, hafızasının ve buna bağlı olarak genel tarih telâkkisinin bir kuvvet değil de (aynı zamanda) bir zaaf olarak algılanmaya başlaması hadisesiyle 19. yüzyılda tanıştı dense yeridir. Sadece bizim yaşadığımız zorlu bir tecrübe de değildi bu. Fakat bu durumun, İslâm dünyasının tarihinden, yani kendisinden şüphe etmesi mânasına geldiğini işin başında farketmek gerekir.

Tarihin tasfiyesi (hem temizlenmesi hem de devredışı bırakılması) ve parçalanması (hem tarihin bütünlükten uzaklaşması, hem de iyi ve kötü dönemlerinin, kahraman ve hainlerin değişmesi, giderek gri bölgelerin kaybolması…) bu şüphenin problemli fakat anlaşılabilecek neticelerinden sa-

dece birkaçıdır. Müsbet işleyen tarafı da yok değil; tarih aktüel ihtiyaçlara ve icbarlara göre yeniden kurgulanmak ve yorumlanmak istenmektedir.

Tarihi kendinin meselesi haline getirmek

Modernleşme döneminin parçalı tarih anlayışındaki tarihi kopuk halkalar halinde algılamak, asr-ı saadete dönüş/tarihi belli bir dönemde dondurmak/tarihi yanlış anlaşılmış ve kötü yaşanmış bir tortular manzumesi olarak değerlendirmek... gibi problemlerin, muhafazakâr-milliyetçi-mütedeyyin (sonra İslâmcı) çevrelerde, Cumhuriyet devri boyunca iniş çıkışlarla birlikte varlıklarını koruduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu çevrelerin tarihe bakışı açısından üzerinde durulması gereken farklılıklardan biri, Osmanlı tarihine olan vurgunun ideolojik ve sembolik anlamlarla yüklü olarak yeniden canlılık kazanması hadisesidir. Bir tür tarihe kısmi dönüş de diyebileceğimiz bu farklılık bir taraftan Osmanlı modernleşmesinin, Osmanlı ve İslâm tarihini giderek daha fazla paranteze alma temayülünün tenkidini içerirken diğer taraftan da Cumhuriyet ideolojisinin tarih ve din alanındaki "devrimci" yönelişlerini, İslâmiyeti ve bunun üzerinden Osmanlı, Selçuklu dönemini perdeleyerek İslâmiyet öncesine uzanma teşebbüslerini, Türk tarih tezini geçersiz kılmaya, zayıflatmaya matuftur.

Cumhuriyet devrinde "kendi" tarihimiz olarak Selçuklu-Osmanlı tarihine, yani modernleşme döneminde geriye itilen, perdelenen tarihe vurgu yapan ve yaygınlığı açısından olmasa da derinliği itibariyle çok önemli olan bir isim rahmetli Nurettin Topçu'dur. Tarih konusunda da onun ihyacı ve bütünlük arayan bir tavır ortaya koyduğunu söyleyebiliriz.

» Büyük tarihçileri olmayan büyük bir ülke!

Nurettin Topçu *Türkiye'nin Maarif Davası* kitabında milli eğitim sisteminin yoğunlaşacağı ders alanlarını üç başlık altında ele alır: Tarih, Felsefe, Sanat/Edebiyat. Tarih alanı duygu/kalp terbiyesi, geçmişe/insanlık tecrübesine eğilme ve kendini aramak/iç gözlem açısından eğitimin bütün kademelerinde önem arzetmelidir. Tarihin bir üst kademesi kültür-medeniyet-üslup arayışlarına yoğunlaşmak zorundadır.

Maddi ve rasyonel tarihçiliğe mesafeli duran Topçu'nun tarih terbiyesi açısından iyi bir çıkış olarak gördüğü isim Ahmet Refik Altınay'dır. Münasebette olduğu tarihçiler olarak da Mükrimin Halil Yinanç ve Osman Turan'ı biliyoruz. Nurettin Topçu'nun önemli yazılarının bir kısmı, Osman Turan'ın Türk Ocağı'nda aktif görevler üstlendiği dönemde *Türk Yurdu* dergisinde çıkmıştır. *Türk Yurdu* yazarlığı bununla sınırlıdır.

Üstteki fotoğrafta iki âşina yüz, Topçu ve Turan Dergâh Kitapçılık'ın açılış gününde sohbet ediyor. Yıl 1974.

Bir de "millet mistikleri" var. Onlar bugünkü ve yarınki tarihin önünde yürüyen büyük şahsiyetlerdir.

Hemen belirtilmelidir ki Topçu'da Cumhuriyet devrini tenkit etmek, resmi tarih tezini geçersiz kılmak maksadıyla son dönem Osmanlı tarihinin bazı figürlerini öne çıkarma, yüceltme temayülü açık veya örtük olarak hemen hiç yoktur. Eserlerinde Kanuni sonrası Osmanlı tarihi, siyasi, sosyal ve kültürel açılardan, hususen insan ruhunun yüceltilmesi zaviyesinden tenkide çokça açık bir alan olarak işlenmektedir. Lale Devri ve bu devrin şairi olarak Nedim tamamen olumsuz bir devir ve tip olarak görülür. İnsan ruhunun süflileştiği, siyaset felsefesinin içine kapandığı ve »

BÜYÜK FETİH
NURETTİN TOPÇU
Hareket Yayınları

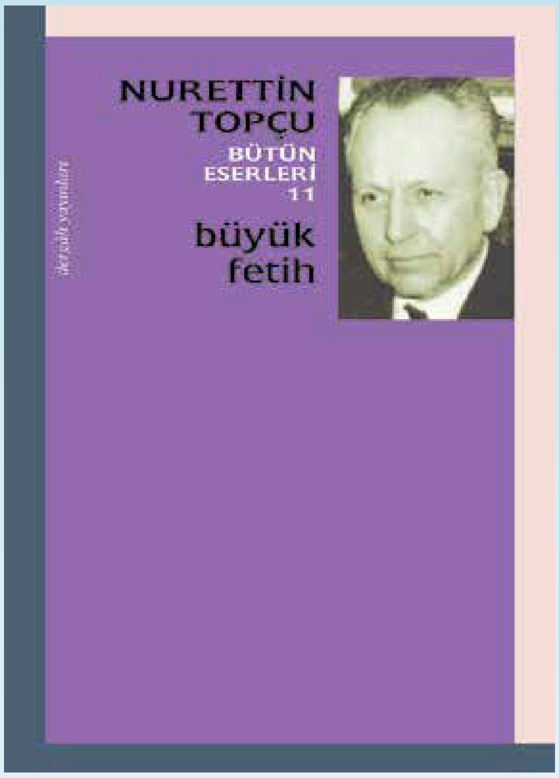

» Fetih fikri üzerinden tarihi anlatmak

Büyük Fetih kitabı Topçu Hoca'nın hacim olarak küçük fakat tarih fikri ve siyaset düşüncesi açısından önemli eserlerinden biridir. Tarih düşüncesi meselelerinin yoğun olarak ele alındığı ikinci eseri herhalde *Yarınki Türkiye* olmalıdır. *Büyük Fetih*'teki yazıların bir diğer hususiyeti İstanbul'un fethi ve Fatih'i anma toplantılarında, Çanakkale şehitleri merasimlerinde yapılan konuşma metinleri olmalarıdır. Aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin tarih anlayışına bir tavır alış olan bu anma toplantılarının yapılmasına öncülük yapanlar arasında Topçu ön sıradadır. Belki bu konuda en fazla metin yazan kişi de odur (*Mehmet Akif* kitabı da aynı tavır alışla büyük şairin vefatının sene-i devriyelerinde yaptığı konuşma metinlerinden, yazdığı yazılardan oluşmaktadır). "Osmanoğullarının ele aldığı, Fatih'le Yavuz gibi dâhi devlet adamlarının siyasî tarihe insan zekâsının hârikalarından biri halinde tevdi ettikleri devlet anlayışı, merkeziyetçi ve otoriteli devletti. Aynı zamanda hukuk-ı ibaddan [kul hakkından] hükümdarı şiddetle mesul edici totaliter esasa dayanıyordu. (...) Onda otorite yani tam iktidar, ortaçağın İngiltere krallığıyla Papalık devletinde olduğu gibi hükümdarın keyif ve iradesinden doğma değildir. Halkın dimağını teşkil eden ilmiye sınıfına yani münevverlere dayanır ve her hareketinden Allah'a hesap vermeğe mecburdur" (*Büyük Fetih*).

kuşatıcı yorumlardan yoksun kaldığı bir zaman diliminde bazı zevklerin (hatta sanatların) yükseliş göstermesi tek başlarına önem atfedilecek unsurlar olarak mütalaa edilmez.

Muhafazakâr çevrelerin "muktedir ve evliya padişah" derecesine çıkardıkları II. Abdülhamid de eserlerinde -bir iki yer hariç- pek müsbet bir padişah olarak yer almaz. (Yazılarında Vahdettin'in geçtiğini ise hiç hatırlamıyorum. Topçu'nun eserlerinde son devrin büyük müsbet istisnası Akif, bir ölçüde de Namık Kemal ve Hüseyin Avni Ulaş'tır.)

Tarihe yönelik bu tavırların ve yorumların arkasında, Topçu'nun tarihi esas itibariyle bir övünme/hamaset veya kavga alanı olarak değil, fikir mücadelesinde çok özel bir yere yerleştirdiği ve felsefi/ahlâki olarak yeniden yorumladığı "mesuliyet" kavramı etrafında ele alması ve ferdi/milli şahsiyeti inşa eden önemli bir unsur olarak değerlendirmiş olması yatmaktadır.

Modernleşme tarihi boyunca en başat temayül olan tarihin tasfiyesinin onun yazılarında açık veya örtük olarak sürekli tenkit edilmesi ve bir adım daha ötede tarihin menfi veya menfi gibi gözüken/karanlık gösterilen taraflarının da omuzlanmasına işaret edilmesi bu zaviyeden başlı başına önemlidir. Kendisine kulak verelim:

"Tarih gözlerimizin önüne bütün bir mesuliyet manzarası sermektedir. Bir milletin hayatı, bir medeniyetin eserleri gelecek nesillerin mesuliyetli ellerine emanet ediliyor. Ecdadının hatasından da mesul olan biziz. Tarihe bir kader gibi varis olmak demek, geçen nesillerin, iyi ve fena bütün hareketlerinin mesuliyetini omuzlarına yüklemek demektir. Kendi mukadderatını kendi ellerine alamayan millet kaybolmağa mahkûmdur. Toprağın ve tarihin size yüklediği, maddede ve ruhta anane haline gelmiş binbir mesuliyet omuzlarınızda ağırlaşıyor. Bu mesuliyeti kendinizden başkalarının omuzuna yüklerseniz vatanı ve tarihi kaybedeceksiniz. Anane bunun için bizimdir. (...) Hakiki vatandaş bir vatanın tarihiyle beraber bütün mesuliyetini üzerine almak iradesini yaşatan insandır" (*Yarınki Türkiye*).

"Tarih, kendisiyle bize intikal eden bütün hadiseleriyle, herbirimizin bin yıllık ömrünü, bin yıllık yaşını hatırlamak suretiyle, herbirimizi bir milletin ferdi yapmıştır. İşte buna kültürün hayatı denir. Bu hayatta binlerce hareket yaşanmıştır ve bunların hepsi kültürün varlığını meydana getirmiştir. Bu varlıkta, Malazgirt'te, Hayber'de parlayan kılıç bulunduğu gibi Bağdat'da kurulan medrese ve Nizamülmülk'ün teşkilatçı kudreti vardır. Onda şeriat ve kanun önünde eğilen başlar olduğu gibi Yıldırımlarla Yavuzların otoriter ve mesul devlet anlayışları vardır. Onda saban arkasında koşan çiftçi bir milletin nasırlı elleriyle Selçuk mimarisinin secdeye kapanan parlak mihrabı yanyana görülmektedir. Onda Hz. Ebubekir gibi Allah'a teslimiyet sevgisi, Hz. Ömer gibi mesuliyet ihtirası yaşatan hükümdarlar, veliler, halk sınıfları ve devlet adamları vardır". "Bir Türk ferdi, biyolojik bakımdan yirmi, otuz, kırk (...) yaşında olabilir. Fakat ruhi bakımdan o, bin yaşındadır" (*Yarınki Türkiye*). "Mazinin bu ulvi mirasına mukaddesat denir" (*Kültür ve Medeniyet*).

Şahsiyet olma yolundaki insanın ve milletin hayatında vazgeçilmez önemde olan "kendini aramak" azmi veya "iç gözlem" hareketleri içteki âleme ve tarihin içine doğru yürünerek mümkün olabilir. Bir tür tarihi kendine mal etmek... Kendini aramaktan veya iç gözlemden uzaklaşmak ise otomat ve taklitçi olmaya, bu da gayrıahlâkiliğe ve çürümeye varacaktır. Çünkü otomat olmak irade, hareket, isyan ve kararlılığı terketmek, taklit ise başkası olmayı, tabiri caizse herkesleşmeyi baştan benimsemektir.

Topçu'nun tarih telakkisi, 1071 Malazgirt Savaşı, yani Anadolu'nun Müslümanlaşması ile başlayan "bin yıllık tarih" kavramsallaştırması etrafında vücut bulur. Sırf millet değil, bu topraklarda yaşayan insanlar da fiziki olarak kaç yaşında olursa olsunlar tevarüs ettikleri unsurlar itibariyle ruhen/tarihen bin yaşındadırlar.

Bu tarihin, birbirini tamamladıkları için vazgeçilmez, aynı zamanda "milliyet" meselesini vuzuha kavuşturdukları için önemli üç unsuru vardır: 1. İslâm (din, kültür), 2. Anadolu (toprak, vatan) ve 3. Türk (insan, millet). Bu kavramlar tek tek veya birlikte, Cumhuriyet ideolojisi dahil olmak üzere 19. asrın ikinci yarısından itibaren bütün akımların ve düşünce adamlarının üzerinde durdukları kavramlar oldukları için Topçu'da nasıl yer aldıklarına kısaca bakmak gerekir.

Ona göre millet yalnızca bir ırkın değil, ırkı da "varlık" haline getiren bir tarihin ve coğrafyanın muhassalasıdır. "Ölü bir coğrafya"ya ruh üfleyen, "şuur halini almamış bir tarihi" canlandıran ise "millet olma hamlesi"dir. Milletlerin oluşumuna bakıldığında bu "hamle" meselâ Fransızlarda dil ve kültür ocağından, Almanlarda ırk davasından, İngilizlerde ekonomi hırsından alınmış ve üretilmiştir. "Biz [ise] bu kuvvet iradesini, fertte var olmak iradesinin karşılığı olan bu yapıcı aşkı İslâm dininden, onun âleme yayılma idealinden aldık" (*Yarınki Türkiye*).

Bu yorum döneminin, İslâmı merkezden uzaklaştıran, buna karşılık yeterince tarif edilmemiş olsa da coğrafya ve kültür unsurları itibariyle İslâmiyet öncesi Anadolu'suna, Orta Asya'ya atıfta bulunan "Türk" milliyetçilik anlayışlarına ve tarih yorumuna kökten karşı çıkmaktadır. Ziya Gökalp ve Turancılık, Ege-Sümer-Hitit Anadoluculuğu ve İslâm vurgusu dolaylı olan dar kültür milliyetçiliği tenkitlerinin merkezileştiği alanlardan biri de burasıdır.

Nurettin Topçu'nun bugünü açıklamak/inşa etmek için Osmanlı tarihine dönüş çerçevesinde merkeze aldığı kişi/dönem, Selçuklu-Osmanlı çizgi-

»

» Hocaya bayram ziyareti

Talebeler bir bayram ziyaretinde hocalarının evinde. Muhtemelen 60'lı yılların ortaları. Soldan: Emin Işık, Cemil Kıvanç, Nurettin Topçu, Ezel Erverdi, Sedat Çelikdoğan (ayakta), Abidin Işık, Muzaffer Civelek, Turgut Yemişçi, Ercüment Konukman (önde).

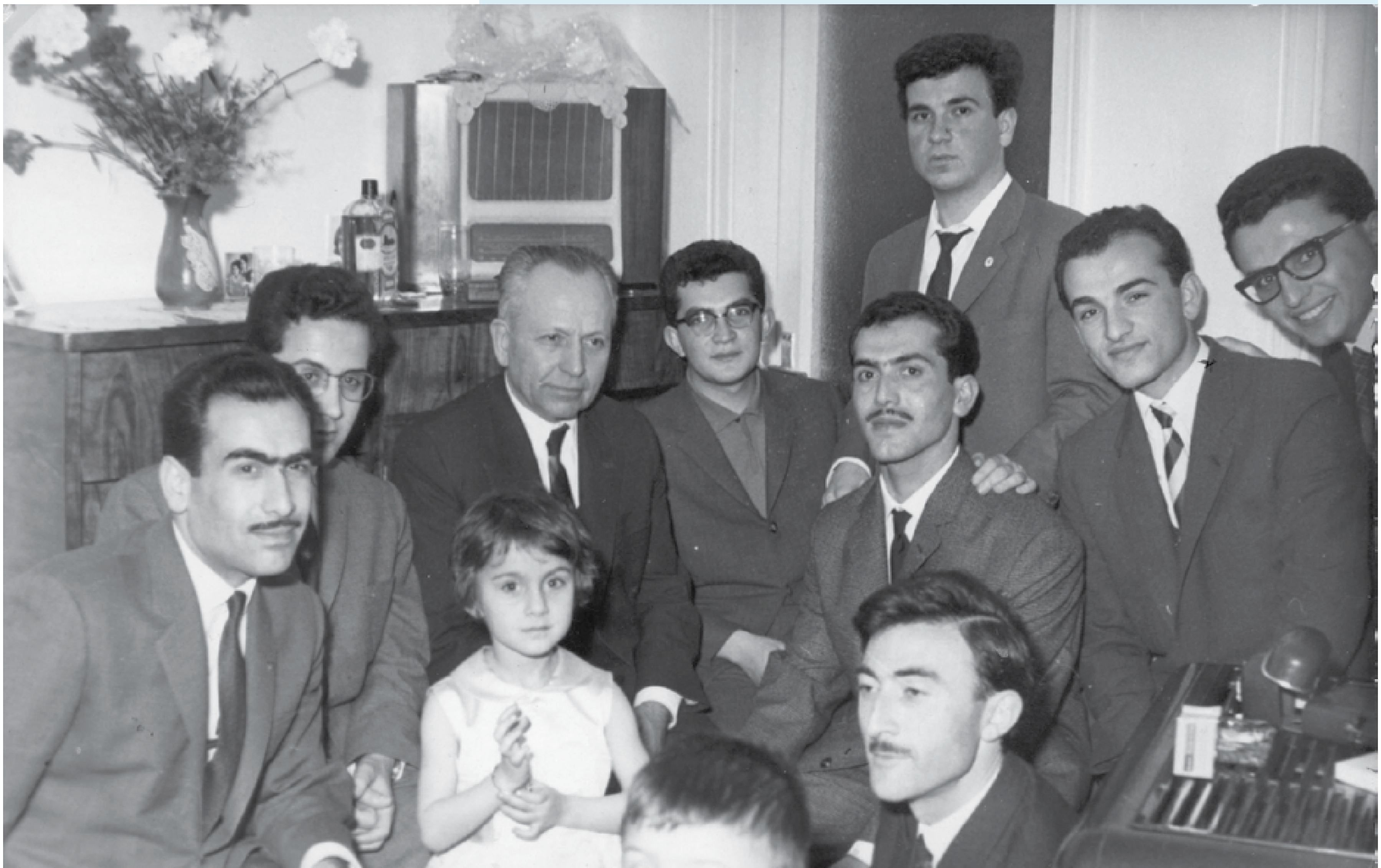

sinin birçok bakımdan en üst temsilcisi olarak Fatih ve dönemidir. Yıldırım Bayezid'le Yavuz Selim merkezî kişiliğin ikinci halkasını oluşturur. Fatih sembolü, kol ve kılıç kuvvetiyle gerçekleştirilen fetihleri yapmaktan ötede otoriteyi tahkim eden, devleti istikrara kavuşturan, adaleti sağlayan, kurduğu medreselere ve âlimlere verdiği değerle ilmi, sanatı, aklı/felsefeyi muhkemleştiren, Akşemseddin merkezli olarak tasavvufu ve insanın ruhi terbiyesini, kısaca maddi fetihler yanında manevi fetihleri öne çıkaran... bir semboldür.

Tarih nasıl talih olabilir?

Dönemiyle irtibatlı olarak Topçu'nun tarih telakkisinde dikkate alınması gereken önemli hususların altı çizilmek gerekirse;

a) Tarihin bizimle, içinde yaşadığımız dönemle birlikte yeni varoluşlar ve tezahürler kazanan güçlü ve reel bir yönü olmakla beraber tarihin bizzat kendisi tek tek insanlardan ve dönemlerden bağımsız olarak hareket eder; tarihin kendine mahsus bir tabiatı, bir ruhu, bir hareket kabiliyeti ve kapasitesi vardır. Bu tarihi, tek tek insanlardan önce o insanların da içinde ete kemiğe büründüğü coğrafya, din-kültür ve millet olma şuuru inşa eder. İnsanoğlu "bir" tarihin devamı ve takipçisidir/devamı ve takipçisi olmak zorundadır.

b) Tarihte inkıtalar ve fetret dönemlerinin olması ile insanın tarihi inkıtalı idrâki farklı şeylerdir. Şahsiyet olma yolundaki insan kendi tarihindeki inkıtaların da mesuliyetini omuzlamak; onları anlamak, çözmek zorunda olduğu için bu hat üzerinde diyelim ki zafer veya mağlubiyet/güç veya zaaf kendi tecrübesinin bir parçası olarak aynı değere ve ağırlığa sahiptir.

c) "Bir" insanın, "bir" milletin tarihi, içiçe daireler halinde diğer insanların ve milletlerin tarihine; insanlık tecrübesine de açılır, açılabilir, (açılmalıdır?). Bu açılmanın önünde mutlak mânialar yoktur. Burada ihmal edilmemesi gereken husus dairelerin uzaklık ve yakınlık dereceleri ile yatay-dikey irtibatlarının, hiyerarşisinin doğru ve yerinde tesbitidir.

d) Aynı zamanda boğucu ve bıktırıcı olabilecek çokça teferruatın, derin acıların, yüzlerce, binlerce hezimetin, ahlâkî zaafiyetin biriktiği havuz olan tarihin bu yönü pasif ve menfi tarafıdır. Buna karşı dikkatli ve hassas olunmalıdır. Tarihte realite fikri ve somut bilgi peşinde koşma arzusu bir üst fikirden ve onları çevreleyen hâlelerden kopuk kaldığı zaman ümitsizliğe ve karamsarlığa kaynaklık edebilir. ◘

» Tarih: Kültürün hayatı

"Hiçbir asır 20. asır kadar kaderci olmamıştır. Her asır nasların, fikirlerin fakat 20. asır hayatın kadercisi olmuştur. Mukadderini, hiçbir devrin insanı 20. asrın adamı kadar sabırla ve müsamaha ile karşılamamıştır. Bu sabrın bir sebebi, engin tazyikin çaresiz zebunu ve mahkûmu olduğunu bilmesidir. Fakat asıl sebep bu asrın insanının tarih tanıması, insanlık hakkında erişilecek hikmetlerin en bedbinini ele geçirmesidir. 19. asrın sonunda Avrupa'nın en iyi tanıdığı ve dört elle sarıldığı ilim tarih olmuştu. Halbuki tarih insan hareketlerinin çokluğu ve tezadları içinde bir müddet ilerleyip sonunda hepsinin de bir çukurda olduğunu öğreten, insan hayatının 'doğmak, cefa çekmek ve ölmek' gibi birinde öbürünü kurtarıcı hiçbir unsur ihtiva etmeyen cevherlerden yapıldığını anlatan bedbin ve istikbal için imansız bir üstaddır. Tarih bize üstad değil, samimiyetle danıştığımız dost olmalıdır. O zaman bilgilerin en kıymetlisi olabilir. Tarihi iyi bilen asrımızın çocuğu, tezat halinde birçok şeylere aynı zamanda inanıyor, iki düşmanı aynı zamanda sevebiliyor" (*Yarınki Türkiye*).

TÜRKİYE PETROLLERİ

TÜRKİYE PETROLLERİ

Yükseliyor!

“Sermayesi Devletin Kazancı Milletin”

TP
TÜRKİYE PETROLLERİ
TÜRKİYE PETROLLERİ

Türkiye Petrolleri hizmet noktası artış hızı, son 3 yıldır, ortalama yılda 50’nin üzerinde!

Türkiye Petrolleri Yükseliyor!

Teşekkürler Türkiye!

İNGİLİZLERİN PETROL OYUNU OSMANLI'YI NASIL YIKMIŞTI?

19. yüzyılın sonunda Almanya'nın siyasî ve ekonomik olarak Kıta Avrupa'sındaki en güçlü aktör haline gelmesi İngiltere'yi Osmanlı petrolleri üzerinden nasıl bir egemenlik oyununa sürüklemişti?

DERİN YORUM

F. WILLIAM ENGDAHL

» Beijing University of Chemical Technology, ziyaretçi profesör, Wiesbaden, Almanya.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiltere, dünyanın en önde gelen emperyal gücü olmasının yanı sıra, ekonomik anlamda hızla kötüye gidiyordu. 1850'den sonra İngiltere sermayesinin ülke dışına akışında ciddi bir artış meydana geldi. ABD İç Savaşı'ndan sonra ve 1870'lerin başlarında Almanya, Kıta Avrupası ve Latin Amerika'da meydana gelen sanayileşme süreciyle birlikte Londra'dan başlayan bu sermaye akışı, adeta sele dönüştü. Yatırım getirisi yurtdışında ülke içine göre çok daha yüksekti. Bu durum, 1846 yılında Tahıl Yasası'nın iptali ve bunun neticesinde Birleşik Krallık içerisindeki ücretlerin düşürülmesi amacıyla tarımda serbest ticaretin uygulamaya konmasının sonuçlarından biriydi. Ucuza alıp pahalıya satma, dönemin başlıca ekonomik öğretisi halini aldı.

Londra'daki ticaret bankaları ve sigorta şirketleri büyürken İngiltere içindeki sanayi yatırımı ve modernizasyon 1870 yılından sonra yavaşladı ve düşmeye başladı. Bunun bir sonucu, sanayileşmiş Kuzey İngiltere'nin ekonomik egemenliğinin güneydeki Londra'ya ve Londra'nın uluslararası finansta giderek artan rolüyle bağlantılı olarak finans ve hizmet sektörlerine kayması oldu. İngiltere kömür, makine ve çelik gibi 'gözle görülür' malların ticareti yerine denizaşırı ülkelere yapılan yatırımların ve hizmetlerin getirilerine, yani 'gözle görülmeyen' mallardan para kazanmaya başladı.

1846 yılında serbest ticaretin uygulamaya konulmasıyla İngiltere'nin ithal ürünlere olan bağımlılığı arttı. 1860'ta İngiltere kömür üretiminde dünya lideriydi; hammaddenin %60'ı sanayide ve donanmada kullanılıyordu. 1912 yılına gelindiğinde bu oran %24'e düştü. Benzer bir şekilde 1870 yılında İngiltere dünyadaki toplam dövme demir üretiminin %49'unu gerçekleştiriyordu. 1912 yılına gelindiğinde bu oran %12'ye kadar düşmüştü.

1873 yılında İngiltere tarihinde Büyük Bunalım olarak bilinen ciddi bir ekonomik bunalım yaşandı. 1896'ya kadar neredeyse çeyrek yüzyıl boyunca etkisini artırarak devam ettiren bu bunalım, 1914'te patlak veren Büyük Savaş'a zemin hazırlayan şartların oluşmasında çok büyük rol oynadı. 1873 bunalımı İngiltere'nin sanayi alanındaki rekabet edebilirliğini daha da azalttı. Fiyat seviyeleri muntazaman düştü; deflasyon, kâr marjı ve ücretlerdeki düşüşle birleşti. Devasa miktarda sermaye atıl durumda kaldı ya da kazanç elde etmek üzere yurtdışına yöneldi.

1800'lü yılların son çeyreği İngiltere'nin dünyanın en önemli ekonomik gücü olarak sahip olduğu hakim konumu kaybedişinin başlangıcını oluşturdu.

1870'lerden itibaren Alman İmparatorluğu Kıta Avrupası'nda çok güçlü yeni bir ekonomik aktör olarak ortaya çıktı. 1890'lı yılların ortalarında

Alman İmparatorluğu tarihinde görülmemiş ölçüde büyük bir ekonomik patlama yaşıyordu. Alman ekonomisi hızla sanayileşiyor ve öncesinde İngiltere'nin kontrolünde olan piyasalara ihracat yapmaya başlıyordu. Burada yaklaşık 20 yıl sonra bir dünya savaşına dönüşecek gerilimin ilk tohumlarını görmek mümkündü.

1890'lı yıllara gelindiğinde İngiltere sanayii Almanya içinde sanayi ve tarım alanında meydana gelen muazzam patlamayla hem değer, hem de teknolojik gelişim niteliği bakımından çok gerilerde kalmıştı. ABD'nin İç Savaş'ın ardından esas olarak ülke içinde büyümeye odaklanmasıyla Almanya'da sanayi alanında yaşanan gelişmeler yüzyılın sonunda Londra tarafından İngiltere'nin küresel çaptaki hegemonyası karşısındaki en büyük "tehdit" olarak görülmeye başlandı.

İngiltere'nin 1870'lerde karşı karşıya kaldığı uzun süreli bunalımın ardından Almanya, İngiliz "serbest ticaret" anlayışından farklılaşan, ulusal sınai ve zirai üretimi hızla artırmaya dönük yeni bir millî ekonomik strateji örneği halini aldı. Japonya'nın, 1950'lerde Kore'nin ve daha yakın tarihte Çin'in hızla sanayileşmesi, hep bu Alman millî ekonomik modeli örnek alınarak hayata geçirildi.

Donanma gücünde devrim

1880'lerde İngiltere'nin elitleri ve İmparatorluk destekçileri, Kraliyet Donanması'nın denizler üzerindeki rakipsiz hegemonyasını ve dünya ekonomisi üzerindeki kontrolünü muhafaza edebilmesi için donanma teknolojisinde devrim yapmanın gerekliliğini fark ettiler. Bu aynı zamanda İngiltere'nin dış politikasında da önemli bir değişimi gerekli kılıyordu.

Teknolojideki devrim, kömürden petrole geçişti. 1890'lardan sonra, güvenli petrol enerjisi arayışı, Majestelerinin donanması ve hükümeti için en önemli gündem maddesi haline geldi. Petrolün kontrolüne dönük küresel savaş günbegün yaklaşıyordu.

Amiral Lord Fisher ya da o zamanlar tanındığı ismiyle Kaptan Fisher, Eylül 1882'de yaptığı bir konuşmada, İngiltere'nin kömürle çalışan hantal gemilerden kurtulup petrolle çalışan gemilere geçmesi gerektiğini savundu. Fisher bu yeni yakıtın kullanılmaya başlanmasını destekliyordu. Petrolün İngiltere'nin gelecekte denizleri kontrol edebilmesi için muhafaza etmesi gereken temel stratejik faktör olduğunu iddia ediyor; yakıt olarak kömürden çok daha üstün olduğunu savunuyordu. Petrol yakan bir dizel motorla çalışan bir savaş gemisi, şimdikilerin aksine çıkardığı dumanla yerini belli etmeyecekti; oysa kömür yakan bir gemiyi 10 kilometre öteden fark etmek mümkündü. Kömür yakan bir geminin azami güce erişmesi 4-9 saat arası sürerken, petrolle çalışan bir gemi 30 dakikada azami güce erişebiliyor ve 5 dakika içinde azami hızına çıkabiliyordu. Aynı beygir »

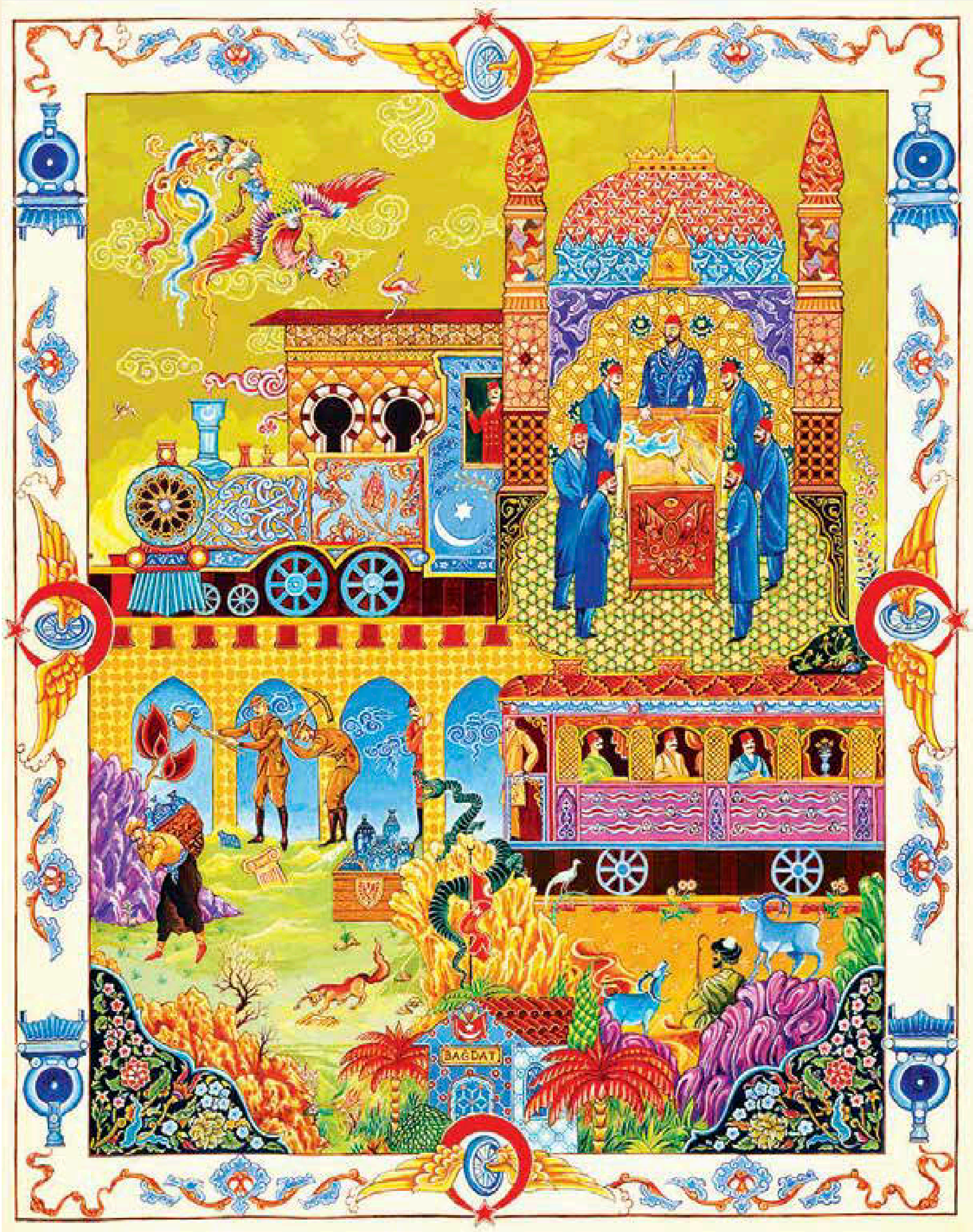

» Abdülhamid işin başında
Bağdat-Berlin demiryoluyla İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı Almanlarla işbirliği yapan Sultan'ın bir diğer önemli projesi Hicaz demiryoluydu. Alman askerlerin demiryolu çalışması adı altında yaptığı tarihî eser talanı, Padişah'ın projeyle ilgili bir toplantıyı yönetmesi ve ilk trenin Sirkeci Garı'ndan hareketi birlikte resmedilmiş.

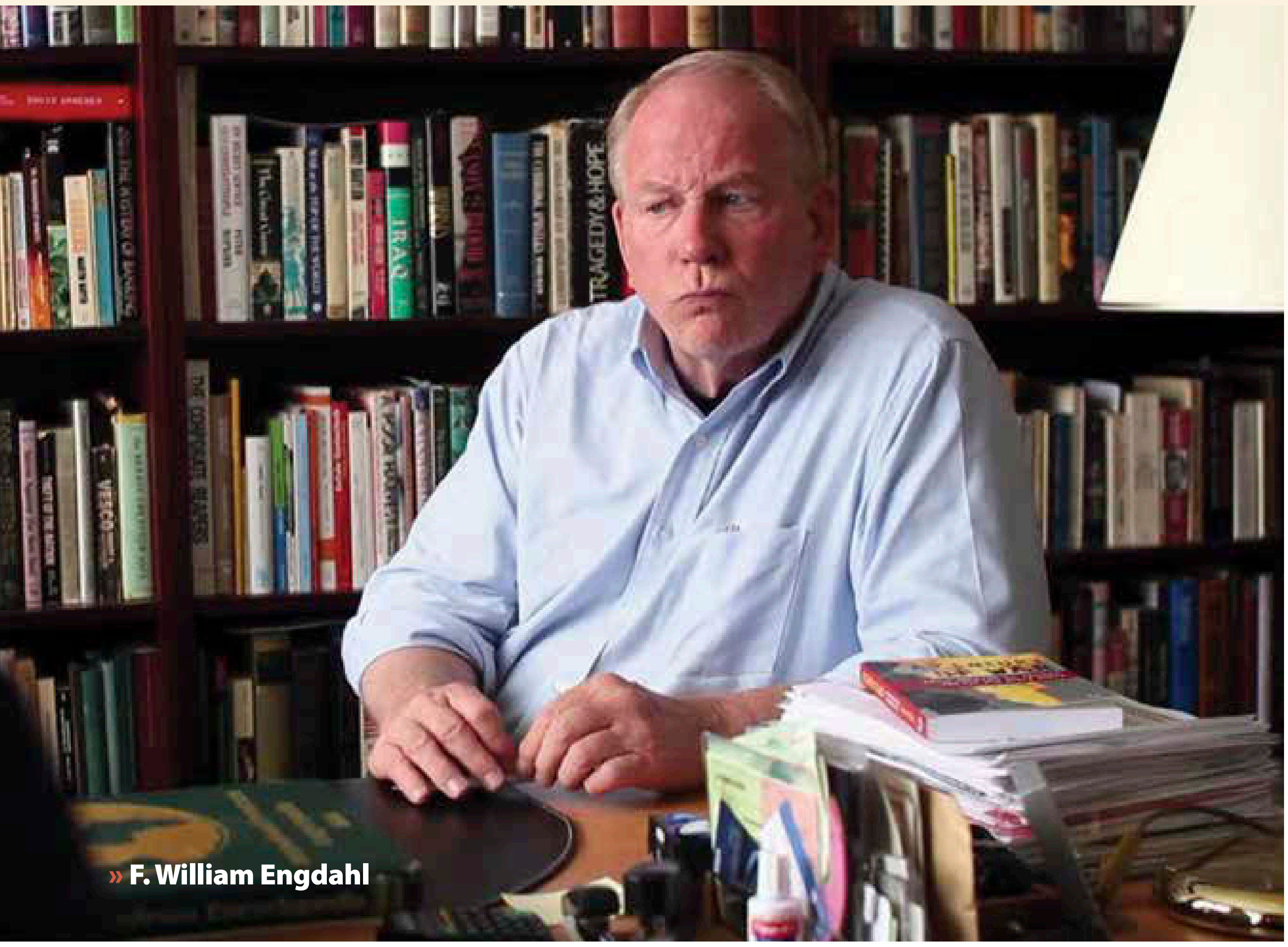
» F. William Engdahl

gücüne sahip iki motor karşılaştırıldığında petrolle çalışan bir geminin motoru kömürle çalışan motorun 3'te 1'i ağırlığındaydı ve kömüre göre 4'te 1 oranında daha az yakıt tüketiyordu. Bu ister ticarî, isterse askerî olsun, bir filo için son derece önemli bir faktördü. Petrolle çalışan motorların kullanıldığı bir filonun seyir yarıçapı, aynı özelliklere sahip kömürle çalışan motorların kullanıldığı bir filoya göre dört kat fazlaydı. Yani petrol, geleceğin yakıtıydı.

1885'te Gottleib Daimler adlı bir Alman mühendis, karayolu taşıtlarında kullanılabilen dünyanın ilk petrolle çalışan motorunu geliştirdi. Petrol çağının ekonomik potansiyellerini fark eden, yalnızca Amiral Fisher değildi.

1904 yılında Fisher İngiltere'nin Deniz Kuvvetleri Komutanlığına getirildi, yani donanmanın başındaki en yetkili komutan oldu. Vakit kaybetmeden İngiliz donanmasını kömürden petrole geçirecek planını uygulamaya koydu. "İngiliz donanmasının petrol kaynaklarını nasıl güvence altına alacağını görüşmek ve tavsiyelerde bulunmak üzere" bir komite oluşturuldu. O dönem İngiliz adalarında petrol olduğu bilinmiyordu.

Yurtiçindeki güvenli kömürü bir kenara bırakıp yurtdışından gelen petrol kaynaklarına bel bağlamak oldukça riskli bir stratejiydi. Fisher Komitesi 1906 yılında petrol meselesini karara bağlamadan dağıldı. Ne var ki 1912'ye gelindiğinde Almanya büyük zırhlı gemiler inşa etmeye dönük programı hayata geçirince Başbakan Asquith, emekliye ayrılan Amiral Fisher'ı 1912 Temmuz'unda yeniden görevinin başına dönüp Kraliyet Petrol ve Dizel Motor Komisyonu'nu kurmaya ikna etti.

İki ay sonra Fisher'in tavsiyesi üzerine İngilitere'nin *Queen Elizabeth* adlı ilk dizel motorlu savaş gemisinin yapımına başlandı. Fisher bu riskli petrol programını tek bir argümanla savunmaya devam etti: "Savaşta hız her şeydir". Bu dönemde Winston Churchill Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak Fisher'ın yerine göreve gelmişti ve o da Fisher'in petrol dönüşümü programını yürekten destekliyordu. Churchill bir keresinde şöyle demişti: "İhtiyacımız olan petrolün en azından bir kısmını mülkiyetimiz ya da bir şekilde kontrolümüz altına almalıyız" .

Bu aşamadan itibaren İngiliz filosunda petrol kullanımına geçilmesi, İngiltere dışındaki büyük petrol rezervlerini kontrol altına almayı amaçlayan bir ulusal güvenlik stratejisini beraberinde getirdi. 1913 yılında dünya petrol üretiminin %2'sinden azı, İngiltere İmparatorluğu sınırları içinde gerçekleştiriliyordu.

20. yüzyılın başına gelindiğinde yabancı petrol kaynaklarının uzun vadeli denetimi, İngiltere jeopolitiğinin temel unsuru haline geldi. 1909 yılında İngiliz-Basra Petrol Şirketi adındaki bir İngiliz şirketi İran Şahı'ndan Mezopotamya yakınlarındaki bir bölgedeki petrol araması yapmak için 60 yıllık imtiyaz kopardı. Petrol ihtiyacını Ortadoğu'dan karşılama kararı, İngiltere'yi nihayetinde İngiliz İmparatorluğu'nun egemenliğini sona erdiren bir savaşın bataklığına sürükleyecekti.

Almanya Osmanlı'ya odaklanıyor

19. yüzyılın sonlarına doğru Alman sanayii ve Alman hükümeti, denizaşırı ülkelerdeki hammadde kaynaklarına ulaşmak ve Alman mallarının satılacağı potansiyel pazarlar keşfetmek üzere arayışa girdi. Ne var ki sorun, hedefteki bu az gelişmiş yerlerin daha önceden rakip imparatorluk güçleri tarafından, özellikle de İngiltere ve Fransa arasında zaten paylaşılmış olmasıydı.

1894 yılında Alman Şansölyesi Kont Leo von Caprivi Alman Parlamentosu Reichstag'da yaptığı konuşmada "Küçük Asya (Anadolu) bir Alman sanayi pazarı olarak bizim için önemli bir yere sahip. Burası hem Alman sermayesinin yatırım yapabileceği bir yer, hem de tahıl ve pamuk gibi temel maddeler için bir kaynak niteliğinde. Bu temel malları şimdi satın almakta olduğumuz ülkelerden

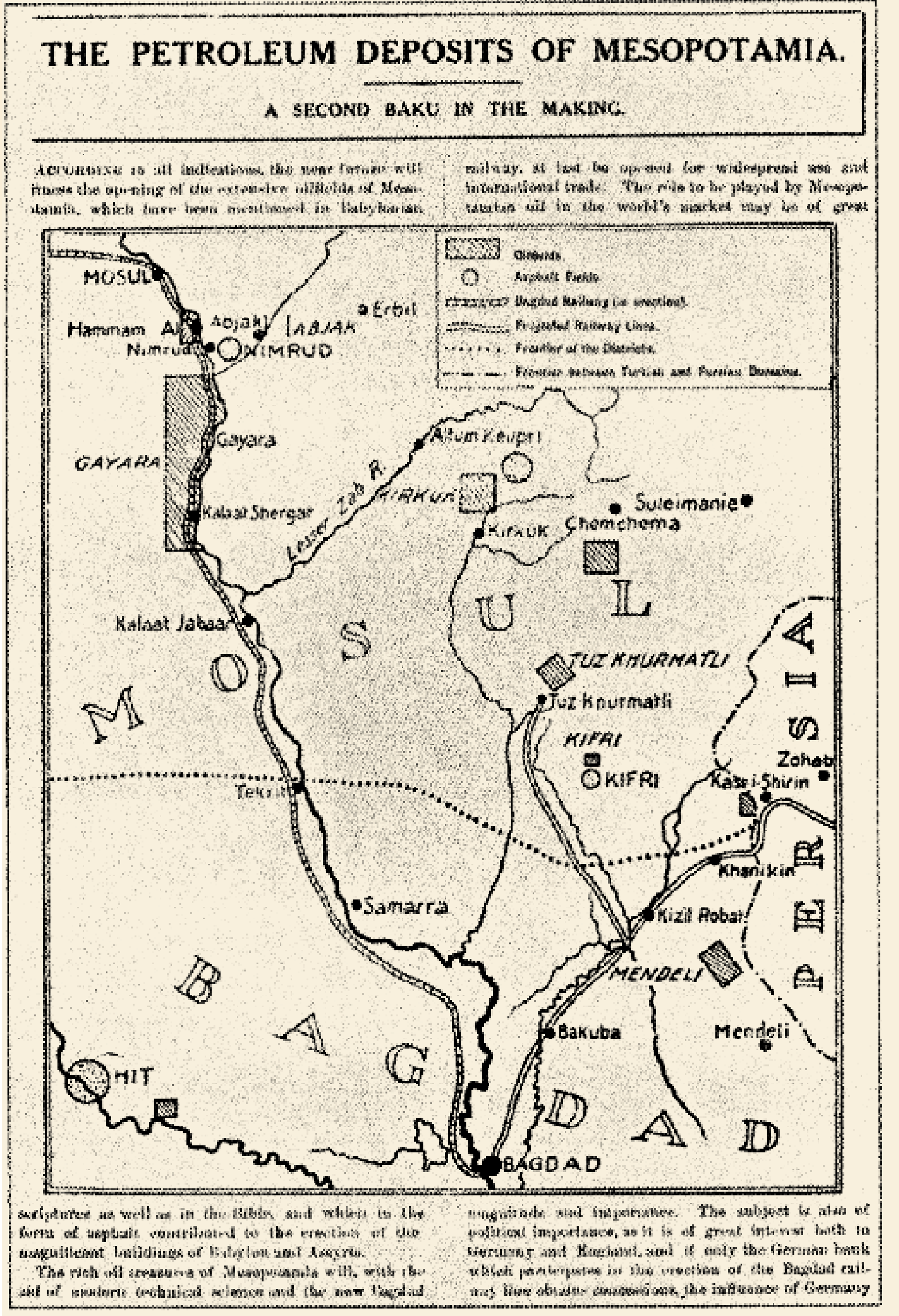
THE PETROLEUM DEPOSITS OF MESOPOTAMIA.

A SECOND BAKU IN THE MAKING.

Oilfields.
Asphalt Fields.
Bagdad Railway (in erection).
Projected Railway Lines.
Frontier of the Districts.
Frontier between Turkish and Persian Domains.
MOSUL
Hammam Ali
Nimrud
Aojak
ABJAK
Erbil
NIMRUD
GAYARA
Gayara
Kalaat Shergat
Lesser Zab R.
Altun Keupri
KIRKUK
Kirkuk
Chemchema
Suleimanie
MOSUL
Kalaat Jabar
TUZ KHURMATLI
Tuz Khurmatli
KIFRI
KIFRI
Zohab
Kasr-i-Shirin
PERSIA
Tekrit
Khanikin
Samarra
Kizil Robat
MENDELI
Mendeli
Bakuba
HIT
BAGDAD
BAGDAD

» Bir haritadan çok fazlası
1. Dünya Savaşı'nın patlamasından birkaç ay önce *London Petroleum Review*'de çıkan Mezopotamya (Irak) petrol yataklarının ayrıntılı haritası. İngilizler savaşa girmeden önce petrol haritalarını hazırlamışlardı bile.

er ya da geç bağımsızlığımızı kazanmak, bizim çıkarımızadır" diyerek amaçlarını belirtmişti.

Caprivi Alman sanayiinin ekseriyetinin, özellikle de çelik baronlarının, Deutsche Bank gibi büyük bankaların, dışişlerinin ve Genelkurmay Başkanı General Helmuth von Moltke idaresindeki ordunun desteğini arkasına almıştı.

Berlin'in yeni pazarlar bulma ve patlamakta olan sanayii için gerekli olan hammaddeleri tedarik etme ihtiyacı şüphesiz ki doğuya, özellikle de II. Abdülhamid'in saltanatı altında borç batağında yüzen hasta Osmanlı İmparatorluğu'na işaret ediyordu. Osmanlı'daki durum öylesine kötüydü ki, Sultan, Fransız ve İngiliz alacaklıları tarafından saltanatın ekonomisini 1881 yılında bir tefeci kurumun idaresine bırakmaya zorlanmıştı. Muharrem Kararnamesi ile (Eylül 1881) Osmanlı'nın borcu 191 milyon Sterlinden 106 milyon Sterline düşürüldü. Bazı gelirlere el konulurken ödemelerin tahsili için Düyun-u Umumiye-i Osmaniye Varidat-ı Muhassasa İdaresi (Düyun-u Umumiye [Genel Borçlar]) kuruldu.

Düyun-u Umumiye, en büyük iki alacaklı olan Fransa ve İngiltere tarafından kontrol ediliyordu. Fransa, Osmanlı'ya daha fazla borç vermişti. Bu idare aracılığıyla Osmanlı'ya bugün Yunanistan'a uygulanan bir borç köleliği programı dayatıldı.

Demiryolu haritayı değiştiriyor

Almanlar Osmanlı'nın İngiltere ve Fransa'ya bağımlılığını ortadan kaldırmak için girişimlerde bulundu. Sultan II. Abdülhamid kendi adına bir denge unsuru olarak Almanya'nın ülke üzerinde artan etkisini memnuniyetle karşıladı. Almanya'nın artan etkisi aynı zamanda imparatorluğun ekonomik sorunlarını çözmek için gerekli yeni bir sermaye kaynağı anlamına da geliyordu.

"19. yüzyılın ikinci yarısının tarihi yazıldığında, bir olay hem kendi başına sahip olduğu önem, hem de uzun vadeli sonuçları itibariyle özel olarak ele alınmayı hak edecektir: 1899 ve 1902 tarihlerinde Osmanlı İmparatoru ile Alman Anadolu Demiryolları Şirketi arasında imzalanan anlaşmalar."

1888 yılında Avusturya'dan Balkanlar'a, oradan Belgrad'a, Sofya'ya ve oradan da İstanbul'a uzanan Şark Demiryolları hizmete açıldı. Böylece Avusturya-Macaristan ve diğer Avrupa devletlerinin demiryolları ile bağlantı kuruldu ve Osmanlı'nın başkenti İstanbul ile Viyana, Paris ve Berlin gibi şehirler arasında doğrudan bağlantı kurulmuş oldu. Bunun önemi, gelecek yıllarda yaşanan bazı olaylarda ortaya çıkacaktı.

1898 yılına gelindiğinde Osmanlı Nafıa Nezareti [Bayındırlık Bakanlığı] Avrupalı şirketlerden imparatorluğun Anadolu'nun kalan kısmında demiryolu inşaatı yapmak üzere teklifler aldı. II. Abdülhamid 27 Kasım 1899'da o dönem Georg von Siemens yönetimindeki Deutsche Bank'a Konya'dan Bağdat'a, oradan da Basra Körfezi'ne uzanan bir demiryolu inşaatı için imtiyaz verdi. Sultan, Deutsche Bank'a ait Anatolian Railway Company'nin [Anadolu Demiryolları Şirketi] Bağdat'a yapılacak herhangi bir demiryolu inşaatı için öncelik sahibi olacağının teminatını verdi. Anatolian Company önerilen hat üzerinde pahalı keşif çalışmaları yürüttü.

Karl Helfferich yönetimindeki Deutsche Bank demiryolu imtiyazının bir parçası olarak, rayların her iki tarafında kalan 20 metrelik alandaki yeraltı madenlerinin işletme haklarını da almak için müzakerelerde bu- »

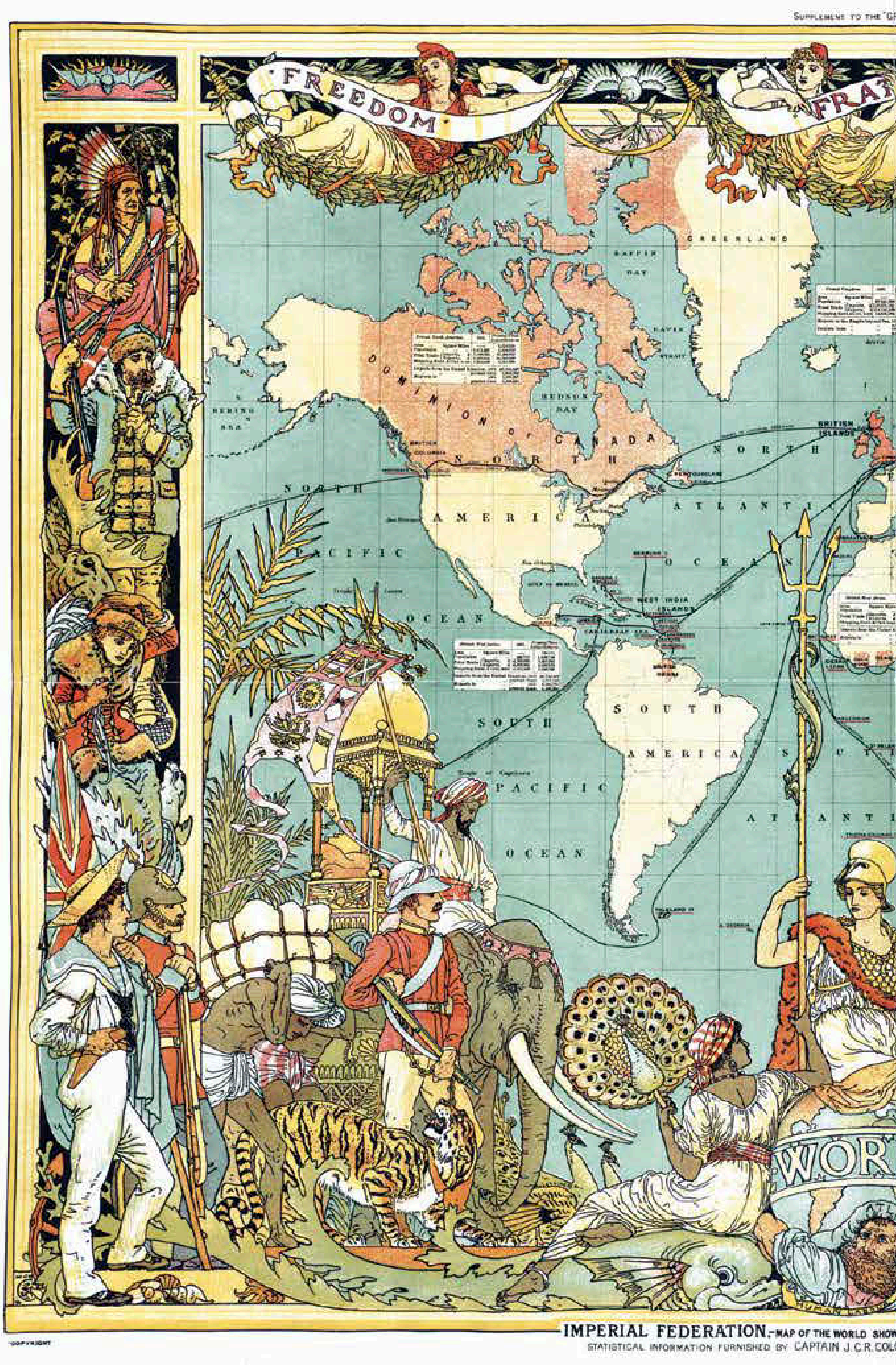
FREEDOM
FRAT
DOMINION OF CANADA
NORTH AMERICA
NORTH PACIFIC OCEAN
SOUTH AMERICA
SOUTH PACIFIC OCEAN
NORTH ATLANTIC OCEAN
GREENLAND
HUDSON BAY
IMPERIAL FEDERATION.-MAP OF THE WORLD SHOW
STATISTICAL INFORMATION FURNISHED BY CAPTAIN J.C.R.COL

lundu. Deutsche Bank ve destekçisi Alman hükümeti, hat üzerinde bulunacak bütün petrol kaynaklarının bütün haklarına sahip olma amacındaydı. Almanya İngiltere'ye karşı stratejik bir zafer kazanmıştı ya da öyle sanıldı. Berlin-Bağdat demiryolu ile güvence altına alınan Mezopotamya petrolü Almanya'nın petrolle işleyen yeni bir ulaşım çağına garantili bir şekilde girişinin bileti niteliğindeydi.

Almanya'nın Osmanlı'daki bu başarısı sıradan bir hadise değildi. Bir kere Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi konumu stratejik bir öneme sahipti; Balkanlar, Çanakkale Boğazı, Basra Körfezi'ndeki Şattü'l-Arab toprakları, İngiltere'nin Hindistan'la olan ticarî ilişkileri bakımından stratejik öneme sahip Süveyş Kanalı'nı çevreleyen Halep ve Sina şehirlerinden Babü'l-Mendeb Boğazı'ndaki Aden'e dek uzanan bölgeyi kapsıyordu.

Berlin-Bağdat demiryolunun son bölümünün yapımını düzenleyen Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bu anlaşma İngiltere'nin stratejik bir konuma ve petrol kaynaklarına sahip Mezopotamya üzerinde yegane kontrole sahip olma umutlarının da yerle bir edilmesi anlamına geliyordu. Bu durum aynı zamanda Fransa için ağır bir hezimet anlamını taşıyordu.

İngiltere devrede

İngiltere, Mezopotamya'da ortaya çıkan zafiyetini ortadan kaldırmak için sistematik adımlar atacaktı. 1899 yılında fiilen hâlâ borç batağındaki ve askerî olarak zayıf düşmüş Osmanlı'nın toprağı olan Kuveyt'in ilkesiz Şeyhi Mübarek es-Sabah'la 99 yıllık bir imtiyaz anlaşması imzaladı. 1907'de bu anlaşma 'daimi kira' anlaşmasına çevrildi.

1905 yılında Sidney Reilly adında bir İngiliz casusunun çevirdiği dolaplarla Lord Strathcona Basra'daki petrol kaynaklarıyla ilgili özel imtiyazlar edindi. Bölgede petrolün keşfedildiği 1908 yılından sonra bu imtiyazlar 1909'da kurulan İngiltere-Basra Petrol Şirketi'nde devam etti. Şirket aynı zamanda Şattü'l-Arab'a bağlı Abadan Adası'nda bir petrol rafinerisi, depo ve liman inşaatı için Muhammira Şeyhi ile görüştü. Bu, İngiltere'nin Almanya'yı Mezopotamya petrol bölgesinin dı-

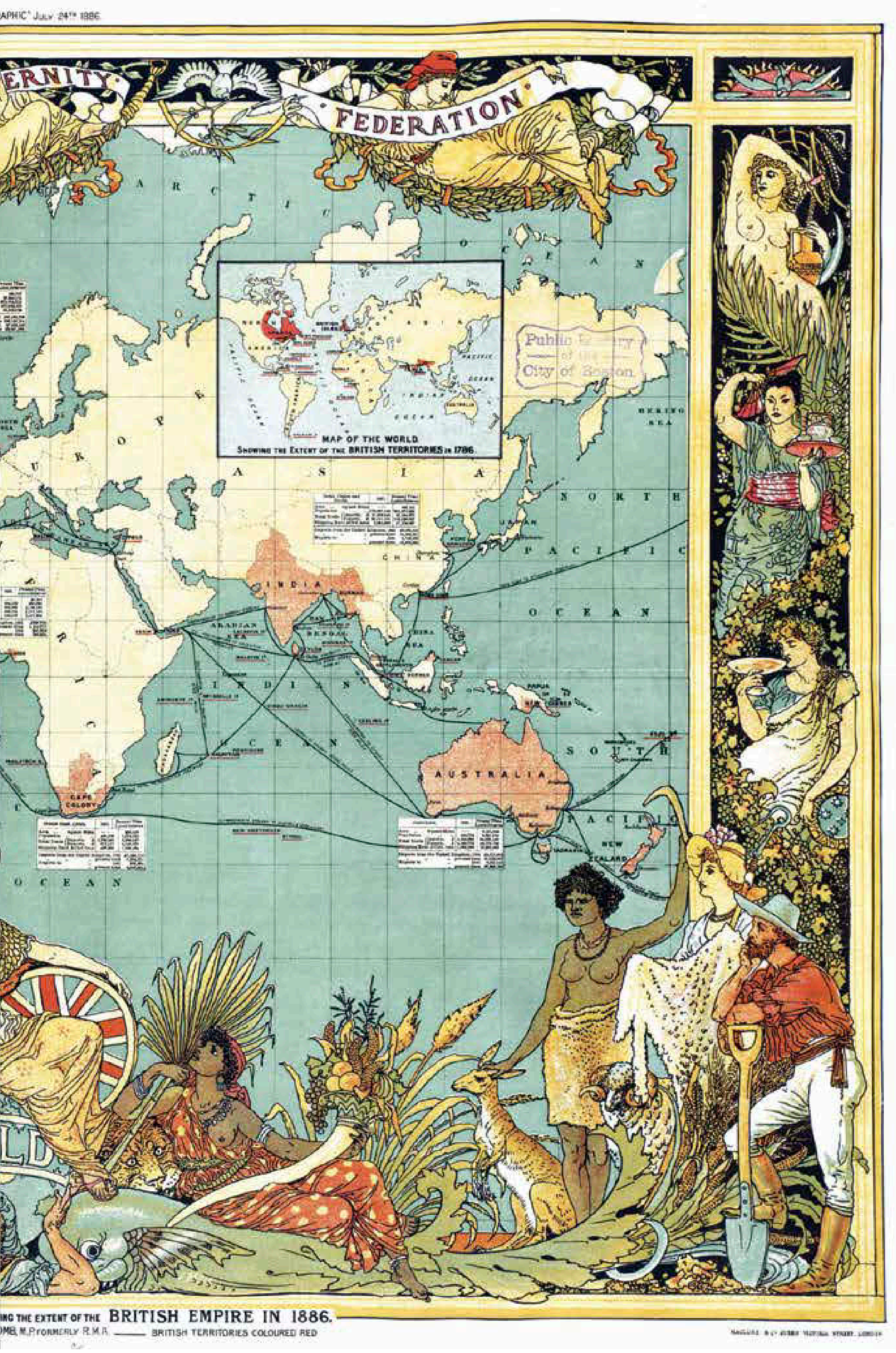
APHIC' JULY 24TH 1886
ERNITY
FEDERATION
MAP OF THE WORLD
SHOWING THE EXTENT OF THE BRITISH TERRITORIES IN 1786
Public Library of the City of Boston
A S I A
INDIA
AUSTRALIA
NEW ZEALAND
CAPE COLONY
NORTH PACIFIC OCEAN
SOUTH PACIFIC
INDIAN OCEAN
ARCTIC OCEAN
CHINA
JAPAN
BERING SEA
ING THE EXTENT OF THE BRITISH EMPIRE IN 1886.
OMB, M.P. FORMERLY R.M.A. —— BRITISH TERRITORIES COLOURED RED

» Dünya hâkimiyetinin temsili
1866 yılında İngiltere (Büyük Britanya) emperyalizminin dünya hâkimiyetini temsilen yapılan harita-resim. Hiç sıkılmadan bu emperyalizmi "Özgürlük ve kardeşlik federasyonu" diye lanse etmişlerdi dünyaya. Kızılderililerden Uzakdoğululara halklar İngiliz beyaz adamın hizmetindeydi.

şında tutmaya dönük politikalarının bir parçasıydı.

Almanya tarafından inşa edilen, Bağdat'a, oradan da Basra Körfezi'ne uzanan ve askerî personel ve mühimmat taşınmasına imkân sağlayan demiryolu, İngiltere'nin Basra'daki petrol kaynakları için de stratejik bir tehdit oluşturuyordu. Basra Petrolü İngiltere donanması için ilk güvenli petrol kaynağı niteliğindeydi. Daha da kötüsü, Alman Parlamentosu'nun Amiral von Tirpitz'in önerisiyle kabul edilen 1900 tarihli Alman Donanma Kanunu uyarınca gelecekteki 20 yıl içinde 19 yeni savaş gemisi ve 23 muharebe kruvazörü yapımını kapsayan devasa bir donanma yapımı programını kabul etmesi İngiltere'nin denizler üzerindeki egemenliğine yönelik ilk gerçek tehditti.

Almanya tarafından desteklenen ve eğitilen Türkiye, ihtiyaç duyduğu malî ve askerî araçlara erişim sağlaması halinde Süveyş'e, Hindistan'a veya Çanakkale'ye açılan İran yolu üzerindeki İngiliz çıkarları için önemli hale gelmiş yerlere saldırma potansiyeline sahipti. 1903'e gelindiğinde Alman İmparatoru, Sultan'a Bağdat demiryolu ve Anadolu'da yapılacak Alman yatırımı aracılığıyla bu araçları sağlamaya hazırdı.

1913 yılı itibariyle Almanya'nın sürece müdahelesi yeni bir boyut kazandı. Almanya ile Türkiye arasında imzalanan Askerî Anlaşma uyarınca Alman Yüksek Savaş Konseyi'nden General Liman von Sanders, Kayzer'in de onayıyla Türk ordusunu efsanevi Alman Orduları modeline göre yeniden düzenlemek üzere İstanbul'a geldi. Almanya'nın İstanbul Başkonsolosu Freiherr von Wangenheim, 26 Nisan 1913'te Şansölye von Bethmann-Hollweg'e yolladığı mektupta şöyle diyordu:

"Orduyu kontrol altında tutan güç, her daim Türkiye'deki en önemli güç olacaktır. Eğer orduyu biz »

» Musul'da ilk petrol
Petrol enerjisinin keşfi, bu yeni madeni arıtarak kullanıma hazırlama işlemini de beraberinde getirmişti. Osmanlı döneminde Musul'da ham petrolün işlendiği ilkel bir tesis.

kontrol edersek, Almanya düşmanı hiçbir hükümet Türkiye'de iş başında kalamaz..."

Alman Dışişleri Bakanlığı diplomatı ve arkeolog Baron Max von Oppenheim idaresindeki Alman istihbaratı ajanları 1899 yılından itibaren Mezopotamya'da ayrıntılı araştırmalar yürütüyor, Bağdat demiryolu için en uygun rotayı belirlemeye çalışıyorlardı.

Bu ekip Osmanlı yetkililerinin bölgede zengin petrol kaynaklarının bulunduğuna dair tahminlerini doğruluyordu. İngiltere Oppenheim'dan "Casus" diye söz ediyordu. Oppenheim aynı zamanda Alman emperyalizminin ateşli bir savunucusuydu. 1914 yılında, savaşın patlak vermesinden kısa bir süre önce Kayzer Wilhelm'e şöyle demişti: "İngiltere ancak Türkler Mısır'ı işgal ettiğinde ve Hindistan isyan ateşiyle alev aldığında parçalanabilir. Zira İngiltere'nin en savunmasız olduğu yerler sömürgeleridir". Oppenheim aynı zamanda sömürgeci İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Türkiye öncülüğünde verilecek bir cihadı savunan Alman stratejisinin de geliştiricisiydi.

Almanya yalnız bırakılıyor

1880'lerin sonuna gelindiğinde güvenlik ve ticaret anlaşmalarında önemli değişiklikler baş gösterdi. İngiltere, Fransa ve Rusya, Alman İmparatoru'nun bölgedeki güç dengesini bozmaya dönük artan girişimleri karşısında alarma geçmişti.

Ekim 1903'te İngiltere ve Fransa, hangi bölgenin kim tarafından kontrol edileceğini görüşmek üzere bir araya geldi. Bu görüşmeler neticesinde Nisan 1904'te İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile İngiltere ve Fransa Mısır, Fas ve Sudan üzerindeki iktidar mücadelesini sonlandırdılar ve güçlerini yükselen Almanya tehdidine karşı mücadele etmek üzere birleştirdiler.

İngiltere'nin Japonya'ya Rus Pasifik Filosu'nu imha etmesi için savaş gemileri sağlayarak yardım ettiği 1905 yılındaki Rus-Japon Savaşı'nı kaybeden Rusya 1907 yılında, İngiltere ile Afganistan toprakları üzerinde süren anlaşmazlıkları sona erdirdi.

Rusya aynı zamanda yine İngiltere ile süregelen Basra üzerindeki anlaşmazlıkları da bitirdi. 1908 Haziran'ında ise Reval meselesi çözüldü. Kral VII. Edward kuzeni Çar II. Nicholas'la bir araya gelerek İngiltere-Rusya ittifakı kurma konusunda anlaşmaya vardı.

Bismarck'ın önderliğinde sürdürülen ve 1887 yılı itibariyle Fransa'nın Almanya'ya düşman olan tek ülke olmasını sağlayan dikkatli diplomatik işbirlikleri sistemi, 1908 itibariyle Almanya'nın tek dostunun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olduğu bir konjonktüre dönüşmüştü. Müttefiklerdeki bu kayda değer dönüşüm, Büyük Savaş'ı hazırlayan jeopolitik şartlardan biriydi.

Cihan Harbi ve Mezopotamya

1908-09 yıllarında Jön Türkler'in önderliğinde gerçekleşen başarılı devrim, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan vilayetlerinde bir dizi isyanı beraberinde getirdi. İngiltere istihbaratı olayların canlı tutulmasında aktif bir rol oynadı. Balkanlar Berlin ve Bağdat arasında stratejik bağlantı noktasıydı.

İngiltere gizli servislerinin Sırbistan, Yunanistan ve diğer yerlerdeki Berlin-Bağdat demiryolu bağlantısını kesmek amacıyla içinde aktif bir rol oynadığı ve 1912-13 Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı'ya vurulacak bir sonraki darbenin doğrudan Anadolu'yu ele geçirmek olduğu açıkça ortaya çıkmıştı. Osmanlı'nın aldığı yenilgiler, İmparatorluğun zayıflığını ortaya koyuyordu. Türkiye çok kısa bir süre içinde İstanbul ve çevresindeki küçük bir bölge dışında, Avrupa'daki bütün topraklarını kaybetti ve Çatalca'daki müdafaa hattına kadar çekildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Abdülhamid'in saltanatını sona erdiren 1908 ve 1909 Jön Türk devrimleri, Fransa ve Büyük Britanya'ya Yakın Doğu'daki egemenliklerini tesis etmek için eşi görülmemiş bir fırsat sundu. Devrimci İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kontrol eden Jön Türk üyelerinin çoğu batı Avrupa üniversitelerinde -özellikle de Paris'te- eğitim görmüştü. Bu kişiler İngiliz ve Fransız kurumlarına hayranlıkla bakıyordu.

1908 yılında İstanbul Jön Türklerin idaresindeki laik İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kaotik yönetimi altındayken, İngiltere ile Türkiye arasında yakın ilişkiler kurulmuştu.

İngiltere Başkonsolosu Sir Gerald Lowther, en azından 1908 yılında yönetimin el değiştirmesini takip eden ilk günlerde, devrime var gücüyle destek oldu. Dışişleri Bakanı Edward Grey'e "İşler daha iyi gidemezdi" diye yazıyordu.

Pek çoğu Avrupa'daki Mason localarına üye olan Jön Türklerin bu süreçte oynadıkları rol, bu kısa makalede anlatılamayacak kadar zengin ve önemli bir hikayedir. Jön Türk rejimi en azından ilk safhada Sultan ile Almanlar arasında imzalanan Bağdat demiryoluna ve petrol haklarına ilişkin anlaşmaları, Türkiye'nin millî kaynaklarının Sultan'ın yönetimi altında yabancılara peşkeş çekilmesinin sembolik bir ifadesi olarak görüyorlardı.

Savaşın arifesinde Osmanlı'nın toprakları üzerindeki kontrolünün azalmasından çıkarı olmayan tek ülke Almanya'ydı. Almanya'nın gayri resmi bir etki alanı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kontrol altına almaya dönük geniş çaplı ekonomik ve siyasal projesi, bununla birlikte Bağdat demiryolunun Mezopotamya ve nihayetinde Basra Körfezi ile bağlantısını garanti altına almanın yolu da İstanbul'da istikrarlı bir iktidarın mevcudiyetiydi.

Londra'nın başka planları vardı. Nisan 1913'te İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Londra'daki Türk Başkonsolosuna Mezopotamya petrolleriyle ilgili bir niyet mektubu yolladı. "Majestelerinin Hükümeti... Osmanlı İmparatorluğu'nun vakit kaybetmeden Mezopotamya'nın petrol kuyuları ile ilgili olarak İngiltere'nin bu kuyular üzerindeki kontrolünü tasdik eden düzenlemeleri, incelikli konularda da onay alacak şekilde yapmasını beklemektedir..."

1909'da İngiltere Kralı Edward'ın bir gezinin ardından dile getirdiği isteğiyle kalburüstü bir Londralı bankacı olan Sir Ernest Cassel tarafından Türkiye Millî Bankası kuruldu. Cassel'in bir ortağı da Ermeni asıllı zengin bir Osmanlı eşrafı olan Kalust Gülbenkyan adında gizemli bir kişiydi. Yeni Türkiye Millî Bankası'nda Osmanlı asıllı başka hiçbir üye yoktu. Yönetim kurulunda Londra Bankası'ndan Hugo Baring, Dük Kramer ve Baronlar Ashburton, Northbrook ve Revelstone yer alıyordu.

Bu dönemde Lord Cromer İngiltere Bankası'nın da başındaydı. İstanbul'daki bu elit İngiliz kliği o zamanlar Türkiye Petrol (Turkish Petroleum) Şirketi'ni kurdu. Gülbenkyan'ın şirkette yüklü bir hissesi vardı.

Amaç, Sultan'dan Mezopotamya'daki petrollerle ilgili imtiyaz koparmaktı. Bununla eş zamanlı olarak İngiltere-Basra Petrol Şirketi adında ikinci bir İngiliz şirketi de Basra petrolleri üzerindeki haklarını, Mezopotamya ile Basra arasındaki tartışmalı sınırları kapsayacak şekilde genişletmesi için uğraşıyordu. II. Abdülhamid'den petrol keşfiyle ilgili imtiyaz almayı başarmış olan tek aktörse Deutsche Bank'a ait Bağdat Demiryolu Şirketi'ydi. İngilizlerse bu durumu değiştirmek üzereydi.

İngiltere'nin baskıları Alman şirketini bir dizi taviz vermeye zorladı. 1912'de ve sonrasında 1914 başlarında savaşın patlak vermesinden hemen önce İngiliz ve Alman hükümetlerinin desteğini arkasına alan (İngiliz) Türk Petrol Şirketi'nin organizasyon yapısı yeniden düzenlendi. Hisseli sermaye ikiye katlandı. Bu hisselerin yarısı, gizlice İngiliz Hükümeti tarafından kontrol edilen İngiliz-Basra Petrol Şirketi'ne devredildi. %25'i İngiltere-Hollanda ortaklığındaki Hollanda Kraliyeti'ne ait Shell grubuna gitti. Geri kalan %25'lik hisse ise Deutsche Bank grubu tarafından kontrol ediliyordu.

Deutsche Bank Bağdat demiryolunun her iki tarafında kalan bölgede yürütülecek petrol arama faaliyetleriyle ilgili imtiyaza sahip olan yegane taraftı. Nihayetinde Shell ve İngiliz-Basra Petrol Şirketi bir anlaşma »

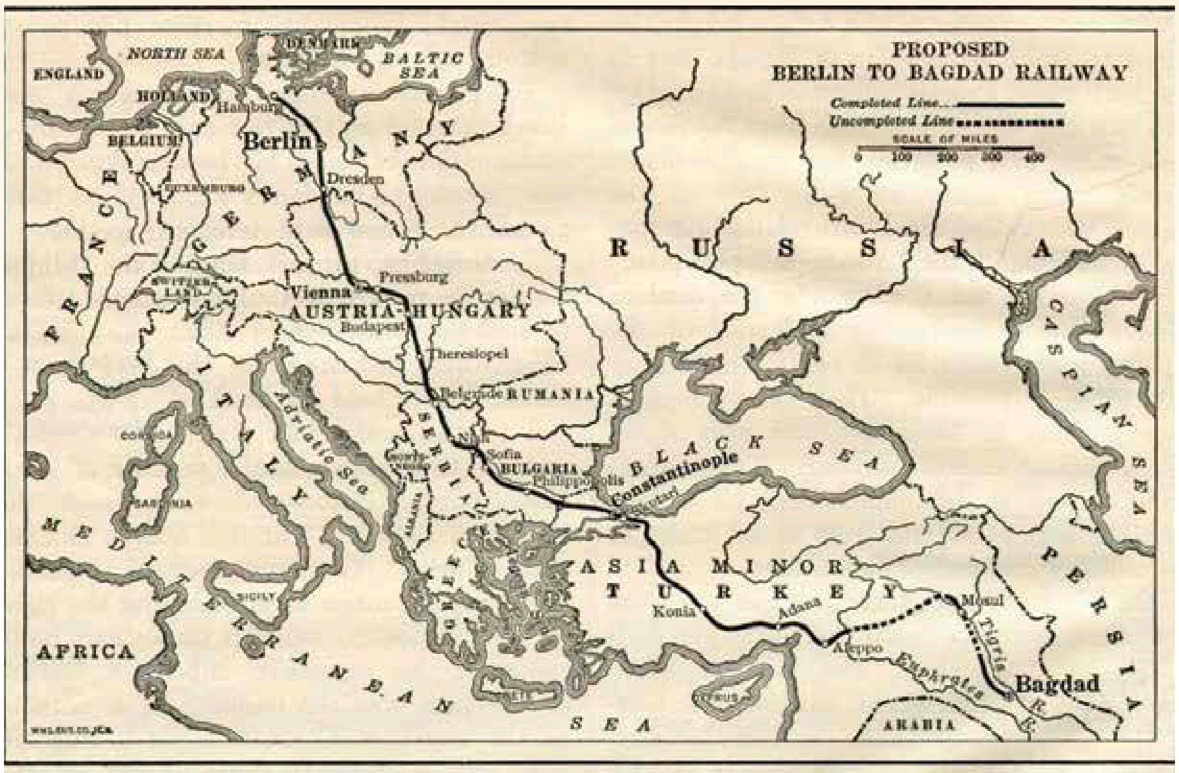
PROPOSED
BERLIN TO BAGDAD RAILWAY
Completed Line
Uncompleted Line
SCALE OF MILES
0 100 200 300 400
NORTH SEA
ENGLAND
HOLLAND
DENMARK
BALTIC SEA
Hamburg
BELGIUM
Berlin
GERMANY
Dresden
LUXEMBURG
FRANCE
SWITZERLAND
Vienna
Pressburg
AUSTRIA-HUNGARY
Budapest
Theresiopel
Belgrade
RUMANIA
ITALY
Adriatic Sea
SERBIA
CORSICA
SARDINIA
Sofia
BULGARIA
Philippopolis
Constantinople
BLACK SEA
RUSSIA
CASPIAN SEA
MEDITERRANEAN SEA
SICILY
GREECE
ALBANIA
ASIA MINOR
TURKEY
Konia
Adana
Mosul
Tigris
Aleppo
Euphrates
Bagdad
PERSIA
ARABIA
AFRICA
CRETE
CYPRUS

FIG. 5.

» Sömürgeci ruhu harekete geçirdi
Sultan II. Abdülhamid'in Almanya'ya verdiği iki büyük imtiyazla yapılan Şark Ekspresi ve Bağdat-Berlin demiryolunun birleştiğini gösteren harita. İngiliz-Fransız emperyalizminin iştahını kabartan da bu haritanın vaad ettikleri olmuştu.

yaparak Gülbenkyan'a hisselerinden %2,5'luk bir pay vermeyi kabul etti. Böylece Gülbenkyan'ın %5'lik bir hissesi olmuş oldu.

İngiltere neden savaşa girmişti?

Haziran 1914'te, savaşın çıkmasından sadece birkaç gün önce İngiliz Hükümeti İngiliz-Basra Petrol Şirketi'nin (APOC) hisselerinin çoğunu el altından satın aldı ve böylece APOC'un Deutsche Bank'a ait Türkiye Petrol Şirketi'ndeki çoğunluk hissesini de ele geçirmiş oldu.

İngiltere neden 1914'te Almanya'nın endüstriyel ekonomisinin gelişimini önlemek için bir dünya savaşına girme riskini göze aldı?

İngiltere'nin Ağustos 1914'te savaş ilan etmesinin ardındaki temel neden, Deutsche Bank'tan Karl Helfferich tarafından şu sözlerle açıklanıyordu: "[İngiltere'nin savaşa girmesinin temel nedeni] köklü İngiliz politikası geleneğidir. İngiltere bu politika sayesinde büyük bir güce dönüşmüştür ve yine bu politika vasıtasıyla bu niteliğini korumayı hedeflemektedir".

Helfferich 1918 yılında Bağdat demiryolu üzerine yapılan müzakerelerin merkezinde yer alacaktı. Sonradan "İngiltere'nin politikası her zaman siyasal ve ekonomik olarak Kıta Avrupa'sının en güçlü aktörüne düşmanlık üzerine kuruludur" diyecekti.

"Ne zaman ki Almanya siyasal ve ekonomik olarak Kıta Avrupa'sındaki en güçlü aktör haline geldi, o zaman İngiltere Almanya'yı küresel ekonomik egemenliği ve denizlerdeki rakipsizliği karşısında diğer bütün devletlere göre daha büyük bir tehdit olarak görmeye başladı. O aşamadan itibaren İngiltere ile Almanya arasında kapanamayacak bir uçurum oluştu, hiçbir mesele üzerinde tek bir mutakabata varılamadı."

Helfferich, Bismarck'ın 1897 yılındaki deklarasyonunun haklılığını hayıflanarak hatırlıyordu: "Almanya ve İngiltere arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlayacak yagane şey, [Almanya'nın] ekonomik gelişimine ket vurmasıdır ki bu da imkânsızdır."

Bugün, 1. Dünya Savaşı'ndan, Başkan Woodrow Wilson'un tabiriyle "dünyayı demokrasi için güvenli bir yere dönüştürme savaşı"nın patlak vermesinden 100 yıl kadar sonra ABD, İngiliz İmparatorluğu'nun 1914'teki yerini almış durumdadır.

Amerika'nın endüstriyel ve teknolojik büyüklüğü, geçtiğimiz yıllarda Wall Street'teki devasa bankaların yükselişi ve daha fazla kâr etmek maksadıyla ABD yerine Çin ya da Türkiye gibi gelişen ekonomilere yatırım yapmaya yönelmeleriyle harap olmuş durumda. Amerika'nın küresel çapta yegane süper güç olarak sahip olacağı hegemonya önündeki en büyük ekonomik engel, Çin'in yalnızca 30 yıllık bir dönemde dünya çapında dev bir ekonomik güce dönüşmüş olmasıdır. ,

Çin ve Rusya, ABD'nin askerî baskıları yoğunlaştıkça giderek yakınlaşıyor ve tarihin gördüğü en büyük demiryolu altyapısını inşa etmek üzere güçlerini birleştiriyor. Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerini bütün Avrasya'yı bir ağ gibi saran hızlı tren hatları ile birbirine bağlayan büyük Ekonomik İpek Yolu projesi, Berlin-Bağdat demiryolunun 21. yüzyıl versiyonunu andırıyor.

Washington, Rusya ve Çin ortaklığı ile ortaya çıkan bu ekonomik tehdide darbeler, "Renkli Devrimler" ve Ukrayna'dan Makedonya'ya, Ermenistan'dan Libya'ya, Mısır'a, Suriye'ye, Yemen'e, Türkiye'ye ve Hong Kong'a uzanan istikrarsızlaştırmalarla tepki verdi. 1914'ün aksine bu kez egemen gücün her yerde güç kaybettiği görülüyor.

Bütün bu olan bitenler bize eski bir Yunan atasözünü hatırlatıyor:

"Tanrılar yok edeceklerini önce delirtirler." ◘

İSTANBUL' U
DEMİR AĞLARLA ÖRÜYORUZ
HER YERDE METRO, HER YERE METRO

İstanbulUlaşım
www.istanbululasim.com.tr

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE

DERİN TARİH İÇİN YAZDI.

BALKANLAR'DA OSMANLI MİRASINDAN NE KALDI?

Romanya, Ukrayna, Bulgaristan, Macaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk... Bir zamanlar Balkanların her köşesine sinen Osmanlı nefesinden bugüne kalanlar...

Balkan coğrafyası kuruluşundan itibaren fetihlerin hedefi olduğundan Osmanlı'nın en fazla eser bıraktığı topraklardandır. Ne yazık ki bunların çok azı günümüze ulaşabilmiştir. İnşa edilen binalar arasında ibadethanelerin sayısı, hayır amaçlı yapılanlardan çok azdır. Bunlar arasında köprüler başı çekmektedir.

Balkanlardaki camilerden birkaçının Mimar Sinan'ın eseri olduğunu biliyoruz. Adlarını tezkirelerden tespit edebildiğimiz bu eserlerin çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Mesela Macaristan'ın Budin şehrinde Sinan'ın yaptığı bir caminin adı kayıtlarda bulunduğu halde bugün yerinde yoktur.

Karadeniz'in kuzeyinde yer alan, yarı bağımsız bir statüyle Osmanlı'ya bağlanmış Kırım'daki büyük bir cami de Sinan'ın imzasını taşır. Kırım Hanlarının camisi olan bu eser Osmanlı mimarisinin Kırım'daki en belirgin örneğidir.

Romanya'da çok fazla Osmanlı camii bulunmamaktadır. Karadeniz kıyısında Köstence'de kubbeli büyücek bir cami mevcuttur. Ancak geç devirde bir yabancı mimarın projesine göre inşa edilmiş bu cami, belirli bir üslubu olmayan ve Osmanlı eserlerinde rastlanan orantılar ahengine uygun değildir. Bu haliyle bir Osmanlı eseri sayılamaz. Müslümanların bulunduğu kasaba ve yerleşim yerlerinde rastladığımız az sayıdaki cami, Osmanlı döneminden kalmakla beraber iddiasız ve mütevazı yapılardır.

Kuzey Romanya'da Babadağ kasabasında şehrin meydanındaki Ali Paşa Camii dikdörtgen planlı, üstü kiremit kaplı ahşap çatıyla örtülmüş, fazla gösterişi olmayan bir eserdir. Kıble tarafında eseri vakfeden Ali Paşa'nın türbesi bulunmaktadır.

Ali Paşa Camii'ni Romanya komünist rejimle yönetildiği dönemde ziyaret ettiğimde kapısı açık, kaderine terk edilmiş bir durumdaydı. Hatta çocuklar bisikletleriyle içinde tur atıyorlardı. Kasabaya "Babadağ" adının verilmesi caminin az ötesinde Saltuk Baba adına yapılmış bir türbesinin bulunmasından kaynaklanıyordu. Kanuni Sultan Süleyman tarafından ziyaret edildiği kaynaklarda bildirilen türbe, basit bir mimarî yapıydı ve durumu camiden daha vahimdi.

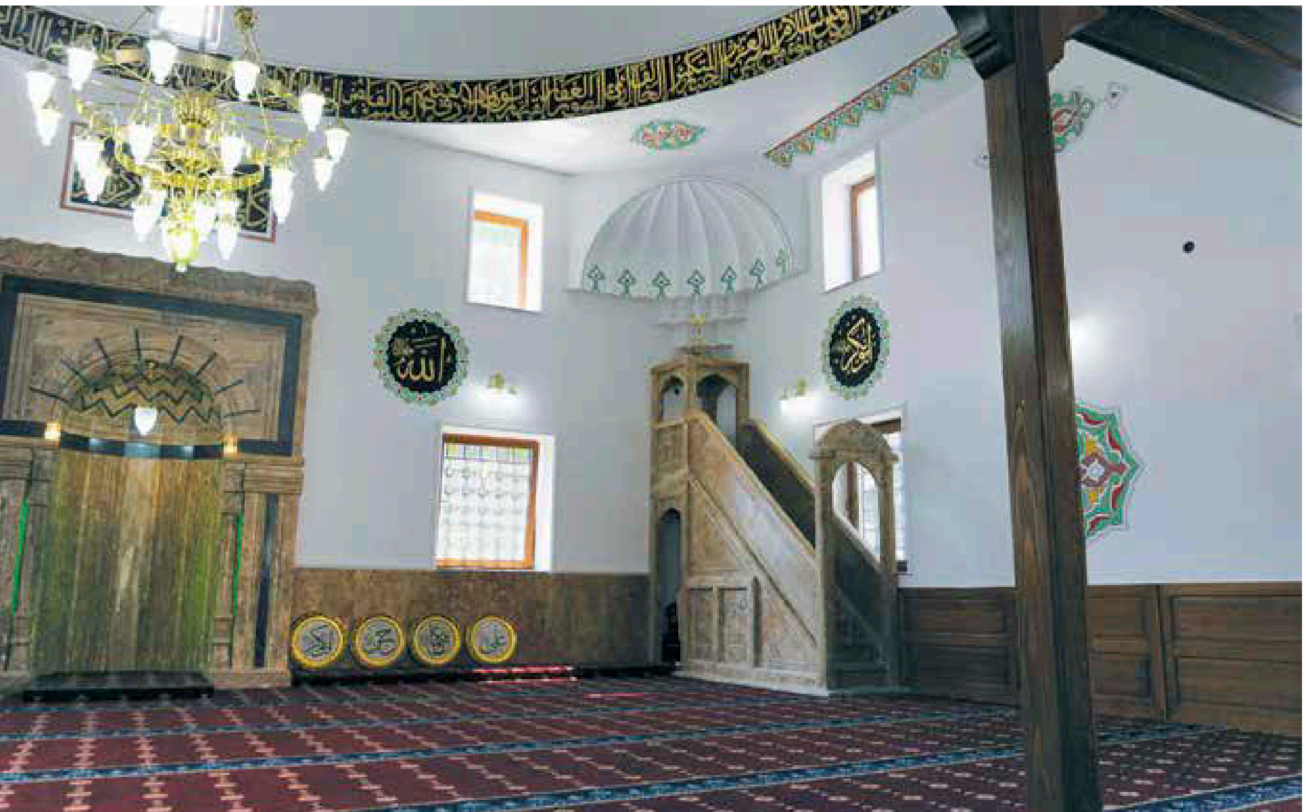

» Kümes yapılan cami
Üsküp'teki 15. yüzyıl Osmanlı eserlerinden Arasta Camii komünizmin hakim olduğu yıllarda ibadete kapatılmıştı. 1963'teki depremde yıkılınca bir süre kümes olarak kullanıldı. Fotoğraf eserin restore edildiği 2013 yılına ait.

Ukrayna'nın kuzeyindeki Kamaniçe Podolsky şehri 18 sene Osmanlı hakimiyetinde kalmıştı. Şehirde sanat bakımından özenli bir cami yapılmış. Caminin mermer aksamının İstanbul'da yapılıp buraya getirildiğini tahmin ediyoruz. Çünkü minber 16-17. yüzyıllardaki Osmanlı minberlerinin bir benzeridir.

Aynı üslupla ve oyma yöntemiyle yapılmıştır. Kiliseye çevrilen bu cami minaresiyle birlikte ayakta kalabilmiş eserlerdendir. Osmanlı'nın kuzey sınırında bir serhat kalesi olarak yapılan Hotin'de de yıkılmış bir caminin minaresi görülür.

Sofya'da hâlâ Bulgaristan Müslümanlarının ibadetlerini yapabilecekleri küçük bir cami her nasılsa ayakta bırakılmıştır. Şehrin ortasındaki ana meydanda yer alan bu ibadet yeri, Banya Başı Camii olarak adlandırılır.

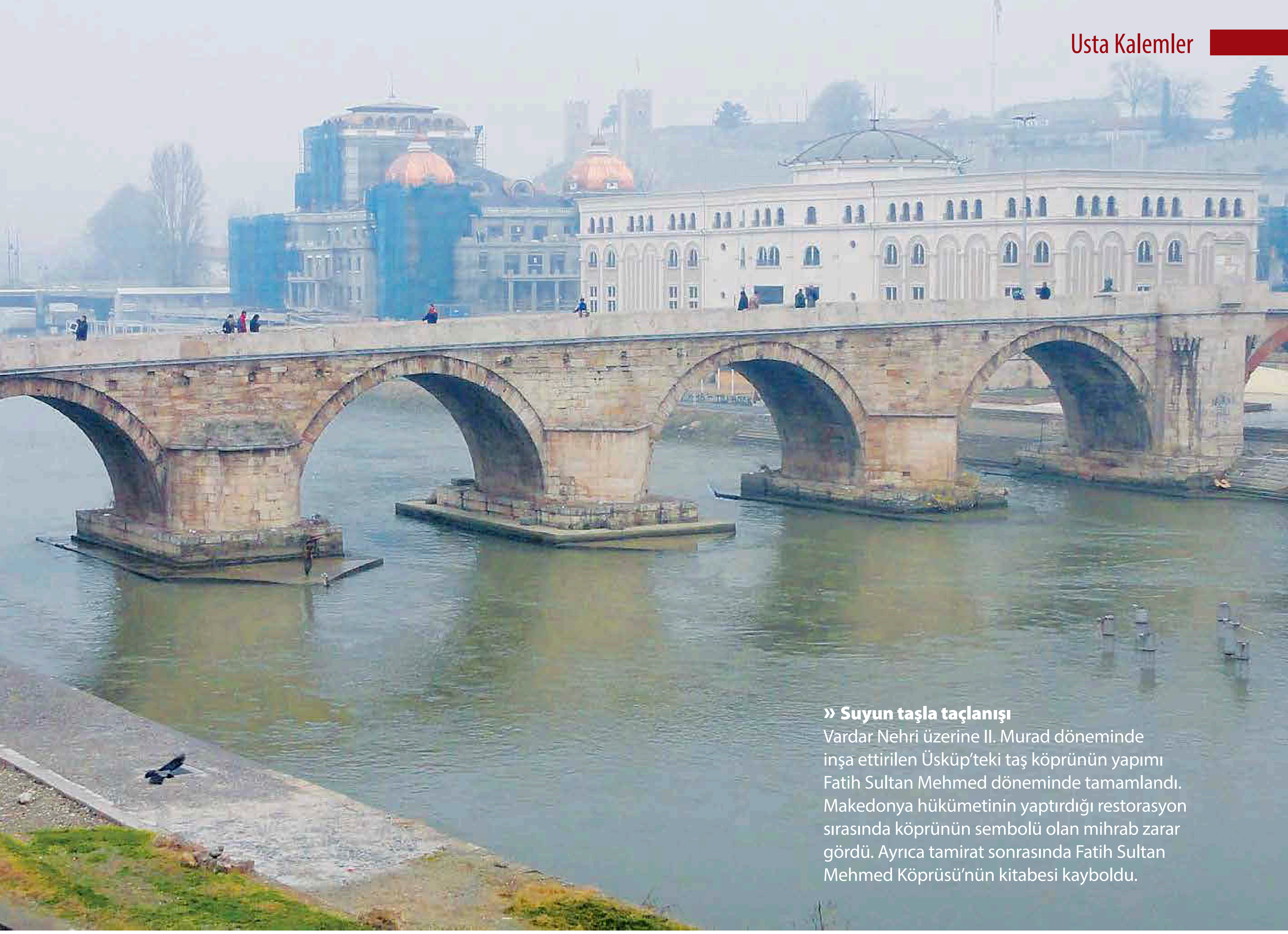

» Suyun taşla taçlanışı
Vardar Nehri üzerine II. Murad döneminde inşa ettirilen Üsküp'teki taş köprünün yapımı Fatih Sultan Mehmed döneminde tamamlandı. Makedonya hükümetinin yaptırdığı restorasyon sırasında köprünün sembolü olan mihrab zarar gördü. Ayrıca tamirat sonrasında Fatih Sultan Mehmed Köprüsü'nün kitabesi kayboldu.

Tek kubbeli basit bir yapıdır. Siyavuş Paşa tarafından camiye dönüştürülen büyük bir kilise, gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra eski şekline çevrilmiştir. Ayrıca pazar yeri içinde görülen mihraplı bir duvar kalıntısı orada bir tekkenin olabileceğini düşündürtmektedir.

Osmanlı camiine Bulgar mimarisi

Sofya'da Mimar Sinan'a ait büyük bir cami vardır. Osmanlı valilerinden Sofî Mehmed Paşa'nın hayratıdır. Ancak tek kubbeli büyük bir yapı olan bu eserin bir vakitler cami olduğunu gösteren son cemaat yeri, minare, şadırvan, avlusunu çeviren medrese gibi unsurları yok edilmiştir. Bina Bulgar mimarî zevkine uygun bir kılıfla çevrelendiğinden tamamen değişik bir görünüş kazanmıştır.

Sofya'nın dışında İhtiman kasabasında bugün kaderine terk edilmiş durumda 15. yüzyıl Osmanlı mimarisini yansıtan Gazi Mihaloğullarının hayratı, tabhaneli -iki yanında misafirhaneleri olan- bir cami bulunmaktadır. Bulgaristan'ın güneybatısında bulunan Köstendil adlı cami, minare gövdesi kırmızı renkte ve altıgen biçimdeki süslemeleriyle Osmanlı sanatında tekti. Ancak kubbedeki tehlikeli bir çatlak caminin geleceği için endişe yaratıyordu.

Bulgaristan'da kuzeydeki Otman Baba, yukarda Demir Baba ve Romanya sınırı yakınında Akyazılı Sultan Bektaşi tekkeleri de önemli eserlerdendir. Bunlardan Akyazılı Sultan Tekkesi yedigen biçimdeki devasa meydan eviyle dikkati çekmektedir. Türk sınırına yakın bulunan Otman Baba Tekkesi'nin de yakın zamanlarda restore edilmesi için girişimlerde bulunulduğunu duyduk. Bulgaristan'da mimarî bakımdan değerli daha birçok Osmanlı eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri Murad Hüdavendigar'a izafe edilen Filibe Ulu Camii'dir. Klasik ulucami tipinde yapılmış olan eser 9 bölümlü bir örtü sistemine sahiptir. Bu şehirdeki önemli eserlerden biri de tipik taphaneli camilerden Şahabbeddin Paşa Camii'dir. Gördüğümde restorasyon için çalışmalara başlanmıştı. Bugün ne haldedir, bilemiyorum.

Macaristan'ın Beylerbeylik merkezi olan Budapeşte şehrinde bugün ayakta kalabilmiş hiçbir cami yoktur. Halbuki eski bir panorama resminde yanık vaziyette olsa da çok sayıda cami ve mescidin bulunduğu görülmektedir. Bir Bektaşi tekkesinin merkezini teşkil eden Gül Baba Türbesi önce kiliseye çevrilmişse de yeniden aslî şekline döndürülmüştür. »

Macaristan'daki silik izler

Şehrin içinde bir kilisenin restorasyonu sırasında yıkılan duvarın içinden bir caminin mihrabına ve pencereye ait kalıntılar çıkmıştır. Bunların Toygun Paşa Camii'nin kalıntısı olduğu anlaşılmıştır.

Budapeşte'nin kuzeyinde bir köyün meydanında şerefeden yukarısı bulunmayan bir minare hâlâ durmaktadır. Burası da Osmanlı devrine ait Hamza Paşa palankasıdır. Macarca adı "Erd" olan bu kasabada evvelce ahşap direklerle yapılmış bir kale olduğu ve adının buradan geldiği anlaşılmaktadır.

Macaristan'ın doğusunda yalnız minaresi ayakta kalmış başka bir Osmanlı eseri görülmektedir. Bu, Valide Sultan Camii'dir.

Yine Macaristan'ın güneyinde Schklios (Şikloş) kasabasında eve dönüştürülmüş bir bina çeşitli ilavelerden ayıklandıktan sonra ortaya tek kubbeli küçük bir cami çıkmıştır ve bunun Malkoçoğlu Camii olduğu tespit edilmiştir.

Yoğun Osmanlı eserlerinin bulunduğu bir şehirde Peç veya Peçuy idi. Şehrin merkezindeki Balkanlar'ın en büyük camilerinden biri olan Gazi Kasım Paşa Camii halen kilise olarak kullanılmaktadır. Minaresi ve son cemaat yeri ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca şehrin içinde yer alan Ali Paşa Camii minaresiyle birlikte durmakta ve ibadete açık tutulmaktadır.

Ana caddenin kenarında yapılan bir kazıda caddeye paralel olarak uzanan çok büyük bir Osmanlı hamamının temel kalıntılarının ortaya çıkarıldığını belirtelim. Evliya Çelebi'nin etraflıca anlattığı bu Osmanlı eserinin o tarihlerde soyunma yerinde muhteşem bir de şadırvanı varmış. Fakat günümüzde hiçbir izi kalmamıştır.

Aynı yerde bir de Bektaşi tekkesi olduğu anlaşılıyor. Tekke yok olmakla beraber yanında inşa edilmiş olan altıgen biçimindeki kubbeli türbe yerinde durmaktadır. Bu türbede Peç şehrinin velilerinden İdris Baba medfundur. Zaten bu velinin varlığından Peçevi adıyla bilinen Osmanlı tarihçisi de bahsetmektedir.

Kanuni, Macaristan'da hayatının son günlerinde kuşattığı Zigetvar Kalesi önünde vefat etmiş fakat askerlerin şevkini kırmamak için ölümü zafer elde edilinceye kadar ordudan gizlenmiştir. Kale alındıktan sonra Kanuni adına bir cami yapılmıştır. Ancak Osmanlılara karşı hınçları ölçüsüz denilecek derecede şiddetli olan Avusturyalılar bu camiyi "manej" (at terbiye edilen yer) haline getirmişlerdir. Caminin duvarları temizlendiğinde yazılar, mihrap ve minberin izleri ortaya çıkmıştır.

Yugoslavya'daki Osmanlı

1. Dünya Savaşı'nın ardından galip Batı Avrupa devletlerinin suni bir programla meydana getirdikleri Yugoslavya'nın vaziyeti ortadadır. Bugün parçalanan toprakların adını ve sınırlarını belirlemek neredeyse imkansızdır. Eski Yugoslavya topraklarında çok sayıda Müslüman yaşardı. Bunların bü-

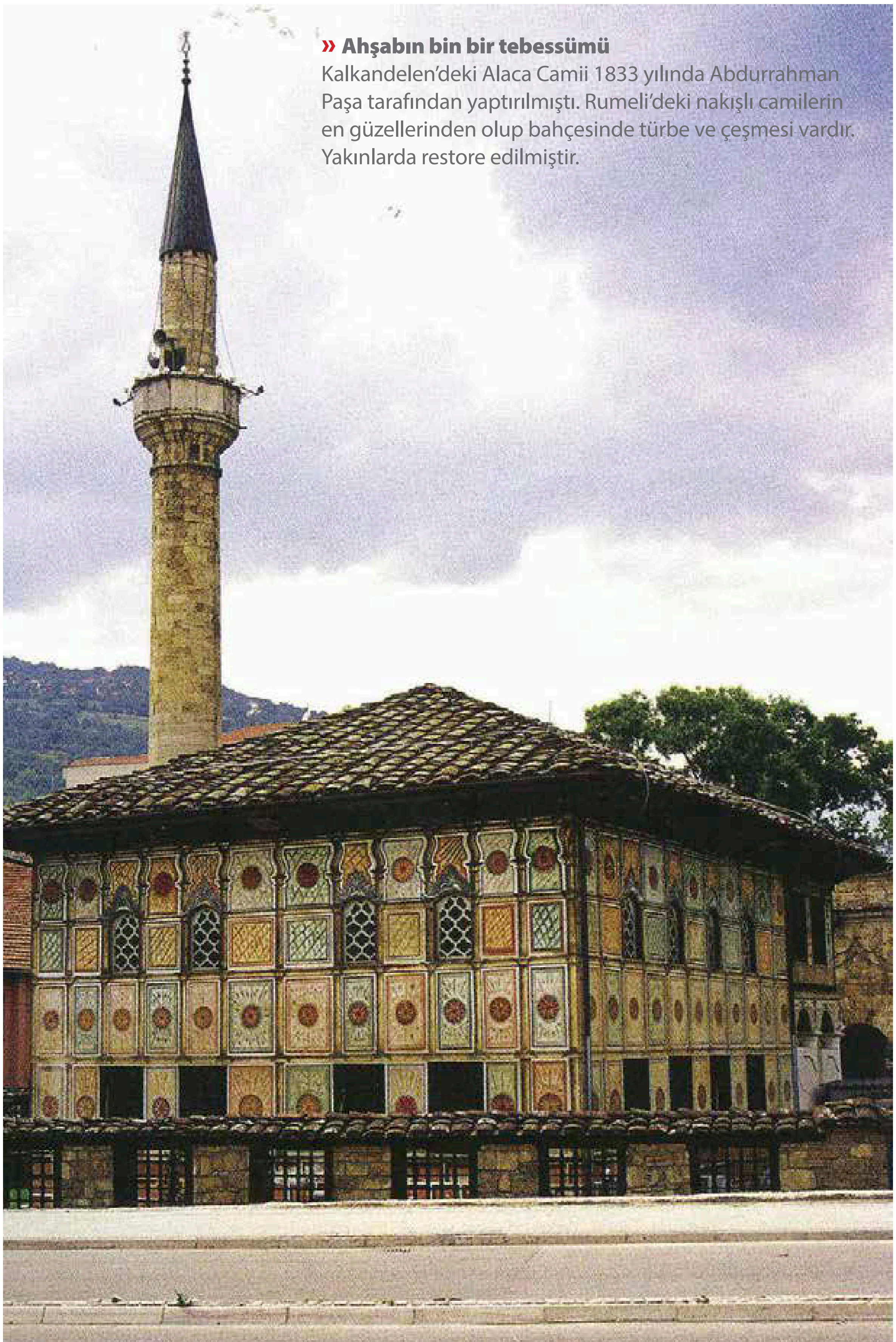

» Ahşabın bin bir tebessümü
Kalkandelen'deki Alaca Camii 1833 yılında Abdurrahman Paşa tarafından yaptırılmıştı. Rumeli'deki nakışlı camilerin en güzellerinden olup bahçesinde türbe ve çeşmesi vardır. Yakınlarda restore edilmiştir.

Rumeli'de Osmanlı Eserleri, Haznedaroğulları İnşaat Grubu Kültür Yay., 2007.

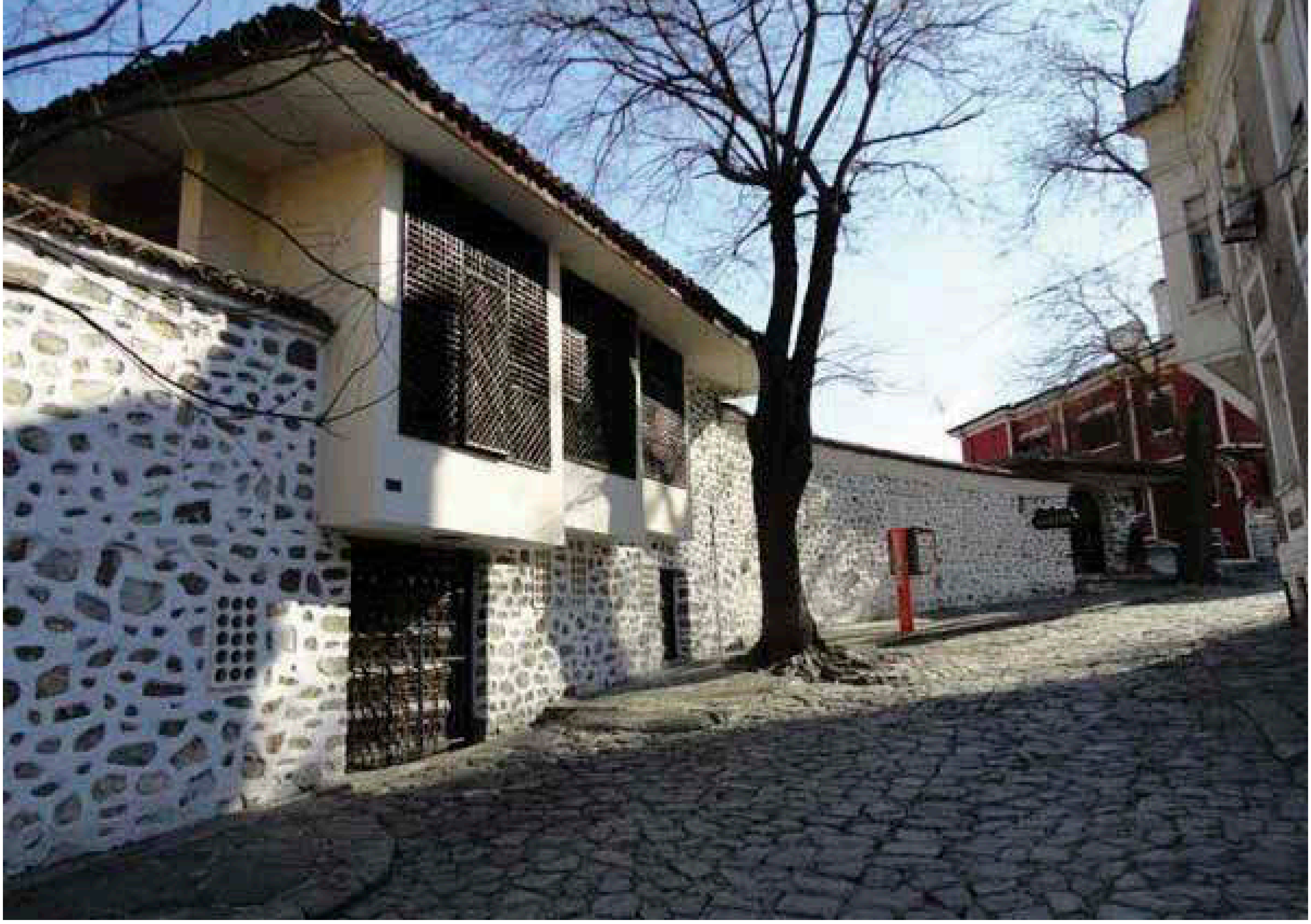

» Dergâh idi, lokanta oldu
Peçevî Ahmed Dede Mevlevihanesi Filibe'deki şirin Osmanlı eserlerindendir. Günümüzde lokanta olarak kullanılan dergâhın duvarlarına sinen dualara şimdi çatal, kaşık sesleri karışıyor.

yük bir kısmı Osmanlıların bakiyesi olmakla beraber yerli halktan İslamiyete geçmiş olanlar da vardı.

Rahmetli Ekrem Hakkı Ayverdi parçalanıncaya kadar bu devletin sınırları içerisindeki Osmanlı eserlerini tespite çalışmıştı. Halkının büyük bir kısmı Müslüman olan yerleşim yerlerindeki tahribat diğer Balkan devletlerine nispetle daha azdır.

Bölgede inşa edilen ve günümüze gelen pek çok Osmanlı eseri mevcuttu. Bosna'da mimarlık şaheseri olarak kabul edilen Mostar Köprüsü Osmanlı dönemi Türk mimarisinin Balkanlarda bıraktığı gözde eserlerden biridir.

Yugoslavya'daki eserlerin hepsinden bu yazıda bahsetmek mümkün değildir. Hatta bunlardan hangilerinin hangi devletin sınırları içinde kaldığını tayin etmek bile oldukça zordur.

Üsküp, Priştine, Ohri gibi şehirler Osmanlı devrine ait eserlerin birçoğunu, bilhassa camileri, hatta bazı tekkeleri koruyabilmişlerdir. Bunların içinde bazıları -Kalkandelen Tekkesi gibi- gazino ve kahvehane haline getirildiyse de rejimin değişmesiyle tekrar eski şekillerine dönüştürülmüşlerdir.

Yugoslavya'da da bazı kayıplar vardır fakat kalanların sayısı da hayli fazladır. Nitekim Üsküp camilerinin çokluğu ile hâlâ bir Osmanlı şehri karakterini korumaktadır. Balkanların bu kesiminde akarsuların üzerindeki Osmanlı medeniyetinin hatırası olan büyük köprüler de görülmektedir.

Eskiden Yugoslavya toprakları içinde bulunan Kosova'da önemli bir Osmanlı hatırası da Murad Hüdavendigar'ın şehit edildiği yerde inşa edilen türbedir. Klasik Osmanlı türbe yapılarından farklı olmayan, üstü kubbe ile örtülü, kare planlı bu türbe etrafı duvarla çevrili bir avlunun ortasındadır. Balkan Savaşı'ndan sonra Sırplarla yapılan sulh anlaşmasında korunması hususunda bir madde yer almaktadır. Yine Kosova sahrasına hakim bir tepede Gazi Mestan Türbesi yer almaktadır.

Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra Yunanistan önce Mora Yarımadası'nı, sonra da kuzeydeki toprakları elde ederek büyüdü. Balkan Harbi'yle Trakya'nın büyük bir kısmını topraklarına kattı ve Ege adalarının büyük bir kısmına sahip oldu.

Mora'da pek fazla Osmanlı eseri olabileceğini sanmıyorum. Tek tük bazı hatıralarla karşılaşılabiliyor. Mesela Korintos Kalesi'nin eteğinde çok harap eski bir Osmanlı çeşmesi hâlâ kullanılmaktadır.

Atina'da Osmanlı devrinde küçük camiler yapılmıştı. Bunlardan iki tanesi sağlam vaziyettedir ama kapalıdır. Atina Akropolü'nün ünlü Parthenon Mabedi, Venedik işgali sırasında ki- »

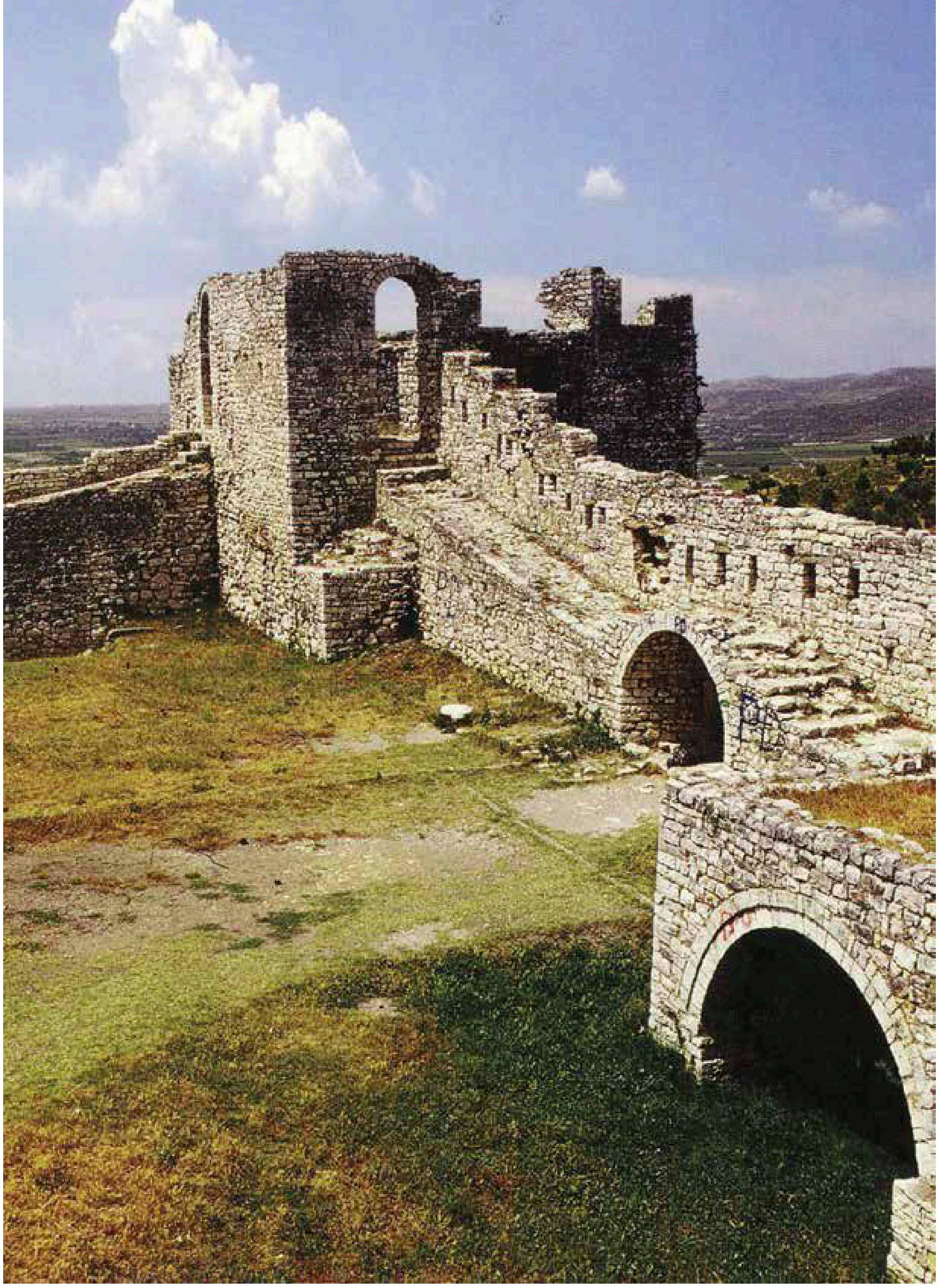

» Sınır bekçisi kaleler
Arnavutluk’taki Berat şehrinde bulunan ve şehrin adıyla anılan kalenin yapılışı İliryalılara kadar uzanır. 1417 yılındaki fethini müteakip Osmanlılarca yeniden inşa edilmiştir.

liseye dönüştürülmüştü. Atina 15. yüzyılda fethedildikten sonra bu kilise bir minare ilavesiyle camiye çevrildi. Fakat Venedik-Osmanlı mücadelesi sırasında denizden atılan bir top mermisinin cephanenin depolandığı bu caminin üzerine düşmesi neticesinde Parthenon Mabedi parçalanıp dağıldı. Kısa zaman sonra Osmanlılar Atina’ya yeniden sahip oldular ama Parthenon’u ihya edemediler. Bu defa içine kubbeli küçük bir cami yerleştirdiler. Fakat o da sonradan Yunanlar tarafından yıkılıp kaldırıldı.

Yunanistan’ın kuzeyinde Osmanlı hakimiyeti uzunca bir süre devam ettiğinden bazı Osmanlı eserleri yaşamaya devam etmiştir. Mesela Batı Yunanistan’daki Arta’da Fatih devrine ait Faik Paşa Camii günümüze kadar gelebilmiştir.

Teselya’da ise 16. yüzyılın büyük ustası Mimar Sinan’ın bir eseri bulunmaktadır. Bu, Osman Şah Validesi olarak adlandırılan kubbeli büyük bir cami olup Sinan’ın Yunan topraklarında kalmış tek eseridir. Uzun yıllar sahipsiz ve kaderine terk edilmiş vaziyetteki bu önemli eser, son yıllarda restorasyona alınmıştır. Fakat çalışmaların neticesini bilemiyoruz.

Aynı bölgede Tempe Vadisi’nde Aslan Baba Tekkesi diye bilinen, önemli bir eser vardır. İçinde bir de cami olan bu tekkenin parsellenip satıldığına dair bazı rivayetler mevcut.

Daha kuzeyde Kastorya, Türk zamanındaki adıyla Kesriye, Türk şehri karakterini günümüze kadar sürdürmüştür. Bir zamanlar Türk veya Arnavut Müslümanların yaşadığı kasabada bugün hiç Türk kalmamıştır. Son gördüğümde camilerin çoğu harap haldeydi ve bazıları garaj olarak kullanılıyordu.

Osmanlı’nın gözdesi

Yunanistan’ın en kuzeydeki Makedonya bölgesi Vodina’da camilerden birkaçı ayaktaydı. Fakat daha doğuda Osmanlı Devleti’nin en büyük şehirlerinden olan Selanik’te 100’ü aşkın cami olmasına karşın sadece bir iki tanesi günümüze ulaşmıştır.

Ulu Cami arkeoloji müzesi oldu

Bulgaristan’da çok sayıda Osmanlı eserinin varlığı dikkat çeker. Bunların çoğu kasıtlı harap edilmiş ve yıkılmaya bırakılmıştır. Bulgaristan’ın başkenti Sofya’da Fatih Sultan Mehmed döneminin sadrazamlarından Mahmud Paşa tarafından yaptırılan Ulu Cami, klasik ulu camiler planına uygun büyük bir yapıdır. Şehrin merkezinde yer alan caminin minaresi yıktırılmış ve Bulgaristan bağımsızlığına kavuştuktan sonra yaptırılan Merkez Bankası adeta esere yapıştırılmıştır. İç mimarisinde cami olduğunu gösteren hiçbir unsur kalmamıştır. Öyle ki, içine kat çıkılarak arkeoloji müzesine dönüştürülmüştür.

15. yüzyıla ait İshak Paşa Camii vakıf sahibinin İnegöl'de yaptırdığı hayratının bir benzeridir. Renkli bir süslemesi olduğu için "Alaca imaret" denilen, iki yanında tabhaneleri bulunan, çifte kubbeli yapılmış cami nasılsa ayakta kalmıştır.

Şehrin ana caddesindeki Hamza Paşa Camii ise uzun yıllar sinema olarak kullanıldı. Sonra restorasyona girdiyse de yıllarca tamamlanamadı. Cemaatinin çokluğu yüzünden revaklı avlusunun üstü kapatılan cami, Fatih tarafından Kazıklı Voyvoda Vlad Tepeş'e elçi olarak gönderilen Hamza Paşa tarafından yaptırılmıştı. Hamza Paşa tarihe korkunç bir canavar olarak geçen Voyvoda tarafından şehit edilmişti.

Yine Selanik'te birkaç tarihi hamamın bulunduğu da bilinmektedir. Batı Trakya bölgesinde Türk sınırına yakın bir kasabada erken Osmanlı dönemine ait bir cami vardır. Aynı civarda Evrenosoğulları da bir cami yaptırmıştı. Ayrıca Katerin adındaki kasabanın girişinde büyük bir Bektaşi tekkesinin kalıntıları görülmektedir. Tekkenin binası bütünüyle yıkılmıştır, yalnızca çeşitli kitabeleri bir duvara dayalı olarak durmaktadır.

Bu tekke kalıntısının cadde üzerindeki ucunda tekkenin adına yapıldığı velinin türbesi bulunur. Türbe kâgir bir yapı olup üzeri kubbeyle örtülüdür. İçinin bir Rum tarafından kendi gayretiyle döşeli ve bakımlı bir surette korunmakta olduğunu görmüş, hayret etmiştik.

Ege adalarından Rodos'ta Osmanlı eseri olarak Süleymaniye ve Murad Reis camileri bulunmaktadır. Murad Reis Camii'nin içinde bulunan Osmanlı kabirleri bilhassa çok önemlidir. Kabirler sürgün olarak gelenlerden burada vefat edenlere veya idam edilenlere aittir.

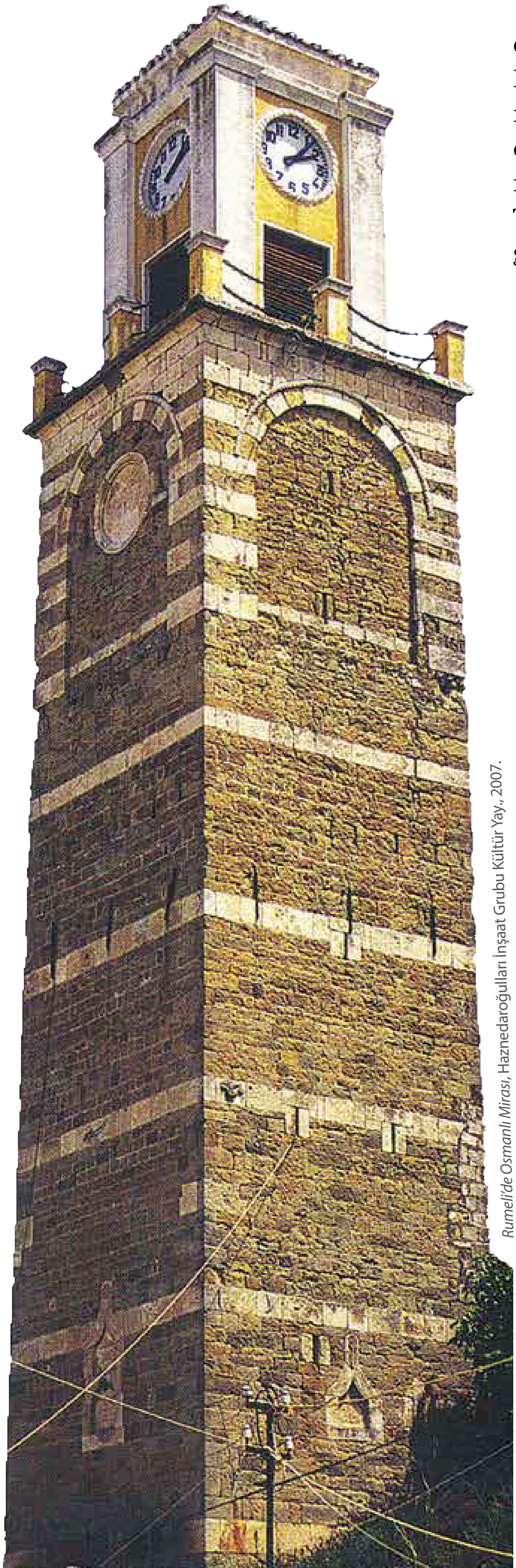

» Zamanın adımlarını sayan kuleler
Arnavutluk'un Kavaya şehrinde bulunan saat kulesi 19. yüzyıla ait Osmanlı mimarisini yansıtır. Kare planlıdır ve kesme taştan yapılmıştır.

Rumeli'de Osmanlı Mirası, Haznedaroğulları İnşaat Grubu Kültür Yay., 2007.

Sakız adasında bir kaptan paşa tarafından yaptırılan 18. yüzyılın mimarî tarzına göre ve Batı sanatından alınma süslü mermer cephesiyle dikkat çeken cami ayaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı idaresinden koparılan Girit adasında da birkaç cami ve bir Mevlevihane mevcuttur.

Dinamitlenen camiler

Bir süre Komünist rejimin en sert örneklerinden birinin yaşandığı Enver Hoca, ülkedeki bütün dinleri yasaklamıştı. Ülkeyi ziyaret ettiğimde çok az eseri görme şansım olmuştu. Camilerin hiçbiri açık değildi. Sadece başkent Tiran'daki Edhem Bey Camii'nin içini görebildim.

Camide dikkat çeken husus, Rumeli'deki Osmanlı eserlerine benzer şekilde duvarların aşağıdan yukarı kadar nakışlarla süslü olmasıydı. Edhem Bey Camii'nde bu özellik açıkça görülüyordu. Aynı şehirdeki başka bir cami ise ibadet yeri olmaktan çıkarılmış, öğretmenlere lokal yapılmıştı.

Adriyatik kıyısında Arnavutça adı Flora olan Avlonya'da dış mimarisine göre 15. yüzyıla tarihlediğimiz küçük bir cami görmüştüm. Maalesef bunun da içine girmek kısmet olmadı.

İşkodra'da bazı camiler dinamitle yıkılmıştı. Kasabanın girişinde üzeri kiremit örtülü, ahşap çatılı, büyük dikdörtgen planlı fevkâni cami bunlardandı ve kalıp halinde yere oturmuştu. Aynı şehrin ova kısmında Arnavut asıllı Buşatî ailesinden Mahmud Paşa'nın yaptırdığı ve İstanbul'daki selâtin camilerini taklit eden eser tamamen yıkılmamıştı. Fakat minaresi dinamitlenmiş olarak harap halde duruyordu.

Anlattıklarım 1960-70 yıllarında topladığım notlardan oluşmaktadır. ◘

BİLİNMEYEN ERZURUM KONGRESİ

TUTANAKLAR *NUTUK*’TA NASIL MAKASLANDI?

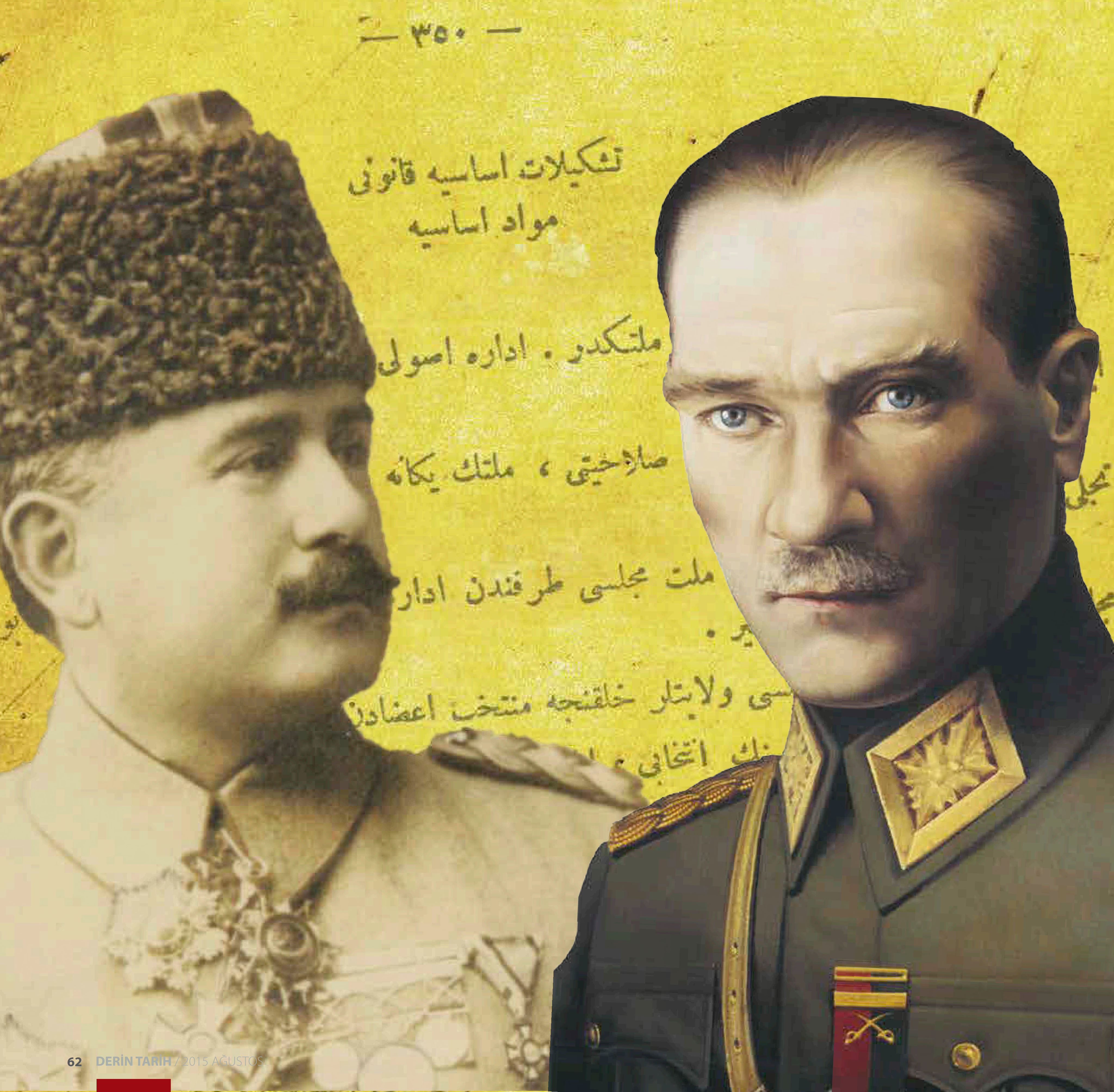
— ٣٥٠ —
تشکیلات اساسیه قانونی
مواد اساسیه
ملتکدر . اداره اصولی
صلاحیتی ، ملتك یگانه
ملت مجلسی طرفندن ادار
سی ولایتلر خلقنجه منتخب اعضادن
نك انتخابی

MUSTAFA ARMAĞAN
mustafa.armagan@derintarih.com

Enver Paşa harbin sonlarına doğru “Düşman Erzurum’u geçerse ancak Eskişehir’de durdurabilir” demiş. Aziziye tabyası kahramanlığını da yaşadığımız meşum 93 Harbi sonrasında işgale uğradığı halde Sultan II. Abdülhamid’in diplomatik atağıyla kurtarılan Erzurum’un namı artık “kilid-i mülk-i İslam”dır, Müslüman toprağının Doğudaki kilidi. Şehir, kilit olma vasfını yakın tarihimize de yansıtacak ve Trabzon’da temelleri atılan kongre, Erzurum’da kemalini yakalayacaktır.

Bu da gösteriyor ki, Erzurum Millî Mücadele tarihimize çok daha önceden, Rus işgaline uğradığı 1916 yılından itibaren bilenmektedir. Önce Ruslardan, onların çekilmesiyle Ermenilerden canını kurtarmak için kaçan onbinlerce Müslüman ancak Vehib Paşa’nın Kafkas ordusunda Kolordu kumandanı olan Kâzım Karabekir’in 12 Mart 1918’de şehri kurtarmasıyla geri dönebilmiş ve bir parça nefes alabilmişti ama hemen arkasından gelen Mütareke, bölgenin Ermeni yurdu yapılacağıyla ilgili tasarıların bıçak sırtında bırakacaktı Erzurum’u (ki 12 Umdesi ile ümit ışığımız haline gelen ABD Başkanı Wilson da kısa bir süre sonra Ermeni lobisinin baskıları altında böyle bir tasarıyı kamuoyuna açıklayacaktı).

İşte Mondros’tan 7 ay sonra toplanan Erzurum Vilayet Kongresi’nin (17-21 Haziran 1919) çalışmaları tam da bu amaca, yani bölgenin Ermenilere verileceği ve kurulması tasarlanan Ermenistan devletinin veya mandasının bir parçası olacağı endişesinin baskısı altında gerçekleşecekti.

M. Cevad (Dursunoğlu) imzasıyla 10 Haziran 1919 günü Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti’nin kararı olarak yayınlanan bir tebliğde şubelere şunlar bildirilecekti:

“Memleketlerimizin Ermeni idaresine terk edilebileceğine dair artık kat’i emareler zuhur ettiğinden buraların emr-i muhafazası (korunma işi) ahalinin namus ve hamiyetine mevdu (emanet edilmiş) bulunduğundan Ermeni zulmü altında mahvolmamak için birleşmek vazifesi karşısında bulunduğumuzdan bahsen münasib gördükleri takdirde Erzurum’da veyahut diğer mutavassıt (güvenli) bir mahalde umumi bir kongrenin akdini mücavir (civardaki) vilayetlere teklif ettik.”

Dolayısıyla bir taraftan Erzurum Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, diğer yandan 12 Şubat 1919’da Trabzon’da kurulan Muhafaza-i Hukuki- Milliye Cemiyeti’nin gayretleriyle ve tam kuruluş çalışmaları sırasında, 19 Nisan 1919’da Trabzon’a çıkıp oradan Erzurum’daki Kolordu Komutanlığı makamına intikal eden Kâzım Karabekir Paşa’nın askerî desteğiyle bir genel kongre düzenlenecek ve Rauf (Orbay) Bey ile Mustafa Kemal Paşa Erzurum’a davet edileceklerdir.

Görüldüğü gibi Erzurum Kongresi’nin düzenlenmesinde Mustafa Kemal Paşa’nın hiçbir rolü ve emeği bulunmadığı gibi özellikle Trabzon delegelerinde ağır basan Enver Paşa etkisiyle başlangıçta Mustafa Kemal Paşa’ya karşı ciddi bir tepki oluştuğunu, onun ‘İngilizlerin İstanbul’dan gönderilen adamı’ zannedildiğini ve tepkiyi yumuşatma görevinin Karabekir Paşa’ya düştüğünü bizzat Paşa’nın hatıralarından okumak mümkün.

Hatta Kâzım Karabekir Paşa kongre hazırlık heyetinin tepkilerini yumuşatmak için onlara kişisel güvence verdiğini, bu güvence de yeterli görülmeyince aralarında ilginç bir konuşma cereyan ettiğini anlatır ki, bizzat Paşa yazdığı halde inkılap tarihlerimizin zırhlarını delip bünyesine nüfuz edemeyişine ne kadar teessüf olunsa azdır.

Kâzım Karabekir Paşa bu ilginç sahneyi epey ayrıntıya inerek anlatır:

“Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin Erzurum Kongresine girmek arzusuna karşı Erzurum’da toplanan delegeler itiraz etmişler. Ve benimle irtibat vazifesini yapan Hoca Raif Efendiyle Necati Bey’i bana göndermişlerdir. Bu zatlar bana şunu söylediler: Mustafa Kemal Paşa hazretleri[nin] kongreye girmeleri arzusunu heyetimiz kabul etmiyor. Sebebi, sine-i millete sığındığını söylemesine rağmen henüz arkasından [üniformasını] ve padişah yaveri kordonunu çıkarmıyor. Kongre üniforma ile idare edilecekse o makamda sizi görmek isteriz.”

Karabekir’in teklife cevabı ilginçtir:

“Daha ilk günden söylediğim veçhile millî hareketimizin milletimizin ruhundan çıktığını medeni cihana göstermek lâzımdır. Uhdesinde sıfat-ı askeriye bulunan bir zatın kongreyi idaresi bir generalin kıyamı [isyanı] mahiyetinde görülür ve bir generalin kıyamı ise medenî milletler huzurunda kıymet ve ehemmiyet verilecek bir hâdise telâkki olunmaz, henüz İstanbul hükûmetine karşı cephe almamak nokta-i nazarından da bu şekil doğru olmaz. Bunun için kumandan olarak emrinizde uhdeme düşen vazifeyi yapmak millî harekâtın prestiji ve muvaffakiyeti bakımından da çok mühimdir. Mustafa Kemal Paşa hazretlerine gelince, askerlikten istifa etmiş bulunduğundan aramızda vazife alması sakıncalı değildir. Üniforma meselesi kendisine nazikâne söylenebilir.”

Millî iradeyi egemen kılmak

Bu üzerinde düşünülmesi gereken konuşma, o sırada Erzurum garnizon karargâhının misafirhanesinde cereyan etmiştir ve işin ilginç yanı, o sırada odada Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in de bulunmuş olmalarıdır. Kongre üyelerine danışmak için dışarı çıkan heyet biraz sonra geri dönerek Karabekir’e güvendiklerini, nasıl karar verirse kongrenin onu esas alacağını söyler. Bunun üzerine Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’i

»

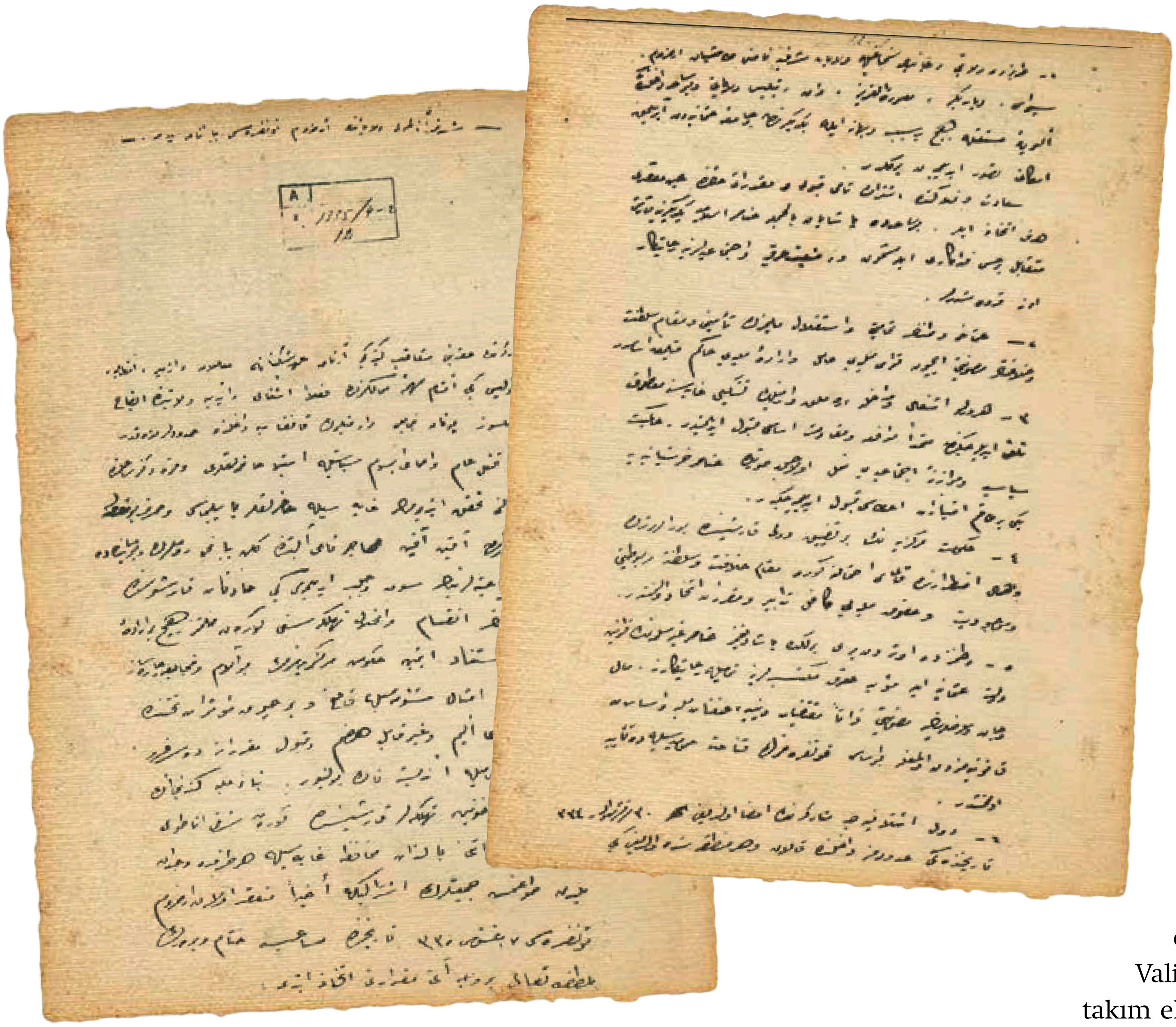

» Kongrenin hilafsız tanıkları
Erzurum Kongresi kararları *Nutuk*'ta bize aktarılanlardan çok farklıdır. Yukarıda Erzurum Kongresi Beyannamesi'nin orijinalinden iki sayfa.

delegelere takdim eder, kendilerine de kongreye girebileceklerini müjdeler.

Ancak Karabekir Paşa'nın bir şartı vardır. Hem Mustafa Kemal Paşa'nın, hem de Rauf Bey'in "millî harekâtımızın başından nihayetine kadar bizden ayrılmayacakları hakkındaki" vaadlerini heyetin huzurunda tekrar etmelerini ister. Onlar da heyetin önünde söz verirler. Karabekir Paşa da bu vaatleri ni senet saydığını belirten bir mektupla kongreye güvence verir.

Bu güvencelere rağmen açılışta bir sürpriz yaşanmış, Mustafa Kemal Paşa kongreye askerî üniformayla girmiş ve kürsüye çıkarak nutuk okumak istemiştir. Bu manzara sivil bir platforma önem veren genel kurul üzerinde olumsuz bir etki yapmış ve Gümüşhane delegesi Kadirbeyzade Zeki Bey şu ihtarda bulunmak zorunda kalmıştır:

"Paşa! Evvelâ üniforma ve kordonunu sırtından çıkar, ondan sonra kürsüye gel! Ta ki millî kuvvet askerî tahakküm şekline girmesin."

Karabekir Paşa'nın salondakilerden işittiği kadarıyla aktardığı bu cüretkâr uyarının sahibi Kadirbeyoğlu Zeki Bey, yakınlarda yayınlanan hatıratında olayın iç yüzünü kendi ağzından ayrıntısıyla aktarmıştır. Şimdi bu "sivil uyarı"nın sahibine kulak verelim:

"Yalnız bizim bir düşüncemiz vardır… O da bu millî hareketi askerî olmayan bir kuvvetle idare ederek boşa çıkarmaktır. Tarih önümüzde çok canlı bir misaldir… Asıl maksad, inkılabı halkın vücuda getirmesi, halkın başarmasıdır… Bizim gaye ve maksadımız bu işe asker parmağı karıştırmamak, kongrede verilecek kararlar üzerinde millî teşkilat ile halk kudret ve kuvvetinden bir millî varlık vücuda getirmektir."

Asıl çarpıcı ve şaşırtıcı taraf, bu sert uyarıya Mustafa Kemal Paşa'nın gayet makul bir tepki vermiş olmasıdır. Zeki Bey'e göre 3 dakika kadar süren ölüm sessizliğini Mustafa Kemal'in kararlı sesi bozmuştur:

"Efendiler, şimdi bu dakikada kanaat getirdim ki, bu memleket hiçbir vakit istiklalini zayi etmeyecek, bilakis parlak istikballere mazhar olacaktır."

Mustafa Kemal Paşa bundan sonra derhal salonu terk eder ve bir süre sonra Erzurum Valisinden ödünç aldığı sivil bir takım elbiseyle geri döner. Başkanlığa seçilir ve kongre, çalışmalarına devam eder.

Zeki Bey'in bu sivil müdahalesini Karabekir Paşa da, Rauf Bey de teyit etmişlerdir ama bunlar dahi inkılap tarihçilerimizin caiz olmadığı gerekçesiyle kaale almadığı ifadeler olarak kalmıştır.

Dergimizin bu sayısında gerek Mustafa Budak'ın kongrede bir Türk-Kürt kardeşliği davasının görüşüldüğü, gerekse Şükrü Hanioğlu'nun kongre hükümeti modelinin hafife alınacak bir tarafı olmadığı, dolayısıyla Erzurum Kongresi'nin mantığının Osmanlı devletinden koparak değil, onunla uyuşarak ama devletin yokluğunda farklı bir ara yapı kurma çabasının evrensel örneklerinden birini oluşturduğu, *sui generis* (nev-i şahsına münhasır) olmadığı tezi bu kongrenin gözlerden gizlenen bazı yönlerini açığa çıkarmış bulunuyor.

Oysa resmî tarih bir yandan kongrede Kürtlerle kardeşlik temasının işlenmesini hasıraltı ederken, öbür yandan sanki Sivas Kongresi daha önemli ve esasmış, Erzurum Kongresi olmasa da olurmuş gibi garip bir intiba uyandırmaya çalışır ki, Karabekir Paşa bu anlatıya bizi *Tek Adam* eksenli bir bakışa mahkûm ettiği için açıkça isyan eder. *Nutuk* resmî tarihte kutsal kitap katına çıkarıldığı için yazarının şahsını haklı çıkaracak bütün argümanlar üzerimize boca edilir ve sonuçta tarih, bir kişinin haklı ve merkezde, diğerlerinin haksız ve figüran gibi periferide rol aldığı bir tuluat sahnesine dönüşür.

Kongre kararları

Mesela *Nutuk*'ta Erzurum Kongresi kararları nasıl yansıtılmışsa inkılap tarihi kitaplarına da öyle girmiş ve orijinal beyannameye bakmak zahmetine, istisnai araştırmacılar hariç kimse katlanmamış ve böyle gelmiş böyle gider anlayışı hâkim olmuştur tarihçilik sahnesine. Oysa tarihçilik ilk ve asli belgelere inmek demekse, bu hemen hiç yapılmamış ve neme lazım denilerek herkes gibi *Nutuk*'takini tekrarlamak işlerine gelmiştir araştırmacıların. Kimse üzerine bela almak istememiştir.

Ne yalan söyleyeyim, beni uyandıran da, Kemalistliğinden kuşku duyulamayacak Prof. Şerafettin Turan oldu. Turan, *Türk Devrim Tarihi* serisinin ilkinde inkılap tarihi kitaplarında "Erzurum Kongresi kararları" diye zikredilen o garip maddelere şaşırıyor ve aşağıdaki itirazları sıralıyordu:

"Örneğin, Mustafa Kemal'in 'kongre kararları' olarak sıraladığı ve okul kitaplarından başlayarak kongre ile ilgili hemen tüm yayınlarda yer alan 'Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz' ilkesi ne tüzükte, ne de bildiride bu biçimiyle düzenlenmiştir… *Söylev*'de [*Nutuk*'ta] 'Manda ve himaye kabul olunamaz' biçiminde aktarılan kesin hüküm de kongre kararları ve bildirisi içinde yer almaz."

Yukarıdaki satırları okuyunca 'Nasıl yani? Erzurum Kongresi kararları diye ilkokuldan beri okuya okuya neredeyse ezberlediğimiz maddeler bile *Nutuk*'ta değiştirilerek aktarılmışsa biz neye inanacağız veya inanıyoruz?' diye hayretle sormuştum kendi kendime. Ardından da Fahrettin Kırzıoğlu'nun *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (Ank., 1993) adlı, kongre tutanaklarını orijinallerine varıncaya kadar yayınladığı değerli kitabını incelediğimde büsbütün şaşırmıştım. 'Bu kadar da olmaz!' diye bu defa isyan etmiş ve 'Adımız kadar emin olduğumuzu sandığımız kongre kararları bile böylesine fütursuzca değiştirilerek bize kakalanmışsa kim bilir başka nerelere uzanmıştır o muhteşem altın makasın ağzı?' diye düşünerek soru matkabımı çalıştırmaya başlamıştım. Çalıştırış o çalıştırış!

Aşağıda size Kongre Reisi seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın 23 Temmuz 1919 günü Erzurum Kongresi'nin açılış konuşmasında söylediklerinden *Nutuk*'a almadığı bazı parçaları sunacağım. Böylece gözlerden saklanan gerçeklerle yüzleşmemiz mümkün olacak.

İşte açılış konuşmasında İstanbul hükümeti ve Sultan Vahidüddin'le ilgili olup da atlanan veya makaslanan kısımlar. Dikkatle ve cümle cümle okuyoruz. M. Kemal Paşa kürsüde diyor ki:

"Anadolu'da, Pâyitahttaki münevverânın ve din ve devlete mesbukü'l-hidme zevat-ı âliyenin, gaye-i mukaddesemiz uğrunda evvel ve ahir masruf olan mesaisi pek kıymettardır."

Mustafa Kemal Paşa burada Anadolu ve İstanbul'daki aydınların, din ve devlete hizmeti geçmiş yüksek kişilerin kutsal gayemiz uğruna sarf ettikleri eski ve yeni çalışmalar çok değerlidir, diyerek İstanbul'da, Erzurum'dakilerle aynı "kutsal gaye" için çalışanlar bulunduğu ve bunların çalışmalarının çok değerli olduğunu vurguluyor. Cümleden anlıyoruz ki, Anadolu o sırada hiç de kendi haline bırakılmış değildi. İstanbul da yöneticisi ve aydınıyla ortak bir kaygının, kurtuluş umudunun odağındaydı.

Peki, bu önemli cümle, *Nutuk*'ta »

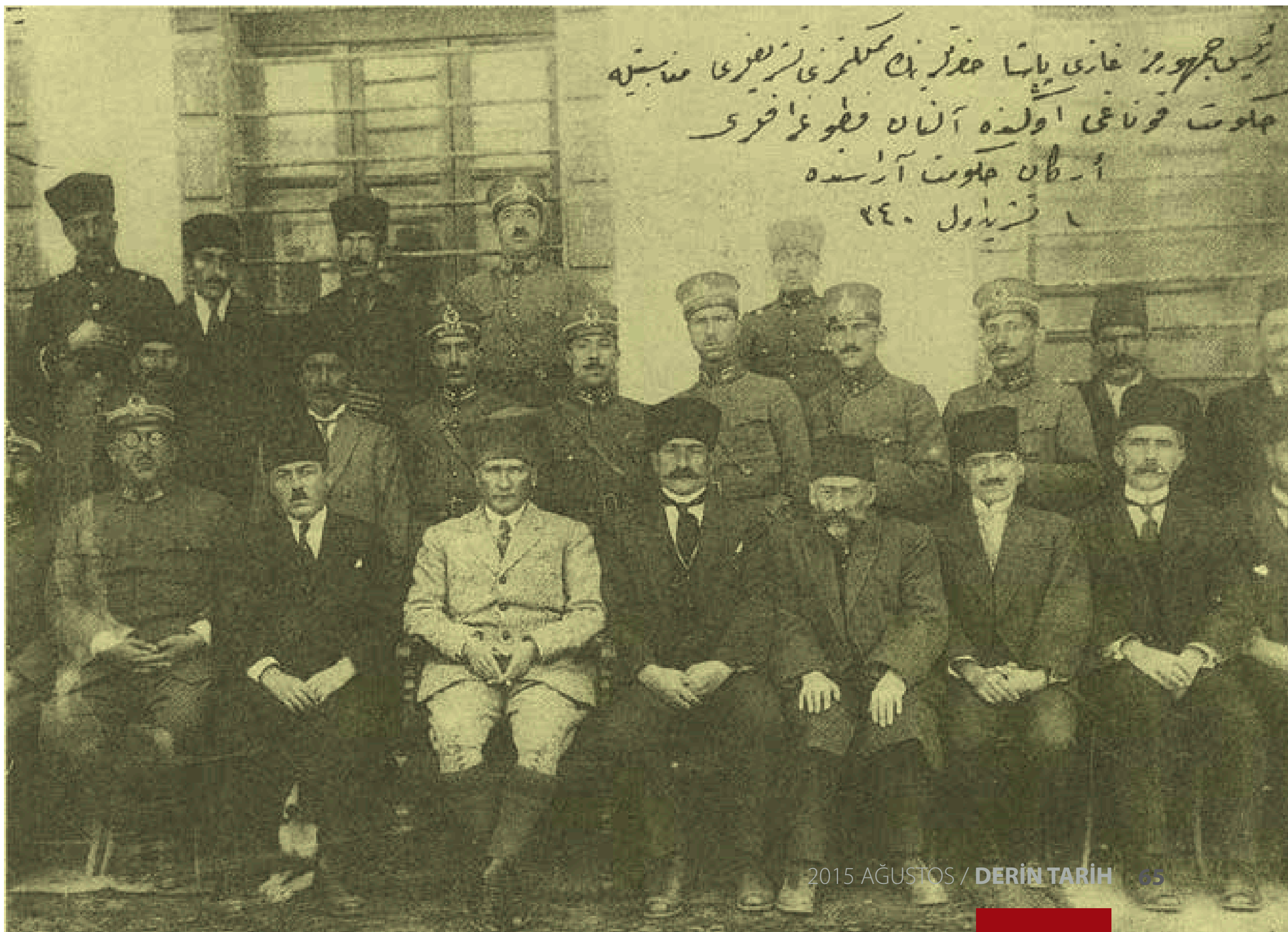

» Karabekir nerede?
Tarihler Ekim 1924'ü gösteriyor. Erzurum Kongresi'nden 5 yıl sonra bu defa Reisicumhur olan Gazi Mustafa Kemal mağrur bir edayla Erzurum'u ziyaret etti. Ziyaret sırasında çektirilen hatıra fotoğrafında Kâzım Karabekir'in yer almaması her şeyi çok net ortaya koymakta değil mi?

ne hale gelmiş? Şimdi ona bakalım.

Yukarıda aslını okuduğunuz müthiş cümle, *Nutuk* metninde aşağıdaki kılığa büründürülmüş:

“Pâyitahttaki münevverânın ve dinü devlete hizmetleri mesbûk zevat-ı aliyenin mesai-i masrufeleri, kıymetdar olmakla beraber, **te'sir ve murâkabe altında mahsur bir muhit; kendilerini daima tehdit ve akametle müteessir etmektedir.”**

Yukarıda siyahla dizilenler *Nutuk*'a sonradan eklenmiş ve tutanak açıkça tahrif edilmiştir. Çünkü o yan cümle eklenmemiş olsa İstanbul'dakilerin de tıpkı Erzurum'dakiler gibi vatanın kurtuluşunu düşünüp çalıştıkları anlaşılacaktı. Bu, *Nutuk* müellifinin yazacağı tarihin işine gelmeyecekti tabiatıyla. Tarih sana uymuyorsa kendine uygun bir tarih yaz! Bizim İnkılap tarihi tamamen bu mantıkla kotarılmıştır.

Keza eklenen yan cümlede, yukarıda sözü geçen İstanbul'daki kişilerin değerleri vurgulandıktan sonra kalpleri Anadolu için çarpan, “gaye-i mukaddes”, yani kutsal gaye uğruna çalışanların, etki ve kontrol altındaki bir çevrede tehditlerle dolu ve işlerini sonuca bağlayamayacak kadar zor şartlarda çalıştıkları vurgulanıyor. Bir şeyler yapmak istiyorlar ama elleri kolları bağlı, denilmek isteniyor İstanbul'daki vatanseverler için. Nitekim Kongre tutanaklarından aldığımız Mustafa Kemal'in şu cümlesi, o günlerin havasını daha iyi açıklıyor:

“Herhalde mukadderata hâkim ve hukukuna sahip bir irade-i milliyenin müdahaleden masun ve müstakil bir surette zuhurunu, ancak Anadolu'dan bekliyorlar.”

Yani “İstanbuldakiler”, geleceğine hâkim ve hukukuna sahip bir millî iradenin işgal İstanbul'undaki gibi baskı altında değil, müdahaleden uzak ve bağımsız bir şekilde ortaya çıkışını ancak Anadolu'dan bekliyorlarmış.

Soralım burada: Kimdir o bekleyenler? Cevap: İstanbul'dakiler elbette… Yani hükümet, devlet adamları ve elbette biraz sonra göreceğimiz gibi şu ‘hain’ Vahidüddin!

Bu arada Erzurum Kongresi'nin açılışında Mustafa Kemal Paşa kürsüde konuşmaya devam ediyor:

“Buna istinadendir ki, bir Şura-yı Milli'nin vücudunu ve ancak, kuvvetini idare-i milliyeden alacak mesul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek, artık ve bilhassa son zamanlarda payitahtın heman tekmil tabakat-i mütefekkirini için bir fikr-i sabit halini almıştır.”

Anlamı şöyle: Anadolu'dan bağımsız bir millî yönetim arzusu doğrultusunda bir şura-yı millî, yani millî meclisin varlığını ve kuvvetini ancak millî iradeden alacak sorumlu bir hükümetin mevcudiyetini istemek artık ve özellikle son zamanlarda İstanbul'un hemen hemen bütün düşünen insanları için adeta bir saplantı halini almıştır.

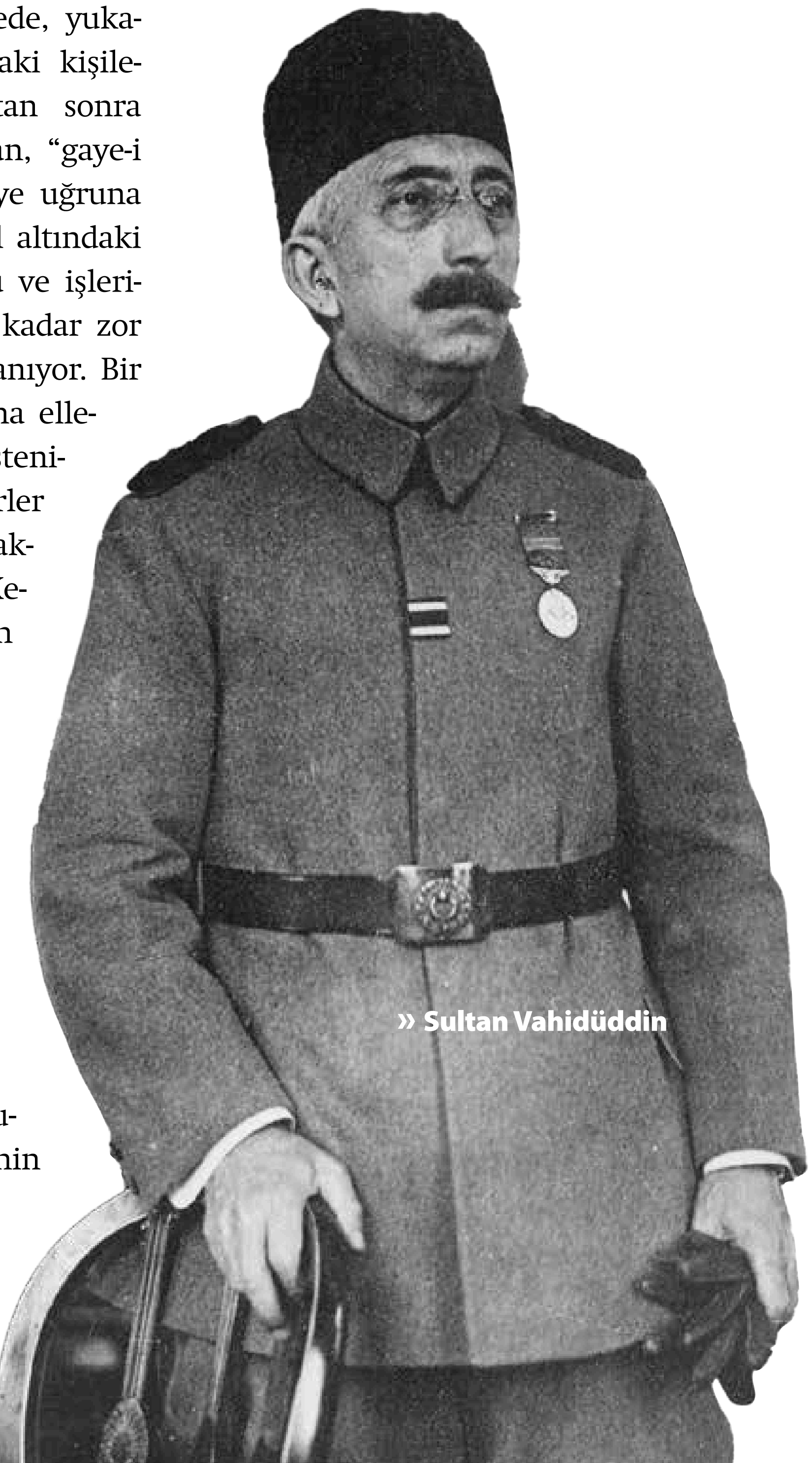

» Sultan Vahidüddin

Açalım mı biraz M. Kemal'in sonradan *Nutuk*'ta değiştireceği sözlerini?

İstanbul'dakiler bir millî şuranın, yani meclisin ancak Anadolu'da kurulabileceğine inanıyor ve bunu sizden (yani Erzurum Kongresi üyelerinden) bekliyorlar. O kadar ki, bu beklenti bütün düşünen insanlar için bir saplantı düzeyine varmıştır. Evet, evet, düpedüz saplantı (fikr-i sabit) düzeyine!

O cümle neden makaslandı?

Mustafa Kemal Paşa kürsüden sözlerini heyecanla sürdürüyor:

“Anadolu'daki Ordu Müfettişliği memuriyetime, bilhassa İngilizler tarafından hazm u tahammül olunamayacağı ve dâhilden de birçok ifsadat ve tezviratın karışacağı, daha o zaman kestirilerek alenen gerek Sadrazam (Damat Ferid) Paşa'ya ve gerekse rical-i marufe-i devlete söylemiş ve bilhassa Zat-ı Akdes-i Padişahiye (Vahidüddin'e) de bilmünasebe maruzatta bulunmuş idim.”

Geldik meselenin bam teline.

Nutuk'a alınırken özenle atlanan bu cümle, Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya gönderilişinden İngilizlerin memnun kalmayacaklarının ve görevi yüzünden içeriden de fesatlar ve dedikoduların çıkabileceğinin daha İstanbul'dayken farkında olduğunu, bu maksatla gerek Sadrazam Damat Ferid Paşa ile, gerekse diğer tanınmış devlet adamları ve Sultan Vahidüddin'le görüştüğünü açık açık anlatıyor!

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa'nın bundan sonraki cümlesi, tutanaklarda nedense yarım kalmış ve metin tam 4 sayfa birden atlanmıştır! Bu ‘atlanmış’ veya ‘atılmış’ ya da ‘koparılmış’ sayfalarda neler yazılı olduğunu bilmemekle beraber (buna rahmetli Kırzıoğlu da şaşmıştır) mevcut bulunan bir sonraki sayfada rastladığımız bazı ifadelerden anlıyoruz ki, İngilizlere karşı padişahla yaptıkları özel görüşmelere dair kimi açıklamalar yer alıyordu o kopuk sayfalarda. Nitekim eksik sayfalardan sonraki ilk cümle bunu açıkça gösteriyor. Beraberce okuyalım mı?

“Bu bâbdaki esrâr ve muhâberâtın ve zât-ı akdes-i padişahî ile geçen ma’ruzât ve müdavelâtın şimdilik neşri muvâfık olmayıp inşaallahu teala mübarek vatan ve milletin bilfiil mazhar-ı necât olduğunu idrak edince kitap halinde intişârı ve o zaman bugünkü kongre heyet-i muhteremesini teşkil buyuran zevât-ı kıymetdâra da bir hâtıra-i millî olarak takdimi mutasavverdir.”

Bugünkü kelimelerle ifade edersek, sözü edilen konudaki sırlar ve haberleşmelerin, özellikle de Sultan Vahidüddin’le aramızda geçen yazışmalar ve görüş alış-verişlerinin yayınlanması şimdilik uygun olmayıp işgalden kurtuluş nasip olduktan sonra bir kitap haline getirilip bastırılması düşünülmektedir. Hatta bu sırlı kitaptan kongre üyelerine birer adet de hediye edilecektir.

Tabii bu ‘gizli sırlar’ı içeren kitabın hiçbir zaman yayınlanmadığını biliyorsunuz. Yayınlanmak bir tarafa, Mustafa Kemal Paşa’nın o kitaptan söz eden konuşması bile daha sonra makaslanacak, dahası unutturulmaya çalışılacaktır. İnkılap tarihleri de bu sırların ne olduğunu soracaklarına, kalkmış *Nutuk* köpürtücülüğü yapıyorlar.

Böylece Erzurum Kongresi tutanaklarında yer alan, ancak *Nutuk*’a alınırken özenle makaslanan kısımlarda çok önemli bazı bilgiler bulunduğunu gördük. Bu “esrar”lı bilgileri maddeler halinde özetleyelim:

1. İstanbul’da kutsal gayeyi gerçekleştirmek, yani vatanın ve halifenin esaretten kurtarılışı konusunda yapılmakta olan çalışmalar son derece değerliymiş.

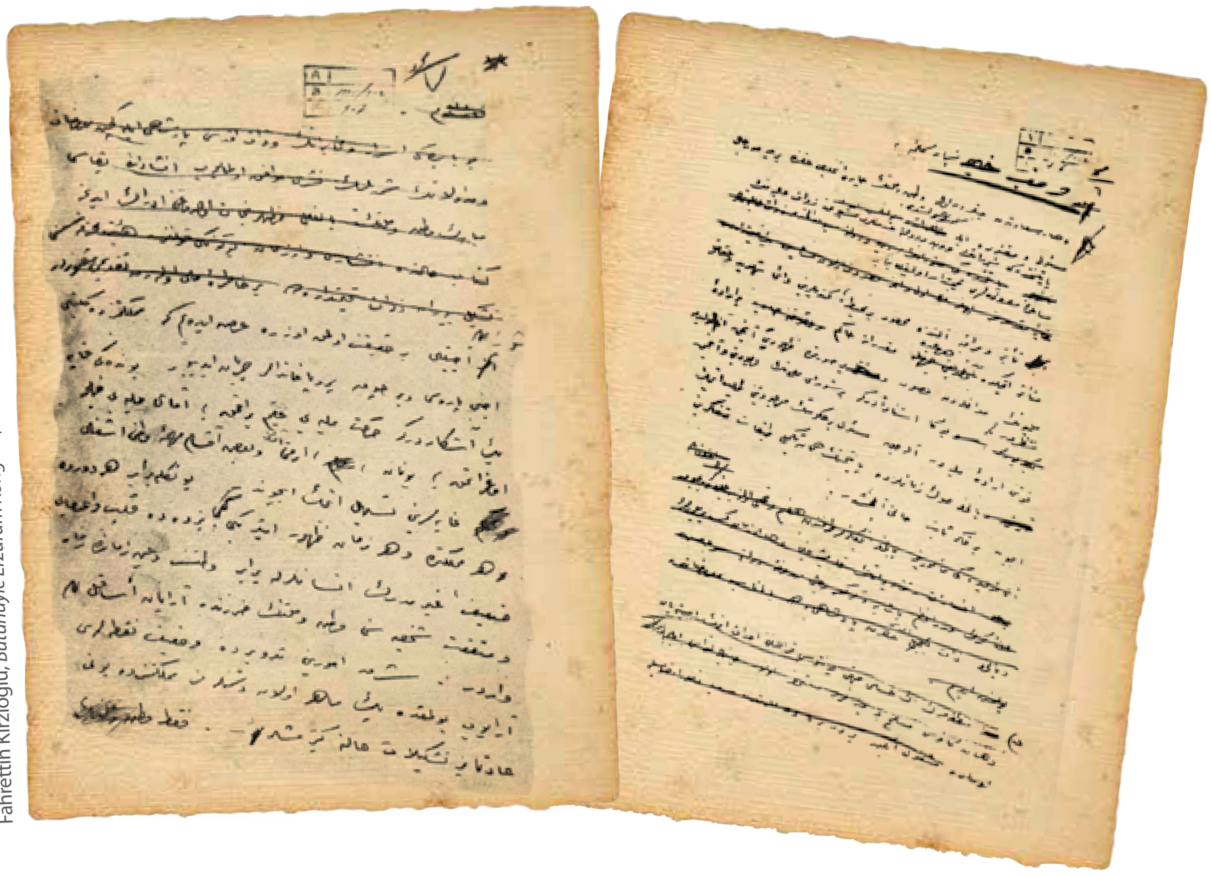

Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Kültür Ofset, Ankara, 1993.

» Kendi konuşmasını böyle sansürledi
Mustafa Kemal Paşa’nın Erzurum Kongresi’ne başkan seçildikten sonra yaptığı konuşmada Sultan Vahidüddin ile İstanbul’dan bazı sırları getirdiğini ama bunları şimdilik açıklayamayacağını söylediği satırlar *Nutuk*’a alınırken böyle çizilip sansürlenmişti. İlginçtir, üstü çizilen yerler *Nutuk*’a alınmamıştır!

2. Ancak bu çalışmalar işgal ordularının denetimi altında yürütüldüğü için sonuç almalarına yetmemekteymiş.

3. İstanbul’dakiler millî bir yönetimin ortaya çıkışını tamamen Anadolu’dan bekliyorlar. Hatta bir meclis açılması ve milli yönetimin kendisini göstermesi konusu, İstanbul’daki aydınlar ve yöneticiler arasında neredeyse bir saplantıya dönüşmüş durumdaymış.

4. Mustafa Kemal Paşa Anadolu’ya gönderilmesinin İngilizleri rahatsız edeceği konusunu daha önce gerek Sadrazam Damat Ferid Paşa’yla, gerekse Sultan Vahidüddin’le baş başa görüşmüş imiş.

5. Bu konuda Padişah ile arasındaki sırların açıklanması şimdilik uygun olmamakla beraber kurtuluş nasip olduktan sonra bunları kitap haline getirip Erzurum Kongresi delegelerine millî birer hatıra olarak takdim edecekmiş.

Sultan Vahidüddin ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki o sırlar nelerdi acaba?

Sultan Vahidüddin’in hain olmadığına dair önemli kanıtları barındırdığını düşündüğümüz bu sırları bırakın, o sırlardan haber veren belgeler bile kamuoyundan yıllardır gizlendi, makaslandı, tahrif edildi. *Nutuk* da tabii ki bu tahrifat kervanının başını çekti. Böylece Erzurum Kongresi gibi tarihimizin mihenk taşlarından birinin yüzü tanınmaz hale getirildi ve bugün, 96 yıl sonra bile onun yüzündeki örtüyü tam olarak sıyırabilmiş değiliz.

Tarihimizin özgürleşmesi ve üvey babalar yerine kendi babasının sesiyle konuşması ne zaman mümkün olacaktır acaba? Tabii ki “inkılap tarihi” denilen çarpıtılmış bilgi sergisinin dağıtılması, *Nutuk*’un temel tarih metni olmaktan çıkarılması ve ciddi olarak sorgulanmaya başlanmasıyla. Tarih kitabıysa buna hazır olmalı. Değilse de kaynak olarak kullanılmamalı. ◘

Mustafa Armağan
Araştırmacı - Yazar

TARİHÇİ GÖZÜYLE

M. ŞÜKRÜ HANİOĞLU
» Prof. Dr., Princeton Üniversitesi Yakın Doğu Çalışmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.
hanioglu@princeton.edu

BİR "KONGRE" OLARAK ERZURUM KONGRESİ

Erzurum ve Sivas kongreleri zamanın ruhuna aykırı oluşumlar değildi. Rusya, Almanya ve Suriye'de benzerleri mevcuttu. Ancak Türkiye'de İttihad ve Terakki tarafından yapılandırılan hareket, diğerlerinden farklı olarak yeni bir rejim kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

1919 yılında toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri, merhum Prof. Bülent Tanör'ün "Kongre İktidarları" adını verdiği bir oluşumu Osmanlı Meclis-i Mebusan ve Büyük Millet Meclisi'ne ulaştıran önemli aşamalardır. Buna karşılık tarihçiliğimiz Mondros Mütarekesi sonrasında gelişerek İstiklâl Harbi ve yeni devletin kurulması ile neticelenen süreci 19 Mayıs 1919 tarihinde başlatmakta ve Erzurum Kongresi'ni de bu kronoloji içinde değerlendirmektedir.

Bu yaklaşım iki açıdan yanıltıcıdır. İlk olarak Erzurum Kongresi 19 Mayıs "öncesinde" başlayan bir sürecin önemli aşamalarından biridir. Bunun yanı sıra gerek bu toplantı, gerekse de öncesinde gerçekleşen yerel örgütlenmeler dönem koşulları içinde benzerlerine rastlanmayan olağanüstü oluşumlar değil, örnekleri bulunan yapılanmalardır.

Bu yazıda Erzurum Kongresi, "Kongre İktidarları" ile başlayan ve Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ile neticelenen dönem içindeki yeri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Mondros Mütarekesi sonrasında imparatorluğun Arap vilâyetleri dışında kalan bölgelerinde ve 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Rusya'ya terk edilen Elviye-i Selâse'de toplanan kongreler sonrasında yerel düzeyde iktidara ortak olma iddiasıyla ortaya çıkan yapılanmalar taleplerini ortak bir ideoloji çerçevesinde dile getirmişlerdi.

Erik J. Zürcher'in "Müslüman milliyetçiliği" şeklinde kavramsallaştırdığı bu ideoloji, Panislamist söylemi daraltılmış bir ölçeğe uyarlamıştır. Müslüman milliyetçiliği bunun yanı sıra Balkan Harpleri sonrasında ciddi zemin kaybeden "Osmanlıcılık"ı da -değişik belgelerde kullanılan "Cami'a-i Osmaniye" benzeri atıflar dışında- bir kenara bırakmış ve gayrımüslim anâsırın taleplerine şiddetle karşı çıkmıştır.

Bu söylem bunun yanı sıra güçlü anti-emperyalist vurgulara sahip olmuş, Avrupalı savaş galiplerinin paylaşım ve Hıristiyan unsurlar lehine düzenleme projelerine de şiddetle karşı çıkmıştır.

Söz konusu ideoloji buna karşılık ABD Başkanı Wilson'ın yeni dünya düzeni tasavvurunu kendi yaklaşımlarıyla bağdaştırmaya gayret etmiştir.

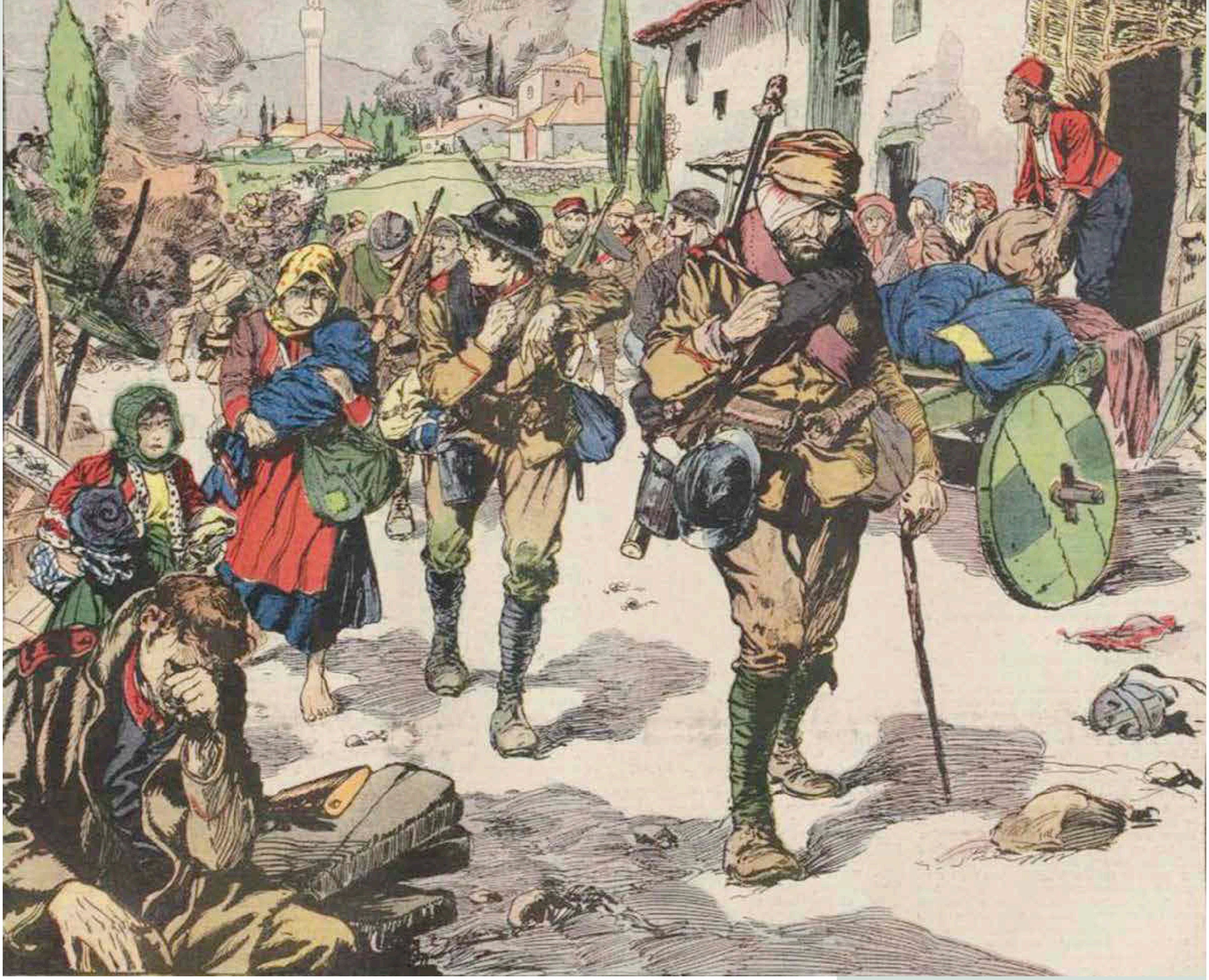

» Eylemci damar

Yeni dünya düzeninin Wilson prensipleri yerine savaş mağluplarını şiddetle cezalandırma eğilimindeki eski emperyalizmin projeleri dahilinde oluşturulacağı belli olunca ülke genelindeki örgütler eylemci bir çizgiye kaydı. Bu çizgi İzmir'e Yunan askeri çıkarılması sonrasında yükselişe geçti. Yunan işgalini tasvir eden bir çizim (*Le Petit Journal*, 24 Eylül 1922).

"Kongre"ler ve toplumlar

1776 yılında Bağımsızlık Beyannamesini ilân eden Continental Congress sonrasında mevcut bürokratik yapılanma dışında kendi girişimiyle toplanan ve temsil iddiasını vurgulayan "kongre"ler devlet ya da yerel yönetimler kurma alanında önde gelen kurumlar olmuşlardı.

Tarihimizde kongreler genellikle Mondros Mütarekesi sonrası döneme ait ve özgün yapılar olarak ele alınırlar. Buna karşılık Osmanlı siyaseti bu tür yapılanmalara yabancı olmadığı gibi bu konuda çevresinde ortaya konan çabaları da ilgiyle gözlemlemiştir.

1. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı siyaseti değişik "kongre" girişimlerine sahne olmuştur. 1902 yılında II. Abdülhamid rejiminin muhalifleri Paris'te Osmanlı anâsırının etnik temsili zemininde toplanan bir kongre düzenlemişler ancak "müdahale-i ecnebiye" konusunda ortaya çıkan fikir ayrılığı ve Ermeni ortak delegasyonunun talepleri toplantının bir muhalefet bloğu oluşturulması amacına ulaşmasını engellemişti.

Aynı yaklaşım daha kapsamlı bir organizasyonla 1907 yılı sonunda gerçekleştirilen ve "Umum Osmanlı Muhalifîn Fırkaları Kongresi" adı verilen toplantıda da ortaya konulmuştu. Bu kongreye katılan fırkaların imparatorluğun Arap, Ermeni, Türk, Yahudi benzeri unsurlarını temsil ettiği savunulmuş ve böylece rejimi devirmeye yönelik cephenin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı siyaseti bu dönemde çevresindeki benzer hareketleri de ilgiyle izlemişti. Bu projelerden en büyüğü olan Gaspıralı İsmail Bey (İsmail Gaspirinskii)'in 1907-08 yıllarında Kahire'de Umum Müslüman Kongresi toplama girişimi başarısızlıkla neticelenmiştir. Ancak Müslüman âlemi büyüklüğünde bir toplum adına kararlar alacak bir kongrenin örgütlenmesi çabaları "kendi girişimiyle faaliyete geçen ve geniş topluluklar adına konuşma iddiasıyla ortaya çıkan yapılar" yaklaşımının ne denli yaygınlaştığını ortaya koyar.

1917 yılı Mayıs ayında Moskova'da toplanan Rusya 1. Müslüman Kongresi de son derece geniş ve farklı »

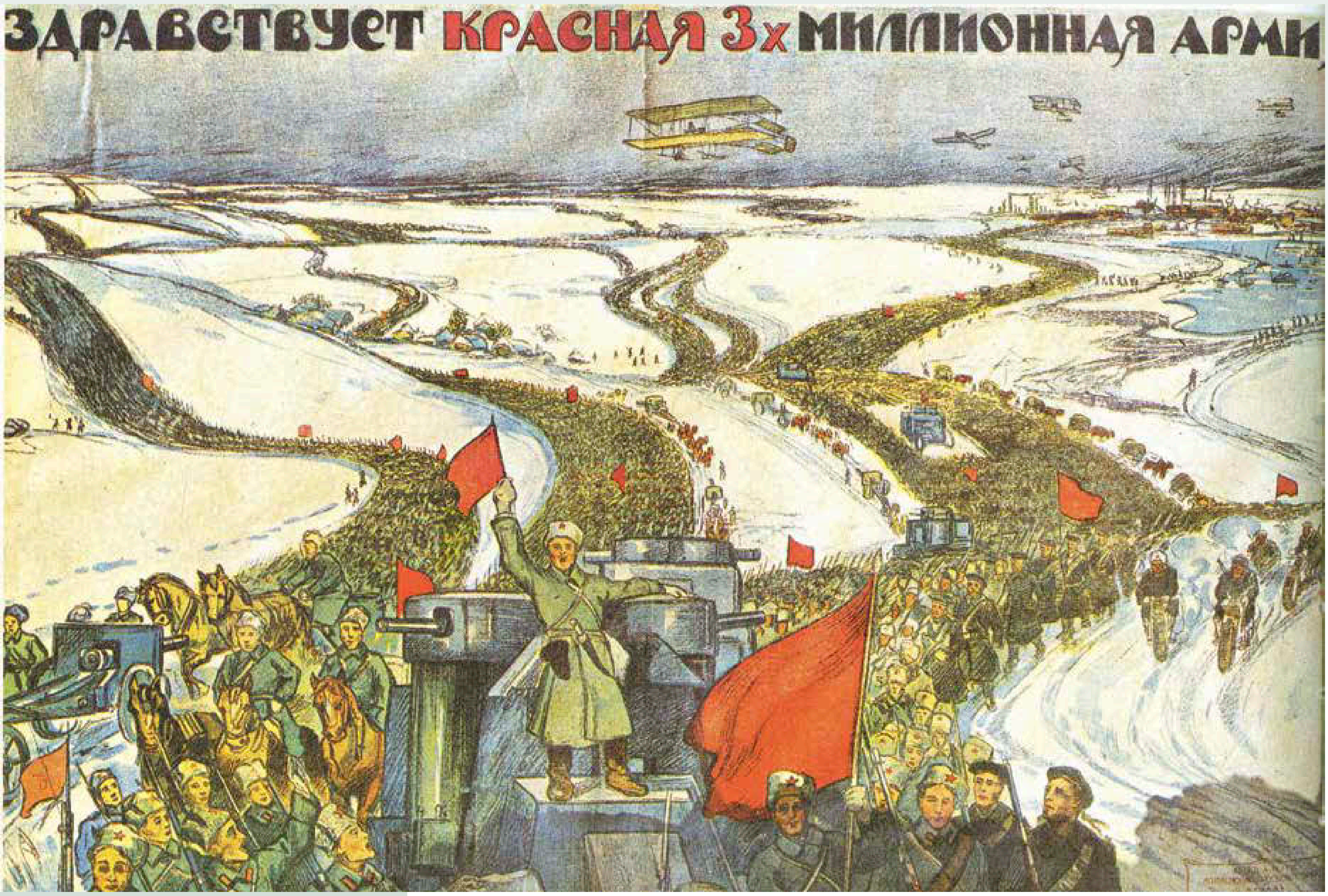
ЗДРАВСТВУЕТ КРАСНАЯ 3х МИЛЛИОННАЯ АРМИ

Caxton's History of the World, New Caxton Library Service, London, 1969.

» Bolşevik şûralar
Bolşevik İhtilâli ardından toplanan şûralar yeni meclis kurulana kadar iktidarı elde tutmak üzere örgütlenmişlerdi. Bolşeviklerle muhalif Ruslar arasında gerçekleşen iç savaşta basılan bir poster. Üstte "3 milyon insanın Kızıl Ordusu, çok yaşa" yazıyor.

Müslüman grupları barındıran bir ülkede gerçekleştirilen önemli bir girişimdi.

Osmanlı entelektüelleri ve siyaset adamları "kongre" değil, "meclis" adını kullanan ve bürokratik düzenden bağımsız olarak toplanan yapıların devlet kurmalarını da bizzat gözlemlemişlerdi. 1. Balkan Savaşı'nın en zor günlerinde, 1912 Kasımında Avlonya'da toplanan 83 delege Arnavutluk'un bağımsızlığını ilân ederek geçici bir hükümet kurmuş ve imparatorluktan ayrılmışlardı.

1. Dünya Savaşı bu alanda şüphesiz yeni bir çığır açmıştır. Bolşevik İhtilâli sonrasında toplanan "İşçi ve Asker Mebusları Şûraları" yeni meclis kurulana kadar iktidarı ele alma ve "karşıdevrimci" girişimleri engelleme amacıyla örgütlenmişlerdi. 1917 yılı Haziran ve Temmuz aylarında toplanan ve Rusya'daki tüm şûraların mebuslarının katıldığı genel kongrede geçici hükümete destek veren partiler çoğunluğu sağlamışlardı. Ancak Ekim Devrimi sonrasında Kasım ayı başında toplanan 2. kongrede Bolşevikler bu kurumun kontrolünü ele geçirdiler. Menşevikler ve diğer siyasal partilerin terk ettiği bu kongre tüm iktidarı sovyetlere (şûralara) devretmiş ve bunun neticesinde Bolşevikler hükümeti ele geçirmişlerdi. Rusya'da Ocak 1918 tarihinde toplanan Vserossiiskoe Uchreditel'noe Sobranie (Tüm Rusya Kurucu Meclisi) ise saatler süren faaliyeti sonrasında dağıtılmıştı.

Benzer şekilde savaş mağlubiyeti nedeniyle büyük bir toplumsal karmaşaya giren Almanya'da da sosyalist eğilimli konseyler, en önemlisi Kurt Eisner'in liderliğinde oluşturulan Bayerische Räterepublik olan, cumhuriyetler tesis etme sürecini başlatmışlardı. Ancak Rusya'daki gelişmelerin aksine bu çabalar başarısızlıkla neticelenecektir.

Diğer ülkelerdeki gelişmeleri yakından izleyen Osmanlı siyasetçileri Erzurum Kongresi'nden kısa bir süre önce Şam'da toplanan, Suriye'nin bağımsızlığını talep ederek ülkenin parçalanmasına karşı çıkan ve Siyonistlere verilecek tavizleri reddeden (2 Temmuz 1919) Genel Suriye Kongresi'ni de ilgiyle takip etmişlerdi.

Osmanlı Mebusanı'nda görev yapan bölge temsilcilerinin doğrudan katıldığı, diğerlerinin ise yeni seçimlerle üye olduğu (oy hakkı verilmeyen aşiret liderleri de kongreye dâhil edilmişti) 85 delegeden oluşan Genel Suriye Kongresi de Wilson ilkeleri ile bağımsız, bölünmemiş bir Suriye tasavvurunu bağdaştırmaya gayret etmiştir.

Durumu endişeyle karşılayan Fransa, Aralık 1919'da Kongre'yi dağıtmış, bu yapı 1920 Şubatında Emir Faysal'ın daveti üzerine yeniden toplanmış ve ülkenin bağımsızlığını ilân etmişti. Ancak Faysal, kendisine kurulacak anayasal monarşinin kralı olma çağrısı yapan kongreyi Fransa'nın baskısı altında 20 Temmuz 1920 günü feshedecektir.

Dolayısıyla 1919 yılında temsil iddiasıyla mevcut bürokratik örgütlenme dışında bir kongre toplanması, sonrasında bütün ülkeyi kapsayacak ikinci bir kongre örgütlenmesi ve bunun akabinde bir yasama meclisi oluşturulması görülmemiş bir gelişme değildi.

Ülkemizde yaşanan gelişmenin özgünlüğü, Rusya ve diğer örneklerde görüldüğü gibi "kongre"lerin mevcut düzene başkaldırı şeklinde başlayarak -onu tasfiye etme ve rejimi değiştirme amacını değil- bir bağdaştırmayı sağlamaya gayret etmesidir.

Uzun dönemde Türkiye'de de eski rejim tasfiye edilecektir ama bunun zamana yayılmasının yanı sıra rejimin yerleşik kadroları ve bürokrasisi ile kapsamlı bir beraber çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye örneği "kongre"lerin bir bağdaştırma yaratarak eski rejimi kapsamlı bir çatışmaya girmeden tasfiye ettiği bir yapılanmayı ortaya koymaktadır.

İttihad ve Terakki örgütü mağlubiyet sonrasında parçalanma projelerinin hayata geçirilmesi durumunda bir direnişin altyapısını oluşturmaya çalışıyordu.

Farklı bir kronoloji

1918 Mart'ında başlayarak Temmuz ayında başarısızlıkla sonuçlanan Operation Michael (Kaiserschlacht) taarruzu 1. Dünya Savaşı'nın İttifak devletlerinin mağlubiyetiyle neticeleneceğini ortaya koymuştu. Savaş devam ederken Bolşeviklerin yayınladığı gizli anlaşmaları inceleyen Osmanlı devlet yöneticileri yenilginin o zamana kadar görülmemiş kapsamda bir cezalandırma ve parçalanmayı da beraberinde getireceğinin bilincine varmışlardı. Bu nedenle 1918 yaz aylarından itibaren İttihad ve Terakki örgütü mağlubiyet sonrasında parçalanma projelerinin hayata geçirilmesi durumunda gerçekleşecek bir direnişin altyapısını oluşturmaya çalışıyordu.

Mondros Mütarekesi sonrasında Osmanlı Arap vilâyetleri dışında kalan bölgelerin parçalanmasını önleme ve gayrımüslimlere yeni haklar verilmesine karşı çıkma amaçlı "müdafaa-i hukuk" örgütlerinin değişik vilâyetlerde ortaya çıkışının arkasında şüphesiz İttihad ve Terakki yapılanması bulunuyordu. Ancak Müdafaa-i Hukuk ya da benzeri adlar altında teşkilâtlanan cemiyetler, süreç içerisinde İttihad ve Terakki muhaliflerini de kapsayan ve bu nedenle temsil iddiasını daha güçlü biçimde ortaya koyan örgütlenmelere dönüşmüşlerdi.

Bu örgütler Wilson ilkelerinin uygulanarak Arap vilâyetleri dışındaki alanların bütünlüğünün korunacağı ümitlerinin muhafaza edildiği dönemde ihtiyatlı bir beklenti dönemi geçirmişlerdi. Ancak yeni dünya düzeninin, Wilson prensipleri yerine Georges Clemenceau ve Lloyd George'un temsil ettiği ve savaş mağluplarını şiddetle ceza- »

YURTTA SULH CİHANDA SULH
1881—1938
SANATSIZ KALAN BİR MİLLETİN HAYAT DAMARLARINDAN BİRİ KOPMUŞ DEMEKTİR
KONGRE BİNASI
23 Temmuz 1919

» Kongre anısına
Sanasaryan Ermeni Mektebi'ndeki kongre salonunun doğuya açılan penceresi, sonradan kongrenin hatırasına böyle süslenecekti.

» Benzer örnekler
1919'da mevcut bürokratik örgütlenme dışında bir kongre toplanması alışılmadık bir durum değildi. Mesela Genel Suriye Kongresi bağımsız bir Suriye tasavvuru ile toplanmış; ancak Faysal, kendisine kurulacak anayasal monarşinin kralı olma çağrısı yapan kongreyi feshetmişti. Arap coğrafyasının paylaşımı görüşmelerinde T. E. Lawrence ve Emir Faysal birlikte.

landırma eğilimindeki eski emperyalizmin projeleri çerçevesinde oluşturulacağı belli olunca daha eylemci bir çizgiye kayılmıştı. Bu eylemcilik İzmir'e Yunan askeri çıkarılması sonrasında hatırı sayılır bir ivme kazandı.

Bunun neticesinde Erzurum Kongresi'nin en güzel örneğini teşkil ettiği bölgesel örgütlenmeler oluşmuş, hemen sonrasında ise Sivas Kongresi tüm cemiyetleri birleştiren ve geniş kapsamlı temsil iddiasıyla ortaya çıkan bir yapılanmanın temellerini atmıştı. Bu yapılanma 1919 seçimleriyle yeni Meclis-i Mebusan'ın toplanması ve feshi sonrasında Ankara'da "fevkâlâde selâhiyeti haiz" BMM'nin çalışmalarına başlamasıyla biçim değiştirecektir. Ancak bunun bir dönüşüm değil, "evrim" olarak değerlendirilmesi gerekir.

Erzurum Kongresi, bu süreçteki önemli halkalardan biri olan "bölgeselleşme"nin en çarpıcı örneğidir. Kâzım Karabekir'in, "Milletin kurtuluş anahtarı Şark'tır" ifadesiyle dile getirdiği gibi (*Bütünüyle Erzurum Kongresi*, I. Cilt, *V.Ş.M.H.M.C. Merkez ve Şu‘belerinin Kuruluşu, Hazırlıkları, Erzurum Vilâyet Kongresi, 17-21 Haziran 1919,* Haz.: Fahrettin Kırzıoğlu, Ank., 1993, s. 114) Doğu vilâyetleri eylemci bir hareketin başlaması için en uygun bölgeyi oluşturuyordu.

Bu özelliğin yanı sıra genel olarak Doğu vilâyetleri, özel olarak da Erzurum'un yerel örgütlenme ve talepleri şekillendirme açısından yakın geçmişte ciddi bir tecrübe yaşamış olduğu da unutulmamalıdır.

» ABD Başkanı Woodrow Wilson

1905 ile 1907 yılları arasında Doğu Anadolu ve Karadeniz vilâyetlerinde "vergi-yi şahsî"ye tepki olarak başlayan kitlesel eylemler, Erzurum'da doruk noktasına ulaşmış, eşraf ve ulemânın desteklediği İran ihtilâli sırasında oluşturulan encümenleri andıran bir yerel örgütlenme şehrin yönetimine el koymuştu. Gizlice bölgeye gönderilen Hüseyin Tosun Bey ise hareketin yerel taleplerden "Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe konulması" amacını benimseyen bir dönüşüm yaşamasını sağlamıştı. O dönemde bölgede ciddi bir örgütü bulunan Daşnaktsutyun da el altından eyleme destek vermişti. Bu anlamda ancak 25 Kasım 1907 günü sona erdirilebilen Erzurum İsyanı 1908 öncesinin en önemli hareketini oluşturmuştu.

23 Temmuz 1919 günü, yani en büyük millî bayram günü olarak kabul edilmiş olan İnkılâb-ı Azîm'in yıldönümünde toplanan Erzurum Kongresi "aynı maksad-ı millî ile müteşekkil ve fakat ... başka nâm taşıyan cemiyetler"in (Dersaadet'de Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti Riyaseti'ne Raif ve Kâzım Beyler tarafından gönderilen 20 Temmuz 1917 tarihli yazı, Kırzıoğlu, age, I. cilt, s. 146) ortak amaç için örgütlenmesindeki mühim bir aşamayı, bölgeselleşmeyi temsil ediyordu. Ancak Erzurum Kongresi'nin önemi sadece bölgeselleşmeyi sağlamasından değil, bunun yanı sıra oluşumu merkezileştirmek isteyen bürokratik kadrolarla ortak hareket edilmesini hayata geçirmesinden de kaynaklanıyordu. Bu şekliyle sadece bölgeselleşme değil, bürokrasinin geniş katmanlarını da içine alan ve bütün ülkeye yayılacak bir hareketin ilk adımı da atılmış oluyordu.

Kongre 7 Ağustos günü yayınladığı beyannamesinde, "anâsır-ı İslamiye yekdiğerine karşı bir hiss-ı fedakârî ile meşhun ve vaz‘iyet-i ırkiye ve ictimaiyelerine ri‘ayetkâr öz kardaşdırlar" vurgusunu yaparak Müslüman milliyetçiliğine atıf yapıyor, merkezî hükümetin sorunlara “çaresâz” olamayacağının altını çiziyor ve Meclis-i Millî’nin toplanması talebinde bulunuyordu.

Suriye ve Rusya’dakinden farkı

Beklendiği şekilde Eylül ayında toplanan Sivas Kongresi bölgeselleşmeden tüm ülkeyi kapsama aşamasına geçişi sağlamıştır. Bürokrasinin geniş kesimiyle de ortak harekete geçen eylem meşruiyetini 1919 seçimleri ile daha güçlendirerek yeniden toplanacak Meclis-i Mebusan’a egemen olacaktır. Sultan’ın bu meclisi feshi ise Büyük Millet Meclisi’nin toplanması ve İstiklâl Harbi’nin örgütlemesiyle neticelenecektir.

Bu süreçte bürokratik kadrolar yerel kadroların denetimindeki örgütlenmeleri kontrol altına alacak ve karakteri değişen ortaklık 1922 sonrasında bozulacaktır. Erzurum Kongresi’nin 19 Mayıs’ta başlayan bir süreç yerine böylesi bir evrim ve kronolojinin önemli bir aşaması olarak görülmesi anlamlıdır.

Bu vurgulanırken “kongre”lerin olağanüstü ve sadece Türkiye’de oluşan yapılar olmadığı da göz önüne alınmalıdır. Rusya’da olduğu gibi Türkiye’de de hareketi bir parti yapılanması oluşturmuş ve savunduğu Müslüman milliyetçiliği aracılığıyla geniş toplum katmalarını kendisine katılmaya ikna etmiştir. Bu katmanların başını eşrafın çekmesi, ulemâdan alınan destek ve tedricen oluşan bürokratik kontrol, hareketin daha muhafazakâr bir çizgiyi benimsemesine neden olmuştu. Ama bu nitelik sürecin sonunda kapsamlı bir rejim değişikliğinin gerçekleşmesini engellememişti.

Bu açıdan karşılaştırmalar yapıldığında Türkiye’de “kongre iktidarları”nın BMM’ye ulaştığı sürecin Rusya ve Suriye’de yakalanamayan başarıları ortaya koyduğu söylenebilir. Rusya’da zikrettiğimiz gibi Vserossiiskoe Uchreditel’noe Sobranie çalıştırılamamıştı. Türkiye’de bu başarılabilmiş, 1920-22 yılları arasında son derece ağır şartların varlığına rağmen demokratik temsil işletilebilmişti. Ancak bu başarı sürdürülemeyecektir.

Suriye’de benzer isteklerle ortaya çıkan kongre faaliyetinin başarısızlığı ise Fransa’nın kendisine vaat edilen ülkeyi elden çıkarmama konusundaki ısrarı kadar, hareketi sürükleyebilecek askerî ve sivil bürokratik kadroların yokluğundan kaynaklanıyordu. Erzurum Kongresi ile belirginleşen ittifak sorgulanırken genellikle ihmal edilen bu hususun göz ardı edilmemesi gerekir.

Bu kısa değerlendirmenin de ortaya koymaya çalıştığı gibi Erzurum Kongresi’nin oluştuğu bağlamda, benzeri hareketlerle karşılaştırılarak ve hagiografik (evliya tezkiresi) tarih yazımının önerdiğinin dışında bir kronoloji içinde değerlendirilmesi şüphesiz bu tarihî gelişmeyi oldukça farklı ama daha anlamlı biçimde ele alabilmemizi sağlayacaktır. ◘

» Kongrelerden Meclis’e, dönüşüm değil evrim
Önce Erzurum, sonra da Sivas’ta meydana gelen örgütsel yapılanma Ankara’da “fevkâlâde selâhiyeti haiz” Büyük Millet Meclisi’nin çalışmalarına başlamasıyla biçim değiştirecektir. BMM’nin ilk devre mebusları Meclis’in bahçesinde.

Mustafa Kemal Atatürk, NESA,1999.

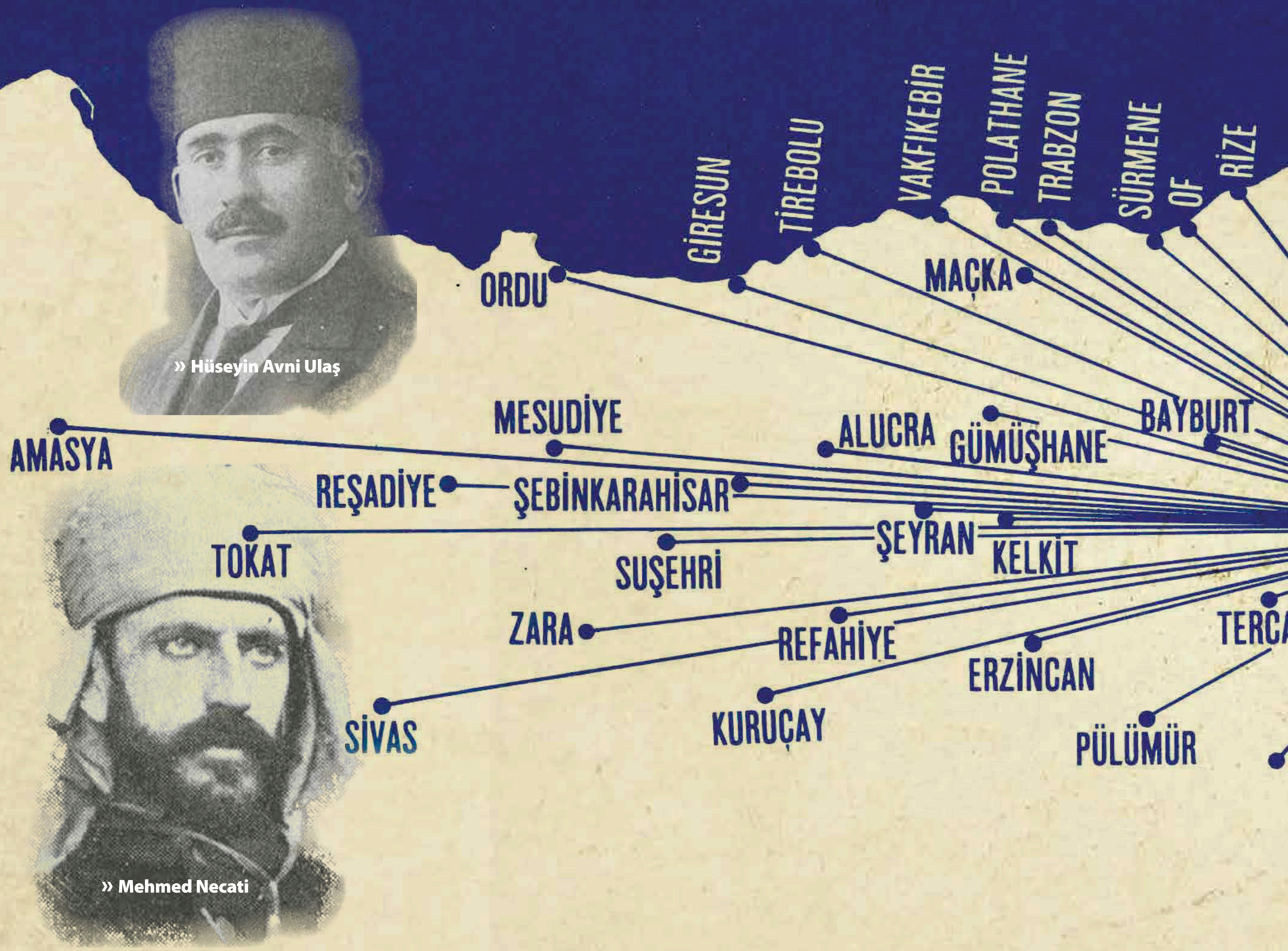
GİRESUN
TİREBOLU
VAKFIKEBİR
POLATHANE
TRABZON
SÜRMENE
OF
RİZE
ORDU
MAÇKA
MESUDİYE
ALUCRA
GÜMÜŞHANE
BAYBURT
AMASYA
REŞADİYE
ŞEBİNKARAHİSAR
ŞEYRAN
TOKAT
SUŞEHRİ
KELKİT
ZARA
REFAHİYE
TERC
ERZİNCAN
SİVAS
KURUÇAY
PÜLÜMÜR

» Hüseyin Avni Ulaş

» Mehmed Necati

İşte Erzurum Kongresi'nin Bilinmeyen Kararı

“TÜRK KÜRTSÜZ KÜRT TÜRKSÜZ YAŞAYAMAZ”

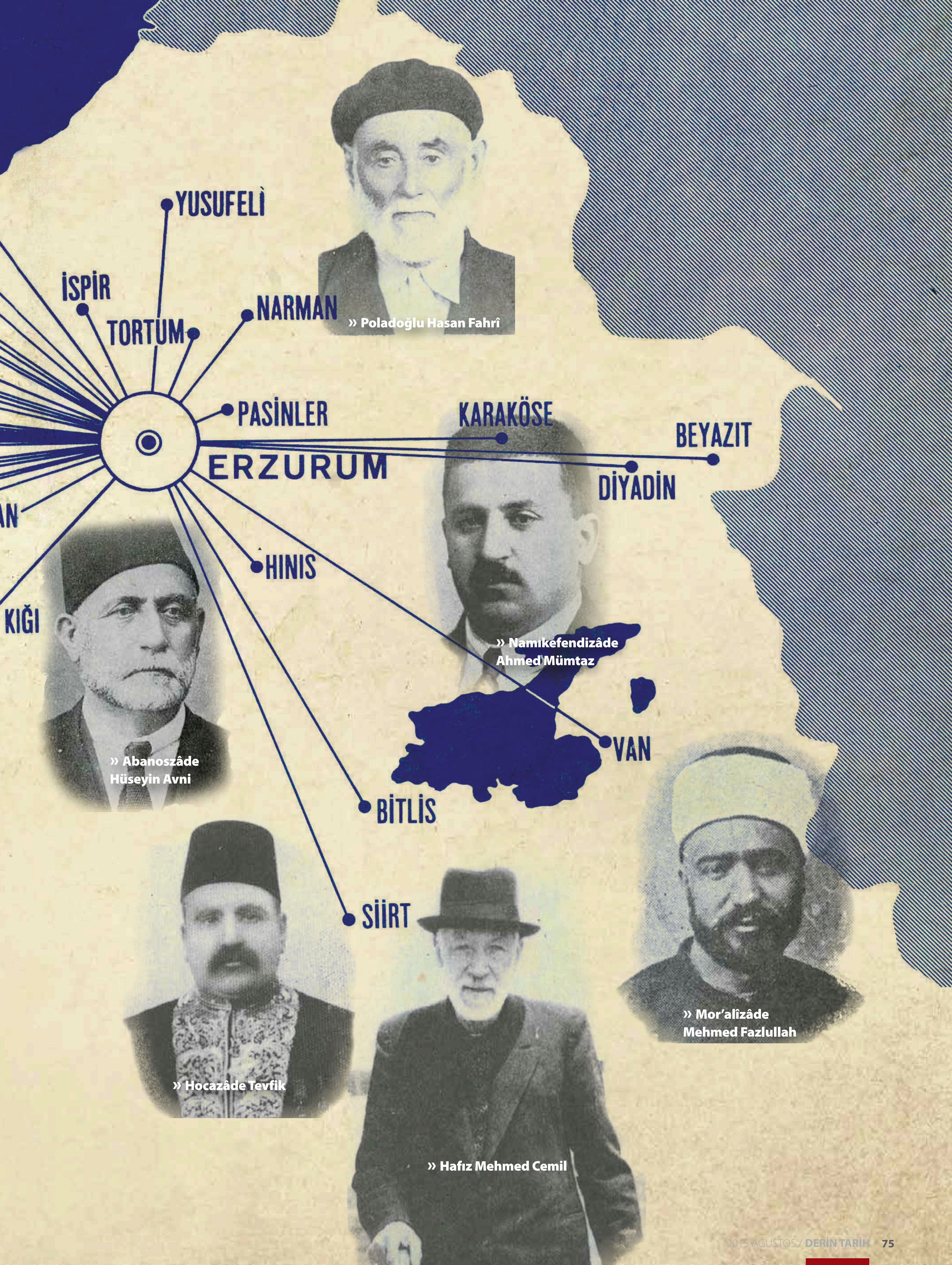
YUSUFELİ
İSPİR
TORTUM
NARMAN
PASİNLER
KARAKÖSE
BEYAZIT
ERZURUM
DİYADİN
AN
HINIS
KIĞI
VAN
BİTLİS
SİİRT

» Poladoğlu Hasan Fahrî

» Namıkefendizâde Ahmed Mümtaz

» Abanoszâde Hüseyin Avni

» Mor'alîzâde Mehmed Fazlullah

» Hocazâde Tevfik

» Hafız Mehmed Cemil

» Erzurum'da tepki gören ikili

Erzurum Kongresi bölgesel mahiyette olduğu için 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey adı geçen vilayetlerden hiçbirinin delegesi olmamalarından dolayı eleştirilmişlerdi. Mustafa Kemal sonraları görüş ayrılığına düştüğü Rauf (Orbay) Bey'le Sivas Kongresi sırasında.

MUSTAFA BUDAK
mubudak@hotmail.com

1. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları Balkanlar ve Arap coğrafyasından çoğunlukla Türklerin ve Kürtlerin yaşadığı Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Daha da vahimi, imzalamak mecburiyetinde kaldığı Mondros Mütarekesi, elinde kalan son toprak parçasının geleceğini de tehlikeye sokuyordu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması bir taraftan İtilaf devletlerinin Anadolu ve Trakya'daki işgallerinin başlamasına sebep olurken, diğer taraftan bu bölgelerde mahalli direniş hareketlerinin "kendiliğinden" ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu hareketlerin çoğu, direnişe karşı kurulan "örgüt"lerdir. Özellikle Doğu Anadolu ve Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum) bölgelerindekiler "yerel hükümet" işlevi de görmüştür. Bunlar, Ahısha Hükümet-i Muvakkatası (29 Ekim 1918), Aras Türk Hükümeti (3 Kasım 1918) ve Kars İslam Şurası (5 Kasım 1918) idi. Özellikle sonuncusu, 30 Kasım 1918'de Kars'ta yapılan ikinci kongrede diğerlerini içine alarak daha geniş ve merkezî örgütlenmeye gitmişti. Böylece sorumluluk alanı, Batum'dan Orduabad'a ve Ağrı Dağı'ndan Azgur'a kadar çoğunluğu Müslümanlar ve Türklerin yaşadığı yerleri kaplamıştı.

Bu yapının iki amacı vardı: 1) Wilson ilkelerinin 12. maddesinin meşruiyetiyle anavatan kabul ettikleri Osmanlı Devleti'nden ayrılmamak, 2) Osmanlı ordusu bu bölgeden çekilirse Gürcüler ve Ermenilere karşı "idare ve vatan müdafaası". Bu yapıyı daha da güçlendirmek ve bir hükümet şekline dönüştürmek amacıyla Büyük Kars Kongresi (17-18 Ocak 1919) sonucunda "Cenub-i Garbî Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi" (Güneybatı Kafkas

Geçici Millî Hükümeti) kuruldu ki, sadece bir “mahallî direniş hareketi” değildi. Mahallî direniş hareketinin hükümet formu şeklinde yürütülmesinden başka, 18 maddelik bir anayasaya sahip olmasıyla da dikkat çekiyordu.

Hemen belirtelim, Güney Kafkasya’da böyle bir yapının ortaya çıkmasında Kafkasya’daki 9. Ordu ile İttihat ve Terakki mensuplarının büyük rolü vardı. Her ne kadar bu yapı İngilizlerin Kars’ı işgaliyle 12 Nisan 1919’da sona ermişse de, hem daha sonra Anadolu’da ortaya çıkan kongre yapılanmalarına -mesela Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine- “kongre iktidarı/hükümeti” modeli anlamında öncülük etmesi, hem de Misak-ı Millî’nin Elviye-i Selaseyle ilgili 3. maddesinin formülasyonunda tarihî bir rol oynamıştır.

Anavatandan ayrılması ve topraklarının Ermenistan’a verilmesi tehlikesini yaşayan tek bölge Elviye-i Selase değildi. Diğer Doğu vilayetleri de tehlike altındaydı. Çünkü İtilaf devletlerinin Sykes-Picot gizli anlaşmasıyla bu vilayetler Büyük Ermenistan’a vaat ediliyor ve bunu gerçekleştirmek için Mondros Mütarekesi’nde açık hükümler bulunuyordu.

Erzurum-Trabzon birliği

Sözün özü, Doğu vilayetleri için tehlike yakındı. Aralarında Süleyman Nazif, Cevad Dursunoğlu gibi aydınlarla Erzurum’dan gelen Hoca Raif Efendi’nin bulunduğu bir grup vatansever, uzun tartışmalardan sonra 4 Aralık 1918’de İstanbul’da Vilayat-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’ni kurdular. Kurucuları “Kayıtsız şartsız Türk hukukunu muhafaza, doğu topraklarından herhangi bir parçanın Ermenistan’a terki gibi bir hâl çıktığında ve herhangi bir fiilî tecavüz karşısında Doğu vilayetleri halkının silahlı savunmasını sağlamaya çalışmak” ana gayesi üzerinde anlaştılar.

Görüldüğü üzere bu cemiyetin hareket noktası veya ana gayesi de Güneybatı Kafkasya’daki direniş yapılarınınkinden pek farklı değildi.

Ancak 1919, söz konusu yakın tehlikenin iyice somutlaştığı ve bu yönde siyasî adımların atıldığı bir yıldı. 18 Ocak 1919’da Paris Barış Konferansı toplanmış, Almanya ve Osmanlı Devleti gibi siyasî yapıların parçalanmasına yönelik projeleri görüşmüştü. Ermeni, Rum, Arap, Yahudi vb. topluluk ve devletler, kendi projelerini gerçekleştirmek için uğraşıyorlardı.

Nitekim İtilaf devletleri İzmir’in İtalyanlar yerine Yunanlar tarafından işgaline karar verdi ve İzmir, 15 Mayıs 1919’da Yunanlarca işgal edildi. İkincisi, bu karardan bir gün önce İtilaf devletleri, Amerikan mandası idaresinde Büyük Ermenistan’ın kurulması kararını aldılar. Bundan cesaret bulan Erivan’daki Ermeni hükümeti Çukurova’ya kadar uzanacak olan Büyük Ermenistan’ı ilan edecekti.

Bu iki sıcak gelişme/tehlike, Sinop’tan Batum’a kadarki bölgede Büyük Pontus Devleti kurulması »

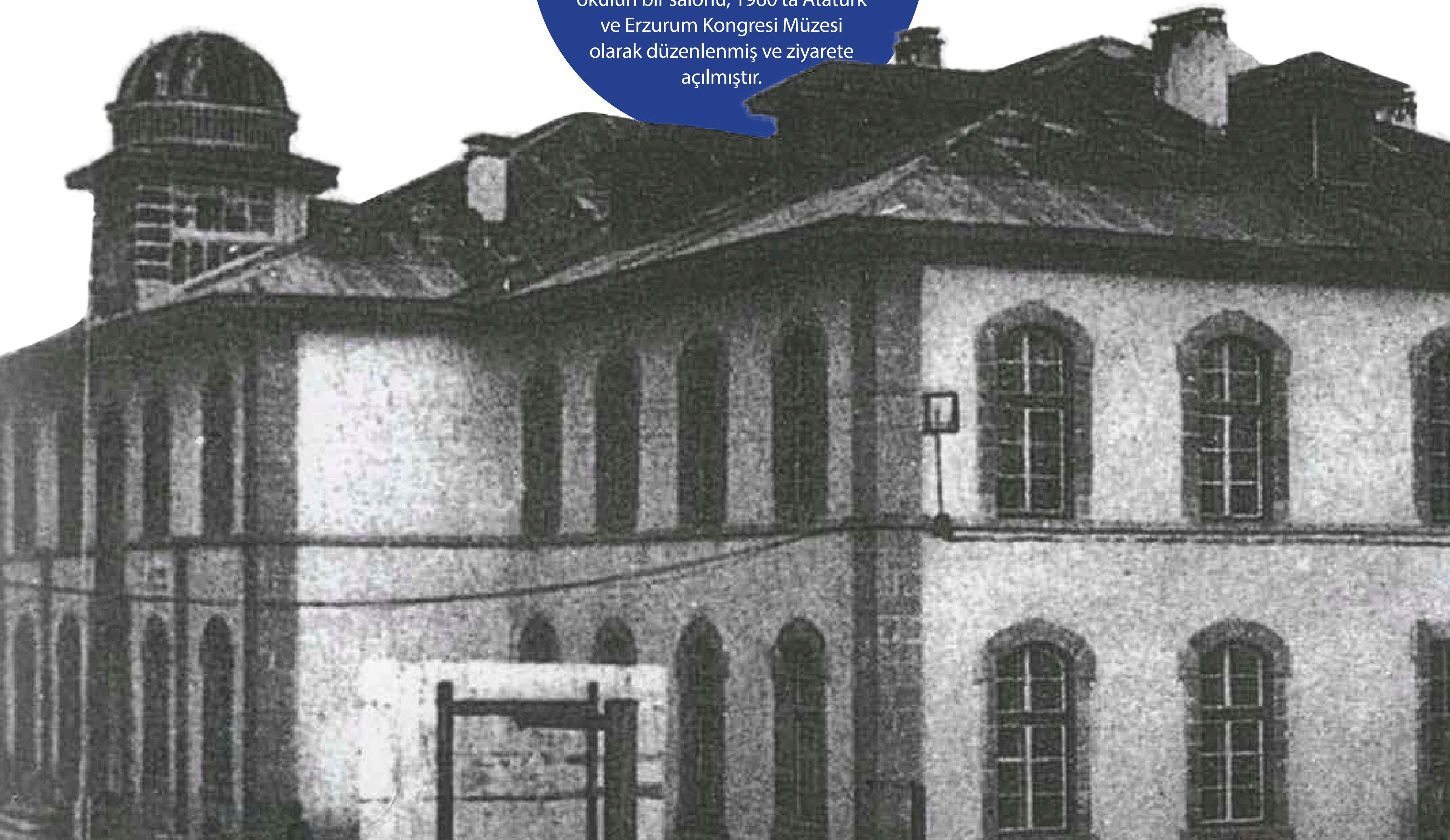

» Kongrenin adresi
Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919’da Sanasaryan Lisesi’nde toplanmıştı. 1881’de Ermeni tüccar Mıgırdıç Sanasaryan tarafından yaptırılan lise, 1924’te yanmışsa da yerine yapılan okulun bir salonu, 1960’ta Atatürk ve Erzurum Kongresi Müzesi olarak düzenlenmiş ve ziyarete açılmıştır.

» Umut Wilson'da!
Erzurum Kongresi, Doğu vilayetlerinin hukukunun korunması amacıyla pek çok grup için umut olan Wilson prensiplerinin 12. maddesine dayanmaktaydı. General Harbord'un gelişi sırasında 12. madde dövizini taşıyan Erzurumlular.

yönünde Rumları, Doğu vilayetlerinin Ermenistan'a katılması hususunda da Ermenileri cesaretlendirmişti. Henüz İzmir'le ilgili İtilaf devletlerinin kararı açıklanmadan yaklaşık 2,5 ay önce *Pontos* gazetesinin 4 Mart 1919 tarihli ilk sayısında Trabzon vilayetinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulmasından söz edilmişti. Daha ziyade Rumlar, Pontus idealinin gerçekleşmesinde bölgedeki Rum çeteciliğinin varlığına ve onun asayişi ihlal edici hareketlerine güvenmekteydi.

Kısa bir süre önce (10 Şubat 1919) kurulmuş olan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti ise bir beyannameyle Rumların Pontuscu emellerini ve "İmdi, dâimâ te'min-i adalet ve miyanemizde (aramızda) idame-i hüsn-i münasebet eylediğimiz (iyi ilişkiler sürdürdüğümüz) Rum vatandaşlarımızın tarihen ekseriyet-i azîme-i vilâyeti (vilayetin çoğunluğunu) temsil edegelen Türk ve Müslümanlara karşı perverde edeceklerine (besleyeceklerine) kâni bulunduğumuz itimadın hilâfında efkâr-ı mütehâlife (birbirine uymayan fikirler) sâikasıyla (sebebiyle) bir emel ve arzu izhar edilmesine ihtimal verilemez…Vilayetimizin merkez ve mülhakatındaki Türk ve Müslüman muteberan ve münevverânı şu sırada vilayetimizin Devlet-i Osmaniyye'ye kemakân (eskisi gibi) merbutiyetini (bağlılığını) ihlal etmek teşebbüsüyle Sulh konferansı etrafında mesâîde bulunduklarına vakıf olduğu Rum ve Ermeni milletine mensup ve elyevm hariçte bulunan birtakım sebük-magzanın (akılsızca) işaât (haberler) ve müddeiyât-ı gayr-i muhıkkasını (doğru olmayan iddiaları) milletlere müsaade edilen ilmî, makul ve meşru vesâik ve vesait (belgeler ve araçlar) ile red" ettiğini kamuoyuna duyurmuştu.

İşte Rum ve Ermeni tehlikelerine maruz kalmış olan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti 22 Mayıs'ta yaptığı olağanüstü 2. kongresinde silahlı mücadeleye girişmeyi ve bütün Doğu Anadolu'yu (Sinop'tan itibaren Doğu Anadolu) temsil edecek daha geniş bir kongre toplanmasını kararlaştırdı.

Bu amaçla 30 Mayıs 1919'da, merkezi İstanbul'da bulunan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesine bir telgraf gönderdi. Aynı gün Erzurum şubesinin de benzer bir amaçla Trabzon'a telgraf çekmesi ilginçtir. Erzurum'dan Trabzon'a ikinci bir telgraf gönderilmiş, bu kader ve işbirliği teklifi şu anlamlı cümleyle kabul edilmişti: "Artık mukadderatımız gibi amâl ve mesaimiz de birdir".

Birliğin çimentosu: İslam

Sonunda ortak kongrenin 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanmasına karar verildi. Ancak bazı delegelerin o tarihte gelemeyecekleri anlaşıldığından açılış 23 Temmuz'a ertelendi. Hatırlanması gereken bir başka gelişme ise 17-25 Haziran 1919 tarihleri arasında Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hu-

» Erzurum 5'lisi
Faal komite azası 5 isim, Erzurum Kongresi'ne günler kala masa başında. Soldan sağa Erzurum eski Valisi Münir Akkaya, Dr. Binbaşı Refik Saydam, Mustafa Kemal, Müfid Kansu ve Süreyya Yiğit (5 Temmuz 1919) .

kuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin vilayet kongresinin toplanmasıydı. Paris Barış Konferansı'na Osmanlı Heyeti'nin katılarak 23 Haziran 1919'da barış şartlarını sunması da aynı tarihlere denk düşmüştü. Ancak bu vilayet kongresinde dikkati çeken iki husus vardı:

Birincisi, Doğu vilayetlerine yönelik Ermeni iddialarına karşı ilmî delillerle bir raporun hazırlanması ve kongrede okunarak kamuoyuna açıklanması, ikincisiyse raporda dile getirilen taleplerle ilgili kararlılığın Barış Konferansı'na iletilmek üzere Paris'te bulunan Damat Ferid Paşa'ya telgrafla bildirilmesiydi.

Raporda özellikle Türkler ve Kürtlerin kader birliğine dikkat çekiliyordu. Propaganda edildiği üzere Ermeniler ile Kürtlerin aynı ırktan olmadıkları gibi, Ermenilerin Hıristiyan, Kürtlerinse Müslüman oldukları, Kürtler ile Türklerin tarihî, dinî, siyasî ve kültürel yönlerden birbirlerine daha yakın bulundukları ortaya konulmuştu.

Bu husus, raporda şu veciz cümleyle ifade edilmişti: "Vilayât-ı Şarkiyye'de Türk Kürtsüz, Kürt Türksüz yaşayamaz". Bu yakınlığın deyim yerindeyse "çimentosu" İslam diniydi.

Millî Mücadele tarihi literatüründe üzerinde pek durulmamış olan bu rapor, birçok noktadan dikkat çekiciydi. Her şeyden önce Avrupalıların Hindistan başta olmak üzere İslam beldelerinde uyguladıkları, "tefrikaya düşür, sonra zapt et/böl ve yönet" metodunu kullanarak Vilayet-i Şarkiyye'de "tefrika ihdas etmek ve milleti tefessüh ettirmek" şeklindeki propagandalardan bahsediyordu. Bu propagandalar Ermenilerin ve Avrupalıların çıkarları doğrultusundaydı. Ortak amaçları, bir Türklük-Kürtlük meselesi/düşmanlığı çıkarmak ve Kürt hükümeti kurulması perdesi altında Doğu vilayetleri gençliğinin birleşmesini/ortak hareket etmesini engellemekti. Raporun diliyle söylersek "ikinci bir Kırım" yaratmak mümkün olacaktı. "Vilâyât-ı Şarkiye, İslâm vahdetinin bozulduğu gün bir ecnebi memleketi olmağa mahkûm"du.

"TAHAKKÜMÜNDEN KORKUYORUZ"

Erzurum Kongresi hem delegelerin temsil ettiği vilayetler, hem de kongrenin amacı bakımından bölgesel nitelikliydi. Nitekim 23 Temmuz 1919'da başlayan Erzurum Kongresi'ne Trabzon dışında Erzurum, Bitlis, Van ve Sivas vilayetlerinden seçilmiş delegeler katılırken Elaziz ve Diyarbekir vilayetlerinden, valilerin tutumlarından dolayı hiçbir delege gelememişti. Kongre o kadar bölgeseldi ki, 3 Temmuz'da Erzurum'a gelmiş olan Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey bile adı geçen vilayetlerden hiçbirinin delegesi olmamalarından dolayı kongreye katılmaları ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanı olmasıyla eleştiriye uğradılar. Gerçi bunda, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa etmesine rağmen toplantıya halk nezdinde itibar ve güç sağladığını düşündüğü büyük üniforması ile katılmak istemesi etkiliydi. Gümüşhane delegesi Kadirbeyzade Zeki Bey'in şu sözleri meseleyi özetler nitelikteydi: "Paşa, evvela arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonuzu çıkarın da başkanlığa başlayın. Tahakkümünden korkuyoruz". Neyse ki sonunda, Erzurum delegeleri Cevad Bey (Dursunoğlu) ile emekli Binbaşı Kâzım Bey (Yurtalan) istifa ettiler ve M. Kemal Paşa ile Rauf Bey Erzurum vilayeti merkez kazasının resmî delegeleri olarak kongreye katılabildiler.

Sadece Türk-Kürt birlikteliğine vurgu yapılmakla kalınmamış, bu iki kavmin geçmişte olduğu gibi gelecekte de yaşayacakları coğrafyanın sınırlarını çizmekten geri kalınmamıştı. Şöyle ki: "Musul'un cenubundan başlayarak Urfa'ya, Haleb'e ve Bahr-i Hazer'den (Hazar Denizi'nden) bed' ederek (başlayarak) Asya-yı Suğra'ya (Anadolu'ya) kadar imtidad eyleyen (uzanan) arazide Türkler ekseriyeti teşkil etmekte ve Kürt mecmuaları (toplulukları) bu iki hat arasında ve aynı zamanda Türklerle mahlût (karışık) bir halde bulunuyorlar."

Bu sözlerle Türk-Kürt ayrılığı reddedilmekte, yaşadıkları coğrafyanın sınırları çizilmekteydi. Bunun iki anlamı vardı: 1) Doğu vilayetlerinde Türkler ve Kürtler çoğunluk halinde yaşadıklarından dolayı bölgeyle ilgili Ermeni iddiaları geçersizdi. 2) Tam olmamakla beraber Türkler ile Kürtlerin yaşadıkları coğrafyaya işaret etmek suretiyle Misak-ı Millî'de kriter olarak belirtilen sınırlar veriliyordu. Daha açık söylersek, Türkler ile Kürtlerin birlikte yaşayacakları ortak hayat alanını ortaya koymaktaydı.

Karabekir'in vurgusu

Bu tarihî rolü üstlenen Erzurum Vilayet Kongresi'nden sonra sıra asıl büyük kongreye gelmişti. Yeniden belirtelim ki, Erzurum Kongresi, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile merkezi İstanbul'da bulunan Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin Ermeni ve Rum tehlikesine karşı düzenledikleri ortak bir kongredir. Bülent Tanör'e göre Sivas Kongresi'nden önce gerçekleşen 13 kongreden biridir (toplam 28 kongre yapılmıştır).

Bu genel ama önemli tespitten sonra Erzurum Kongresi ile ilgili bilinmesi gereken bir başka husus, "kongrenin yasallığıydı". Öyle ki, Damat Ferid Paşa hükümeti, sürekli bunu gündeme getiriyor, Erzurum vilayeti ile 15. Kolordu Komutanlığı'na talimatlar gönderiyordu. Özellikle 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir kongrenin yasallığı konusunda ısrarlı olup anayasaya uygun olduğunu savunuyordu. Nitekim 29 Temmuz 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği şifre telgrafında kongrenin "meşrutî ve kanunî" olduğunu şu cümlelerle ifade etmekteydi:

"Bu ictimada (toplantıda) gayrikanuni bir hâl olmadığını ve kongreyi te-

»

sis ve küşad etmek (kurmak ve açmak) hususunda Kanun-u Esasînin 120. maddesine istinad edildiğini hukukşinâsan ve kanunşinâsandan da tahkîk ettim."

Bu telgrafın, Harbiye Nezareti'nin 24 Temmuz 1919 tarihli kongrenin yapılmasını engellemesini emreden telgraf üzerine çekildiğini belirtmek gerekir. Nitekim Karabekir Paşa, telgrafının bir yerinde bu hususta "Meşrutî ve kanunî olarak teşekkül etmiş bu kongreye müdahale için bir hakk-ı kanunî bulamadık" demişti (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 3, Mart 1953, Vesika no. 42).

Hiç şüphe yok ki, Erzurum Kongresi Kâzım Karabekir'in dediği gibi II. Meşrutiyet anayasasına göre yasaldı. Çünkü yasal bir cemiyetin/cemiyetlerin kongresi hükmündeydi. Hatta alınan kararlar bile Erzurum vilayetine bildirilmişti. Uluslararası bir meşruiyeti de vardı. Doğu vilayetlerinin hukukunun korunması amacıyla Wilson ilkelerinin 12. maddesine dayanmaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçildiği kongre Cevad Dursunoğlu'na göre vilayet kongresi ve sonrasında hazırlanmış nizamname ve beyannamenin müzakeresi şeklinde geçmişti. Bunların, Mustafa Kemal Paşa'nın "Hey'et-i Fa'ale" konuşmalarını da ekleyerek bir tasarı haline getirilmesi görevi *Albayrak* gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey (Güner)'e verilmişti. Fakat asıl Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığa seçilmesinden dolayı yaptığı teşekkür konuşması önemliydi.

Sözlerine Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı parçalanma tehlikelerinden söz ederek başlayan Mustafa Kemal, "vilayat-i Şarkiyyemizde Ermenistan, Adana ve Kozan havalisinde Kilikya namında Ermenistan; Garbî Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan; Karadeniz sahillerinde Pontus Krallığı ve ondan sonra bakiye-i aksamda ecnebi işgal himayesinin amaçlandığını belirtmiş ve bunu engellemek için Müdafaa-i Hukuk ve Muhafaza-i Milliye ve Redd-i İlhak tarzı cemiyetlerin vatan sathına elektrik gibi yayıldığını" belirtmiştir. Ayrıca bu cemiyetlerin Anadolu ve Trakya'da bir "ruh-i celadet" oluşturduğunu ve bunun da vatanın işgallerden kurtulmasını sağlayacağını ifade eden Mustafa Kemal Paşa'ya göre nihaî çözüm, her türlü müdahaleden korunmuş "bir Şura-yı millînin (milli şura) vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mes'ûl bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek"ti.

Dikkat çekicidir ki, Mustafa Kemal'in bu düşüncesi yolunda ilk adım, Erzurum Kongresi sonunda yayımlanan beyannamenin 9. maddesiyle atılmıştır. Bu maddeyle birlikte Vilayet-i Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesi, İstanbul'daki merkezle irtibatını keserek Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla yeni bir cemiyet haline geldi. Tabiatıyla Hey'et-i Temsiliye'nin başkanı Mustafa Kemal Paşa oldu. Kanaatimizce Erzurum şubesinin yepyeni bir cemiyet haline gelmesi Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiydi. Retrospektif açıdan söylersek, artık ikinci adımın atılma-

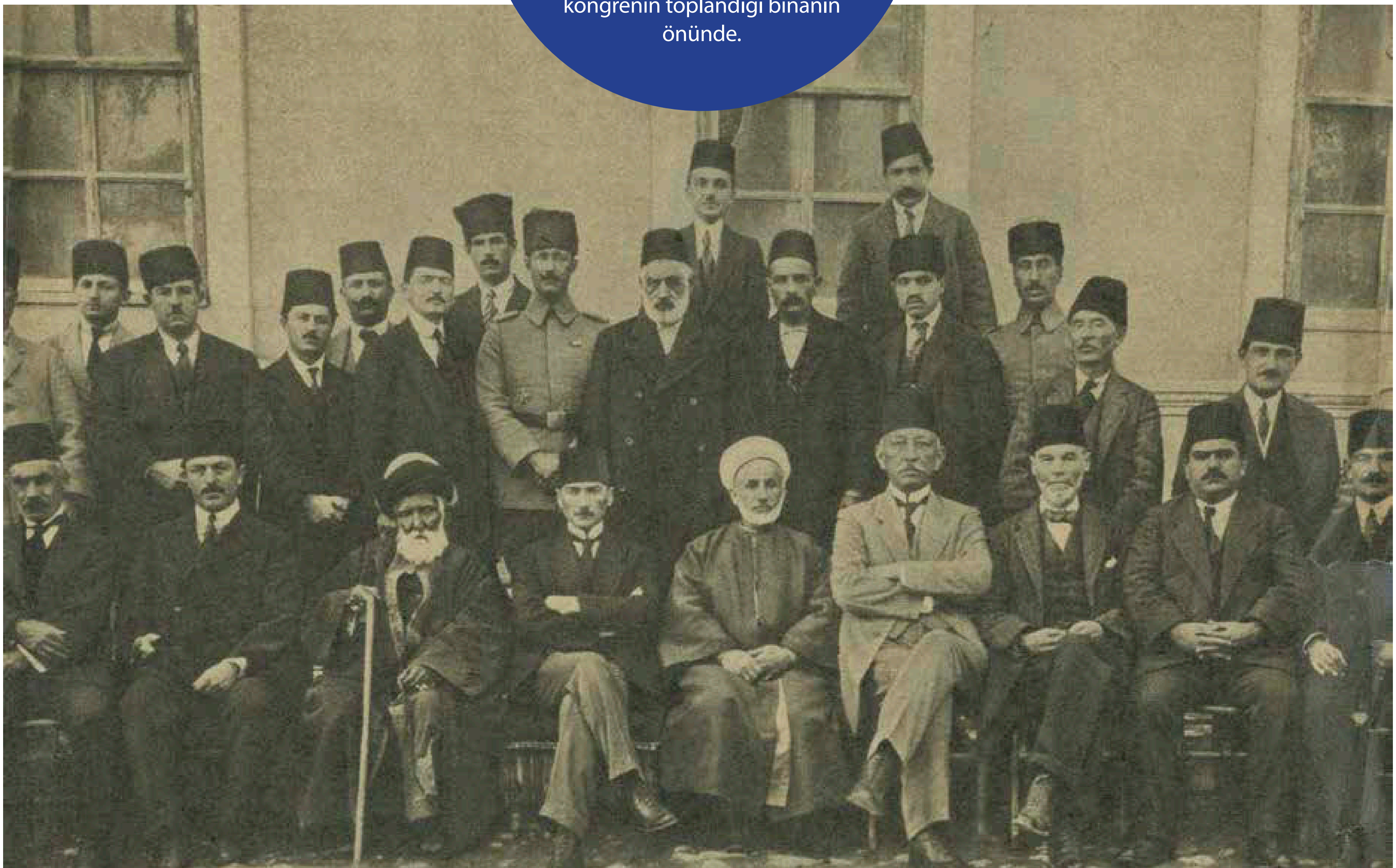

» Erzurum'un ardından ilk menzil
Bölgesel nitelikli olan Erzurum Kongresi'nden yaklaşık 1,5 ay sonra ülke genelinden delegelerin katılımıyla Sivas Kongresi düzenlenmişti (4-11 Eylül 1919). Mustafa Kemal Paşa ve delegeler kongrenin toplandığı binanın önünde.

sı için ülke çapında millî örgütlenmeyi gerçekleştirecek olan Sivas Kongresi'nin yapılması, hükümet gibi çalışacak olan ve dış ilişkiler kuran Heyet-i Temsiliye'nin teşekkül ettirilmesi gerekmekteydi.

Osmanlı camiasına bağlılık

7 Ağustos 1919'da sona eren Erzurum Kongresi sonunda bir nizamname ve beyanname yayımlandı. Peşinen belirtelim ki, beyanname bölgesel talepleri içermekteydi. Özellikle 1. ve 6. maddeleri bölgesel nitelikte de olsa insan unsuru ile kapsadığı/sorumlu olduğu alanın/coğrafyanın tanımlanması açısından hem Sivas Kongresi, hem de Misâk-ı Millî beyannamesinin 1. maddelerine benzemekteydi.

Nitekim Erzurum Kongresi beyannamesinin 1. maddesinde "Trabzon vilayeti ve Canik Sancağı ile Vilayat-ı Şarkiye namını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamuretülaziz, Van, Bitlis vilayatını ve bu saha dâhilindeki elviye-i müstakille hiçbir sebep ve bahane ile yekdiğerinden ve camia-i Osmaniyye'den ayrılmak imkânı tasavvur edilmeyen bir külldür (bütündür)" yazılıydı.

Bu, Erzurum Kongresi'nin niçin toplandığı düşünülür ve Trabzon vilayetiyle Canik sancağı bölgesinde Rum-Pontus Cumhuriyeti'yle Doğu Anadolu topraklarını içine alan Büyük Ermenistan'ı kurma yönündeki Rum ve Ermeni faaliyetleri dikkate alınırsa oldukça anlamlıydı. Kesin bir dille bölge topraklarının "bölünmezliği" ve "Osmanlı anavatanından ayrılmazlığı" ilan edilmekteydi ki, bu son husus "camia-i Osmaniyye" diye tanımlanmaktaydı.

Aynı şekilde 6. maddesinde daha genişçe bir sınır tespiti yapılmıştı. Şöyle ki:

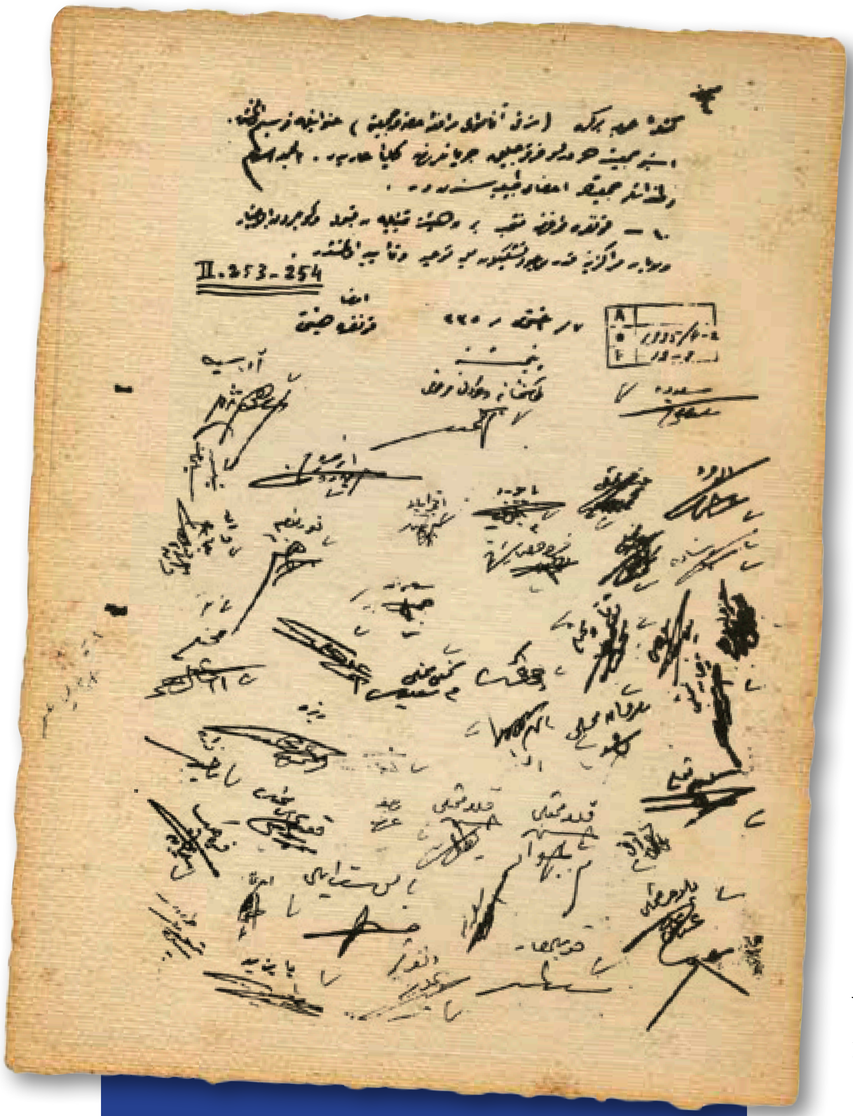

» Tarihî imzalar
Şarkî Anadolu vilayetinin Erzurum Kongresi Beyannamesine ait orijinal belge. Kongreye katılanların toplu imzaları.

"Düvel-i İtilafiyece mütarekenin imza olunduğu 30 Teşrin-i evvel sene 34 (30 Ekim 1918) tarihindeki hududumuz dâhilinde kalan ve her mıntıkasında olduğu gibi Şarkî Anadolu vilayetlerinde de ekseriyet-i kahireyi (ezici çoğunluğu) İslamlar teşkil eden ve harsî, iktisadî ve tefevvuku (üstün olma, üste çıkma) Müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kabili infikak (ayrılmaz) öz kardeş olan din ve ırkdaşlarımızla meskûn memalikimizin mukasaması (bölünmesi) nazariyesinden bilkülliye sarfınazarla mevcudiyetimize, hukuk-i tarihiye, ırkiye ve diniyemize riayet edilmesine ve bunlara mugayir teşebbüslerin terviç olunmamasına (desteklenmemesine) ve bu suretle tamamiyle hak ve adle müstenid bir karara intizar olunur."

Bu maddede de, Millî Mücadelenin sonraki aşamalarında sıkça tartışılacak olan bir "sınır tespiti" yapılmış ve Mondros Mütarekesi imzalandığında "hududumuz dâhilinde" kalmayı önemli bir kriter haline getirmişti. Böylece Doğu vilayetlerinin "hududumuz dâhilinde" kaldığı vurgulanıyordu. Bu madde, Sivas Kongresi beyannamesinde aynen korunmuş ve çerçevesi genişletilerek "memalik-i Osmaniye" haline getirilmiştir. Ancak bu sınır kriteri, 28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Millî beyannamesinde "hatt-ı mütareke dâhil ve haricinde" şekline dönüştürülerek Osmanlı Devleti'nin Halep ve Musul vilayetlerini de kapsaması sağlanmıştır.

Mehmet Akif boşuna söylememiş: "İbret alınsaydı tarih tekerrür eder miydi?" Tarihten ders almadığımızı Türk-Kürt sorunu ve emperyalist güçlerin Türkiye'yi parçalama planları gibi bundan 96 yıl önce yapılmış olan Erzurum Kongresi sürecinde ele alınan meselelerin güncelliğini koruması göstermektedir.

Erzurum Kongresi döneminde sadece sorunlar tartışılmamış, çözüm yolları da gösterilmişti. Yakın tarihi anlama ve anlamlandırma eylemimizi yüzeysellikten, şabloncu, tek taraflı/tarafgir bakışlardan kurtarmak için yapılması gereken, tarihî belge ve hatıraları -deyim yerindeyse "satır aralarını okuma" dâhil- eleştirel bakışa tabi kılmaktır. Buna Erzurum vilayet ve merkez kongre beyannameleriyle başlamak iyi olabilir. Bizden söylemesi! ■

Mustafa Budak
Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Okuma Önerisi:
Cevat Dursunoğlu, *Milli Mücadelede Erzurum*, İst. 1946; Fahrettin Kırzıoğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi I-III, Ank. 1993*; Haluk Selvi, *Milli Mücadelede Erzurum (1918-1923)*, Ank. 2000.

SIRADIŞI TARİH

MEHMET ÇELİK
» Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi
Fen - Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı
mehmetcelikcbu@gmail.com

“NETEKİM PAŞA”NIN MARİFETİ!
ERZURUM KONGRESİ YENİDEN TOPLANIYOR

12 Eylül darbesinin sıcak günlerine çeviriyoruz dümeni. Gençlere Atatürk’ü anlatmayı kafasına koyan darbecilerin Erzurum Kongresi Sempozyumu nasıl bitmişti dersiniz?

12 Eylül 1980 Askerî İhtilali’nden sonra Millî Güvenlik Konseyi’nin denetiminde birçok komisyon kuruldu ve terörün nedenleri, beslendiği kaynaklar ve bitirilmesi için alınması gereken önlemler üzerinde çalışmalar yaptırıldı. Bu komisyonun raporları Millî Güvenlik Konseyi’nce değerlendiriliyor; gereği için de yasal düzenlemeler yapılıyordu.

Çalışmalar sırasında öne çıkan sorulardan biri şuydu: Sol örgütlerdeki gençlerin kimi Maocu, kimi Leninci, kimi Enver Hocacı... Bu gençler neden yabancı liderlerin hayranı oluyor, onların peşinden gidiyorlardı? Demek ki bir ihtiyaç duyuyorlar. Peki, bizim Atatürk’ümüzün bu yabancı liderlerden ne eksiği var ki, onun peşinden gitmiyorlar da, yabancı liderlerin peşinden gidiyorlardı? Atatürk’ün bu yabancı liderlerden fazlası var, eksiği yoktu! O halde neden?

Sonunda düşünüldü, taşınıldı ve cevap bulundu: Gençliğimiz Atatürk’ü tanımıyor. Kabahat gençlerimizde değil, şimdiye kadar bu ülkeyi yönetenlerdeydi. O halde yapılacak şey belliydi. Teröre bulaşanların ıslahı mümkün olanlarını ıslah etmek, ıslahı mümkün olmayanları cezalandırmak; yeni yetişen gençleri ise Atatürk’le tanıştırıp onların yabancı ülkelerin ideolojilerinin ve liderlerinin peşinden gitmelerini önlemekti.

Konsey üyelerinin kafası netleşmişti. Gerekli yasal düzenlemeler alelacele yapıldı; ilk ve orta öğretimde Atatürk ilkeleriyle ilgili dersler güçlendirildi, bütün üniversitelerin fakülte ve yüksekokullarının birinci sınıflarına “Atatürk “İlkeleri” mecburi ders olarak konuldu. Tıp da, ziraat, veterinerlik veya iki yıllık herhangi bir meslek yüksekokulu okuyan da, kısacası herkes bu dersi mecburen alacaktı. Bu uygulama halen devam etmekte.

Tabii bunun her üniversitede bir Atatürk Araştırma Merkezi kuruldu. Üniversiteler kendi bölgelerinde konferans, panel ve sempozyumlar düzenleyerek halkı da Atatürkçülük konusunda bilinçlendirdiler.

Ticaret erbabının gözü açıkları bazı yayınevleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğine giderek Atatürkçülükle ilgili kitaplar bastırdılar. Pazarlama gruplarının başına da bir emekli asker istihdam ederek tatlı-sert bakış ve ifadelerle resmî kurumlardan ticari şirketlere ve fabrikalara kadar herkesin kapısına dayanarak fahiş fiyatlarla koli koli milyonlarca kitap pazarladılar. Alma da görelim psikolojisi içinde tabii... Heykel, büst, rozet ve poster lobisi cabası.

Türkiye’nin bütün mahalle, köy, cadde ve sokakları Atatürk kokuyordu artık. “Netekim Paşa” çok mutluydu. Atatürk’ü dirilten “İkinci Atatürk” iltifatlarından çok hoşlanıyordu. Kim akıl verdi bilmiyorum, bir baktık “Netekim Paşa” siyah takım elbise giymiş, papyon takmış, kafasında fötr şapka, elinde bastonla sahneye çıktı. Fotoğrafçıların maharetiyle bu kıyafetlerle çekilmiş posterleri her tarafı süslemeye başladı. İşin doğrusu, Atatürk’e de benzetmişlerdi. Bu da meslek marifeti olsa gerek, ne diyelim.

KONGRE VE MİLLÎ MÜCADELE MÜZESİ
ERZURUM RESİM HEYKEL MÜZESİ

» Cuntacı mantık değişir mi?
Erzurum Kongresi'nden 63 yıl sonra gençliğe Atatürk'ü tanıtmayı amaçlayan sempozyum için Erzurum Kongresi'nin gerçekleştirildiği bina tercih edildi (üstte). 12 Eylül darbecileri baskıcı tavırlarını 'Mustafa Kemal' meselesinde de göstermişlerdi. Dokunulamaz, eleştirilemez bir 'Atatürk' figürü ortaya çıkarmak istediler. Kongrenin düzenlendiği salon (altta).

Eh, Atatürk diriltilmişti. Artık onun gibi, kurtarıcı lider olarak halkın arasına da karışmak gerekiyordu. Netekim Paşa bu fötr şapkalı, papyonlu ve bastonlu kıyafetiyle yurt gezilerine çıkıyor, halka Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü anlatıyor; kalabalıklar arasında yarı gırgır, yarı müraílik psikolojisiyle de olsa "İkinci Atatürk" sloganlarından mest oluyordu. Gazi Paşa, nasıl Millî Mücadele'yi Erzurum'dan başlattıysa, artık İkinci Atatürk olan Netekim Paşa da "Yeni Türkiye"yi inşaya, Atatürkçülüğü devletin resmî ideolojisi olarak ilan etmeye Erzurum'dan başlamalıydı. Konsey, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na talimatı verdi. Erzurum Kongresi 63. yılında devletin denetim ve gözetimi altında görkemli bir sempozyumla kutlanacaktı. Yeni Türkiye'nin resmî ideolojisi olan Atatürkçülüğün mesajları buradan tüm Türkiye'ye ilan edilecekti. 1982 Erzurum Kongresi Sempozyumu'nun ön hazırlıkları, Ankara'nın Erzurum'a talimatı gereğince valilik ve askeriyenin kuracağı bir komisyon tarafından yapılacaktı. İki vali muavini, iki albay, dört profesör, bir belediye başkan yardımcısı, bir emniyet müdür muavini ile bir istihbaratçıdan oluşan komisyon kolları sıvadı ve çalışmalara başladı.

İlk iş, Atatürk'ün Erzurum'a geldiğinde (1919) kaldığı binadaki odayı tefriş etmekti. Atatürk'ün kaldığı bina o günlerde (1982) Sanat Okulu (şimdiki adıyla Endüstri Meslek Lisesi) idi. Bir gecede öğrencileri apar topar binadan çıkarttılar.

Komisyona ayak işlerinde yardımcı olmak üzere üniversiteden beş asistan seçildi. O beş kişinin içinde ben de vardım. Gittik, komisyon olarak binayı gezdik. Başta badana, boya olmak üzere eksikliklerini not ettik.

Burada bir problem çıktı: Acaba Atatürk hangi odada kalmıştı? Çalışma odası neresiydi? Bu konuda bir bilgi yoktu. Albaylar, profesörleri sıkıştırdılar ama çare yok, bilinmiyordu. Sonunda iş tatlıya bağlandı ve en güzel iki oda seçildi: Biri yatak odası, biri çalışma odası olarak... Sıra, odaları tefrişe gelmişti. Haliyle o günün eşyalarıyla tefriş edilecekti. Hep beraber kalkıp Bat Pazarı'na (bazı yörelerde Bit Pazarı denilir) gittik. »

» İkinci Atatürk!
12 Eylül 1980 askerî darbesinin lideri Kenan Evren, kendisini ikinci Atatürk olarak görenleri haklı çıkarırcasına Cumhurbaşkanlığı döneminde birçok kez frakla poz vermişti.

Bat Pazarı bir felaketti. Başta pirinç karyolalar olmak üzere eşyalar kullanılamayacak derecede eski ve yıpranmıştı. Bunlar Atatürk'e yakışmazdı. Moral bozukluğuyla vilayete döndük. Valilik toplantı salonunda bu işi nasıl çözebiliriz diye konuşmaya başladık.

Sonunda Erzurum eşrafının hâlâ evlerinde kullandıkları klasik mobilya, karyola ve masa gibi eşyaları sahiplerinden talep etme fikri ağır bastı. Ya vermezlerse endişesini bir albayın bakışları çözdü ve eşrafın evlerinin kapılarını çaldık. Sağ olsunlar, Dadaşlar her istediğimizi seve seve verdiler.

Atatürk'ün sigarası?

Sanat Okulu'nun badana ve boyası itina ile yaptırıldı. Erzurum eşrafından alınan eşyalarla Atatürk'ün yatak odası ve çalışma odası tefriş edildi. Odalar düzenlenirken bir muziplik yapayım dedim. Bir paket Birinci sigarası aldım, Atatürk'ün çalışma odasında yaktım ve kafamı arkaya doğru eğerek içmeye başladım. Maksadım, külü dökülmesin. Bu hareketimi albaylardan biri gördü ve "Ne yapıyorsun öyle?" diye kükredi. Kafamı yanan sigaranın külü dökülmesin

"ATATÜRK ROZETİ TAKINCA…"

Prof. Dr. Utkan Kocatürk, meşhur edebiyat tarihçimiz Vasfi Mahir Kocatürk'ün oğludur. Üniversitemizde Jinekoloji (Kadın Sağlığı ve Hastalıkları) uzmanıydı. 12 Eylül 1980 Askerî darbesinden sonra kurulan Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu üyeliğine atanmıştı. Anadolu'nun birçok ilinde Atatürkçülükle ilgili konferanslar verdi, TV programlarına konuk oldu.

1982 yılındaki Erzurum Kongresi Sempozyumu'na katılanlar arasında o da vardı. Hoca son derece konuşkan ve nüktedan bir insandı. Sempozyum sırasında bir akşam yemeğinden sonra üniversitenin sosyal tesislerinde üç beş genç asistan hocayla sohbet ediyorduk. Bir ara sordum: "Hocam, siz jinekologsunuz. Nasıl oldu da sizi Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu üyeliğine atadılar? Nasıl kabul ettiniz bunu?" Soruma şöyle karşılık verdi: "Nasıl mı kabul ettim? Oğlum, oraya atanmak için çalmadığım kapı, öpmediğim eşik kalmadı, ne diyorsun sen!" Şaşırma sırası bendeydi, önce benimle dalga geçtiğini zannettim. Açık sözlülüğünü hiç düşünmedim. Hoca şaşkınlığımı görünce şöyle devam etti: "Oğlum, 30 senedir doktorluk yapıyorum. İtibarım bir muayene parası (o zamanlar 20 TL). Hiçbir yerde adam yerine konulmuyorduk. Atatürk rozeti takınca (yani kurum üyesi olunca) bütün kapılar sonuna kadar açıldı. İtibar, şöhret, para…" Bir soru daha sordum: "Hocam, tarihçi değilsiniz. Atatürk'le ilgili bir de kitap yazdınız. Zor olmadı mı, satılıyor mu?" Hoca güldü: "Atatürk'ü yazmak için tarihçi olmak gerekmez. Tarlada kavga kovalamasından başlarsınız, pusulasız gemiye bindirip Samsun'a gönderirsiniz, Erzurum ve Sivas'ta kongre yaptırırsınız, Cumhuriyet'i kurdurur, devrimleri yaptırırsınız, Dolmabahçe'de de öldürürsünüz, olur biter. Siz tarihçisiniz de, bunun dışında ne yazdınız ki?" Sustum… Sabah gidip hocanın kitabını alıp imzalattım. Atatürk'le ilgili bir şey yazacak olsam, bu "Jinekolog Hoca"nın kitabına müracaat ederim. Mesela geçenlerde yazdığım şapka devrimiyle ilgili yazımda da o kitaptan yararlandım. Atatürk üzerine yazacak tarihçi akademisyenlere tavsiye olunur.

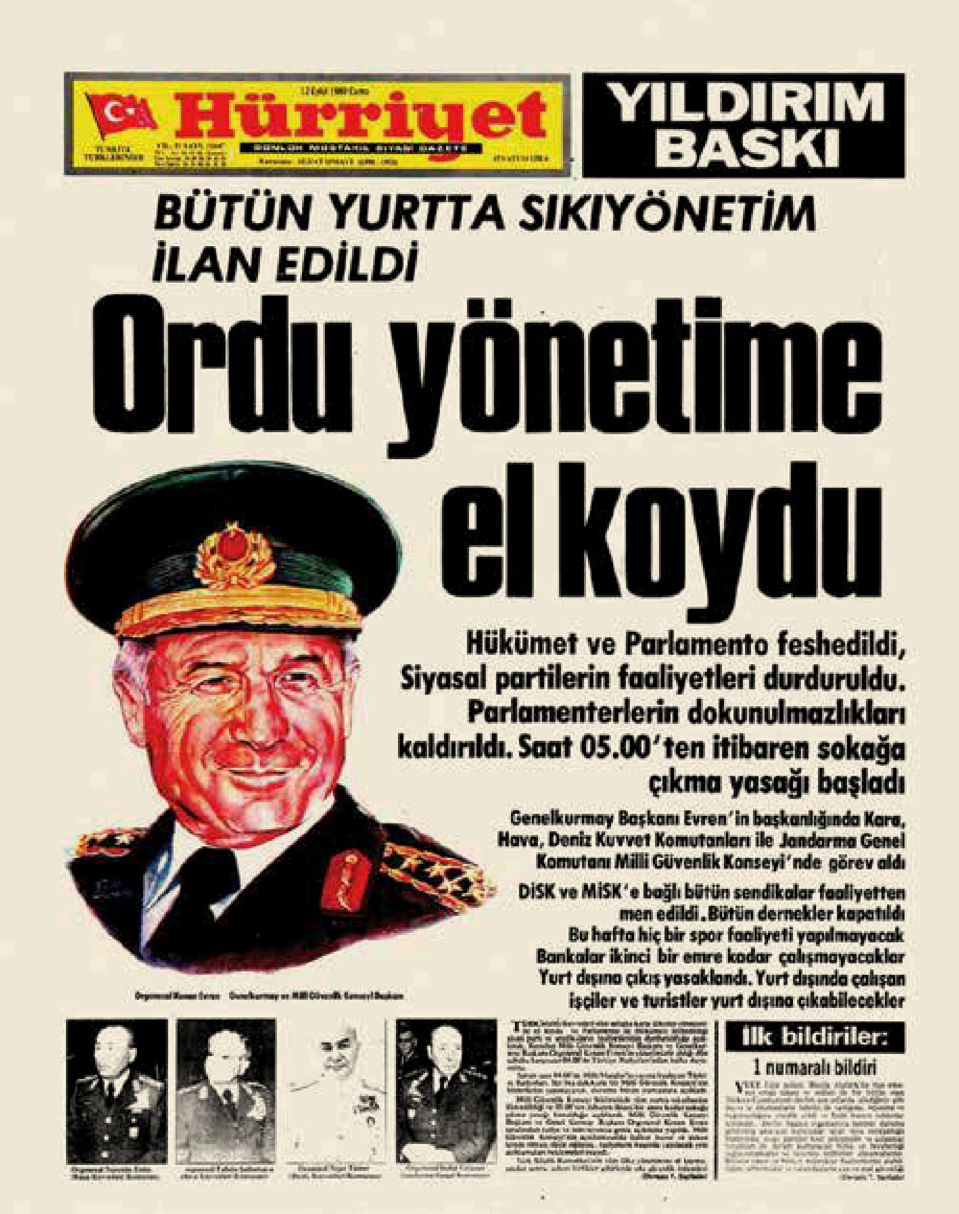

Hürriyet

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM İLAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvet Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Milli Güvenlik Konseyi'nde görev aldı

DİSK ve MİSK'e bağlı bütün sendikalar faaliyetten men edildi. Bütün dernekler kapatıldı

Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak

Bankalar ikinci bir emre kadar çalışmayacaklar

Yurt dışına çıkış yasaklandı. Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler

İlk bildiriler:

1 numaralı bildiri

» Demokles'in kılıcı askerin elinde!
1970-80 arası yaşanan çatışmaları ve faili meçhul cinayetleri kullanarak iktidarı silah zoruyla ele geçiren darbeciler demokratik düzende derin yaralar açtı. Tahakküm, askerin elinden bırakmaya niyetli olmadığı 'Demokles'in kılıcı' olarak halkın başının üstünde yıllarca sallandı. Darbeyi haber veren *Hürriyet*'in yıldırım baskısı basının tutumunu ele vermesi bakımından manidar.

diye yavaşça düzelttim, sigarayı yavaşça alıp çalışma masasının üzerindeki kül tablasına bıraktım. Çatık kaşlarla ve öfkeli gözlerle bana bakan albaya, "Efendim, Atatürk Birinci sigarası içerdi. Özellikle çalışırken de elinden sigarayı hiç bırakmazdı. Tarihî gerçeklere uygun olsun diye, onun içtiği Birinci sigarasından külü hâlâ dökülmemiş havası vererek, bu sigarayı kül tablasına bıraktım" diye cevap verdim. Albayın çatık kaşları ve öfkeli bakışları bir anda yok oldu. Mağrur ve mütebessim bir çehreyle bana baktı. "Aferin oğlum" diyerek sırtımı sıvazladı. Albayın o çehresindeki ifade aradan bu kadar yıl geçmesine rağmen hafızamdan silinmedi.

Nihayet hazırlıklar tamamlandı. Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından belirlenen Türkiye'nin en meşhur profesörleri bildirileriyle Erzurum'u teşrif ettiler. 23 Temmuz sabahı Atatürk'ün kaldığı binadaki yatak odası ve çalışma odası törenle kurdele kesilerek nutuklar eşliğinde açıldı. Oradan sempozyum salonuna intikal edildi. Hamaset yüklü açılış konuşmalarından sonra oturumlara geçildi.

İlk oturum açılırken Netekim Paşa'nın tebrik telgrafı okundu ve salonda ayakta alkışlandı.

Sempozyum 2,5 gün sürdü. Biz beş asistan zaten görevliydik ve oturumların hepsini takip ettik; salonun alkış tufanlarını da biz organize ediyorduk. Üçüncü gün öğle saatlerinde son oturum da bitti. Kapanış ve değerlendirme konuşmasını Kolordu Komutanı Selahattin Cambazoğlu yaptı. Alkış tufanı arasında kürsüye gelen Kolordu Komutanı'nı dinleyiciler tam beş dakika ayakta alkışladılar. Alkış tufanını komutanın el işaretiyle sona erdirdi. Cambazoğlu konuşmaya başladı:

"Türkiye'nin en seçkin profesörleri üç gündür burada bildirilerini sundular. İlk günden itibaren bütün bildirileri burada sizlerle birlikte pür dikkat ve hayretle dinledim (bir alkış tufanı da ayağa kalkılarak başladı, ancak komutan el hareketiyle alkışı durdurdu). Lütfen oturunuz ve sadece dinleyiniz. En sonda söyleyeceğimi, en başta söyleyeyim. Bu bildirileri dinlerken, utandım! Ülkenin en meşhur profesörleri, Erzurum Kongresi'nin 63. yılında bu kongrenin bağımsızlığımız açısından ehemmiyetini, gelecek nesillerimize Atatürk'ün önderlik ettiği Bağımsızlık Savaşı'nın ve kurduğu Cumhuriyet'in önemini anlatacağımıza, her kürsüye çıkan, tarlada karga kovalamacadan, hain padişahtan, pusulasız gemiden, Samsun'a çıkış ve halkı kurtarmaktan, ortaokul müsamerelerinde 60 yıldır edilen lakırdılardan bahsettiler! Yakışıyor mu bilim adamlarına, profesör olmuş insanlara? Ne demek halkı kurtarmak için devlete rest çekerek Samsun'a çıkmak! Devleti yıkmak, silah alıp dağa çıkmak, halkı kurtarmak... Deniz Gezmiş ve terörist arkadaşları da bunları söylüyorlardı! Halkı kurtaracağız söylemiyle devleti yıkmaya çalışıyorlardı. Mustafa Kemal, devletimizin seçkin bir generaliydi ve devlet adına, millete hizmet için Anadolu'ya gidiyordu. Atatürk'ü, önderlik ettiği Millî Mücadele'yi, onun ilke ve inkılaplarını böyle mi bu millete anlatacaksınız! Yazıklar olsun!"

Salon buz kesmişti. Kolordu Komutanı'nın bu sözleri dinleyici kısmında bir grup tarafından hararetle alkışlandı. Kalabalığın arasından biri, "Bu işte, bu!" diye bağırdı. Cambazoğlu salonun şaşkın bakışları arasında kürsüden indi, ön protokol sıraları ayağa kalktı. Komutan yerine oturmadan kapıya yöneldi ve çekip gitti.

Salon cenaze evine dönmüştü. Işıklar söndü, perde indi ve salon sessizce boşaldı. ■

Kovboy Efsanesi

AMERİKA'NIN SON SIĞIR ÇOBANLARI

Kovboylar filmlerde izlediğimiz gibi nakışlı gömlek giyip deri eldiven takan, ustalıkla kullandıkları silahlarıyla kasabada asayişi temin eden karakterler değillermiş meğer. İşte kovboyun, ya da orijinal adıyla “cow-boy”un gerçek yüzü.

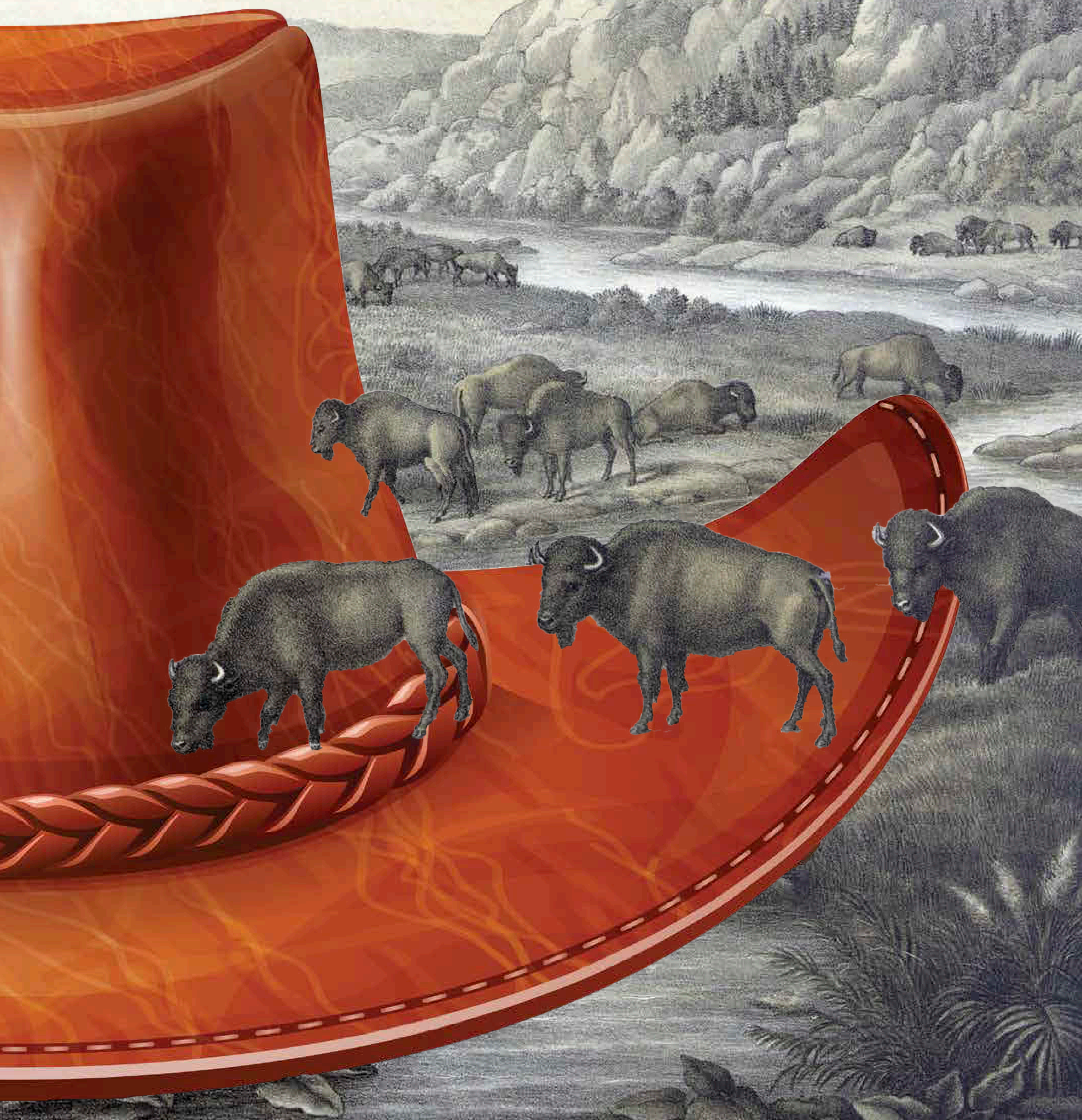

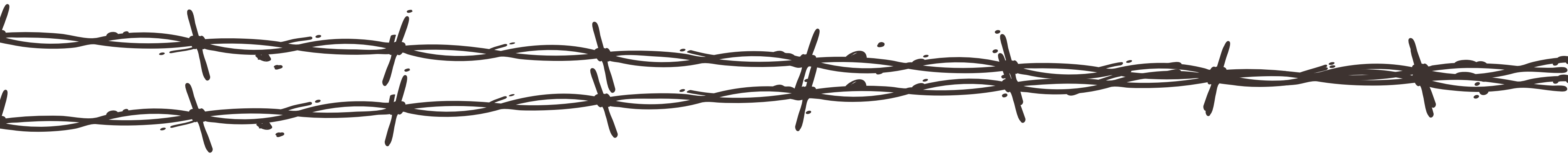

LONN TAYLOR
editor@derintarih.com

“Amerikan kovboyu henüz bir gerçeklikken ve Amerikan hayatının bir gerçekliği olarak var olmaya devam ederken efsaneye dönüşen az sayıda millî kahramandan biridir” diyor Kongre kütüphanecisi Daniel Boorstin. Uzak diyarlardaki kovboy imgesi 19. yüzyılın sonlarına doğru 20-30 yıllık bir dönem için ortaya çıkmışsa da, kovboy Amerikalıların millî erdemleri olarak gördüğü “iyimserliğin, arkadaş canlılığının, çalışma sevgisinin ve insanların tabiatla etkileşimleri temelinde test edilmesinin” sembolü olarak anılageldi. New Mexico Müzesi’nde koleksiyon ve araştırmalardan sorumlu müdür yardımcısı olarak görev yapan tarihçi Lonn Taylor*, gerçek kovboyun zorlu hayatıyla sayısız Western filminde, romanında, şarkısında ve diğer eğlence türlerinde resmedilen efsane arasındaki farkları irdeliyor.*

Amerikan kovboyu ilk kez İç Savaş’ı takip eden 1860’lı yıllarda halkın dikkatini çekti. Kovboyluk mesleği açık alanda yürütülen büyükbaş hayvancılık endüstrisinin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıktı ve 30 yıllık yükselme döneminin ardından endüstri köklü bir değişikliğe gidince ortadan kalktı, kovboylar da kendilerine yeni yollar çizdiler.

Aslına bakılırsa kovboyların da kısa süreliğine halkın dikkatini çeken fakat sonrasında unutulup giden Kentuckyli avcılara, balina avcılarına, salcılara ve ova sakinlerine katılması gerekirdi. Ancak uzak diyarlardaki kovboy imgesi unutulmadı. Arkasında 1890’lardan beri büyüyen ve nihayetinde millî bir efsane haline gelen; filmlerde, televizyonda ve kitaplarda her gün karşımıza çıkan, giyinme, yürüme, konuşma ve hatta düşünme biçimimize yön veren bir miras bıraktı. 1880’li yılların kovboyu nihayetinde at üstünde çalıştırılan bir işçiden fazlası değildi. 1980’lerin kovboyu ise millî bir ahlak anlatısının öznesidir; kaosu bitirip düzeni tesis eder, haklarımızı bize teslim eder.

Aslına bakılırsa 19. yüzyıl kovboyu ardında iki ayrı miras bırakmıştır: Birincisi Batıda hâlâ büyükbaş hayvanları güden etten kemikten insanlardır ki, bunlar kendilerini kovboyların meşru varisleri olarak görür. Neredeyse o kovboylarla aynı işi yapmaktadırlar. Gerçi zaman zaman at yerine helikopter ya da kamyonet kullandıkları da olur. İşlerini farklı bir biçimde yapıyor olsalar da, tıpkı uzak diyarlardaki kovboylar gibi işleriyle gurur duyarlar.

Diğer miras ise bir fanteziden ibarettir: Kovboy efsanesi. Bu efsane kovboyun kendisi kadar eskidir. Pullman vagonlara yüklenmiş olan, Doğuyu Batıya getiren bir 19. yüzyıl harikası olan kıtalararası demiryolu yakınlarında ortaya çıkmıştır. 1860’lı yılların sonlarında gazeteciler sığır sürülerini kuzeyde Kansas’ta bulunan demiryolu kasabalarına getiren Teksaslı kovboyların hikayelerini yazmaya başlamıştı. Bu hikayeler kovboylara erken dönemlerdeki millî kahramanlara mahsus bütün özellikleri atfeder: beceri, cesaret, bireysellik, açık havayı sevme ve doğuştan gelme bir adalet duygusu... Bu özellikler kaba ve gürültülü bir dış görünüşün ardında gizlidir.

1870’lere gelindiğinde kovboy, ucuz romanlarda ve tiyatro oyunlarında kendine yer bulmaya başlar. 1880’lerde ise Buffalo Bill’in Vahşi Batı şovu olarak bilinen büyük Amerikan fantezisinin ayrılmaz parçalarından biri haline gelmiştir. Yani romancı Owen Wister ve Zane Grey, sanatçı Frederic Remington ve Charles Russell, film yıldızları Gary Cooper ve John Wayne’den çok daha eski zamanlarda ortaya çıkmıştır kovboy efsanesi.

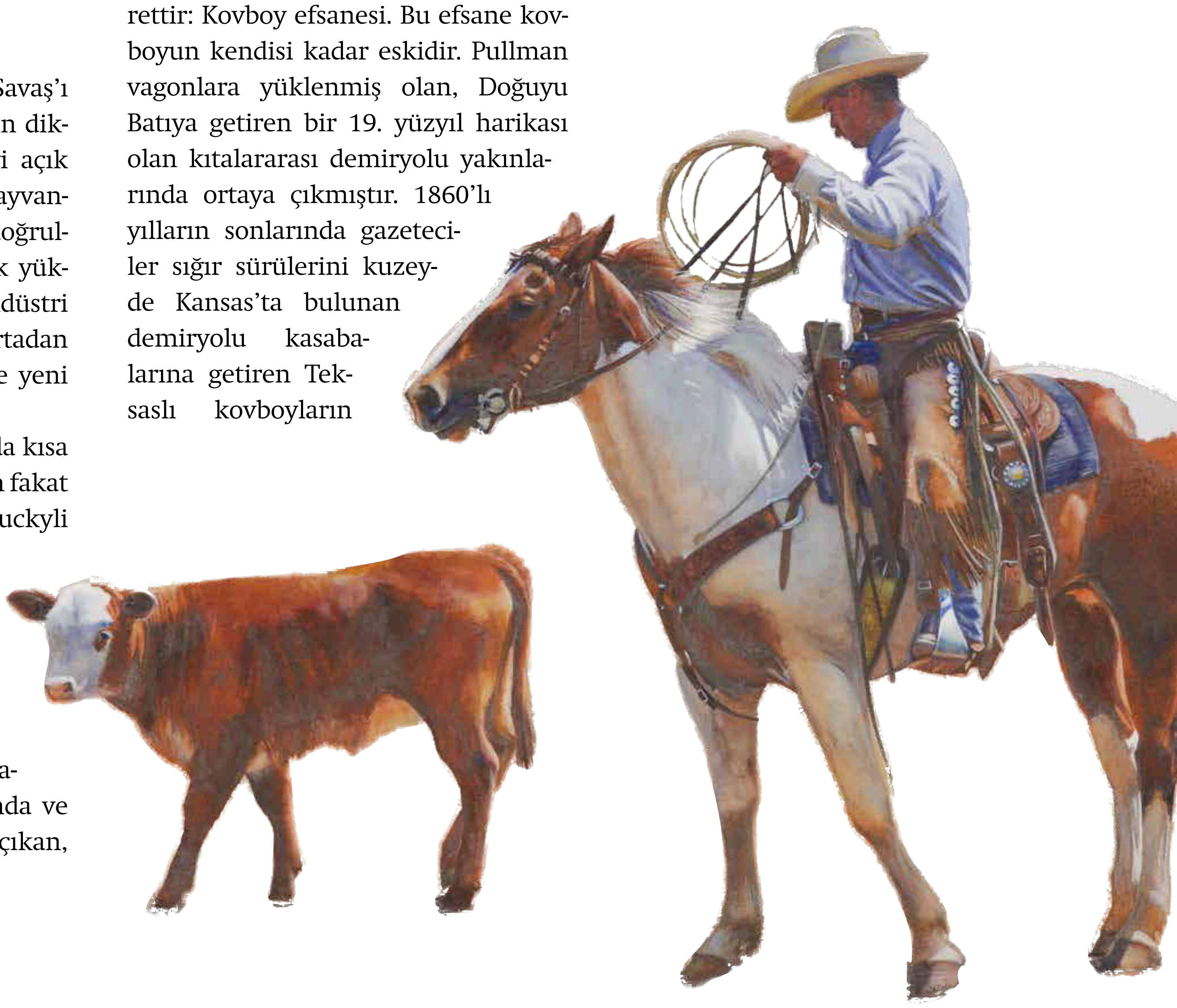

Montanalı tarihçi K. Ross Toole'un da belirttiği gibi Amerika'nın kovboy çılgınlığı ile ilgili en kafa karıştırıcı şey, "bu kadar az yemekle bu kadar büyük ziyafetlerin verilebilmiş olmasıdır". İşin doğrusu, efsanenin kökenini oluşturan kovboy, sadece 1865-95 yılları arasında uygulanmış olan çiftlikçilik sisteminin bir parçasıdır. Açık alanda yürütülen çiftlikçilik sisteminde sığırlar et ihtiyacını karşılamak üzere Amerika'nın uçsuz bucaksız devlet arazilerinde yetiştiriliyor, yeterince büyüdüklerinde sürüler halinde en yakın tren istasyonuna götürülüyordu.

Açık alanda yetiştirme sisteminin kökeninde kesilmiş etleri perakende piyasalarına ulaştırmayı mümkün kılan soğutma ve paketleme yöntemleri sayesinde doğuda yeni oluşan et piyasası yer alıyordu. Aynı zamanda İç Savaş sonrasında ordunun Ova Kızıldericilileri denetlemekte kullanılması, Batı'da yeni geniş meraların hayvan otlatmak için kullanımını mümkün kıldı. 1867 yılında tamamlanan kıtalararası demiryolu ise etlerin bu geniş ovalardan Chicago ve Kansas City'deki kesimhanelere götürülmesine imkan sağladı. Ne var ki, etin kendisi, en yakın demiryolundan 1300 kilometre ötede bulunan Teksas eyaletinin topuğundaydı (Teksas eyaleti çizme'ye benzetilir).

Burada ilk olarak İspanyolların deri ve yağ elde etmek için yetiştirmeye başladığı devasa sığır sürüleri dört yıllık savaş boyunca iyiden iyiye büyümüştü. Sorun, bu sığırları semirecekleri ovalara, oradan da Doğudaki pazarlara götürmekti. 1860'lı yıllarda ortaya çıkıp 70'ler ve 80'ler boyunca gelişen açık alan çiftlikçiliği bu soruna bir cevap sunmuştu: sığır yemeğini, suyunu ve barınağını kendi buluyor, tren istasyonuna da kendisi gidiyordu. Kovboy sadece bu sırada onun başında bekliyordu. Açık alan çiftlikçiliği sınırsız gibi görünen bir doğal kaynaktan faydalanıyordu: bedava devlet otu. Çiftlik sahipleri, doğudaki gibi sığırların başına çoban koyup onları her akşam ahıra ya da ağıla kapatmaktansa sığırların açık ve çitsiz çayırlarda otlamasına müsaade ediyorlardı.

» Beyaz perde mamulü efsane
Western filmlerinde kovboylar her zaman beyaz tenlidir. Gerçekte ise siyahi kovboylara çok sık rastlanırdı. Bu filmlerde nedense kovboyların yüzlerce sığırı uçsuz bucaksız ovalarda yürüttüğünden, onlara azgın nehirleri geçirttiklerinden ve deyiş yerindeyse Amerika'nın son çiftçileri olduklarından bahsedilmez.

Sığırları gütmekti işleri

Pratikte farklı çiftliklere ait sığırlar aynı bölgede otluyor ya da diğer bölgelere geçebiliyorlardı. Bu yüzden yılda iki kez bütün sığırlar tek bir yerde toplanıyor, türlerine göre sınıflandırılıyor ve başıboş hayvanlar sahiplerine iade ediliyordu. Bazı durumlarda 250 dönümlük bir alan kaplayan ve bir ay kadar devam eden bu işlem açık alan çiftlikçiliğinin en önemli iki özelliğinden biriydi. Diğeri ise 500 ilâ 1500 arasında sığırın at sırtındaki kovboylar tarafından tren istasyonuna götürüldüğü nakliyattı.

1880'li yılların sonuna dek Teksas ile Chicago arasındaki en yakın demir yolu bağlantısı güney Kansas'taydı. Buraya varmak iki ya da üç ay sürüyor, bu süre zarfında kovboylar da sürüyle birlikte kalıyor, sığırları yerleşim bölgesinin batısından yürütüyor, nehirleri yüzerek geçmelerini sağlıyor, izdihamlardan sonra hayvanları bir araya topluyorlardı. 1867-86 yılları arasında altı ilâ dokuz milyon baş sığırın Teksas'tan Kansas'a bu şekilde nakledildiği tahmin edilmektedir.

Sığırlar doğu Colorado'nun, kuzey Kansas'ın, Nebraska'nın, Wyoming'in, Dakota'nın ve Montana'nın çayırlarına ilk kez 1850'lerde Oregonlu seyyah ve altın avcıları tarafından getirilen küçük sürüler halinde ayak bastı. 1870'lerde bu bölgeler, görünürde sonsuz ot kapasiteleriyle patlamakta olan hayvancılığın emniyet sübabı durumundaydı. Teksaslı kovboylar bu bölgelere varabilmek için sığırları beş altı ay boyunca yürütüyor, sonrasında genellikle buralarda kalıp sürünün yeni sahibi adına çalışıyorlardı.

Bu şekilde sığır balonu büyüdükçe Teksas'ta gelişen hayvancılık teknik- »

leri kuzeydeki ovalara ve hatta oradan Kanada'daki eyaletlere sıçradı. 1885 yılına gelindiğinde sığır yetiştirmek için kullanılan açık alan ve çiftliklerin toplam alanı 3.5 milyon dönümden fazla olmuştu. Bu alan, Alaska hariç olmak üzere ABD'nin yüzölçümünün %44'üne denk geliyordu.

Bütün balonlar gibi açık alan çiftçiliğini ortaya çıkaran sığır balonu da günün birinde patladı. 1885 yılı başında piyasa hâlâ gücünü koruyordu, ancak aynı yılın Aralık ayında dibe vurdu. Buna ilaveten tabiat da sığır yetiştiricilerine kötü yüzünü gösterdi. Wyoming, Montana ve Dakota'da 1886 kışı, insanlığın gördüğü en ağır kışlardan biri olarak tarihe geçti. Yoğun kar yağışı ve fırtınaları haftalarca devam eden dondurucu soğuk izledi. Isınmak için bir araya toplanan sığırlar can verdi; hem de yüz binlercesi.

Felaketi atlatan sığır yetiştiricileri endüstride yeni düzenlemelere gittiler. Sürüler küçültüldü ve hem sürünün hareketlerini kontrol etmek, hem de çayırların yeniden yeşermesine fırsat vermek için çiftlikler dikenli tellerle çevrildi. Hayvanların kışın yiyeceği bitkiler ekildi ve hasat etrafı çevrili otlaklarda hayvanlara yedirildi.

1880'lerin sonunda başka önemli değişiklikler de meydana geldi. Arazilere gelip yerleşen insanlar açık alanların önemli bir bölümünü kontrol altına aldı ve üzerine hak iddia ettikleri yerleri dikenli tellerle çevirerek sürülerin özgürce hareket etmesini engelledi. Teksas'ın merkezi ile Chicago arasında bir demiryolu inşa edildi ve Uzak Batı'ya dek uzandı, yani artık sığırların uzun yolculuklar yapmalarına gerek kalmamıştı. 1900 yılına gelindiğinde sığırlar hâlâ at sırtındaki adamlarca kontrol ediliyordu, ancak artık seyahat otlaktan yükleme çiftliğine kadarki mesafeyi kapsıyordu.

Bu gelişmeler kovboyun işi ve kendisi üzerinde önemli değişikliklere sebep oldu. 1890'lı yıllarda kovboyların işi doğrudan çukurları kazmak, çitleri tamir etmek, yel değirmenlerini onarmak, tırpancıları ve balyacıları idare etmekti. Geçmişte yaptıkları işin iki ayırt edici özelliği, yani hayvanları bir araya toplama ve bir yerden bir yere nakletme tamamıyla ortadan kalkmıştı. Hem kovboylar, hem de efsane yaratıcıları bir dönemin geride kaldığı hissiyle yitip giden bu pratiklerin ardından ağıtlar yaktılar.

Yani açık alan çiftlikçiliği çok kısa bir dönem içinde ortaya çıkıp, gelişip sonra da yok olduğu gibi, sayıca da çok az insan bu sürece dahil olmuştu. 1500 sığırı nakletmek için 10 kişi yeterliydi. Sektörün patladığı yıllarda Amerika'da tahminen 50 bin kovboy bulunuyordu. Bunların pek çoğu için kovboyluk mevsimlik bir işti. Mart ya da Nisan ayında çiftliğin bahar ayındaki toplamasında çalışmak için kayıt yaptırıyorlardı. Bu iş sona erdiğinde yaz aylarını nakil işleriyle geçirip Eylül ayında sonbahar toplaması için Teksas'a dönüyorlardı. Şanslı olan küçük bir azınlık, kışları da çiftlikte çalışarak geçirirdi. Çoğunluk ise kış aylarını yazın kazandıkları parayla geçiriyor ya da bulaşıkçılık, barmenlik gibi işlerle idare ediyorlardı.

» Aslında kovboy...

Kovboyluk yabani atlara binip şaha kalkmak değildir, kement atıp pervasızca hayvanlara hükmetmek de. Kovboy, mağdur durumda olan hayvanları sahibine yaranmak için değil, yavrusunu düşünerek kurtarmaya çalışırdı. Kıyafetleri caka satmak değil, zorlu iş şartlarına karşı bedeni korumak üzere seçilirdi.

Kovboyların üçte biri zenciydi

Efsanede kovboy her zaman beyaz ve çoğunlukla güneyli, İç Savaş sonrası batıya kaçan bir genç erkektir. Kendisi de eski bir kovboy olan patronu bu gence kendine ait üç beş sığır yetiştirmesi için izin verir, böylece gelecekte kurulacak bir sığır imparatorluğunun temelleri atılır. Bu imparatorluk, kov-

Dialogue, Ed. Albert Roland, USA, 1984.

boy, bir öğretmenle evlenip düzenini kurduğunda tamamlanır. Kovboy temiz ve ince işlenmiş kıyafetler giyer ve büyük beyaz bir şapka takar. Yanında da kalçalarının alt tarafına iliştirilmiş bir çift 45'lik Colt marka revolver taşır. İlginç bir şekilde efsanede kovboyu nadiren sığırlarla ilgilenirken görürüz, zamanının çoğunu genç kızları kurtararak ve haydutlara hadlerini bildirerek geçirir. Bütün bu özellikleriyle efsane, gerçeklikten tamamen uzaktır.

Efsane ile gerçeklik arasındaki ilk fark, bizzat kovboyla ilgilidir. Efsanede ve filmlerde kovboy her zaman beyaz bir Anglo-Sakson'dur. Gerçekteyse çoğunlukla siyahidir. Pek çok kovboyun memleketi olan Teksas, köleliğin serbest olduğu bir eyalettir ve Teksas'ta sığır yetiştiriciliğinin yapıldığı sahil şehirlerinde İç Savaş öncesinde ciddi bir köle nüfusu mevcuttur. Köleler sığırlara bakar, atları evcilleştirir ve filmlerde beyaz kovboyların sahip olduğunu gördüğümüz bütün becerileri edinir.

Savaştan sonra kovboylara, köleliğin kaldırılmasıyla özgürlüğünü elde ederek güneyden batıya göçen çok sayıda eski köle katılmıştır. Teksas'taki kovboy gruplarının hemen hepsinde siyahlar da yer alır, hatta bazı durumlarda bütün ekip siyahlardan oluşur. 1920'li yıllarda eski kovboylardan George Saunders, kovboyların üçte birinin siyahi ya da Meksikalı olduğunu söyler. Sayısız kovboy hatıratında ve az sayıda fotoğrafta bu kovboyları görmek mümkündür.

Meksika'daki *vaquero*, Teksaslı kovboyun doğrudan atası ve daimi ortağıdır. 18. yüzyılda Teksas'a ilk sığır sürülerini getirenler *vaquero*'lardır. Kovboyun kendine has aleti olan ve reata adı verilen ham deriden yapma kement *vaquero*'lar tarafından icat edilmiş ve Anglo-Amerikalılara bunun nasıl kullanılacağını da *vaquero*'lar öğretmiştir. Sığırlar derileri için değil, etleri için para etmeye başladığında *la reata* sığırları idare etmenin en önemli aracı olarak ortaya çıkar ve kısa sürede kovboyun kemendine dönüşür.

Meksikalı ve Anglo kovboylar arasındaki yakın çalışma ilişkisini örnekleyen olgulardan biri, kovboyların işleriyle ilgili kullandıkları jargonun önemli ölçüde İspanyolca kökenli olmasıdır. Deri pantolon ilk başlarda ayakları *chaparro prieto* adı verilen dikenli ve girift çalılardan korumakta kullanılmıştır. Bu çalı, Teksas'ın güney kırsalına (Chaparral) adını verir. California ve Rockies'in batı yamaçlarında kovboy, *vaquero*'nun adını dahi kullanıp kendini *buckaroo* (kovboy) olarak adlandırmıştır.Kızılderili kovboyların sayısı siyahi ya da Meksikalı kovboylarla yarışamazsa da, özellikle Oklahoma ve uzak kuzeybatı topraklarında tek tük yerli kovboya rastlamak mümkündü. Elbette Kızılderili topraklarındaki bir dizi çiftlikte Kızılderili kovboylar çalışmaktaydı.

Kovboyun gündelik gerçekliği ise sadece çalışmaktı. Günde 10 ilâ 14 saat arası süren, yaz aylarında sıcak, tozlu ve çok yorucu bir işti bu. Kış aylarında ise soğuk, ıslak ve yine çok yorucu… Bütün tarım işleri gibi bu da döngüsel ve mevsimlikti. Bahar toplaması çiftlikçilerin sürülerini saydıkları, kendi bölgelerine giren başıboş hayvanları bir araya topladıkları, yeni doğan danaları hadım ettikleri ve piyasaya sürülmeye hazır hale gelmiş dört beş yaşındaki sığırları topladıkları uzun süreli bir sığır avıydı. »

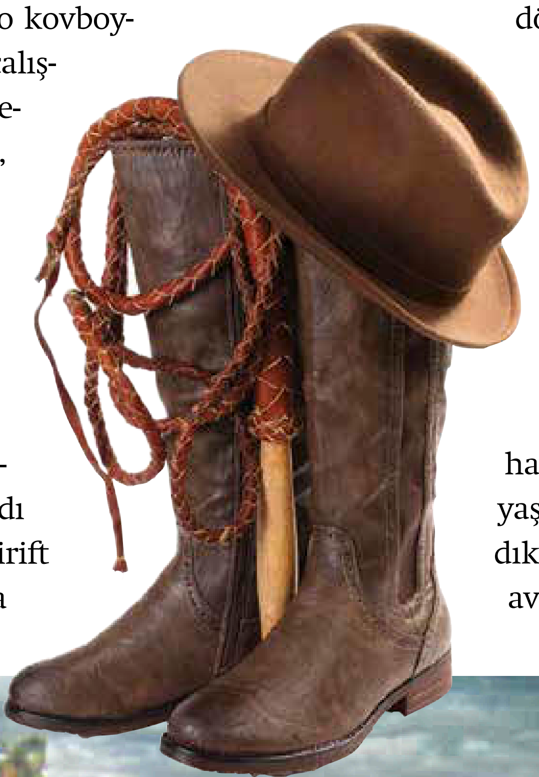

Görev, açık alandaki bütün sığırları tek bir sürü haline getirmekti. Sürü bir araya toplandığında “ayırma” başlardı. Ayırma, en yüksek kovboyluk becerilerinin ve atla insan arasındaki işbirliğinin sergilendiği bir işti. Kovboy ilk önce kendi sorumluluğu altındaki bir sığırla yavrusunu tespit eder, hayvanları ürkütmeden sürünün içine girer, atını hedeflediği hayvana yöneltir ve bu sığırla yavrusunu sürüden ayırıp anneyi yakın bir mesafede tutulan başka bir sürüye katardı. Bu iş için deneyim, beceri ve iyi bir at gerekirdi.

Sığırla insan arasındaki ilişkiye baktığımızda toplama işleminin en azından bir heyecan duygusu yarattığı görülür. İnsanlar arasındaki ilişki söz konusu olduğunda ise dayanışma ve hatta spor imkânı göze çarpar. Bunun aksine, nakil işlemi aylar süren eziyetli bir tekdüzelik ve saatler boyu süren tehlikelerle dolu zorluklar demekti.

Uzun bir nakil işine çıkan insanlar için bu asla unutulmayacak kahramanvarî bir deneyimdi. Yorgunluk, korku, tekdüzelik ve gururun birleşimiydi. İki olay rutin işi öylesine sıklıkla bölerdi ki, bunlar kendi başlarına bir rutin halini almıştı: nehirlerin geçilmesi ve izdihamlar. Nehirler çoğunlukla geniş, yavaş akıntılı ve çamurlu olurdu. Nehir kıyıları dikti ve tabanları kerestelerle kaplıydı, yani kuru havalarda karşı tarafa geçmeye çalışan sürüyü taşıtacak kadar sertti. Ancak bahar yağmurlarından sonra nehirler vahşi birer akıntıya dönüşüyordu.

İzdihamlar çoğunlukla fırtına çıktığında, uyuyan sığırların aniden duyulan gökgürültüsü veya çakan şimşekten korkmasıyla meydana geliyordu. Fakat izdihamlar aynı zamanda böyle gecelerin ertesi sabahlarında ortaya çıkıp para karşılığı etrafa yayılmış sığırları bir araya toplamak için yardım teklif eden yerli halktan da kaynaklanabiliyordu.

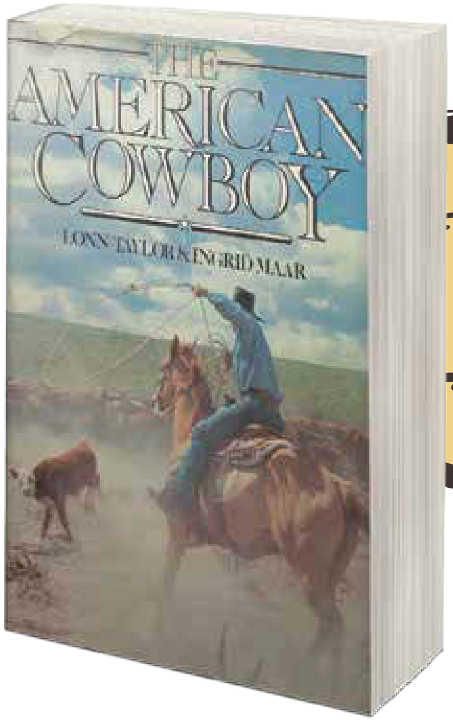

» Kovboy gerçeği burada bitmedi!
Makalenin yazarı Lonn Taylor ile Ingrid Maar’ın kaleme aldıkları kitap kovboy mitini yerle bir ediyor (*The American Cowboy*, L. Taylor, I. Maar, American Folklife Center, Washington, 1983).

Kızılderililer tehditten çok rahatsızlık kaynağıydı. Sığır yetiştiricileri Kızılderililerin topraklarını “bir başka uçsuz bucaksız otlak” diye görüyor olabilirdi ancak anlaşmalar yoluyla daimi olarak toprağın mülkiyetini elde etmiş olan bazı kabileler için bunlar topraklarına izinsiz giren kişilerdi ve toprağı kullandıkları için karşılığında toprak sahiplerine bir ödeme yapmak zorundalardı.

Hem Choctaw, hem de Cherokee kanunları yerlilere işgaliye parası alma hakkı tanıyordu fakat bu parayı toplamak isteyen kabile üyeleri çoğunlukla umursamazlık veya kötü muameleyle karşılaşıyordu. Kovboylar Kızılderililere ya para yerine sığır veriyor ya da silahlarıyla onları korkutup def ediyorlardı.

İnsanın at ve sığırla sürekli ilişkide bulunduğu bu yıllık toplama işlemleri, kovboy karakteri diye anılan şeyin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Kovboyun işine, iş arkadaşlarına ve daha geniş anlamıyla dünyaya yaklaşımı, 19. yüzyılın işçilerinden epey farklıydı. Açık alanda kovboyluk yapan kişi, her şeyden önemlisi sanayi medeniyetinden gelen bir romantik, bir mülteciydi. Sınırsız kişisel özgürlüklerin tutkulu bir savunucusuydu. Bunu elde etmesinin tek yolu da işini mükemmel yapıp teftiş ya da işsizlik korkusunu bertaraf etmekti.

Uzmanlığını hayvan davranışlarını yakından gözlemleyerek edinirdi, yani sığırla arasında sembiyotik (ortak yaşarlık) ilişkisi vardı. Ne de olsa bu hayvan, varlık sebebini oluşturuyordu. Nihayetinde kovboy insan davranışlarını

da kurnazca gözlemleyen biri haline gelmişti. Çalışma arkadaşlarını motive etmekte ve verimli bir çalışma ortamı yaratma konusunda uzmanlaşmıştı. Bu yeteneğin yan ürünlerinden biri, Batının espri anlayışına egemen olan, abartısız ve yavan zekâ kıvraklıklarıydı. Bu zekâ kıvraklığı hem kovboyun kendine dikkat çekme ihtiyacının olmayışından, hem de komikliğin gerilimi azaltmadaki rolünü anlamış olmasından ileri geliyordu.

Parodinin parodisi

Efsane yaratıcılar kovboyun bu bireyciliğini alıp sayısız film, tablo ya da romanda karşımıza çıkan yüzbinlerce zevksiz giyimli, silahlı, savaş naraları atan şov meraklısı adamın kişiliğinin temel özelliği haline getirdiler. Sonraları yaşamış kovboylar, tıpkı petrolcüler, emlakçılar ve Teksas-Oregon arasında çalışan kamyon sürücüleri gibi kendilerini parodinin parodisine çevirdiler ve bu halleri ağırbaşlı Batılıları adeta tiksindirdi.

Kovboy efsanesinin yükselişinde çok önemli bir role sahip olan Will Rogers adlı gerçek bir kovboy, kovboyların gündelik hayatındaki espri anlayışını sahneye ve radyo programlarına taşıdı. Böylece de bunu 18. yüzyıldan beri Amerikan espri anlayışının temel taşı olan “bilge köylü” hikayelerine eklemiş oldu. Owen Wister, kovboyun ketum liyakatini Virginialı adını verdiği nazikçe konuşan, oturaklı karaktere dönüştürdü. Aktör William S. Hart’ın *Three-Word Brand* gibi western filmlerinde ekrana taşıdığı tiplemeyi Gary Cooper ve John Wayne evrensel bir western karakteristiği haline getirdi: Dünyanın her yerindeki küçük erkek çocukları bilir ki, eğer bir kişi “yup” [evet] ve “nope” [hayır] diyorsa, sert ve kararlıysa o bir kovboydur.

İlginç bir şekilde açık alan kovboylarının en temel özelliği efsanede kendine hiç yer bulamamıştır. Hiçbir aktör ya da romancı en iyi kovboyların başlıca şiarı olan sığırlarla empati ya da sürünün halinden anlama gibi meseleleri ele alma zahmetini göstermemiştir.

Bu, kökeni 19. yüzyıl tarım felsefesine dayanan ve yıllar boyu sığırlarla ilgilenerek güçlenen bir tavırdı: Bir insanın daha aşağı türlerin çobanı olma kaderini kabullenmesi. Modern kovboylar üzerine güzel bir kitap kaleme almış olan Jane Kramer, bu meseleyi mükemmel bir biçimde anlatan bir Teksaslının şu sözlerini aktarıyor:

> Size kovboyun nasıl biri olduğunu anlatayım. Kovboyluk kement atmak, yabani atlara binmek ya da zeki olmak değildir. Kovboyluk aptal bir hayvanı umursayıp onu kurtarmak için yağmur kar demeden uğraşmaktır. Bunu hayvanın sahibi için değil, zavallı hayvan ve onun yavrusu için yapar elbette.

Tabii ki efsanelerde görebileceğiniz bir şey değildir ancak bu, insanların milyonlarca sığırı uçsuz bucaksız ovalarda yürütmesini, nehirleri yüzerek geçirtmelerini, izdiham anlarında onların yanında kalmalarını sağlayan şeydir. Bu kovboyların kendilerine dair efsaneye de temel oluşturan bir anlayış geliştirmesini ve dünyanın geri kalanıyla ilişkilenme biçimlerini şekillendiren şeydi.

Bu kovboylar Thomas Jefferson zamanına kadar uzanan bir idealin vücut bulmuş son örnekleriydi. Onlar Amerika’nın son çiftçileriydi. ◘

NEREDE O NAKIŞLI GÖMLEKLİ BUFFALO BILL?

Efsanedeki kovboy her zaman dar beyaz pantolonlar, bacaklara kadar uzanan deri siyah çizmeler giyen, büyükçe gümüş tokalı bir kemer takan, nakışlı bir gömlek, püsküller ve boncuklarla süslenmiş deri ceket giyen, kocaman deri eldivenler ve geniş kenarlı bir Stetson şapka takan Buffalo Bill gibidir.

Bu Stetson şapkaları ilk takan Buffalo Bill’dir, ardından çok sayıda çiftlikçi ve kovboy bu şapkayı taklit etmiştir. Ne var ki gerçek kovboyun kıyafeti 1880’li yılların klasik işçi kıyafetidir. Yalnızca birkaç önemli farkı mevcuttur: Ağır işe dayanıklı yün pantolon ile yakasız fanila ve kazak. Pantolonlar genellikle hem çalı çırpıya takılıp yırtılmaması, hem de çizmelerle üzengi derisinin birbirine sürtmesini engellemek amacıyla çizmelerin içine sokulurdu. Geniş kenarlı şapkanın amacı ise güneşten ve yağmurdan korunmaktı. Ayrıca boyunlarına sardıkları bandanayı gerekli durumlarda toz maskesi gibi kullanırlardı.

Kısacası kovboyun kıyafetleri birer süs değil, onun hayatını kolaylaştıran hayatî unsurlardı.

Not: Bu yazı *Dialogue* dergisinin Ocak 1984 tarihli 63. sayısından tercüme edilmiştir.

Lonn Taylor
New Mexico Müzesi’nde koleksiyon ve araştırmalardan sorumlu eski müdür yardımcısı (ABD).

SULTAN IV. MURAD KİMDİ?

DEVRİN İSKENDER'İ Mİ OSMANLI'NIN NERON'U MU?

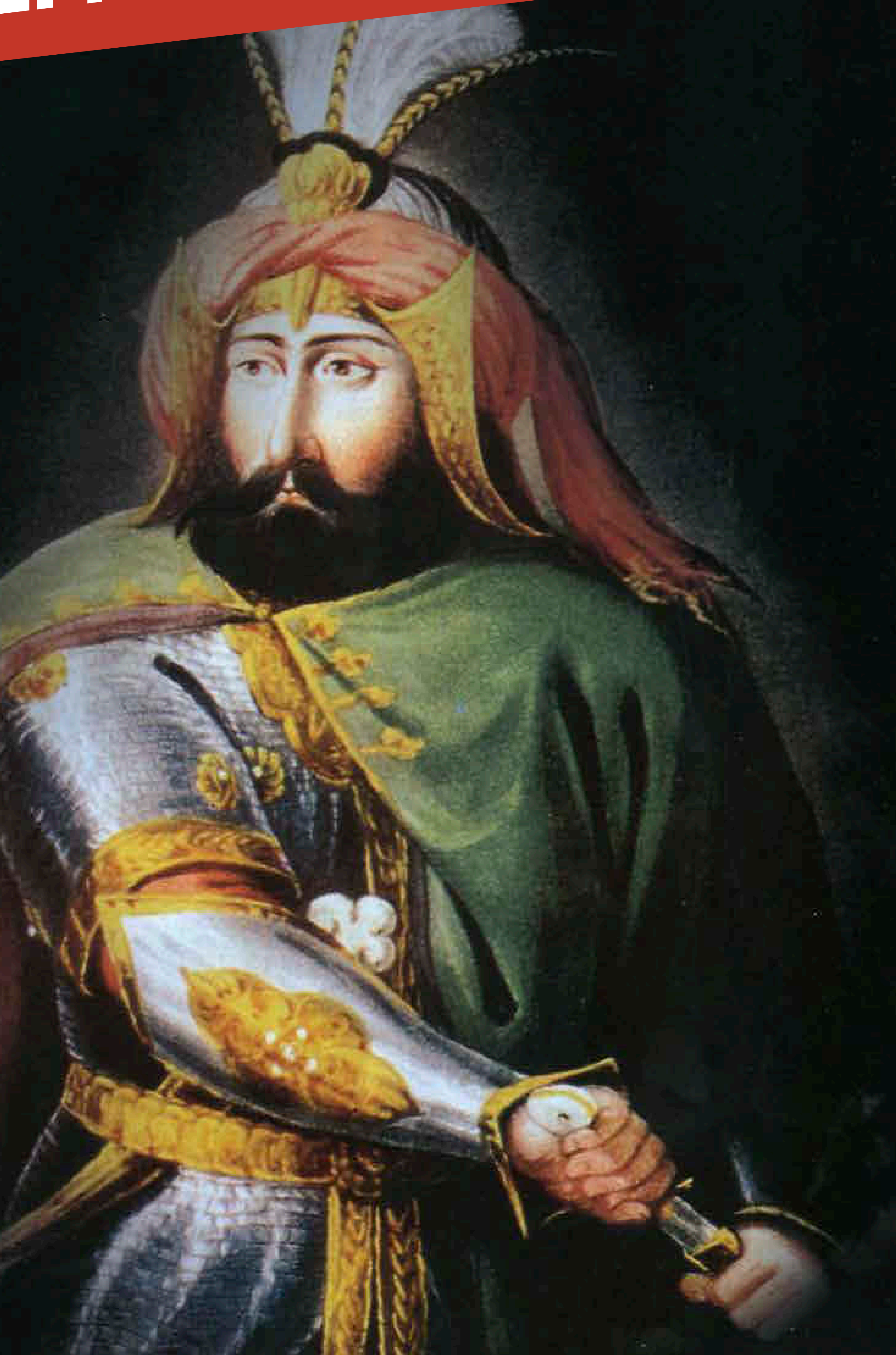

Sert mizacı ve cezalarıyla düşmanlarının ve asilerin korkulu rüyasıydı o. Revan ve Bağdat kuşatmaları esnasında askerle yakından ilgilenen, yaralılara iltifatlarda bulunan da. İşte 17. asrın tartışmasız en büyük padişahlarından IV. Murad hakkındaki gerçekler!

ABDÜLKADİR ÖZCAN
aozcan@fsm.edu.tr

En büyük şehzade olarak amcası I. Mustafa'nın yerine tahta çıktığında daha 11 yaşındaydı ve takvimler 10 Eylül 1623'ü gösteriyordu.

I. Ahmed'in eşi Kösem Mahpeyker Sultan'dan 1612 yılında doğdu Osmanlı Devleti'nin 17. padişahı. Sadrazam Kara Davud Paşa'nın tertibiyle şehzadeliğinde kapı ağalarından biri tarafından öldürülmek istenince diğer şehzadelerle birlikte hayatına daha fazla özen gösterildi.

Saltanatının ilk 9 yılı annesinin vesayeti altında geçti. Cülusundan birkaç ay sonra Bağdat'ta gelişen olaylar ve bu şehrin Safevilerin eline geçmesiyle başlayan Osmanlı-İran savaşları yıllarca devam etti. Dâhilde ise maktul Sultan II. (Genç) Osman'ın kanını dava eden bazı valiler isyan halindeydi. Bunların en önemlisi olan Erzurum Valisi Abaza Paşa ile Balıkesir taraflarında ayaklanan Cennetoğlu idi. Abaza Paşa büyük bir isyan başlattı ve ele geçirdiği yeniçerileri öldürtmeye başladı.

Merkezde otorite boşluğunun getirdiği şartlara paralel olarak vezirler arasında da rekabet vardı. Şehirde can ve mal güvenliği kalmamıştı. Son yıllarda verilen cülus bahşişleriyse hazineyi tükenme noktasına getirmişti. O yıllarda devletin hemen her kademesinde rüşvet ve iltimas yaygın durumdaydı.

Öte yandan Ukrayna Kazakları Karadeniz'den Boğaz'a girip Sarıyer'e, hatta Yeniköy'e kadar ilerleyerek sahillerde tahribatta bulunuyor, İstanbul'u tehdit ediyorlardı. Batı Avrupa devletleri ise Otuz Yıl Savaşları ve mezhep mücadeleleri içindeydi. Mezhep kavgalarına paralel olarak İstanbul'da özellikle Katolik ve Protestan mezhepleri arasında nüfuz rekabeti başlamıştı. Hatta Katolik Cizvitlerin İstanbul'da propaganda aracı olarak kullandıkları matbaaları kapatılmıştı. Bu arada Avusturya ile Zitvatorok Antlaşması yenilenmişti.

Tahta çıkışının ertesi günü Ebu Eyyub el-Ensarî Türbesi'nde dönemin ünlü mutasavvıfı Aziz Mahmud Hüdai'nin elinden kılıç kuşanan Sultan Murad'ın önünde çözümlenmesi gereken çok önemli iç ve dış meseleler vardı. İlk etapta ilgilenmesi gereken iki problem, Abaza Paşa isyanının bastırılması ile Bağdat'ın İranlılardan geri alınmasıydı.

İkinci mesele için Diyarbekir Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa görevlendirildiyse de Bağdat valiliği için ayaklanan mahalli liderlerden Bekir Subaşı'nın İran Şahı Abbas'tan yardım istemesi üzerine başarılı olamamıştı. Abaza'yı bertaraf etmek ve Bağdat'ı Safevi işgalinden kurtarmak için görevlendirilen Sadrazam Çerkes Mehmed Paşa sefer sırasında hastalanıp vefat edince yerine Hafız Ahmed Paşa getirildi ve bu kez Serdar-ı Ekrem olarak Bağdat'ı geri almaya çalıştı. Ancak o da Safevilerin güçlü Bağdat savunması karşısında sonuç alamadı. Aylar süren kuşatma sırasında Osmanlı padişahına yazdığı;

Aldı etrafı adû imdâda asker yok mudur?
Din yolunda baş veren merdane server yok mudur?

mısralarıyla başlayan şiirine Sultan Murad;

Hâfizâ Bağdad'a imdâd etmeye er yok mudur?
Bizden istimdad edersin sende asker yok mudur?

dizeleriyle başlayan şiiriyle cevap vermişti.

Gerçekten o sıralarda Bağdat kalesindeki Sünniler çok zor durumdaydı. Sonunda kış şartları ve zahire sıkıntısı yüzünden dokuz aydır devam etmekte olan kuşatma kaldırıldı.

Hafız Ahmed Paşa'nın yerine getirilen Koca Halil Paşa önce isyan halindeki Abaza olayını çözmek istiyordu. Ancak bu yaşlı vezir de her iki meselede başarılı olamamıştı. O sırada İranlılar Gürcistan'ın bazı kalelerini işgal etmişlerdi.

Sert icraatlarıyla bilinen yeni sadrazam Hüsrev Paşa başarılı bir harekâtla Abaza Paşa'yı yakalayarak İstanbul'a getirdi ve padişaha teslim etti. Ünlü Celâlilerden Canbulatoğlu'nun yanında yetişen Abaza Paşa, Sultan Murad tarafından affedilmiş, padişahın yakınlarında bulunmuş, kendine mahsus giyim kuşamıyla "Abaza Modası" tabirinin ortaya çıkmasına sebep olmuş, hatta bu yönüyle Sultan IV. Murad'ı etkilemiş biridir.

Hüsrev Paşa daha sonra Bağdat'ı işgalden kurtarıp geri almakla görevlendirildi. O sıralarda Kırım'da da bazı olumsuz gelişmeler yaşanmış, Giraylar arasında mücadeleler başlamıştı. Hüsrev Paşa kış şartları ve aşırı yağışlar yüzünden 42 gün kadar Bağdat'a yaklaşamadı. O da şehri kuşatmak yerine İran içlerine seferler düzenleyerek bazı kaleleri onarttı, Mihriban kalesi gibi bazı yerleri zapt edip Hemedan'a ve Dergezin'e kadar ilerlediyse de bu fetihler kalıcı olmadı. Bu yerler bir süre sonra İranlılar tarafından geri alındı.

Kışı Mardin'de geçirip ilkbaharda tekrar Bağdat'ı kuşatma niyetinde olan fakat merkezdeki rakiplerinin dedikoduları yüzünden Sadrazamlıktan azledilen Hüsrev Paşa'nın yerine ikinci defa Hafız Ahmed Paşa getirildi ve Bağdat'ı geri almakla görevlendirildi. Ancak »

» IV. Murad dönemine ait akçeler

Abaza Paşa gibi yeniçeri düşmanı olan birini mağlup eden Hüsrev Paşa'nın görevden alınması kapıkulu askerleri tarafından tepkiyle karşılandı ve asker ayaklandı. Sık sık ayak divanları yapıldı. İstanbul'da günlerce dükkânlar kapalı kaldı. Padişahın en yakınları bile öldürülmekten kurtulamadılar.

İsyancılar şehzadelerin hayatlarının garanti altına alınmasını istediler. Bu talep Sultan Murad tarafından tehdit gibi algılanmıştı. Nitekim Receb Paşa ile Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendi'nin onların hayatına kefil olmaları padişahın gözünden kaçmadı.

"Bre kâfir, abdest al"

Aslında olayların arkasında uzun süredir sadrazamlık beklentisi içinde olan Sadaret Kethüdası Topal Receb Paşa vardı. Saraya çağrılan Hafız Ahmed Paşa, IV. Murad'a rağmen isyancılar tarafından parçalanarak öldürülmekten kurtulamadı. Olayı bizzat seyreden padişah gözyaşlarını tutamamıştı. Yerine Topal Receb Paşa getirildi.

Ancak her şeyin farkında olan Sultan Murad, Hüsrev Paşa'yı öldürttükten sonra Receb Paşa'yı da ortadan kaldırmanın yollarını arıyordu. Onu bir gün saraya davet eden padişah, eteğini öpeceği sırada, "Gel berü Topal zorba başı" diyerek ayağa kaldırdı ve "Bre kâfir, abdest al" diye bağırdı. Veziriazamın, "Hâşâ padişahım, benim sizin rızanız dışında bir davranışım yoktur" diyerek yalvarmasına rağmen saray baltacılarına başını kestirdi ve cesedini Bâb-ı Hümayun önünde beklemekte olan sipah zorbası adamlarının önüne attırdı. Onlar da korkudan dağılıp uzaklaştılar.

BACALAR KOKLANSIN TÜTÜN AVI BAŞLASIN

1633 yılında Cibali semtinde çıkan yangının birkaç kola ayrılarak sur içi İstanbul'unun beşte birini yakması üzerine tütün kullanma yasağı getirildi. Dönemin etkili âlimlerinden Kadızade Mehmed Efendi'nin de teşvikiyle tütün içenlere karşı çok sert cezalar verildi. Bu vesile ile Sultan Murad'ın İstanbul'u zorba ve serserilerden temizlemek istediği de nakledilir. Ancak bu hususta aşırıya gitmesi, bacaları koklatıp tütün kokusu gelen ev sakinlerini bile öldürtmesi çağdaş gözlemciler tarafından eleştirilir. Bu sebeple binlerce kişinin katledildiği meselesinde çağdaş tarihçiler ittifak halindedir. İstanbul'da başka yasakları da başlatan IV. Murad, yangınlar bahanesiyle bozahane, kahvehane ve meyhanelerin yıkılmalarını emretti. Zira buralar aynı zamanda devlet meselelerinin konuşulduğu o zamana göre dedikodu mahalleri, günümüz anlayışına göre ise kamuoyu oluşturma yerleriydi.

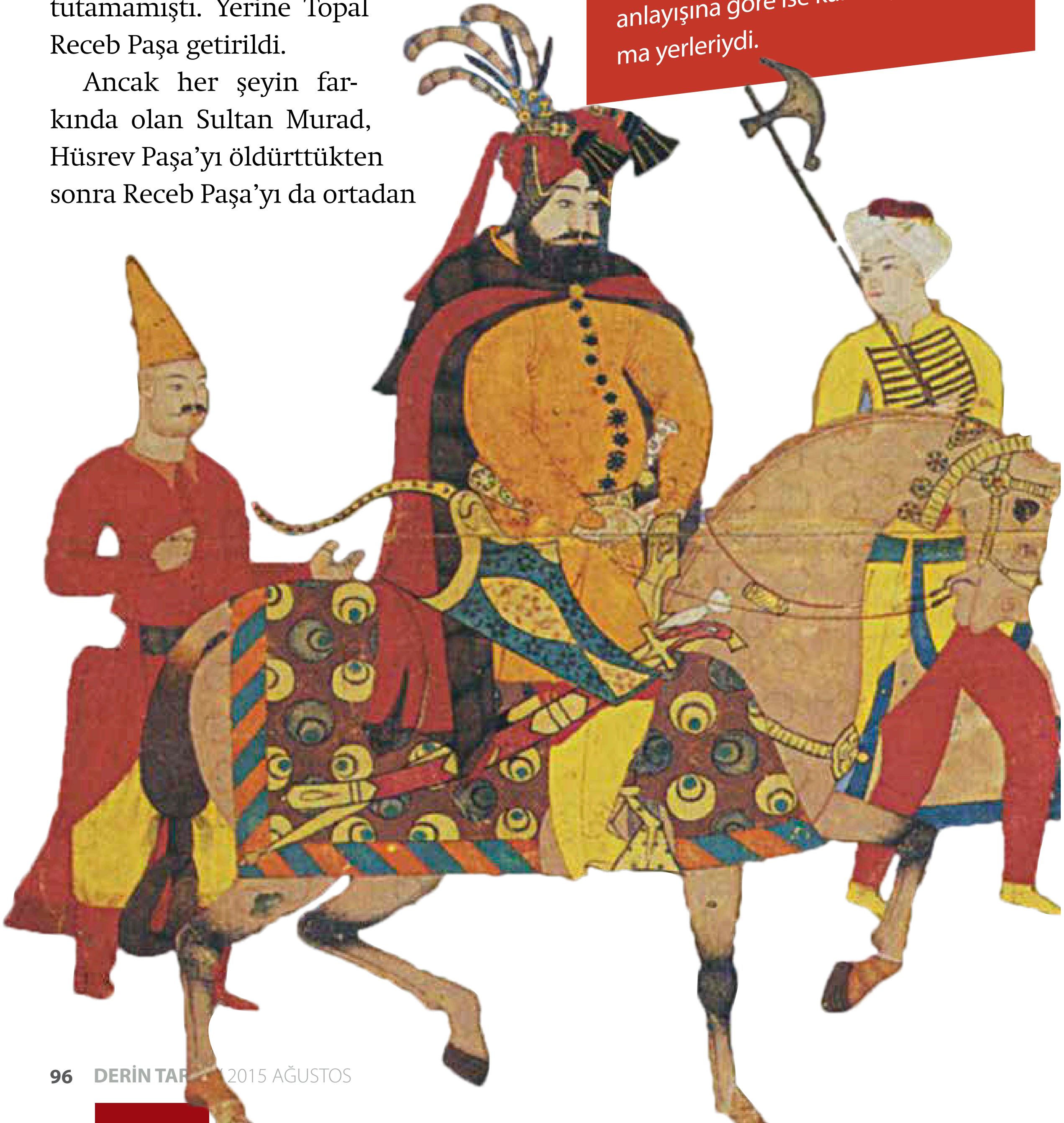

Sultan Murad'ın Receb Paşa'yı öldürtmesinin başlıca sebebi, şehzadelerin hayatlarına kefil olması ve bir süre önce ayak divanına çıkarken, "Padişahım, abdest alıp öyle dışarı çıkın" şeklindeki tehditkâr uyarısı idi. Hatta birazdan görüleceği üzere bir süre sonra yine şehzadelerin hayatına kefil olan Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendi de padişahın gazabından kurtulamayacaktır.

Sultan Murad, asilerin ve onlara destek veren elebaşlarının ortadan kaldırılmasından sonra devlet idaresini bizzat eline aldı. İşe annesi Kösem Sultan'ı devlet işlerinden uzaklaştırmakla başladı. Bu sindirme siyasetinde başlıca yardımcısı, yeni sadrazamı Tabanıyassı Mehmed Paşa'ydı.

Topkapı Sarayı'nın Marmara kıyısında bulunan Sinan Paşa Köşkü'nde yeniçeri ve asi liderlerinin de katıldığı meşveret toplantısında onlardan güvence aldı ve burada alınan kararları yazılı metin hale getirdi. Bu arada yıllardır hazine gelirlerinin önemli bir kısmına el koyan sipahi zorbalarını sindirdi. Yaptığı tebdil gezileriyle merkezdeki asi kalıntıları ile İstanbul halkını canından bezdiren ünlü kabadayıları temizledikten sonra taşradaki asileri de yakalatarak haklarından geldi.

Sultan Murad'ın şahsında klasik Osmanlı padişahı tipi tekrar canlanmıştı. Giyim kuşamıyla halk nazarında heybetli görünmeye özen gösteren padişah da bunun farkındaydı.

IV. Murad devrinin en önemli iki olayından ilki, bizzat katıldığı Revan, diğeri ise Bağdat seferleridir. Yıllardır Bağdat'ı işgal altında tutan Safeviler Gürcistan'a girmiş, hatta Van'a saldırıda bulunmuş; İpek Yolu üzerine bulunan Revan'ı işgal etmişlerdi.

Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Tabanıyassı Mehmed Paşa'yı önden gönderen Osmanlı padişahı, 1635 yılında çok gösterişli bir törenle İran seferine çıktı. Hedef, daha önce Osmanlı idaresine giren Revan'dı. Osmanlı Padişahı dört ay süren yolculuğu boyunca yasaklara uymayanları, halka zulmeden idarecileri cezalandırmayı sürdürdü.

Birkaç günlük kuşatma sonunda Revan, muhafızı Emirguneoğlu tarafından teslim edildi. Musikiye vakıf fakat işrete düşkün bu İranlıyı İstanbul'a gönderen Sultan Murad, kendisine bugün onun adıyla anılan ünlü Emirgan'ı tahsis etti. Osmanlı padişahını da işrete teşvik eden bu zat Sultan İbrahim zamanında öldürülmüştür.

Revan Fatihi İstanbul'da

Revan kalesini zorlanmadan alan ve burayı 12 bin askerle Murtaza Paşa'nın muhafazasına veren Sultan Murad Tebriz'e hareket etti. Daha önce Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın da girdiği bu şehirden sonraki hedefi, Safevilerin merkezi olan Erdebil'e, oradan Kazvin'e, hatta İsfahan'a gitmekti. Asıl amacı ise İran şahını savaşa zorlamaktı. Ancak kış mevsiminin yaklaşması ve rahatsızlığının artması üzerine tasavvurlarından vazgeçti. Büyük şenliklerle İstanbul'a girerken zırhlı tolgası üzerinde beyaz tülbent ve siyah sorguçla dikkati çekiyordu. Tebriz'den getirdiği musikişinasları Enderun'a almıştı.

Revan'ın fethi haberinin geldiği payitahtta günler süren şenlikler yapılmıştı. Ancak İstanbul Muhafızı Bayram Paşa'ya gelen gizli emirde Şehzade Bayezid ve Süleyman çelebilerin öldürülmeleri istenmekteydi. Vakit geçirmeden cellatlar tarafından katledilen 25 yaşlarındaki bu şehzadeler babaları I. Ahmed'in türbesine defnedildiler. Sultan Murad bir süre sonra da diğer kardeşi Kasım Çelebi'yi öldürttü.

Bunların nedeni, daha önce sadrazam ve şeyhülislam tarafından hayatlarına kefil olunması ve IV. Murad'ın tahttan indirilmesi hakkında çıkan söylentilerdi. Bu hadiselerin yürekleri dağladığı, halkı gözyaşlarına boğduğu, Avrupa'da bile yankılandığı, hatta aynı asırda yaşamış ünlü Fransız trajedi yazarı Jean Racine tarafından *Bajazet* adıyla beş perdelik manzum bir piyes kaleme alındığı bilinir. Şimdi Sultan Murad'ın hayatta tek kardeşi kalmıştı: İbrahim.

Revan kalesi Osmanlıların elinde uzun süre kalmadı. Padişahının İstanbul'a dönmesinden birkaç ay sonra tekrar Safevilerin eline geçti. Ağır kış şartları yüzünden geri alma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu geçici fethin anısına Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda ünlü Revan Köşkü yaptırılmıştır.

1624 yılından beri Safevi işgalinde bulunan Bağdat, daha önce Hafız Ahmed ve Hüsrev paşalar tarafından

»

» Bağdat'ın aynası Topkapı Sarayı'nda
Safevi işgalinden bir türlü kurtulamayan Bağdat şehri, Sultan IV. Murad'ın fetih şerefine mazhar olacaktı. 40 gün süren kuşatma sonrasında şehrin kapıları Osmanlı'ya açıldı. 1639'da İstanbul'a dönen Sultan Murad, bu zaferin anısına Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusuna Bağdat Köşkü'nü yaptırmıştır.

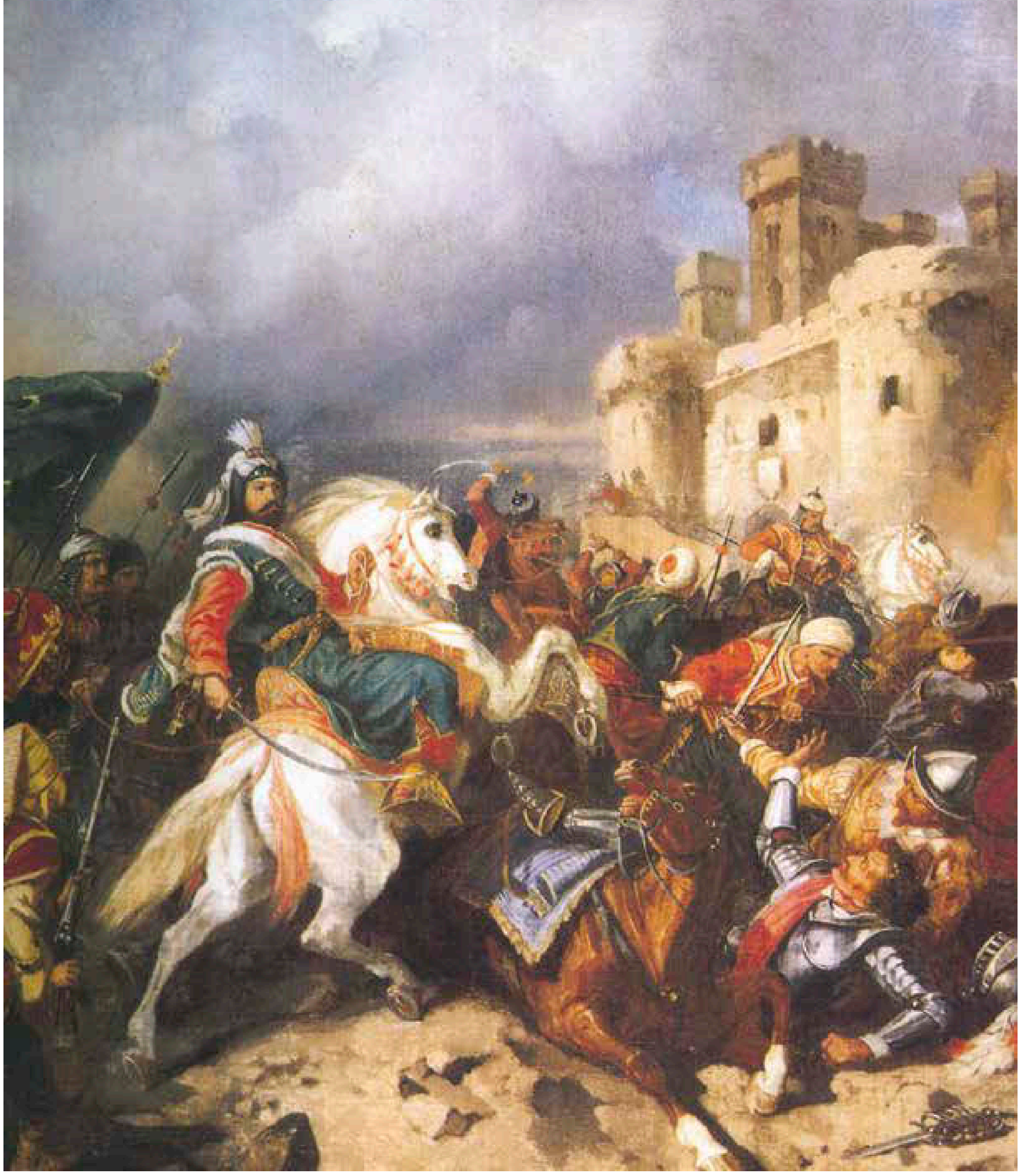

» IV. Murad yalın kılıç savaşırken
Şark Sultanı IV. Murad ok ve yay, cirit ve mızrak kullanmadaki maharetinin karşılığını savaş meydanlarında alacaktı muhakkak. Bağdat kuşatması esnasında siperlere giderek askeri teşvik ettiği, yaralılarla yakından ilgilendiği biliniyor. IV. Murad'ın Bağdat kuşatmasını tasvir eden bir tablo.

Oktay Mert, *Osmanlı Padişahları Albümü*, Nakkaş Yapım ve Prodüksiyon, İstanbul, 2007.

geri alınamamıştı. İç ve dış meseleleri önemli ölçüde halleden IV. Murad bizzat sefere çıkmaya karar verdi. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan ve tedbirler alındıktan sonra çok görkemli bir tören ve gösterişli bir kıyafetle hareket etti. O sırada Sultan Murad dönemin ünlü şairi Nef'î tarafından;

Nice benzer sana tarz-ı pâdişâh-ı selef
Bir midir pervâz-ı Anka ile pervâz-ı cerad

mısralarıyla tavsif eder. Yol boyunca sürek avları yapan ve zanlı gördüklerini cezalandıran Sultan Murad âlim, mutasavvıf demeden şüpheli gördüğü herkesi ölüm cezasına çarptırdı.

Bunlar arasında Konya'da Mevlana soyundan gelen Şeyh Bekir Çelebi'yi İstanbul'a gönderdi. Halep'e gelindiğinde afyon kullandığını öğrendiği Hekimbaşı Emir Çelebi'ye aşırı dozda afyon yutturarak ölümüne sebep oldu. Cülab mevkiinde Sadrazam Bayram Paşa vefat edince yerine Tayyar Mehmed Paşa'yı getirdi.

Sultan Murad'ın Bayram Paşa'nın ölümüne ağladığı ve bu sırada "kadirşinas bir vezirden ayrıldım" dediği rivayet edilir.

Makyavel'i okumuş muydu?

Yola devam eden Osmanlı padişahı Bağdat'ı kuşattı. 40 gün kadar süren zorlu kuşatma sonunda şehir teslim alındı. Sultan Murad'ın kuşatmayı otağından izlediği, siperlere giderek askeri teşvik ettiği, yaralılarla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Fetih sonrasında başta Hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam ile Kadirî tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylani'nin türbelerini ziyaret eden IV. Murad Bağdat'ta geniş çaplı onarımlar başlattı.

İki ay kadar orada kaldıktan sonra İstanbul'a hareket etti ve 8 Ağustos 1639 tarihinde şehre girdi. Bu önemli olay anısına Sultan, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusuna Bağdat Köşkü'nü yaptırmıştır. Bağdat'ta bırakılan Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa İranlılarla ünlü Kasrışirin Antlaşması'nı yapmış ve bu antlaşma küçük bazı değişikliklerle günümüze kadar yürürlükte kalmıştır.

Sultan Murad'ın vefatı öncesinde Venedik ile Devlet-i Aliyye'nin arası bozulmuştu ve Osmanlı padişahı bir deniz seferi hazırlığı içindeydi. O sıralarda birkaç yıldır ciddi anlamda rahatsız olan IV. Murad henüz 28 yaşındaydı. Uzun süredir şiddetli ağrılar veren bir eklem rahatsızlığı olan gut/nikris hastalığından da mustaripti. Bir süredir bıraktığı içkiye nedimi Mustafa Paşa ve diğer sohbet arkadaşlarının teşvikiyle tekrar başlaması üzerine yatağa düşen Sultan Murad iki hafta sonra, 8-9 Şubat 1640 tarihinde kardeşi Kasım Çelebi'yi öldürttüğü odada son nefesini verdi.

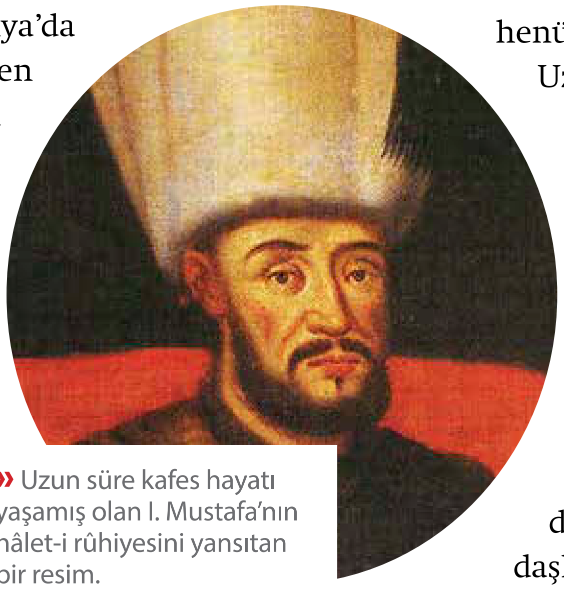

» Uzun süre kafes hayatı yaşamış olan I. Mustafa'nın hâlet-i rûhiyesini yansıtan bir resim.

Ölümünden önce hayatta olan tek kardeşi Osmanlı hanedanının yegâne varisi olan Şehzade İbrahim'i de öldürterek saltanatı musahibi Mustafa Paşa'ya bırakmak istediğinden söz edilir. Ancak İbrahim'in hayatını annesi Kösem Mahpeyker Sultan büyük bir maharetle korumuş, böylece hanedanın bekasını sağlamıştır. Ölümü Batı dünyasında sevinçle karşılanan Sultan Murad'ın devleti siyasî, askerî ve ekonomik bakımlardan düzlüğe çıkardığı meselesinde tarihçiler müttefiktir.

Sultan IV. Murad Çamlıca'da cami yaptırmış, birçok cami ve mescidi tamir ettirmiş, İstanbul surlarını, Boğaz'daki kaleleri ve Batı Karadeniz kıyılarındaki hisarları güçlendirmiş; asıl önemlisi aşırı yağışlar sonucu tahrip olan Mescid-i Haram'ı ve Kâbe'yi adeta yeniden inşa ettirmiştir.

17. asrın en büyük padişahlarından kabul edilen IV. Murad çabuk hiddetlenmesi, çok sert ve acımasız olması gibi özellikleri yüzünden Batılı müellifler tarafından "Osmanlı'nın Neron'u", yerli tarihçiler tarafından ise "Zamanın İskender'i ve Şarkın Sultanı" olarak nitelenir.

Yine Batılılar tarafından ünlü İtalyan siyaset bilimci Makyavel'i okuduğu da rivayet edilir. İstişareye pek önem vermemiş, devleti adeta tek başına yönetmiştir. Revan ve Bağdat kuşatmaları esnasında örnekleri görüldüğü üzere askerle yakından ilgilendiği, yaralılara iltifatlarda bulunduğu ve halkın şikâyetlerini dinlediği, sorumluları cezalandırdığı bilinir.

Uzun boylu, geniş omuzlu, düzgün vücutlu, yuvarlak yüzlü, sakallı, heybetli, tehdit eder bakışlı, ela gözlüydü. Çağdaş tarihçilerden Peçuylu (Peçevi) İbrahim İslam tarihinde onun kadar kan döken ve korkusuz bir hükümdar bulunmadığını yazar (*Târih*, II, 399).

Vücutça da güçlü kuvvetli biri olduğunda bütün tarihçiler hemfikirdir. Ok atmadaki ve yay çekmedeki mahareti ile cirit atma ve mızrak kullanmadaki ustalığı dillere destandır. Musahipleri arasında yine kendisi gibi kuvvetli biri olan Deli Hüseyin Paşa, ünlü gezgin Evliya Çelebi, icraatlarının destekçilerinden olup Batılılar tarafından Türklerin Monteskiyö'sü olarak nitelenen Koçi Bey dikkati çeker.

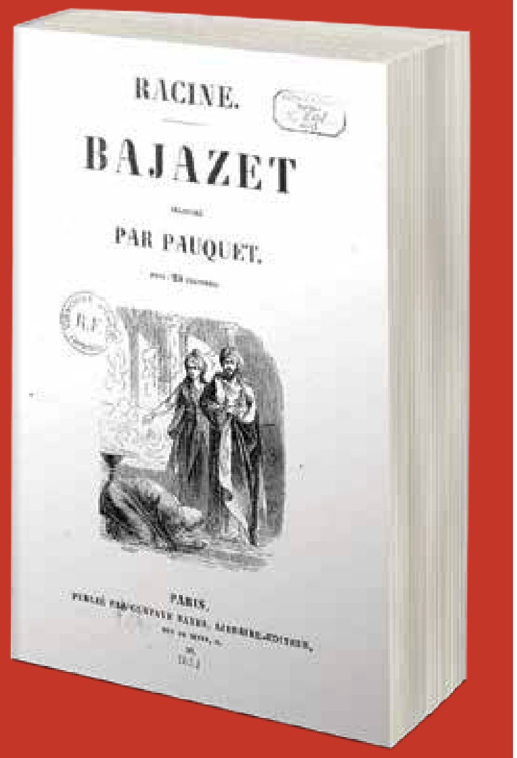

» Avrupa'nın dilinde
Şehzade Bayezid, Süleyman ve Kasım Çelebilerin katledilmeleri Avrupa'da dahi yankı bulmuş, Fransız trajedi yazarı Jean Racine'nin *Bajazet* adlı piyesine konu olmuştur.

Şiir ve musiki ile de ilgilenen IV. Murad'ın günümüzde de sevilerek dinlenen "Uyan ey gözlerim gafletten uyan" sözleriyle başlayan ilahinin de sahibi olduğu nakledilir. Asiler tarafından öldürülen musahibi Musa Çelebi için söylediği;

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi eğlendi
Yoksa yolda yol mu şaştı
Musa'm eğlendi eğlendi

dörtlüğü meşhurdur.

Kültürel anlamda önemli gelişmelerin yaşandığı iktidarı döneminde Hezarfen Ahmed ile Lagari Hasan çelebiler ilk başarılı uçuş denemeleri yapan kişilerdir. Klasik dönem Osmanlı tarihinin en güçlü hiciv şairi olan Erzurumlu Nef'î ile en güçlü nesir yazarlarından Veysî de bu padişah döneminde yaşamıştı.

IV. Murad'ın iktidar yıllarına damgasını vuran en önemli özelliklerinden biri, sert mizaçlı oluşudur. Özellikle tütün yasağı ve sonrasındaki dönemde verdiği sert cezalar hususunda kimse padişaha söz söyleyemez olmuştu. Yaptığı sıkı denetimlerle kendisi hakkında konuşanlara da çok şiddetli cezalar vermişti. Revan seferi öncesinde İzmit'e ve İznik üzerinden Bursa'ya hareket eden, halktan gelen şikâyetler üzerine İznik kadısını öldürtmekten çekinmeyen Sultan Murad'ın Bursa'da ecdadından Timur'a mağlup olan ve onun tarafından esir alınan Yıldırım Bayezid'in sandukasını tekmeledikten sonra, "Burada bir hükümdar gibi hangi hakla yatıyorsun? Osmanlı'nın şerefini zedeledin. Tatarlara esir oldun" dediği nakledilir.

İznik kadısının katlinin getirdiği dedikodular ve Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendi'nin Kösem Mahpeyker Sultan'a sunduğu bir tezkire ile bu olayı zımnen kınaması, Valide Sultanın da cülûs söylentileri olduğunu düşünerek oğlunu acele İstanbul'a çağırması üzerine padişah payitahta döndü. Şeyhülislamı önce Kıbrıs'a sürgüne gönderme kararı alan Sultan Murad, ardından siyaseten öldürterek Osmanlı tarihinde bir ilki gerçekleştirdi. Zira geleneksel uygulamada ilmiye mensuplarına verilebilecek en ağır ceza sürgündü.

Revan seferi arifesinde öldürülen iki önemli şahsiyetten biri tekrar ayaklanacağı dedikoduları ile yeniden gündeme gelen ünlü asi Abaza Paşa, diğeri ise ünlü divan şairi Nef'î idi. Çok sert hicivleri ile vezirleri hatta padişahı bile eleştirmekten çekinmeyen Nef'î Bayram Paşa tarafından katlettirilmiştir.

Abdülkadir Özcan
Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

PROF. DR.
MEHMET
SARAY

"ÇİN'İN İSLAM NEFRETİ ANLATILACAK GİBİ DEĞİL!"

Çin yönetiminin BM'nin İnsan Hakları Beyannamesi'ni kabul etmiş bir ülke olmasına rağmen acımasız katliamlara imza atması en basit tabirle hukuksuzluktur.

KONUŞAN: **RABİA ALBAYRAK**

Türklerin en eski anayurtlarından Doğu Türkistan'ın parlak geçmişine karşılık bugün yaşadığı dramın perde arkasını merak ediyor musunuz? Çin'in uluslararası hukuku ve insan haklarını göz göre göre çiğneyerek icra ettiği mezalimi Türk tarihi araştırmalarının pirlerinden Prof. Dr. Mehmet Saray ile konuştuk.

Doğu Türkistan'ın fizikî şartlarından açalım bahsi. Soydaşlarımız hangi bölgede, nasıl şartlarda yaşıyor ve ne kadarlık bir nüfusları var?

Türkistan'ın yüzölçümü 5.340.066 kilometrekare, bunun 1.823.418 kilometrekaresi Doğu Türkistan topraklarını teşkil ediyor. Bir tarafta uçsuz bucaksız çöller uzanırken diğer tarafta yer alan gayet verimli ve ağaçlık araziler insanı hayrette bırakıyor. Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Altay dağları, güneyinde Karakurum çölü ile Altun ve Pamir dağları yükselir. Çin yönetiminin asimilasyon politikalarından ötürü nüfusla ilgili elimizdeki resmî rakamlar gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar, Tacikler, Moğollar, Dunganlar (Çinli Müslümanlar) ve Çinli nüfusun oluşturduğu etnik kökenler içinde Türklerin nüfusu toplamda 28 milyonu bulmaktadır.

Geçmişte Çinlilerin Türk nüfusunu azınlıkta bırakmaya yönelik uygulamalarından örnek verebilir misiniz?

1758'de Doğu Türkistan'ı işgal eden Çinliler 500 bin, 1877'deki işgalden sonra 600 bin Müslüman Türkü öldürdüler. Komünist Çin işgaline dayanamayan 70 bin Türk de Batı Türkistan'a göç etmek zorunda kaldı. 1940'ların sonu ile 1950'li yılların başında ise 600 bin Türk katledilerek öldürüldü. Yine bu dönem zulümlere dayanamayan yaklaşık 750 bin kardeşimiz de Türkiye, Suudi Arabistan ve diğer ülkelere göç etti.

Şimdi de durum pek farklı değil. Uygurların gördüğü zulüm mesela?

Türk tarihinin ve Türklerin şerefle yâd etmesi gereken kardeş kavimlerden biri Uygurlardır. *Kutadgu Bilig*'de, *Divân-ü Lügati't-Türk*'de adları sıkça geçer. Uygurların icat ettiği harflerden ve matbaadan bahsedilir. Yalnız bizim tarihimizde değil, dünya kültür tarihinde de bir hayli önemi olan bir topluma bugünlerde reva görülen bu çirkin muameleler, açıkça söylemeliyim ki, insanı tiksindiriyor.

Çinliler kendi insanlarını köle gibi çalıştırdılar. Bu sömürü faaliyetinden Çin idaresindeki Doğu Türkistan halkı ve 1960'da işgal ettikleri Tibet vatandaşları da nasibini aldı. Kuzey tarafındaki Moğolistan'ın da yarısı düne kadar Çin kontrolündeydi. Bu ülkelerin tamamında Çin'in yapmadığı zulüm kalmamıştır.

Biz rahmetli İsa Yusuf Alptekin ile Tibet'in ruhani lideri Dalay Lama'yı davet etmiştik. Kendisiyle oturup dertleştik. Hiç unutmam, bize, "Doğu Türkistan'da ve Tibet'te de dağların, ovaların, nehirlerin adlarını değiştiriyorlar. Türkçe ve Tibetçe isimlerin yerine Çince isimler veriliyor. 50-60, bilemediniz bir asır sonra ülkelerimiz sanki Çin ülkesiymiş gibi görünecek. Gelin birlikte hareket edelim dostlar" dedi. Suudi Arabistan'daki dostlarımız izin vermediğinden biz onun bu teklifine evet diyemedik. Bu benim içimde ukde olarak kalmış bir üzüntüdür.

Çin'e hâlâ komünist sistem hâkim. Köle gibi çalıştırdıkları insanların sırtından muazzam bir kalkınma adımı attılar. Rus dostlarımızın yardımıyla nükleer güce sahip oldular. Bugün Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi'nde beş daimi üyeden biri Çin! İngiltere, Fransa, Amerika, Rusya ve Çin istemediği müddetçe bu yapı doğru dürüst karar alamıyor. Çin yönetiminin BM'nin İnsan Hakları Beyannamesi'ni kabul etmiş bir ülke olmasına rağmen acımasız katliamlara imza atması »

> “Çinliler kendilerini ‘merkezdeki çiçek’ diye tasvir ederlerken komşu ülkeleri ‘yabanî otlar’ olarak görürler. Onlara göre kendileri dışında kalan topluluklar barbardır.”

en basit tabirle hukuksuzluktur.

Çinliler hariç herkes barbar

Bu durumda yaptırımı olduğu halde uluslararası hukuk kurallarını çiğniyorlar, değil mi?

Evet, zaten işin püf noktası orada karşımıza çıkıyor. Bugünkü Çin yönetimi resmen artık hodri meydan demiş oldu! Ne hukuk ne insanlık tanıyor. Gücü yettiği kadar sınırları zorluyor. Rusya ve Amerika’nın nükleer gücü olmasa Çinliler dünyayı yok etmek isterler çünkü öyle bir kafa yapısındalar. Bu arada Çin Anayasası’nı da es geçmeyelim. Çin hükümeti, Çinliler dışında kalan etnik kökenli vatandaşlara (Tibetli, Moğol, Türk vb.) eşit davranacağını anayasasında taahhüt etmiştir. Yaptıkları kıyımlarla kendi anayasalarını çiğniyorlar.

Neden bu katliamları reva görüyorlar peki?

Çin’in Doğu Türkistan siyasetini anlatabilmek veya anlayabilmek için öncelikle bu ülkenin dünyaya bakış açısını ortaya koymak gerekiyor. İlk devirlerinden itibaren Çin tarihine bakalım: “Şi” adı verilen Çinli tarihçilerin yazdıkları yıllıklar ve hatıralar asırlarca Çin hükümdarlarına öğretilmesi gereken ve nesilden nesile aktarılması için uğraş verilen kutsal bir bilgi kaynağı olmuştur. Çinli tarihçiler ülkelerini ‘Doğu Dünyası’nın güneşi addediyorlar. Bahsettikleri sınırlar aşağı yukarı bütün Asya’yı kapsıyor. Kendilerini ‘ortadaki-merkezdeki çiçek’ diye tasvir ederlerken komşu ülkeleri de ‘yabanî otlar’ olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Çinliler dışında kalan toplulukları da barbar olarak nitelemişlerdir.

Hocam, bu Avrupa merkezci tarih anlayışına benziyor. O bakış açısının Çin uyarlaması gibi…

Bir nevi öyledir. Gerçi zamanla Çin-

HEM MEDENİYET HEM TİCARET

Türk boyları içinde kendilerini en çok ticarete ve ekonomik kalkınmaya veren Uygurlar olmuştur. Aynı zamanda yerleşik hayata geçen ilk Türk boylarından biridir. Kaşgar, Hoten, Turfan ve Yarkent gibi şehirlerin yanına Kara-Hoço, Karabalsagun, Beşbalık, Karaşar, Kulca, Urumçi, Aksu ve Çerçen gibi şehirler kurmuşlardır. Muntazam yollarla birbirine bağlanan bu şehirler kısa zamanda birer sanat, ticaret, sanayi ve kültür merkezleri haline gelmiştir. Zira kendini ticarete veren Uygurlar kısa zamanda zenginleşmiş, bu zenginlik onları kültürel faaliyete sevk etmiştir. Ülkede açtıkları sulama kanalları sayesinde ziraatta oldukça ileri giden Uygurlar, ihtiyaç duydukları bitkileri-meyveleri yetiştirmişler ve bunları pazarlarda satmışlardır. İleri düzeydeki sanayilerinin en önemli maddelerinden biri kâğıttır. Bu durum onları okuma-yazma alanında da ileri götürmüştür. Bu sayede matbaayı keşfeden Uygurlar, Gök-Türkler’den sonra kendi alfabelerini kullanan ikinci Türk topluluğu olmuşlardır. Kısaca, Aurel Stein ve Sven Hedin’in dediği gibi, bu yüksek medeniyetin sahibi Uygur Türklerinin bugünkü torunları ecdadı ile ne kadar iftihar etse azdır.

li tarihçiler ve halk dünyanın farkına vardı ve komşularının kimler olduğunu gördüler. Etraflarının Türk dünyası ile çevrili olduğunu fark ettiler. Çin tarihi ve tarihçiliği üzerine araştırma yaparken bu enteresan bilgileri tespit etmiştim. İşte bugünkü mezalimin sebeplerini burada aramalıyız.

Türk tarihçileri de Çin'i Türk tarihinin içinde görmeye başlasalar ne olacak? Ve bu düşüncelerle Çin'in belli bölgelerini işgal etseler… Böylesi bir politikayı dünya basını ya da siyasetçiler tabii mi karşılayacaklar zannediyorsunuz? Bu gibi gelişmeler tarih ilminden beklenen objektifliğe vurulan bir baltadan ibarettir. Dolayısıyla Çinli tarihçilerin, Çin'in kuzeybatısında yer alan ve Tarım havzası olarak adlandırılan Doğu Türkistan'ı Çin'in bir parçası olarak görmeleri her türlü mantığa, ilme ve gerçeklere aykırı bir düşünce şeklidir.

Tarihçilerin tutumu sömürgeci generallerin işine mi geldi yani?

Elbette. Çinli tarihçilerin bu tutumu, doğal olarak Çin devlet adamlarının siyasetlerine de aksetti ve hâlâ aksediyor. Çinli tarihçilerin desteklediği, yayılmacı generaller ile devlet adamlarının uyguladığı bu siyaset neticesinde hiçbir zaman Çin toprağı olmamış Doğu Türkistan, Çin'in arka bahçesi addedildiği için işgale uğramıştır. Çinliler milyonlarca Müslüman Türkün vatanını gasp ederek haklarını herkesin gözü önünde çiğneme hakkını nereden buluyorlar? Bu gasbın olağan karşılanması ve duyarlılığın yitirilmesi mümkün değildir.

» Yakup Bey

İnsanlığın kültür ve medeniyette, ilim ve teknolojide bu kadar ilerlediği devrimizde Çinli tarihçilerin, dolayısıyla Çinli yöneticilerin Doğu Türkistan Türk tarihine bakışlarında herhangi bir değişiklik olmadığını şu iki örnekte görüyoruz. Çinliler 1750-60'lı yıllarda ilk defa Doğu Türkistan'ı işgal ettiler. Arkasından da ikinci dönem geliyor. 1877-78 yıllarında Yakub Bey'in kurduğu devlet bu döneme örnektir. Hem Osmanlı Devleti tarafından hem de İngiliz Krallığı tarafından bağımsızlığı tanınmış bu devleti sen nasıl yok farz edersin? Ama Çinli geldi ve yine emniyeti bahane göstererek sömürü için işgale başladı.

Peki Doğu Türkistanlı kardeşlerimizin Müslüman olması bu dramda ne kadar etkili?

Yüzde yüz etkili. Bir kere komünizm din kabul etmez. Sovyet sisteminde de öyleydi Çin'de de öyle. Zaten Çinlilerin İslama karşı öyle bir nefreti var ki anlatılacak gibi değil. İbadet eden insanların işleri yarım kalıyor gibi bahanelerle kendilerini savunuyorlar. Ne münasebet? Kalmaz! Kardeşlerimiz gerekirse gece de çalışıp işlerini bitirirler. Zaten buna mecburlar, çünkü başlarında silahlı adam duruyor.

Osmanlı Devleti, Yakup Bey önderliğinde kurulan Doğu Türkistan devletine sıkıntılarında yardımcı oldu mu?

Batı Türkistan'da Rus işgali varken kardeşlerimiz Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdi. Fakat Osmanlı arzu ettiği yardımı yapamamıştı. Bu konuyu doçentlik tezimde bütün belgeleriyle kaleme aldım. Yalnız Yakub-Bey döneminde birtakım yardımlar yapılmıştır. Doğu Türkistan'dan »

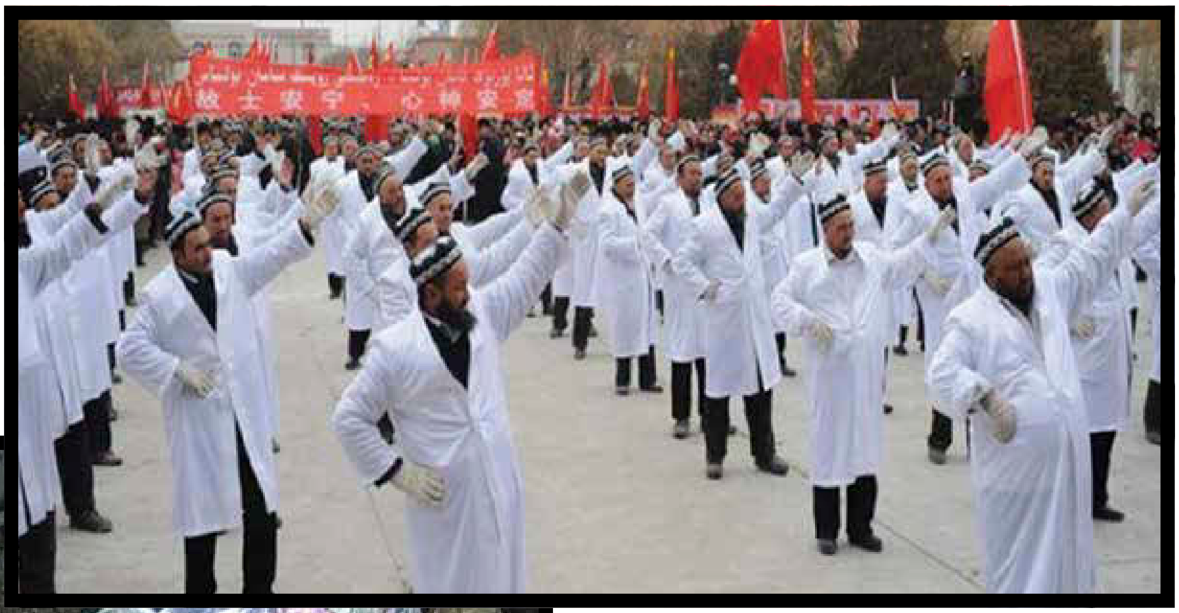

» **Çin: zulmün adresi**
Genç-yaşlı, kadın-erkek demeden mezalim uygulayan komünist rejim Uygurlara nefes aldırmıyor. Urumçili imamlar bir meydanda toplanarak zorla dans ettiriliyor (yukarıda).

ISRAIL
STOP AU MASSACRE
DES OUÏGHOURS
EN CHINE
HALTE

» İnsanlık henüz ölmedi!
Çin hükümetinin Müslümanlara uyguladığı zorba politika Türkiye'de ve Avrupa'da protesto edildi. Kamuoyu vicdanı Doğu Türkistan'ın hakkını sokak gösterilerinde arıyor.

gönderilen subaylar Osmanlılar tarafından eğitildi ve kardeşlerimize toplar, tüfekler yollandı. Bu yıllar Abdülaziz döneminde başlar ve II. Abdülhamid dönemini kapsar.

Bu talebi karşılıksız bırakmadılar, öyle değil mi?

Yakub Bey kötü gününde yardımına koşan Osmanlı Devleti'ne biat etti ve para bastırdı. Doğu Türkistan'ın, Halifenin bir mensubu olarak imparatorluğun bir parçası olduğunu dile getirdi. Halife namına hutbeler okutuldu.

Batı'nın sömürgeci zihniyeti bizim idaremiz altındaki İslam ülkelerinde petrolün varlığını keşfedince bu coğrafyadaki insanları birbirlerine karşı kışkırttılar. Ruslara da el altından Balkanları bırakacaklarını taahhüt ettiler. Bu yüzden 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşadık. Osmanlı'nın savaşla boğuştuğu döneme denk gelen Çin işgalinde maalesef Yakub Bey'in ve oradaki kardeşlerimizin kahramanca direnişine yardımcı olamadık.

İşgalden sonra Yakub Bey'in evlatlarından biri gelip II. Abdülhamid'e, "Biz sizlere biat etmiştik. Orada sizlerin bir parçası biliniriz. Niçin Doğu Türkistan'a sahip çıkmıyorsunuz?" dedi. Osmanlılar 93 Harbi'nde çok ağır bir mağlubiyet aldıklarından orada bulunamamışlardır. Bu çok acı bir dramdır.

Diren Doğu Türkistan!

Peki, bölgenin doğal kaynakları da bu işgallerde etkin olabilir mi? Ekonomik çıkarlar söz konusu mudur?

Tabii, yüzde yüz bu da etkili. Ama daha çok emniyet meselesi ağır basıyor. Çin'in emperyal bir ülke haline geldiğini unutuyoruz. Tekrar ediyorum: Uygurlar ve Karahanlılar döneminde yalnız Türklerin değil, insanlık tarihinin de kültür ve medeniyetine büyük katkıları olmuş bulunan Doğu Türkistan Türklerine ve ülkelerine bu zulümlerin devam etmesi bizi çok üzüyor. Çinlilerin süreç içinde değişmeyen zihniyeti dikkat çekmek istediğim önemli bir husustur.

Bütün bu işgallere rağmen soydaşlarımız direnmekten vazgeçmediler. 1911'de istiklallerini yeniden aldılar. Bağımsızlıkları bir müddet devam etse de Çin yeniden baskın çıktı. Fakat en son 1933 yılında pırıl pırıl bir devlet kurdular: Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti. Bütün dünyanın bu genç devleti tanımaya başladığı esnada Çinliler gelip tekrar kardeşlerimizin devletini yıkmaya kalktılar. Tabii burada bilhassa Rusların (Sovyetlerin), komünizmi Çin'e yerleştirmek için planlar yaptıklarını ve bu kurgu çerçevesinde onlara yardım ettiklerini hatırlatalım.

KARDEŞ COĞRAFYADA NAKŞÎLİĞİN İZLERİ

Nakşibendi tarikatının ilk şeyhi olarak bilinen Hoca Bahaüddin Nakşibendi, 1318 yılında Buhara yakınlarında Kasr-ı Arifan köyünde doğmuştur. 18 yaşından sonra tasavvuf üzerinde çalışmalar yapmış ve Halil Ata'nın Semerkand hükümdarı olduğu devirlerde 10 yıla yakın onun yanında kalmıştır. Nakşibendiliğin bir kolu olan Ahrariye, onun talebeleri ve müridleri tarafından 16. yüzyılda Doğu Türkistan'da yayılmıştır. Hoca Bahaüddin Nakşibendî, İslamiyeti Doğu Türkistanlılara daha çok sevdiren büyük bir din âlimi olarak tarihe geçmiştir.

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduğunda Türkiye'deki iktidar ve basın nasıl bir tepki verdi? Türkiye'deki siyasi kadrolar da Türk milletinden hareketle yeni bir devlet kurduklarından soydaşlarımızı epey gündeme getirip onlara destek vermiş olmalılar.

O dönem basınımızda Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulması haberleri doğrusu pek yer almadı. Gazete taramalarını da yaptırmıştım ve itiraf edeyim ki böyle haberlere rastlamadım. Çünkü kendi coğrafyamızda bir taraftan İngilizler Irak'ı kontrol etmek için ve oradaki birtakım unsurları kullanarak Doğu ve Güneydoğu'da isyanlar çıkartmaya çalışırken diğer

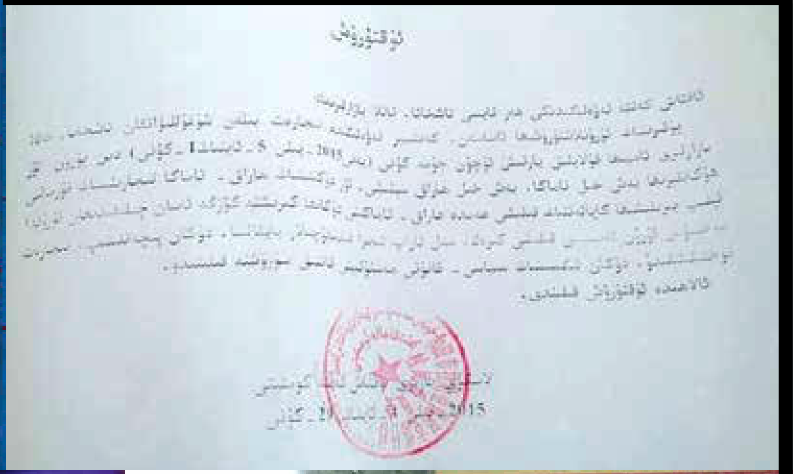

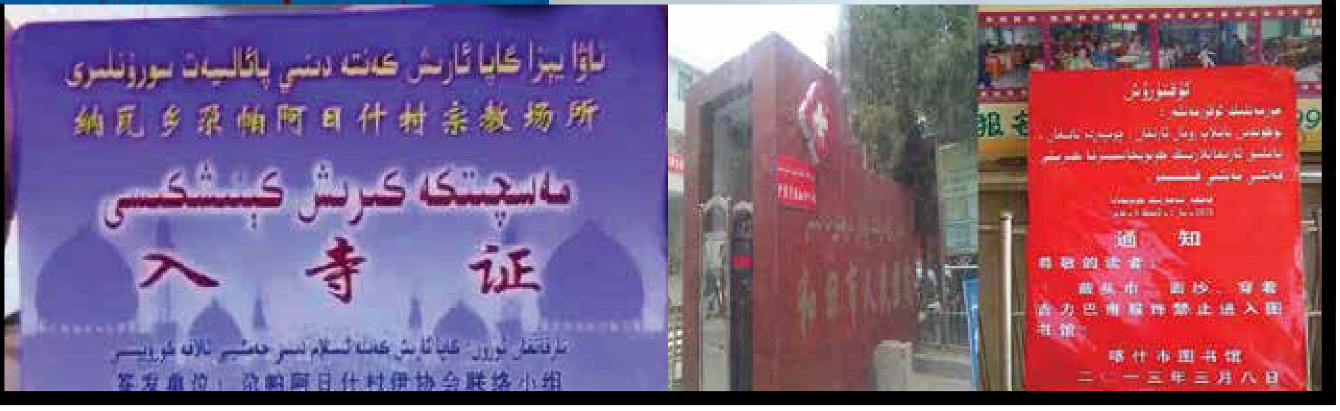

» Yasaklar diyarı
İş yerlerinde alkol ve tütün bulundurma şartını gösteren belge (üstte). Cami kartıyla sadece mahalledeki ibadethaneyi kullanabiliyorsunuz. Hastane ve kütüphanelere başörtülü / sakallı girilmesi ise yasak (yanda).

taraftan da Fransız dostlarımız Hatay sebebiyle epey başımızı ağrıttılar. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde birden bu tehlikeler ortaya çıkıyor.

Atatürk o dönemde Balkan ve Sadabat Paktlarını kurdurarak Türkiye'nin etrafında bir emniyet çemberi kurmaya çalışsa da 2. Dünya Harbi'ni çıkaranlar bu paktları pek dikkate almadılar. Bir tarafta Stalin, diğer tarafta Mussolini ve Hitler vardı. Üç diktatör sahnede ve dünyada şiddet tırmanıyordu. Bu gibi sebeplerle maalesef dikkatimizi Türk dünyasına veremedik.

Çinliler Uygur Türklerinin kullandıkları Arap alfabesinde de bir değişiklik yaptılar. Bu da asimilasyonun bir parçası mıydı?

Muhakkak ki bir parçası. Kendi alfabesinin, kendi dilinin kullanılması için Çinliler devamlı zorbaca bir sistem uygulamaya çalışıyorlar. Bizim hatamız 2. Dünya Savaşı döneminde kendimizi korumak için aktif bir siyaset izlememememiz. İsmet Paşa temkinli bir adam… Aman memleketi harbe sokmayayım; aman yeni bir acı olmasın diye sessiz kaldı. Oradan gelen insanlara bile yeterince yardım edemedik.

Ancak harpten sonra İsa Yusuf Alptekin Bey ve onu takip eden pek çok dostumuza yardımlarımız oldu. Hepsi nur içinde yatsınlar. Adnan Menderes onlara 1950'lerde Türkiye'ye yerleşme hakkı verdi. Bugünkü kardeşlerimiz o dönemde gelip oturmaya devam edenlerdir.

Burada üzüldüğüm bir husus var: Doğu Türkistan camiası ile Türkiye'de yaşayan kardeşlerimiz birlik halinde hareket etmiyorlar. Benim bütün ricalarıma ve yalvarmalarıma rağmen. En son rahmetli İsa Yusuf Bey'in vefat yıldönümünde bu konu tekrar gözüme çarptı ve açıkçası çok üzüldüm.

Türkler paramparça

Neden birleşemiyorlar sizce?

Benim Türk dünyasına 40 yılım gitti. Türkiye'mden çok onlar için mücadele verdim. Yazdım. Çizdim. Şimdi bakın Suriye'deki Türkmenler paramparça. Bunlar bir arada olsalardı onları kimse ezemezdi. Ama maalesef birlik olamıyorlar. Balkan Türkleri de aynı şekilde… Kıbrıs'takiler de. Ne oluyor bize, bilemiyorum. Birbirimize sarılarak hem milli hem dini duygularla birlik içinde hareket etsek olmaz mı?

Benim en çok üzüldüğüm, bu alanda yeterince bilim adamı yetiştirememiz. Baskıya sevk edilen *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi* kitabımın ilk cildi çıkmıştı. İkinci cildi çıkacak. Bir iki hatıra da var ama yeterli mi? Daha fazla bilim adamı yetiştirip bu gibi konuları dünyaya duyurmamız lazım.

Son olarak gündemdeki zulme geri dönecek olursak, çözüm için bir yol haritası öneriniz var mı?

Hem Türkiye'mizin hem de medeniyet dünyasının yüzünü ağartmış bulunan Doğu Türkistanlı Türkler bu zulmü hak etmiyorlar. Çinliler rakam vermese de 25-40 milyon oldukları tahmin edilen kardeşlerimiz bu coğrafyanın öz evlatlarıdır.

Şu an orada bir dram yaşanıyor ve ilk kez Türkiye'den tepkiler yükseldi. Türkiye'nin dört bir bucağında kardeşlerimiz için hem mevlit okutuldu hem protestolar yapıldı. Kamuoyunun bu ilgisi nedeniyle sevinç duydum fakat gururlanamadım çünkü geç kaldık. İnşaallah gerisi gelir diyelim! ◘

Not: Mehmet Saray hocamızın *Başlangıçtan Günümüze Doğu Türkistan Türkleri Tarihi* kitabı önümüzdeki ay raflardaki yerini alacak.

TÜRK DOSTU AFGAN DA CUMHURİYET KOMİTACILIĞI KURBANI

İSMAİL AKBAL
ismailakbal@gmail.com

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına izin vermek aslında muhalefeti bir araya toplamak ve meclisin dışına itmek amaçlı bir stratejidir; oyundur deyiş yerindeyse. Nitekim Kasım 1924'te kurulan parti, Şeyh Said isyanı bahane edilerek Bakanlar Kurulu kararıyla Haziran 1925'te kapatılacak, böylece "Tek Adam"a karşı durabileceklerin tamamı siyasî alanın dışına itilecektir.

Bu süreçte ne hikmetse Rauf Orbay ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile yakın ilişki içinde olanların başına birşeyler gelir; birer birer hayatlarını kaybederler: 1925 Şubat'ındaki Deli Halid Paşa cinayeti sonrasında Mayıs ayında Peşaverli Abdurrahman Bey'in gece yarısı üç kişinin organize saldırısına uğrayıp öldürülmesi, bu cinayetle yakın zamanda işlenen Kasap Osman'ın karısının katli ve nihayet cinayetle Kasap Osman'ın ilişkilendirilip İstiklal Mahkemesi aracılığıyla idamı…

Bu ölüm zinciri tesadüf gibi görünse de düpedüz bir seri cinayettir ve komitacı usullerle işlenmiştir. Deli Halid Paşa'nın yaralandığı zaman

1912 ARALIK'ININ İLK GÜNLERİNDE, PEŞAVER'DE BALKAN SAVAŞLARINDA TÜRKLERE YARDIMA GİDECEK HİNT HİLAL-İ AHMER'İ İÇİN SEÇİMLER YAPILIR. ABDURRAHMAN NİHAD DA KÜÇÜK YAŞTAN BERİ HAYRAN OLDUĞU OSMANLI TOPRAKLARINA GİTMEK İÇİN YANIP TUTUŞMAKTADIR. ARADIĞI FIRSAT KARŞISINA ÇIKMIŞTIR SONUNDA!

cebinden Terakkiperver Fırka'nın programının çıktığı ve Rauf (Orbay) Bey'in partiye katılma teklifini kabul etmiş olduğu bilinir. Kasap Osman'ın asılmasının asıl nedeni de keza Rauf Bey'e yazdığı mektuptur.

Öncelikle Peşaverli Abdurrahman Nihad Bey kimdi ve Afganistan'dan gelip Türk ordusunda düşmana kafa tutan bu tutkulu asker, komitacıların bu denli tepkisini nasıl çekebilmişti?

Peşaver, Hint Müslümanlarının (Pakistanlıların) yaşadığı, kendi halinde, ekonomik seviyesi fazla yüksek olmayan bir şehirdi. Kabil Irmağı'nın içinden geçtiği ve "sınır kenti" anlamına gelen Peşaver, geçmişte İpekyolu'nun önemli duraklarından biriydi. Şehrin bir özelliği daha vardı: Halkın gönlünde bitmeyen Osmanlı sevdası. Bu sevgidir ki, Peşaver kadınlarının mücevherlerini, hatta alyanslarını yardım için Halifeye göndermelerini sağlamıştır.

Peşaverliler tarafından Osmanlı'nın hızla toprak kaybettiği Trablusgarp, Balkan ve 1. Dünya savaşları ile Millî Mücadele yıllarında maddi ve manevi ciddi yardımlar yapılmıştır. Özellikle Millî Mücadele döneminde gelen yardımlar silah temin etmemizde büyük pay sahibi olmuş, geç gelen paralar ise İş Bankası'nın kuruluşunda sermaye olarak kullanılmıştır.

Ancak kurtuluş mücadelemiz süresince Hint Müslümanlarının Osmanlı'ya destekleri para yardımından ibaret değildir; tıbbî yardımları da hatırlamakta fayda var. Hint Müslümanları sağlık hizmetleriyle özellikle Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı'nda ordunun içinde bizzat bulunmuşlardı.

İşte bu yardımların ulaştırılmasında büyük hizmetleri geçen biri tarihin hafızasına altın harflerle kazınmıştır: Abdurrahman Nihad Bey, nam-ı diğer Peşaverli Abdurrahman...

Uzun boylu, yakışıklı, cesur, aynı zamanda çok zeki ve bilgili bir genç olan Abdurrahman Bey'in doğum tarihi, ailesi ve çocukluk yılları hakkında net bir bilgiye sahip değiliz.

İkincil kaynaklarda karşımıza çıkan bilgilere bakılırsa 1912 Aralık'ının ilk günlerinde Peşaver'de Balkan Savaşlarında Türklere yardım için gidecek Dr. Muhtar Ahmed Ensari'nin (Avrasi) başkanlığındaki Hint Hilal-i Ahmer'i (Kızılay) için seçimler yapılmaktadır. Abdurrahman Nihad da küçük yaştan beri hayran olduğu Osmanlı topraklarına gitmek için yanıp tutuşmaktadır. Aradığı fırsat karşısına çıkmıştır sonunda!

Bu arada yolculuktaki bireysel masraflar katılanlara aittir; heyet tamamen gönüllüdür anlayacağınız. Ama Abdurrahman'da para ne gezer! Babasından ister fakat oğlunun tahsilini yarıda bırakarak bu şekilde memleket dışına çıkmasına rıza göster- »

» Büyük dostluk başlıyor
Abdurrahman Bey (solda), Osmanlı İmparatorluğu'nun can çekiştiği günlerde maiyetinde çalıştığı Rauf (Orbay) Bey ile. Sultan Reşad, Emir Habibullah'a Afgan halkının yardımlarına teşekkür mahiyetinde göndermek istediği kıymetli hediyeleri ulaştırmak üzere Enver Paşa'yı görevlendirmiş, o da bu vazifeyi Rauf Bey'e vererek heyete Afgan dilini bildiği için Abdurrahman Bey'i dahil etmişti.

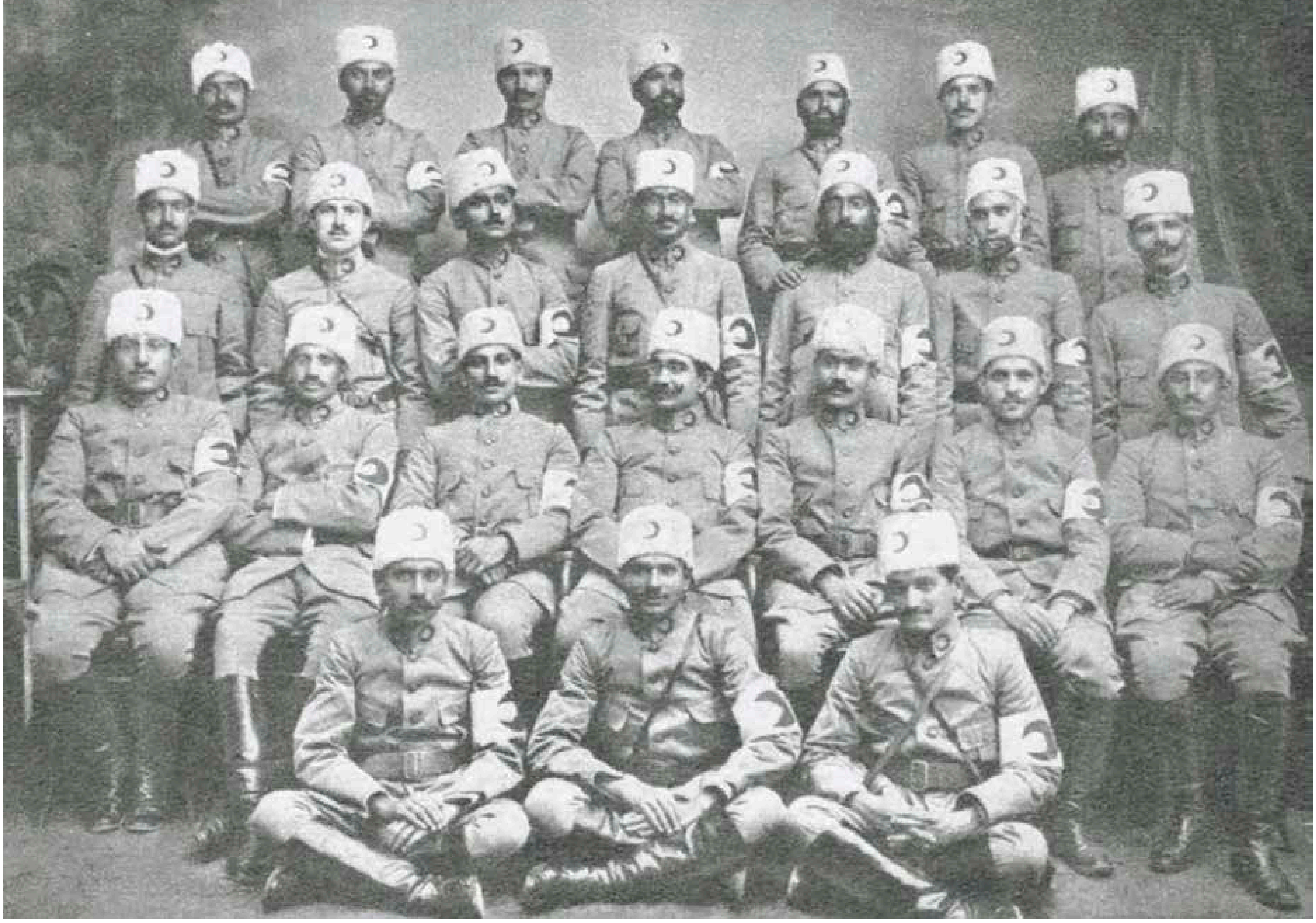

» Hilal-i Ahmer'in mağrur mensubu
Hint Müslümanlarının 1912'de Dr. Muhtar Ahmed Ensari başkanlığında Türkiye'ye gönderdikleri Hilal-i Ahmer (Kızılay) heyetini gösteren fotoğrafta Abdurrahman Bey de gururla yerini almış (3. sırada ayakta duranlar arasında soldan ikinci şahıs).

meyen babası metelik vermez. Bunun üzerine Abdurrahman ceketini satışa çıkarır. Arkadaşları ceketi birkaç defa satın alıp sonra tekrar kendisine iade ederek yol parasını temin ederler. Artık Abdurrahman'ın ceketi de vardır, parası da... Böylece önce İstanbul'a, oradan Rumeli'ye gider.

15 Aralık 1912'de, Balkan Savaşlarının en acı günlerinde Türklerin yardımına koşan Hint Hilal-i Ahmer'inde Abdurrahman Peşaveri'nin yanında Doktor Khalguazzaman gibiler de bulunuyordu. Abdurrahman Bey bir yandan hasta bakıcı olarak hastanelerde görev yaparken, diğer taraftan göçmenler için ülkesinde yardım kampanyaları düzenler.

Balkan Savaşlarında yaptığı hizmetlerden dolayı takdir toplayan Hint Hilal-i Ahmer heyeti, 9 Ocak 1913'te İstanbul'a geldi. Hem ordu içinde, hem de göçmenlerin gözünde yaptığı hizmetlerden dolayı takdir toplayan Abdurrahman Bey, Balkan Savaşları sonrasında heyetle Peşaver'e geri dönmedi, Türkiye'de kalarak hizmetlerine devam etti. Derken Teşkilât-ı Mahsusa'ya kabul edildi ve istihbari görevlerde kullanılmaya başlandı.

İngilizlere geçit vermedi

Balkan Savaşlarının hemen ardından patlak veren 1. Dünya Savaşı'nda da Afganlar aynen Hint Müslümanları gibi desteklerini esirgemediler. Devrin padişahı Sultan Reşad, Afgan Emiri Habibullah'a teşekkür mahiyetinde bazı kıymetli hediyeler gönder-

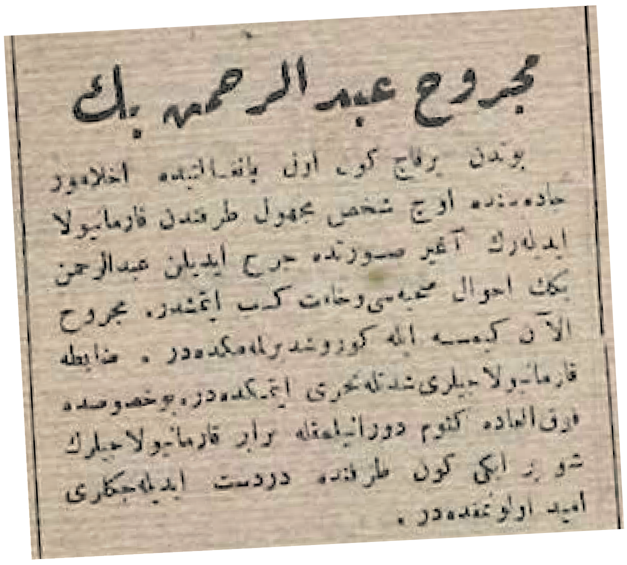

مجروح عبد الرحمن بك

بوندن برقاچ كون اول پانغالتيده اخلامور جاده‌سنده اوچ شخص مجهول طرفندن قارمانيولا ايديله‌رك آغير صورتده جرح ايديلن عبد الرحمن بكك احوال صحيه‌سی وخامت كسب ايتمشدر. مجروح الآن كيمسه ايله كوروشديريلمه‌مكده‌در. ضابطه قارمانيولاجيلری شدتله تحری ايتمكده‌در. بو خصوصده فوق العاده كتوم داورانيلمقله برابر قارمانيولاجيلرك شو بر ايكی كون ظرفنده دردست ايديله‌جكلری اميد اولونمقده‌در.

» Cinayet sonrası ilk rapor
2 Haziran 1925 tarihli *Cumhuriyet*'te çıkan 'Mecruh Abdurrahman Bey' başlıklı haberde yaralının ahvali ve işlenen suçun mahiyeti şöyle verilir: "Bundan birkaç gün evvel Pangaltı'da Ihlamur Caddesi'nde üç şahs-ı meçhul tarafından karmanyola edilerek ağır surette cerh edilen Abdurrahman Bey'in ahval-i sıhhiyesi (sağlık durumu) vehamet kesb etmiştir. Mecruh (yaralı) elân kimseyle görüştürülmemektedir. Zabıta karmanyolacıları şiddetle taharri etmektedir. Bu hususta fevkalâde ketum davranılmakla beraber karmanyolacıların şu bir iki gün zarfında derdest edilecekleri ümid olunmaktadır".

AFGAN DİLİNİ İYİ BİLEN ABDURRAHMAN BEY, BMM HÜKÜMETİ'NCE "FEVKALADE MURAHHAS" UNVANI İLE AFGANİSTAN'A İLK TÜRK MASLAHATGÜZARI OLARAK YOLLANDI.

mek istiyordu. Bu iş için önce Enver Paşa görevlendirildi; o da görevi Rauf (Orbay) Bey'e vererek heyete kendi adamı Abdurrahman Bey'i dahil etti. Rauf Bey, Enver Paşa'nın Afgan dilini iyi bildiği için Abdurrahman Bey'i yanına verdiğini şöyle anlatır:

"Enver Paşa'nın dil bilir, işine yarar diye bana verdiği Afganlı Abdurrahman Nihad da vardı ki, bu zat daha evvel bir sıhhiye heyetiyle Afganistan'dan İstanbul'a gelmiş ve bizde kalmıştı."

Heyet üyeleri binbir zorlukla İran sınırına ulaşırlar. Burada İngiliz kuvvetleri tarafından durdurulunca daha ileri gidemezler. Bunun üzerine Rauf Bey bir yıl süreyle bölge halkını teşkilatlandırarak İngilizlere karşı ayaklandırır. İngilizler heyetin üzerine gitmeye karar verirler; bunun üzerine de Abdurrahman Bey o sırada Hacca gitmek üzere İran sınırına yakın bir yerde toplanmış bulunan bazı Afganlıları silahlandırır.

Önemli bir geçidi İngilizlere karşı 36 saat tutarak heyet üyelerinin esir düşmelerine engel olurken Abdurrahman Bey de çarpışma esnasında yaralanacaktır.

Neticede Rauf Bey ve arkadaşları Afganistan'a gidemeyince Abdurrahman Bey de onlarla beraber İstanbul'a döner. Bundan sonraki hayatını, aralarında büyük bir dostluğun başladığı Rauf Bey'in hizmetine adar. Rauf Bey de bu hizmeti karşılıksız bırakmamış, Abdurrahman Bey'i vatandaşlığa geçirtmiş, dahası onu Harp Okulu'na kaydettirmiştir. İki sene sonra Türk ordusuna subay olarak katıldığını göreceğiz Peşaverli Abdurrahman'ın.

Bütün vatansever subaylar gibi o da Mütareke yıllarını İstanbul'da gizlenerek geçirir. Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve İngiliz işgali sonrası Rauf Bey İngilizlere esir düşmemesi için Abdurrahman'ı Karakol Cemiyeti aracılığıyla gizlice Anadolu'ya göndererek Kuva-yı Milliye'ye katılmasını sağlar. Birden fazla dili çok iyi bilen ve zekâsıyla kendisini gösteren Abdurrahman Bey, Millî Mücadeleye bu vasıflarıyla faydalı olmuş, muhaberat ve neşriyat işlerine bakmak üzere kurulan büroda çalışmıştır.

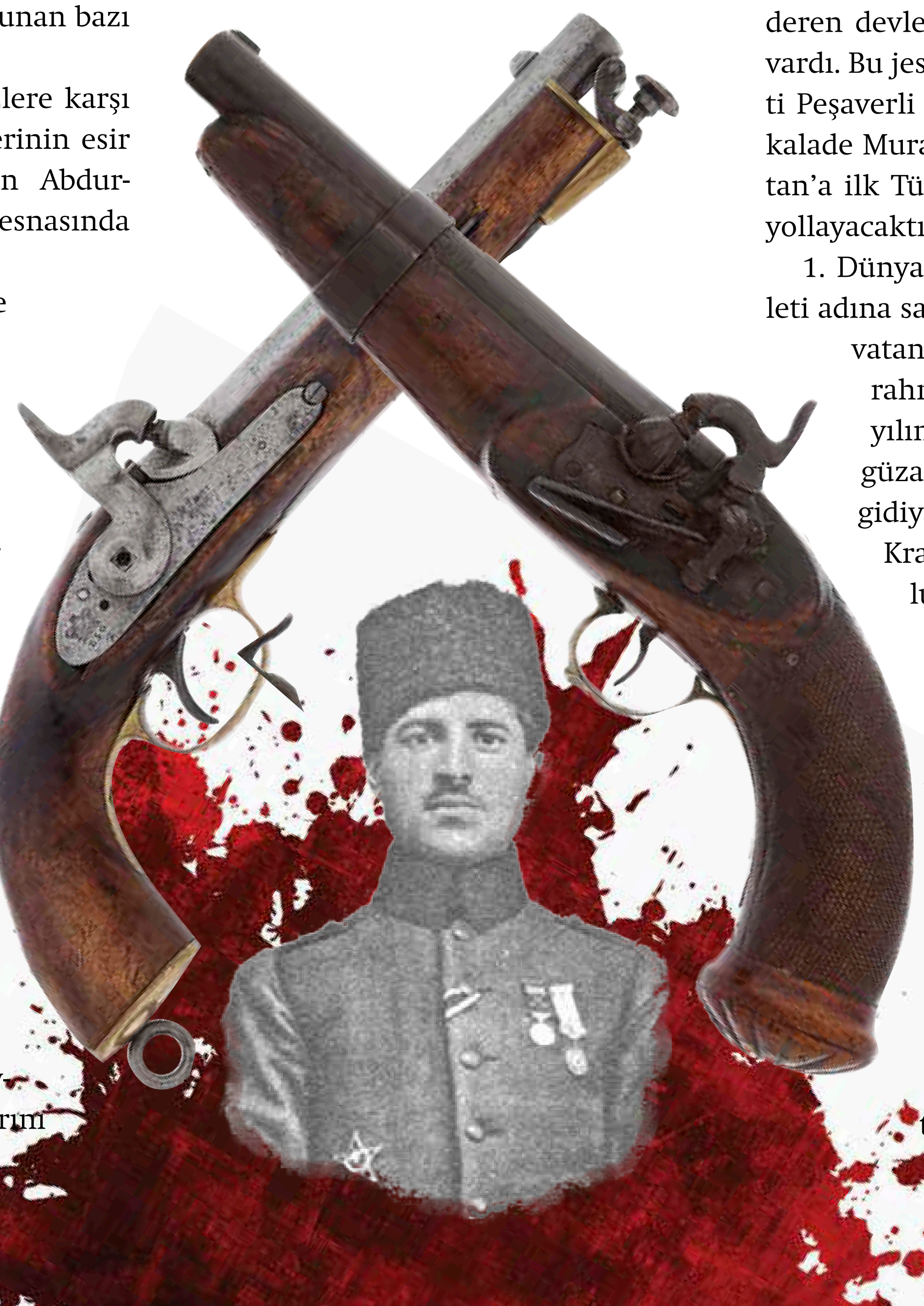

İlk Afgan maslahatgüzarı

BMM Hükümeti bir yandan düşmanla mücadele ederken, diğer yandan uluslararası alanda mücadelesini sürdürüyordu. Burada da en büyük destekçilerimizden biri Afganistan'dı. Bizimle dostluk ve dayanışma anlaşması yapmışlardı; Ankara'ya elçi gönderen devletlerin başında yine onlar vardı. Bu jeste karşılık BMM Hükümeti Peşaverli Abdurrahman Bey'i "Fevkalade Murahhas" unvanıyla Afganistan'a ilk Türk maslahatgüzarı olarak yollayacaktı.

1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti adına savaşan ve daha sonra Türk vatandaşlığına geçen Abdurrahman Bey böylece 1921 yılında Afganistan maslahatgüzarı sıfatıyla memleketine gidiyordu. Görevi sırasında Kral Amanullah Han'ın dostluğunu kazanmış, kendisinden büyük iltifat görmüş, hatta ikametine prensliği zamanında oturmuş olduğu sarayı tahsis etmiştir.

Peşaverli Abdurrahman 1923 yılında geri çağrılarak yerine Medine Müdafii diye tarihe geçen Fahreddin (Türkkan) Paşa büyükelçi olarak gönderilecektir. İstanbul'a dönünce »

yine Rauf Bey'in maiyetinde çalışmaya başladığını biliyoruz.

O sırada Rauf Bey ve Kâzım Karabekir, 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş hazırlıkları içindedirler. Tabii yakın çalışma arkadaşları arasında çok güvendikleri isimlerden Abdurrahman Bey de yanlarındaki yerini almıştır.

Ancak memleket idaresine yönelik muhalif bir damardan beslenen plan ve hayallerin ortasında Abdurrahman Bey kendisini bekleyen hazin sondan habersiz olarak var çalışmaktadır.

Ve 1925 yılının 23 Mayıs gecesi saat 23:00 civarında Nişantaşı'ndaki evinden çıkıp Beşiktaş'ta biriyle buluşmak üzere Ihlamur Caddesi'nden geçerken üç meçhul şahıs tarafından tabanca ile vurulur. Saldırganlara karşılık vermeyi başarır ama kalbinden aldığı kurşunla ağır yaralanır ve 39 gün boyunca ölüme direnmesine rağmen Temmuz'un ilk günü tedavi gördüğü Şişli Sıhhat Yurdu Hastanesi'nde hayata gözlerini yumar.

Gelin bu cinayetin ayrıntılarını vurulduktan iki gün sonraki, 25 Mayıs 1925 tarihli *Vakit* gazetesinden beraberce takip edelim:

"Abdurrahman Bey niçin yaralandı?

Mümaileyhin (adı geçen zatın) üzerinde her zaman külliyetli (çok) miktarda para taşıdığı, kendisini yakından uzaktan tanıyanlara malum imiş, vaka gecesi de bir hayli parası alınmıştır.

Dünkü nüshamızda Abdurrahman Bey namında bir zatın Nişantaşı'nda ağır surette mecruh (yaralı) bulunduğunu yazmıştık. Mümaileyhin (bu şahsın) hayatı tehlikededir. Operatörler vasıtasıyla yarası tedavi edilmektedir.

Yaptığımız tahkikata göre mümaileyh aslen Afganlı olup Balkan Harbinde Hindistan'dan gelen Doktor Ahmed Ensari (Avrasi)'nin riyaseti (başkanlığı) altındaki Hilal-i Ahmer Heyetinde hasta bakıcı olarak şehrimize gelmiş ve tahsil-i askeriyesini ikmal ederek (askeri eğitimini tamamlayarak) ordumuza girmişti.

İsmi Abdurrahman Nihad Bey olan mümaileyh, bir aralık Fahri Paşa'dan evveli temsilen Kabil maslahatgüzarlığımızda bulunmuştur.

Abdurrahman Bey, o gece saat 11,5 raddelerinde apartmandan çıkarak Beşiktaş'ta bulunan Hasan Bey namında bir zattan kitap almak üzere buluşacakmış ve tam Ihlamur Caddesi'ne saparken üç kişi tarafından düçar-ı tecavüz olmuştur (tecavüze uğramıştır).

Meçhul şahıslar mümaileyhin üzerine hücum ederek yere devirmişlerdir. Abdurrahman Bey bunun üzerine derhal silahını çekmiş ve bu sırada oturur vaziyette iken atılan kurşunlardan kalbi üzerinden yaralanmış, kurşun önünden girerek mailen seyr ile arkadan çıkmıştır. Abdurrahman Bey de mütecavizlere mukabele ederek üç el silah atmış ise de isabet ettirip ettirmediği malum değildir.

Mahall-i vakada (olay yerinde) bulunan üç kurşun kovanının Abdurrahman Bey'in tabancasına ait olduğu anlaşılmıştır. Mütecavizler tarafından atılan fişenk kovanları vak'a mahallinde bulunmadığına göre bunların toplu rovelver (tabanca) kullandıkları tahakkuk etmiştir (ortaya çıkmıştır).

Polis 2. şube mü-

» Baba-oğul Türk dostuydu
Sultan Reşad'ın kendisine hediye göndermek istediği Afgan Emiri Habibullah... Üstte ise babası Emir Habibullah'ın 1919'da öldürülmesinin ardından tahta geçen Emir Amanullah Han, Gazi Mustafa Kemal ile (Ankara, 1928). Abdurrahman Bey Afgan Maslahatgüzarı olarak görev yaptığı dönemde kendisinin dostluğunu kazanmış; o kadar ki Emir, prensliği zamanında ikamet ettiği sarayı kendisine tahsis etmiştir.

düriyeti ciddiyetle takibata devam etmektedir. Abdurrahman Bey kesb-i sıhhat ettiği (sağlığına kavuştuğu) takdirde bu gibi işleri yapan birkaç sabıkalı mümaileyh ile muvacehe olunacaklardır (yüzleştirileceklerdir). Mütecavizlerin yakında zabıtalarca meydana çıkarılacakları hem kuvvetle muhtemeldir. Mütecavizler Abdurrahman Bey'in cebinden bir miktar para da almışlardır. Zaten Abdurrahman Bey'in üzerinde daima külliyetli (çok) miktarda para bulundurduğunu kendini uzaktan yakından tanıyanlarca malum bulunmakta imiş".

Vefat haberi ise yalnızca *Son Saat*'in ikinci sayfasında "Abdurrahman Bey öldü" başlığıyla şöyle verilir:

"Bundan takriben bir ay evvel üç meçhul şahıs tarafından Nişantaşı'nda bir gece ağır surette cerh edilen (yaralanan) ve İstanbul Mebusu Rauf Bey'in nezdinde ikamet eden Abdurrahman Bey dün sabah taht-ı tedavide (tedavi altında) bulunduğu Şişli Sıhhat Yurdu'nda vefat etmiştir ve Maçka Kabristanına defnedilmiştir."

Rauf Bey'e gözdağı

Gazete hükümetin resmî yayın organı mahiyetindedir. Olayı adi ve önemsiz bir vak'a gibi verirken ısrarla Abdurrahman Bey'in üzerinde "yüklü miktarda para" bulunduğunu ve olayın adi bir soygun olduğunu yazmaktadır. Lakin ayrıntılarda gizli bilgileri de aktarmıştır. Cinayetin üç kişi tarafından işlenmesi ve toplu rovelver kullanılması bu olayın sanılanın aksine basit ve adi bir soygundan ibaret olmadığını gösterir.

Nitekim olay planlıdır ve uzun takipler sonucunda gerçekleştirilmiştir. Üstelik bu bir istihbarat ve ajan hesaplaşmasına benzemektedir. Daha açık bir ifadeyle bu, muhalefetin odaklarından Rauf Bey'e karşı bir gözdağı cinayetidir.

Evinden gece yarısı çıkması, takip edilmesi ve bahane olarak kitap almaya gitmesi… Hepsi birer muamma… Kim gecenin bir yarısı kitap almaya gider? Muhtemeldir ki Abdurrahman Bey bir ulak olarak gönderilmiş ve bu esnada canına kıyılmıştı.

Zaten Rauf Bey bu olaydan sonra çevresiyle ilişkisini koparmaya başlayacaktır. Çünkü kiminle buluşsa ve yakınlaşsa başına bir felaket gelmektedir.

Asıl önemli olan, olayın önceden planlanması ve kullanılan silahların tam bir suikast silahı olmasıdır. Olay yerinde boş kovan bırakılmaması ya da gazetenin bildirdiğine göre "toplu rovelver" kullanılması da olayın basit bir silahlı soygun girişimi olmadığının açık kanıtıdır. Failler, olay yeri incelemeden tutun da cinayetle ilgili her türlü bulguyu yok edecek kadar tecrübelidirler.

Velhasıl kâh bir hastanın yarasını sararak, kâh cephede elinde silahla hizmet eden Peşaverli Abdurrahman Bey de komitacıların hedefi olmaktan kurtulamamıştır.

Suçu neydi dersiniz? Osmanlı ordusuna katılmak için yanıp tutuşmuş olması mı, yoksa ceketini satıp Afgan topraklarından bin bir güçlükle ülkemize yardıma gelmesi mi?

Kararı siz verin!

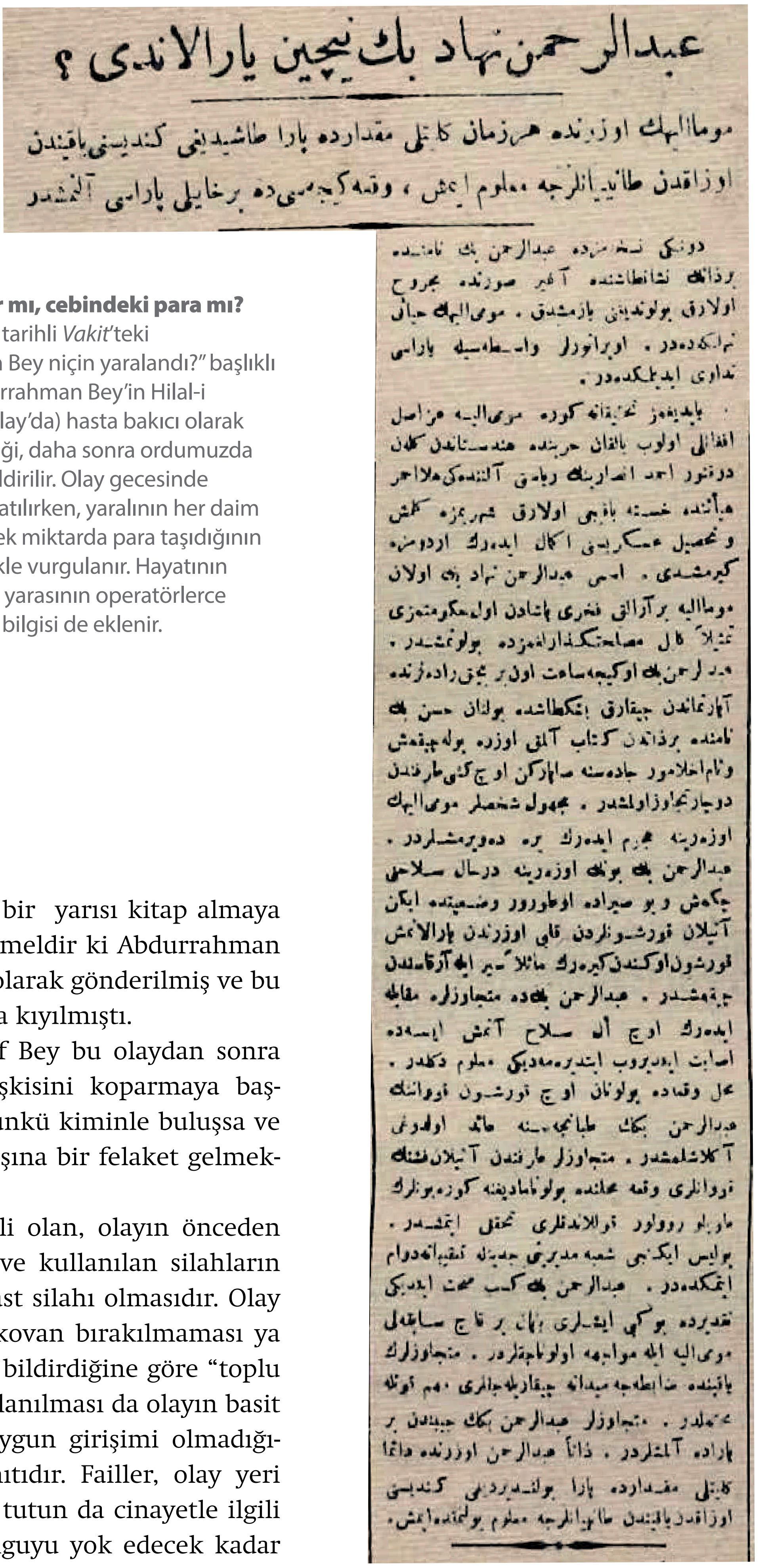

عبدالرحمن نهاد بك نيچين يارالاندى ؟

موما اليهك اوزرنده هر زمان كاتلی مقدارده پارا طاشيديغی كنديسنی ياقيندن اوزاقدن طانييانلرجه معلوم ايمش ، وقعه كيجه‌سی ده برخيلی پاره‌سی آلنمشدر

» Komitacılar mı, cebindeki para mı? 25 Mayıs 1925 tarihli *Vakit*'teki "Abdurrahman Bey niçin yaralandı?" başlıklı haberde Abdurrahman Bey'in Hilal-i Ahmer'de (Kızılay'da) hasta bakıcı olarak ülkemize geldiği, daha sonra ordumuzda görev aldığı bildirilir. Olay gecesinde yaşananlar anlatılırken, yaralının her daim üzerinde yüksek miktarda para taşıdığının bilindiği özellikle vurgulanır. Hayatının tehlikede olup yarasının operatörlerce tedavi edildiği bilgisi de eklenir.

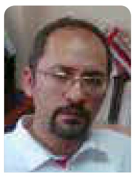

İsmail Akbal
Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi.

» Kongo'da Belçikalıların zincire vurduğu yerliler.

» Kongo'yu özel mülkü ilan eden Kral II. Leopold.

» Eli kesilmiş onbinlerce çocuktan biri.

Belçika'nın Afrika Soykırımı

Dergimizin baskıya girmek üzere olduğu 23 Temmuz 2015 günü Belçika parlamentosunun Ermeni Soykırımı'nı tanıdığı haberleri düştü haber sitelerine. Kendisi bölünme tehdidi altındaki bir ülkenin meclisinin, üstelik de karanlık geçmişinden yüzü kızarmadan böyle bir karara imza atması tek kelimeyle utanç vericiydi. Biz de Belçika'nın soykırımını tanıyor ve Ermeni tehcirinden sadece 10 yıl önce Kongo'daki 10 milyon insanı nasıl katlettiklerini ortaya seren Adam Hochschild'in çarpıcı kitabının bir değerlendirmesini sunuyoruz. **DT**

1884 Berlin Konferansı'nın ardından Belçika Kongo'sunun (bugünkü Demokratik Kongo Cumhuriyeti) 2344 kilometrekarelik kısmı Belçika Kralı II. Leopold'un şahsi mülkü haline getirildi. Leopold'un bölgede özellikle de kauçuk ticaretinde yürüttüğü soykırım niteliğindeki sömürü çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve acılar çekmesine sebep oldu. Ölüm ve organ kesmek sıradan bir iş haline geldi.

Reçine toplama kotalarını tutturamamanın cezası ölümdü. Kamu Gücü üyeleri birini vurup öldürdüklerinde kanıt olarak kurbanın elini göstermek zorundaydılar, aksi halde cephaneleri avlanmak için kullandıklarına inanılıyordu.

Bunun neticesinde reçine kotaları kısmen kesilmiş ellerle ödenirdi. Bazen eller Kamu Gücü askerleri, bazense bizzat köylüler tarafından toplanırdı. Köylerin karşılamayacakları kadar yüksek olan reçine kotalarına karşı el toplamak için komşu köylere saldırdığı ufak tefek savaşlar bile görülürdü.

Alt kademeden beyaz bir subay kotayı protesto eden köyü cezalandırmak üzere girişilen saldırıyı şöyle anlatıyordu: Bölükten sorumlu beyaz subay 'bize erkeklerin kafasını kesip köyü çevreleyen çitlere asmamızı emretti... Kadınlar ve çocuklar da yine bu çitlere çarmıha gerilmiş şekilde asılacaktı.' Danimarkalı bir misyoner, ilk kez bir Kongolunun öldürülüşüne şahit olduktan sonra şunları yazıyordu: "Asker 'Bu meseleyi çok da büyütme. Eğer kauçuk getirmezsek bizi öldürüyorlar. Komiser bize yeterince (kesik) el getirirsek görev süremizi kısaltma sözü verdi' dedi".

Yukarıdaki fotoğrafta kızının elini ve ayağını tutan Nsala Wala adında bir adam görülüyor. Kongo'da misyoner olarak çalışan Alice Harris bu fotoğrafı Mayıs 1904'te, Nsala Wala, içinde kızının vücudundan kesilen parçaların bulunduğu küçük bir çanta ile birlikte Baringa'daki görev yerine geldiğinde çekmiş. Adamın karısı ve çocuğu öldürülmüş ve uzuvları kesilmişti.

» Kızının kesik el ve ayağına bakan kederli baba.

» Sol eli bileğinden kesilmiş bir kadın.

» Belçikalıların açlığa mahkum ettiği Kongolular.

Avrupalı yetkililerin önüne kesilmiş ellerle dolu dizilen sepetler Özgür Kongo Devleti'nin simgesi haline geldi... Ellerin toplanması kendi içinde bir amaca dönüşmüştü. Kamu Gücü askerleri kauçuk yerine bu elleri istasyona getirirdi; hatta bazı zamanlarda kauçuk değil, el toplamaya çıkarlardı... El bir nevi para birimine dönüşmüştü. Kauçuk kotalardaki eksiklikleri tamamlamak üzere... ve zorunlu işçi çeteleri tarafından aranan insanların diyeti olarak kullanılır hale gelmişlerdi; Kamu Gücü askerleri topladıkları el sayısına göre primler alıyordu.

Adam Hochschild *Kral Leopold'un Hayaleti* (King Leopold's Ghost) adlı kitabında ülkenin Kral Leopold ve Belçika Hükümeti'nin kontrolünde olduğu dönemde 10 milyondan fazla Kongolunun hayatını kaybettiği tahmininde bulunuyor. Belçika'nın bu Holokost'unda Nazi Soykırımı'ndakinden daha fazla insanın öldürülmüş olması muhtemeldir. Ancak hiçbiri kitaplarda kendilerine yer bulamadılar ve bu insanlık suçu hala çok az kişi tarafından biliniyor. Binlerce Belçikalı, Kongo'da görev almıştı ve burada meydana gelen suçlar, tıpkı Hitler'in suçlarının sıradan bir Alman tarafından bilindiği gibi, Belçika halkı tarafından da biliniyordu.

Avrupalı sömürgeci devletlerin pek temiz bir tarihi olduğunu söylemek güç; ancak bunlar arasında en kirli tarih şüphesiz Belçika'nınki. İngiltere'nin 1. Dünya Savaşı'nda koruması gerektiği anlatılan "Cesur Küçük Belçika"da şimdilerde Fransa'nın Ermeni Soykırımı'nı tanıması konuşuluyor. Belçika ise halen kendi suçlarını kabul etmeyi reddediyor.

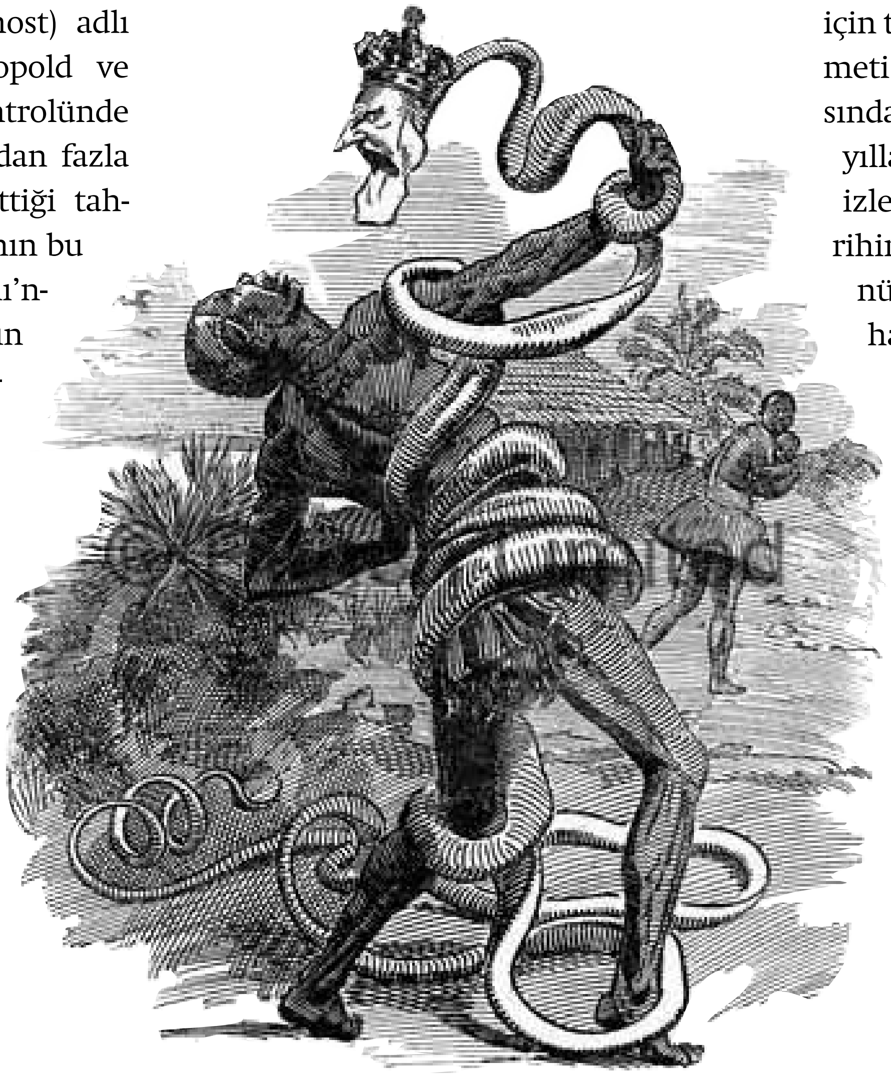

» Kongo'yu mahveden Kral
Belçika Kralı II. Leopold'un bir Kongolunun vücudunu yılan şeklinde sardığını ve öldürmeden bırakmayacağını temsil eden bir karikatür.

1908 yılında yükselen uluslararası tepkiyle birlikte Kral Leopold kendi mülkiyetindeki toprakları Belçika Hükümeti'ne devretmek zorunda kaldı. Belçika Hükümeti Kongo 1959 yılında bağımsızlığını kazanana dek ülkeyi kontrolü bırakmadı. Öldürülen insanların sayısı azaldı fakat sakatlanmalar ve sömürü devam etti.

Belçikalılar ülkeyi terk ettiklerinde öyle bir halde bıraktılar ki, bağımsızlığın ilanından sonra milyonlarca insan iç savaş ve hükümetlerin yetersizliği sebebiyle hayatını kaybetti. Lumumba cinayeti ve yaklaşık 100 bin kişinin hayatını kaybetmesinin ardından ülke için tam bir felaket olan Mobutu hükümeti göreve geldi. 1996-98 yılları arasındaki 1. Kongo Savaşı'nı 1998-2003 yılları arasındaki 2. Kongo Savaşı izledi. Bu savaşın modern Afrika tarihindeki en kanlı savaş olduğu düşünülmektedir. Tam 5.4 milyon insan hayatını kaybetti. Ölenlerin çoğu açlığa ve hastalıklara yenik düşmüştü. Bu rakam bu savaşı 2. Dünya Savaşı'ndan beri dünya çapındaki en kanlı savaş haline getiriyor. Bu da Batı tarafından pek bilinen bir şey değil.

Adam Hochschild, *King Leopold's Ghost: A story of Greed, Terror and Heroism*, Pan: 2012. ◘

Kaynak: https://ghb67.wordpress.com/2012/03/05/african-holocaust-king-leopolds-belgian-congo/

500 YILLIK HESAP
OSMANLILAR VE KIZILBAŞLAR

TUFAN GÜNDÜZ
tufan@hacettepe.edu.tr

Erdebil'de doğan Safeviyye hareketinin Ortadoğu'nun kaderini derinden etkileyecek olan bir devlete dönüşmesi Azerbaycan, İran ve Anadolu sahasından toplanan Kızılbaş Türkmenler sayesinde olmuştu. Hareket o kadar güçlüydü ki, mezhep coşkusu Şah İsmail'in fetih fırtınalarına dönüşmüş; Çaldıran Savaşı'na kadar önlenemez bir yükseliş, durdurulamaz bir savaş gücü ortaya çıkmıştı.

Safevî hareketi başladığında Osmanlı Sultanı II. Bayezid idi. Bu halim selim, yumuşak huylu, dertten beladan olabildiğince kaçınıyor görünen Sultan, aslında İran'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmişti. Her şeyden önce İran ve Azerbaycan'da hüküm süren Akkoyunlu hanedanı ile hısımdı. Uzun Hasan'ın torunu Göde Ahmed Bey, II. Bayezid'in damadıydı. Üstelik Akkoyunlularla sınırdaş idiler ve orada meydana gelen olaylar, tabii ki Osmanlı ülkesinde de duyuluyordu. Bununla birlikte içten gelen isyan dalgası ve iç mücadeleler karşısında Osmanlıların bir şey yapması da beklenemezdi.

Şah İsmail tahta geçtikten sonra, Osmanlı Sultanının tebrik için elçiler göndermesi aslında beladan kaçmak için değildi. Devrin âdeti böyleydi ve Kızılbaşlar, Osmanlılar için gerçek an-

> Safeviyye hareketini siyasal bir harekete dönüştürüp uğrunda canlarını veren Türkmenler Anadolu halkına mı mensuptu? Türkmenlerin tercihi Safeviler miydi, yoksa Akkoyunlular mı? II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanında Safevilerle ilişkiler nasıldı? Kızılbaşlar ne zaman bir tehdit halini aldı, ne tür tedbirler alındı?

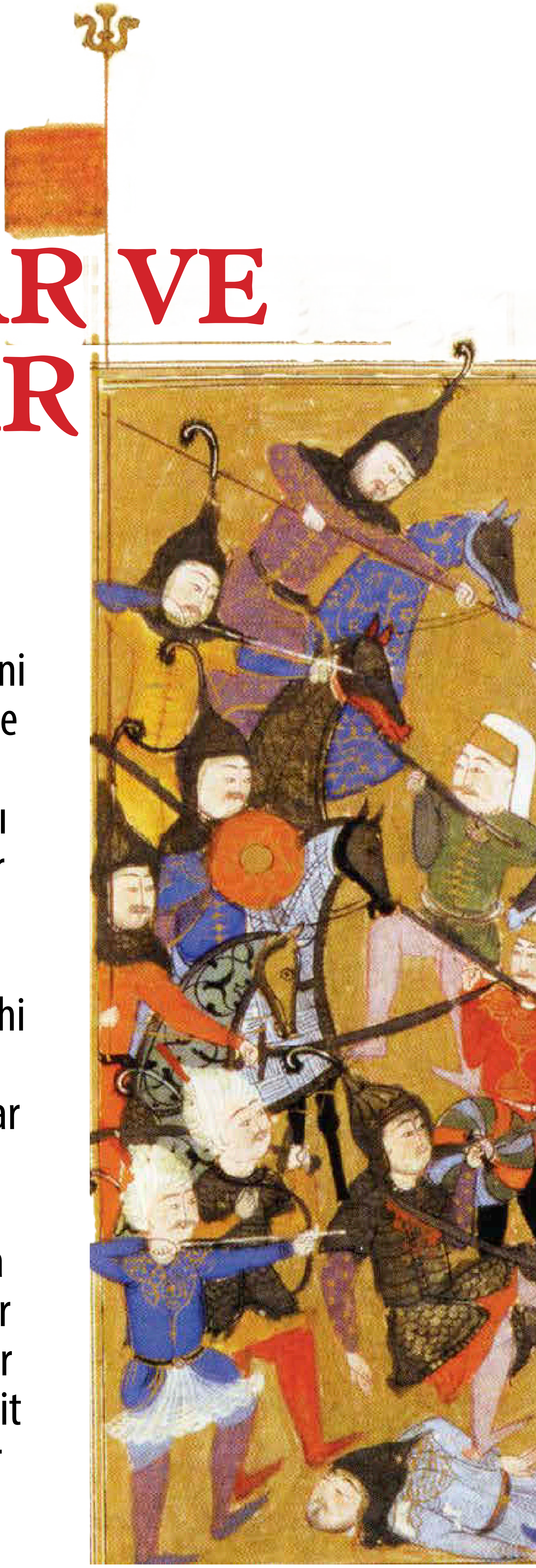

» *Selimnâme* minyatüründe Çaldıran Savaşı

lamda bir tehdit sayılmazlardı. Ne zaman ki Osmanlı reayasından bazılarının Erdebil'e yöneldiği, Erdebiloğlu'nun kendisine "Şah" olarak benimsediği haberleri gelmeye başladı, işte o zaman II. Bayezid'in tedbirleri ağırlaştı. Yolda, belde "öte canibe" ya da "Yukarı"ya gidenlerin tutulması, "halife" olanların mallarının alınması, belalıların "şer'le hakkından gelinmesi" gibi emirler yağmaya başladı. Sınırlardaki tedbirler artırıldı; geçitler, bentler tutulmaya çalışıldı. "Öte canipten" (yani Safevî diyarından) gelen âdemlerin, her ne kisve altında olursa olsun dikkatle takip edilmeleri istendi.

Bu sıralarda Osmanlıların sınırları Trabzon'un doğusundan başlıyor. Erzincan ile Sivas'ın arasından güneye doğru iniyordu. Erzincan henüz Osmanlı hâkimiyetine girmiş değildi. Daha güneyde Kayseri ve Niğde Osmanlı sınır şehirleriydi. Buraya komşu olan Maraş ve Elbistan havalisi ise Dulkadirlilerin elindeydi. Sınır Akdeniz'e doğru ulaşırken Çukurova'yı ve Tarsus'u Ramazanoğlu'nun hâkimiyetine bırakıyordu. Hal böyle olunca Şah İsmail, 1502'de Tebriz'de tahta oturduğunda Osmanlı Devleti için tam bir kriz durumu söz konusu değildi.

Osmanlı Alevileri kimlerdi?

Safeviyye hareketini siyasal bir harekete dönüştürüp uğrunda canlarını veren Türkmenlerin ezici çoğunluğu İran ve Azerbaycan sahasında yaşayanlardı. Yani açıkçası, Orta ve Batı Anadolu'daki Yörüklerden başka adlarını sıklıkla duyduğumuz Dulkadir, Bozulus, Yeni İl, Varsak, Şam, Halep Türkmenleri ile Çukurova ve Bozok bölgelerindeki Türkmenler henüz Osmanlı hâkimiyetine alınmamışlardı. Orta Anadolu'daki Atçekenler ile Eskişehir'den Tokat'a kadar uzanan sahada bulunan Uluyörük, Osmanlı Anadolu'sunun en kalabalık Türkmen grubuydular.

Şah İsmail'e can u gönülden destek veren ve uğrunda canlarını teslim eden Kızılbaş Türkmenlerden Dulkadirliler; Dulkadir Beyliği topraklarından, yani Maraş ve çevresinden gitmişlerdi. Avşarlar, Akkoyunlu Türkmenleri içinde önemli bir konuma sahiptiler ve bunların bir kısmı daha Şah İsmail'in dedesi Cüneyd döneminden itibaren Safevîlerin sadık takipçileri olmuşlardı. Şamlular da Osmanlı hâkimiyetinin henüz uzanmadığı Halep bölgesi Türkmenlerindendi. Oldukça kalabalık bir nüfus gücüne sahip olan Ustaclular da Şamluların bir koluydu. Ama bunlar Halep Türkmenlerinin tamamını temsil etmiyorlardı ve mesela Osmanlı hâkimiyetine giren Halep Türkmenleri Sünniydi. Varsak Türkmenleri de Şah İsmail'e katıldıklarında henüz Osmanlı tebaası değillerdi ve bunların tarikata bağlılığı da ta Şeyh Cüneyd'e kadar dayanıyordu.

Rumluların ve Tekelülerin ise Anadolu'dan, yani Osmanlı hâkimiyet sahalarından gittikleri kesin olarak bellidir. Teke ili (Antalya ve çevresi) Şeyh Haydar zamanında Safeviyye halifelerinin etki sahasındaydı. Şeyh Haydar'ın gönderdiği Hasan Halife bölgede irşadla meşguldü. Şah İsmail'in hurûc ettiği ve müridlerini kendisine katılmaya davet ettiği haberi ulaşınca çağrıya hemen uydular. Meşhur Tekelü isyanını çıkaranlar da bunlardır. Hadi sözün arasında söyleyelim, günümüzde Antalya bölgesindeki (tabii Karadeniz'i unutmadan) Tekeli, Tekelioğlu gibi isimler taşıyan ailelerin Tekelü isyanını çıkaranlarla hiçbir bağları da yoktur.

Rumlu olarak tanımlanan Türkmenlerin, İsmail'in hurucundan çok önce Şeyh Haydar veya Şeyh Cüneyd zamanında Safeviyye tarikatına bağlandıkları ve peyderpey Erdebil'e yerleştikleri anlaşılmaktadır. Bunların Anadolu'nun hangi kesimlerinden gittikleri tam olarak belli değildir. Ama Safevî kaynaklarında bazı Rumlu beyleri için yapılan, "Aslında Si- »

vas şehrindendir" açıklamasına göre Sivas, Tokat ve Amasya havalisinden gidenler olduğunu söyleyebiliriz.

Kaçar, Karacadağlu, Karamanlu, Çepni, Alpavut vd. aşiretlerinin ise Azerbaycan bölgesinde konar-göçerlik eden aşiretler olduğunu ilave etmek gerekir. Bundan dolayı vaktiyle Faruk Sümer tarafından ileri sürülen Safevî Devleti'ni kuran ve onu ayakta tutan unsurun Anadolu Türklerinden meydana geldiği, Akkoyunlu ulusundan olmadığı gibi Karakoyunlularla da hiçbir münasebetlerinin bulunmadığı, hepsinin Orta ve Güney Anadolu'ya mensup "yeni" bir Türk topluluğu oldukları yolundaki görüşlerin kabul edilebilir tarafı yoktur.

Safevî Devleti'ni kuran Türkmenlerin ezici çoğunluğu Akkoyunlu ve Karakoyunlu sahasında Safevî tarikatına bağlananlardır. Aynı coğrafyada Kızılbaş hareketine katılmayanlar ise bedelini ya canları ve mallarıyla ödediler, ya da Çaldıran'dan sonra Osmanlı hâkimiyetine girdiler ve Sünni kaldılar. Mesela Musullu, Avşar, Dulkadirli gibi pek çok Türkmen aşiretinin Osmanlı hâkimiyetine girenleri Sünni kalırken, Safevî Devleti hizmetindekiler Kızılbaş oldular.

Türkmenlerin ikilemi

Öncelikle şunu sormak gerekir: Türkmenlerin birinci tercihi Safevîler miydi, yoksa Akkoyunlular mı? Ya da Dulkadirliler miydi, Safevîler mi? Çünkü Safevîlerin Osmanlılarla temasından önce bu iki devlet ve beylik, Kızılbaşlık sorunuyla karşı karşıya kalmışlardı. Osmanlıların meseleye ciddi bir şekilde eğilmeleri ise öyle tek tük gitmelerden falan değil, Tekelü Türkmenlerinin tam bir kavga ile İran'a doğru yürümelerinden sonradır.

Osmanlı tarihçisi Celalzâde Mustafa, I. Selim dönemini anlatmak için kaleme aldığı eserinde Türkmenlerin Osmanlı topraklarından ayrılma sebeplerini dirliklerin haksız dağıtılmasına bağlıyor. Eskiden diyor Celalzâde, dirlikler yararlı kişilere verilirdi; tımara liyakat, kılıca liyakat demekti. Oysa son zamanlarda (II. Bayezid'in son dönemlerinde) bu hususa riayet gösterilmeyip rüşvet ve iltimasla dirlikler dağıtıldı; yiğit, işe yarar ve hak sahiplerinin ise adları bile anılmaz oldu. Bunların hepsi küstürüldü. İşte tam da bu sıralarda İran'da Kızılbaşların hâkimiyeti ele geçirip dirlikleri hak ve adaletle dağıttığı haberleri gelince Anadolu halkının çoğu o tarafa meyletti.

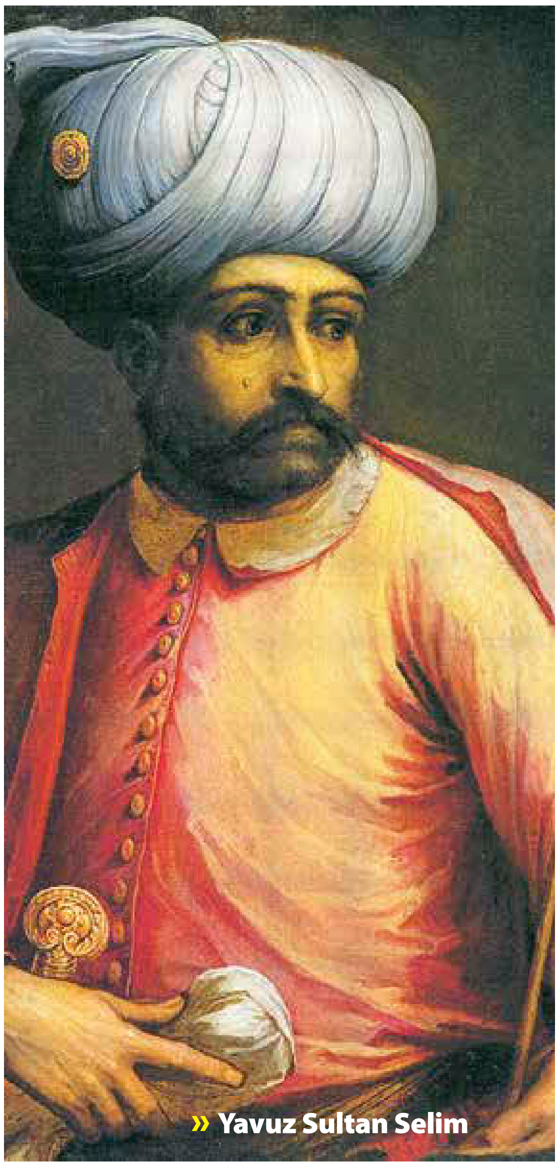
» Yavuz Sultan Selim

EMİR KAT'İ: İDAM

II. Bayezid'in Anadolu'nun doğusunda gittikçe büyüyen tehlikeden haberdar olmadığı doğru değildir. Onun dönemine ait bir ahkâm defterinde Kızılbaşların çıkardığı problemlere karşı alınacak tedbirler şöyle sıralanmaktadır:

"…Şimdilerde şöyle duyuldu ki, o şer taifesi hususunda gönderdiğim fermanlara uyulmayıp sufilerin siyasetleri karşılığında malları alınmakta ve kendilerine yol verilmekteymiş. Onlar da cerime verip varıp dönmekteymişler… Emrim bu hususta eskiden olduğu gibi mukarrerdir. Yolları görüp gözeteler. Emrime muhalif her kim Yukarı Taraf'a (İran'a) giderse tutup muhkem bağlayalar. Hemen idam eyleyeler" (*Ahkâm Defteri*, s. 71, 111, 281, 330, 454).

Celalzâde, herhangi bir dinî etkiden bahsetmeden konuyu bütünüyle politik ve ekonomik sebeplere dayandırıyor. Ona göre kötü idare ortadan kalkar ve istikrarlı bir yönetim temin edilirse -ki bunu I. Selim yapabilir- problemler ortadan kalkacak, göç meselesi de hallolacaktır. Güya I. Selim de Anadolu halkına haberler göndererek İran'a meyletmemelerini tembih edip kendisinin saltanatını beklemelerini istemiştir.

İşte asıl nokta burası: Selim'in hükümdarlığını meşrulaştırmak. Çünkü Osmanlı tarihçilerinin Safevîleri ciddi bir şekilde gözden geçirmediği muhakkak. Bu yüzden Safevîlerin eteğine yapışan Türkmenleri sadece ekonomik sebepten o tarafa meyleden gruplar olarak gösteriyorlar.

Hâlbuki Şah İsmail'in huruc ettiği yolundaki haberlerin yayılması sırasında onun etrafında toplanan Türkmenlerin tek düşüncesi makam ve mansıp elde etmek değil; şeyhlerinin, yani İsmail'in şah olmasını sağlamak, en azından bu yolda ölmekti. Tamamen dinî coşkuyla yola çıkıyor ve onunla beraber savaşmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

Hepsi Kızılbaş mıydı?

Şimdi asıl meseleye dönelim: Konar-göçer Türkmenlerin genel olarak Sünnilik dışı inanışlara eğilimli olduğu düşüncesi kabul edilebilir görünmüyor. Hem arşiv kaynaklarında, hem de sözlü edebiyatta bunu doğrulayacak delillerle sahip değiliz. Bunun

خطائی
KHATAI

» Şeyh değil, şah olmak istedi! Şah İsmail, atalarının mirası 'şeyhliği' terk edip dünya nimetlerini elde edebilmek için devlet reisliğini tercih etti. Yavuz Sultan Selim, Anadolu'yu da ele geçirmek isteyen Şah İsmail'in bu politikalarını akamete uğratacaktı. Erdebil Şeyh Safi Külliyesi ve Kültür Merkezi'ndeki Şah İsmail heykeli.

yanı sıra Anadolu'nun her yerinde Selçukluların ilk devirlerinden itibaren Sünni akideye uygun medreseler açıldığını, buralarda tahsil gören talebelerin ülkenin her tarafına dağıldığını biliyoruz. Keza Anadolu'da sadece Sünnilik dışı tarikatlar veya tasavvuf zümreleri değil, Nakşibendiye başta olmak üzere kaynağını Sünni akideden alan pek çok tarikat faaliyet göstermekteydi. Bundan dolayı Safeviyye tarikatının etki sahalarını diğer tarikatları da göz önüne alarak tespit etmek doğru bir hareket tarzı olacaktır.

İkinci olarak, Şah İsmail'in hizmetine giden Türkmenlerin Osmanlı yönetiminden rahatsız oldukları, devlet idaresinin merkezileşmesiyle birlikte geri plana atıldıkları, yerleşik hayata geçmeye zorlandıkları; buna bütün güçleriyle direndikleri için baskı ve zulme uğradıkları, bu yüzden Mehdici propagandadan kolayca etkilendikleri, kendilerine makam, mansıp vaat eden Şah İsmail'i tercih ettikleri yolundaki yaygın fikirlere de katılmak mümkün değil. Yukarıda belirtildiği üzere Safevî Devleti'nin kuruluşuna iştirak eden ve askerî gücünün tamamını oluşturan Türkmenler daha çok Azerbaycan, İran (Akkoyunlu sahası) ve Suriye bölgesinden toplananlardan teşekkül etmekteydi, buna karşılık Osmanlı coğrafyasından gidenler genel nüfusa göre ciddi bir yekûn tutmamaktaydı.

Buna bağlı olarak Osmanlı merkezileşmesine direnen Türkmenlerin varlığından söz etmek de sanki kurgusal bir değerlendirme gibi görünüyor. Çünkü konar-göçer Türkmenlerin (ya da Yörüklerin) devletin merkezileşmesi sonucu uğrayacakları bir kayıp söz konusu değildi. Onların değişken bir iktisadî yapıya sahip bulunmaları yüzünden temel ihtiyaçları güvenlikti ve buna da ancak güçlü bir otorite sayesinde kavuşabilirlerdi. Mesela Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da konar-göçer Türkmenler bölgenin Osmanlı idaresine girmesinden sonra hukukî haklarını koruyabilecek duruma gelmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren özerk veya yarı özerk bir Türkmen teşekkülü zaten bulunmuyordu. Her Türkmen teşekkülünün kendine mahsus kanunnamesi vardı. Eğer iktisadî faaliyetlerini tehdit eden bir durum ortaya çıkarsa haksızlığı kendi inisiyatifleriyle çözmek yerine merkezî otoriteden yardım talep ediyor ve ellerindeki kanunnameye aykırı davranıldığını bildiriyorlardı.

Osmanlılar Kızılbaşlarla hesaplaştı mı?

Bütün bunlardan sonra artık Osmanlıların Kızılbaşlarla olan meselelerine gelebiliriz. II. Bayezid'in Kızılbaşlara karşı katı bir tutum sergilemesinin nedeni, İran'a göç etme eğilimlerini sert bir şekilde bastırmaktı. Hatta bir kısım Kızılbaşları Rumeli'ye bile sürgün etmişti. Ama İran'a gidenlerin engellenmesi yolundaki fermanların sık sık yenilendiğine bakılırsa bu hususta da tam bir başarı elde edilemediği, bazı idarecilerin sufileri yakaladıktan sonra ya rüşvet alarak ya da mallarına el koyarak serbest bıraktıkları anlaşılmaktadır. II. Bayezid emrinin yerine getirilip getirilmediğini denetleyebilmek için her ay idam edilenlere veya yakalananlara dair kayıtların gönderilmesini bile talep etmiştir.

Bu sıkışık dönemin Tekelü İsyanına kadar önemli aşamalardan geçtiği bellidir. Tekelülerin isyanı ve İran'a gitmeleri ise bardağı taşıran son damla »

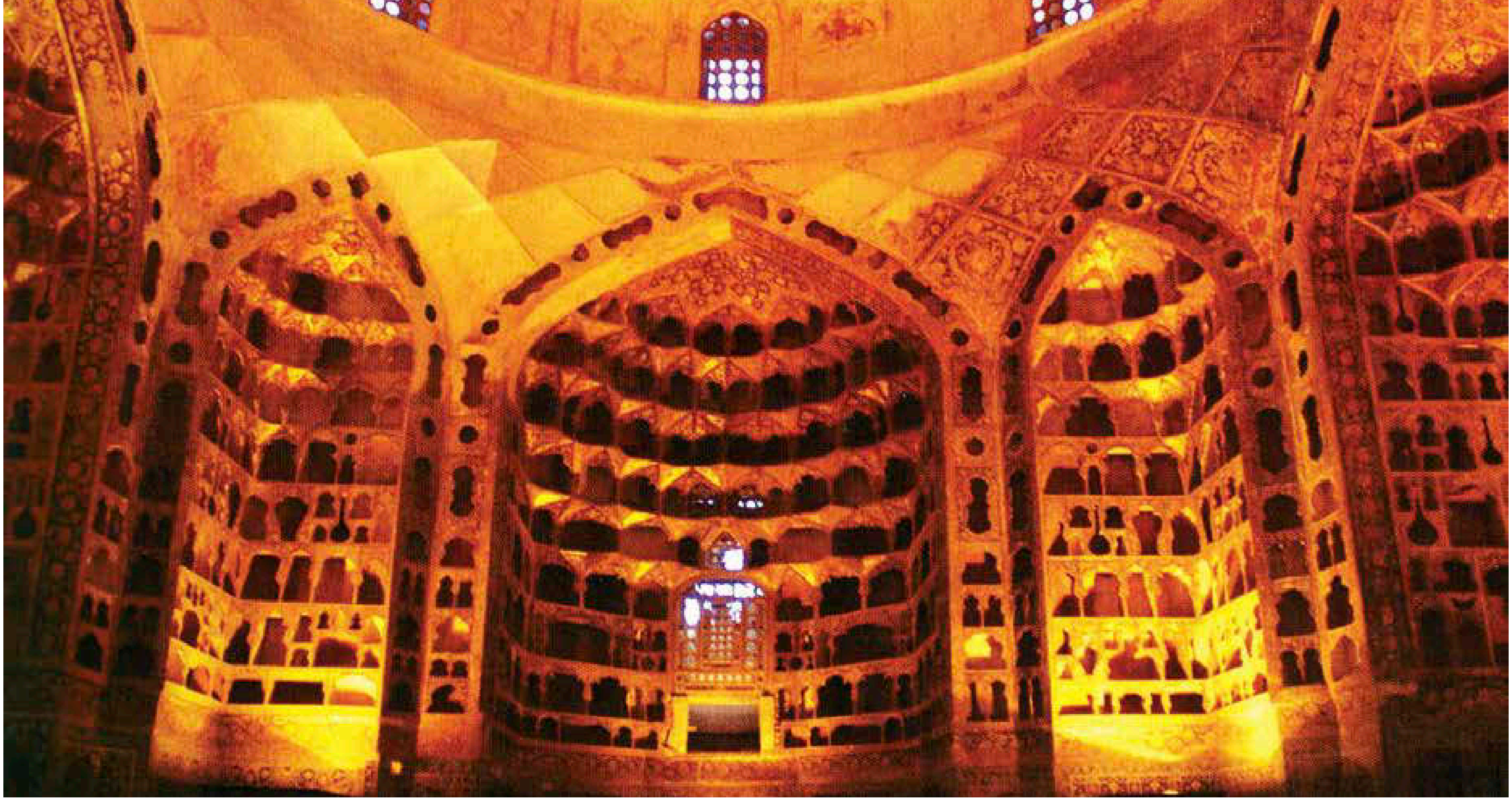

» Siyaset uğruna
Şah İsmail Sünni Safeviyye hareketini siyasî çıkarları uğruna Şii bir devlet inancına dönüştürdü. Erdebil Safevî tekkesinin çinihane bölümü.

olmuştur. Ne var ki, II. Bayezid'in de saltanatının sonu gelmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı tahtına geçmesi ve Çaldıran Savaşı, Kızılbaşlar ile Osmanlılar arasındaki en temel kırılma noktası olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Kızılbaşları baskı altına aldığı doğrudur. Kızılbaşlık aleyhine çıkarılan fetvalar ise doğrudan Safevî Devleti ile mücadeleyi esas almaktadır. Hatta bunların Osmanlı tebaası olan Kızılbaşları hedef aldığını ve 40 bin Kızılbaşın katledildiğini söylemek mümkün değildir. Zaten bu husus dergimizin önceki sayılarından birinde bütün detayları ile ele alınıp incelenmiştir (*Derin Tarih*, sayı: 18, Eylül 2013). Burada tekrara lüzum yok.

ŞAH İÇİN ÖLÜM YARIŞI

Venedikli bir tüccarın anlattığına göre Kızılbaşlar şahlarının yanında savaşmaktan ve ölmekten büyük haz duyuyorlardı. Öylesine büyük bir sevgi ile bağlanmışlardı ki, birinin başına bir bela gelse Allah yerine Şah'a dua ediyor, savaşta zırhsız ve belden yukarısı çıplak olarak savaşıyor ve "Şah! Şah!" diye bağırıyor, canlarını onun yolunda vermeyi kendileri için şans addediyorlardı. Hatta bazıları onu Tanrı gibi görüyor ve asla ölmeyeceğini düşünüyordu.

Ama şu kadarını söylemek gerekir ki, Yavuz Sultan Selim ile başlayan etkin mücadele Anadolu'daki Kızılbaşlar ile İran'dakiler arasındaki bağın büsbütün kopmasına yol açtı. İran'da Safevî Devleti'nin kuruluşunu sağlayan ve uğrunda ömürlerini tüketen Kızılbaşlar hızla Şiileşirken, Anadolu'dakiler hem İran ile irtibatlarını devam ettirememe, hem de Osmanlı resmî din anlayışı içinde yer almama gibi sebeplerden Kızılbaş olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Zaman içinde Kızılbaşlık inancına özgü ibadet ve ritüellerini gizli de olsa sürdürdüler.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında uzun süreli Osmanlı-Safevî savaşlarının sonunda gerçekleşen barış ortamı da durumda pek bir değişiklik yaratmadı. Safevîler hiçbir dönemde Anadolu'daki müritleriyle Şah İsmail dönemindeki kadar ilgilenmediler. Osmanlılar ise daha çok şikayet vaki olduğunda -şikayet mahalline ve konusuna uygun olarak- kovuşturmalar yaptı. Osmanlı kaynaklarından tespit edildiğine göre, takibat daha çok, "bir yerlerde toplanan Kızılbaşların" ashaba ve Hz. Aişe'ye kötü söz söyledikleri yahut Safevîlere karşı savaşa girişilmemesi konusunda propaganda yapıldığı yolundaki şikayetlerin üzerine gidilmesinden ibaretti. Çünkü hangi din veya mezhebe mensup olursa olsun, raiyyet hukuku içinde bütün unsurların Osmanlı yönetimine mesafesi eşit uzaklıktaydı ve genel düzeni bozmadığı müddetçe devletin onlarla işi olmazdı.

19. yüzyılda Kızılbaş köylerine cami inşa ettirme ve imam tayin etme meseleleri var ki, onu bir başka sefere bırakalım. ◘

Tufan Gündüz
Prof. Dr. , Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

ULU HAKAN'I HİÇ BÖYLE OKUMADINIZ!

⊙Engin D. Akarlı ⊙Necmettin Alkan ⊙Mustafa Armağan ⊙Mehmet Ali Beyhan ⊙François Georgeon ⊙Şükrü Hanioğlu ⊙Mustafa Kaçar ⊙Kemal Karpat ⊙Süleyman Kızıltoprak ⊙Mim Kemâl Öke ⊙Abdülkadir Özcan ⊙Azmi Özcan ⊙Nil Sarı ⊙Müfid Yüksel ve daha fazlası...

Derin tarih
ÖZEL SAYI 3
Fiyatı: 12 TL (KKTC 14 TL)
Tüm Bildikleriniz Tarih Olacak!
Abdülhamid'i anlamak Türkiye'yi anlamaktır!
SON SULTAN
ENGİN D. AKARLI
MAHMUT AKYÜREKLİ
NECMETTİN ALKAN
MUSTAFA ARMAĞAN
MEHMET ALİ BEYHAN
FRANCO CARDINI
NURETTİN CEYLAN
FATİH DEMİREL
CELAL EMANET
ŞÜKRÜ HANİOĞLU
MUSTAFA KAÇAR
KEMAL KARPAT
SÜLEYMAN KIZILTOPRAK
EVREN MERCAN
MİM KEMÂL ÖKE
ÖMER HAKAN ÖZALP
ABDÜLKADİR ÖZCAN
AZMİ ÖZCAN
NİL SARI
AHMET UÇAR
MUHARREM VAROL
MÜFİD YÜKSEL
PASTEUR'DEN ABDÜLHAMİD'E TEŞEKKÜR
A'DAN Z'YE SULTAN ABDÜLHAMİD
DERSAADET'İN SÖNMEYEN YILDIZ'I
İNGİLİZ PRENSESİ ABDÜLHAMİD'İ SAVUNMUŞTU
FRANÇOIS GEORGEON SÖYLEŞİSİ

Açtığı hastanelerden Hicaz demiryoluna, İslam birliği politikasından eğitim hamlesine, Mısır'da İngilizlere direnişinden tasavvufla alakasına, Çin'e gönderdiği heyetten Bediüzzaman'ın duasına kadar onlarca başlık, yazı, belge.

Derin tarih
OSMANLI'NIN CİHAN HARBİ
CASUSLAR SAVAŞI ve TEŞKİLAT-I MAHSUSA
Derin tarih
ÖZEL SAYI 2
100 ÇANAKKALE
ÖLÜME VE ZAFERE YÜRÜYÜŞ

ÜCRETSİZ KARGO

Diğer özel sayılarımızı edinmek için:

www.birlikte.com.tr

Derin tarih
Tüm Bildikleriniz Tarih Olacak!

Abone Hattı: 0212 467 52 52
abone@derintarih.com
okurhatti@derintarih.com
@derintarih /DerinTarih derintarih.com

BÜYÜK ZAFERİN ANATOMİSİ

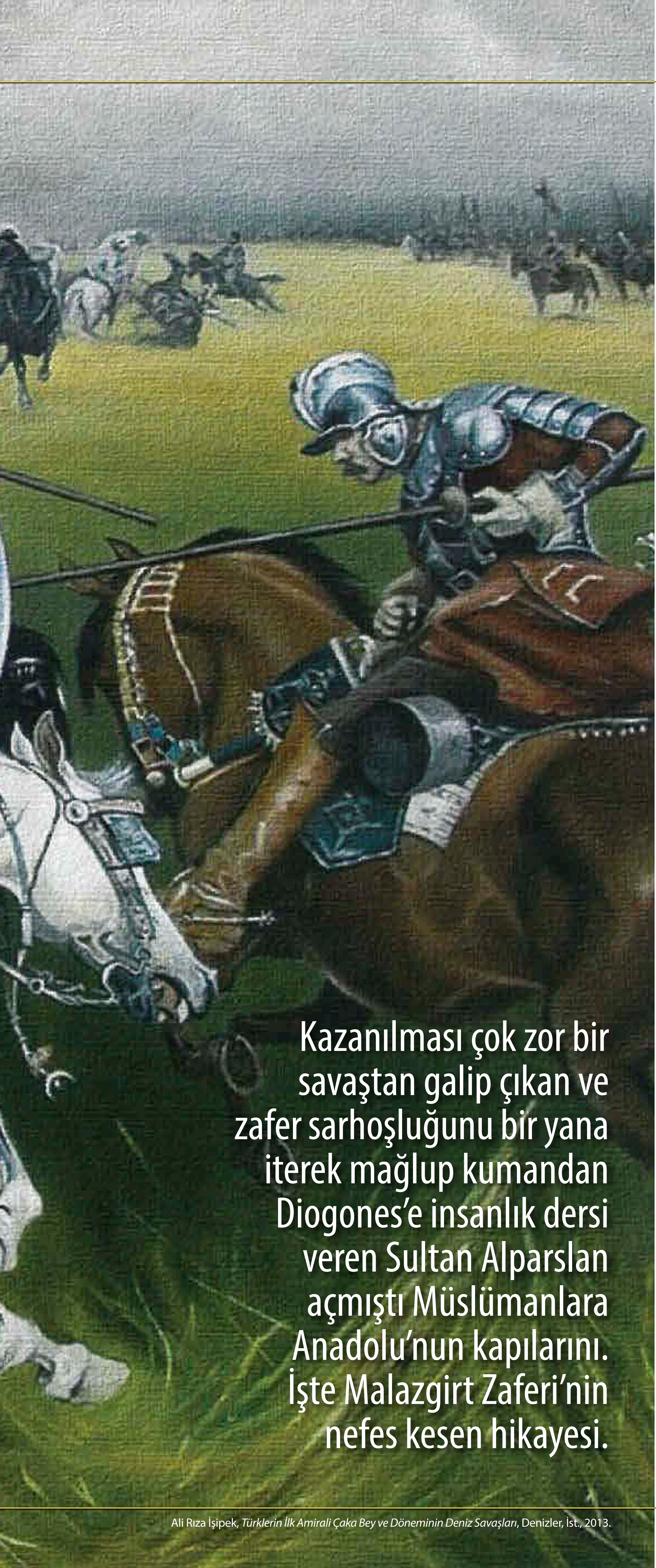

Kazanılması çok zor bir savaştan galip çıkan ve zafer sarhoşluğunu bir yana iterek mağlup kumandan Diogones'e insanlık dersi veren Sultan Alparslan açmıştı Müslümanlara Anadolu'nun kapılarını. İşte Malazgirt Zaferi'nin nefes kesen hikayesi.

Ali Rıza İşipek, *Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Döneminin Deniz Savaşları*, Denizler, İst., 2013.

YAVUZ BAHADIROĞLU

Bizans'ın Müslüman Türkleri Anadolu'dan atmak için fırsat aradığı yıllardı. Rastlantıya bakın ki, Bizans bunları kurgularken İmparator ölmüş, eşi Evdoksiya dul kalmıştı. Evdoksiya ile evlenmek, Bizans'a imparator olmak anlamına geldiği için asiller etrafında pervane oluyor, kendilerini beğendirmek için imkân ve servetlerini ayaklarının altına seriyorlardı.

Tam o günlerde İmparatoriçe'nin Anemas Zindanı'nı ziyaret edeceği tuttu. Bizans'ın önde gelen komutanlarından Kapadokyalı Konstantin Diogenes'in oğlu Romanos Diogenes de zindandaydı. 1067 yılında Bizans İmparatoru X. Konstantin Dukas'ın oğullarını tahttan indirmek için düzenlediği darbeden yargılanmış, idam cezası almıştı. Kurtulmak için hiçbir umudu yoktu. İdamın infazını bekliyor, her ayak sesinde yüreği ürperiyordu.

Kaderi yine korkuyla kulak verdiği bir ayak sesiyle değişti. Gelen, Bizans tahtının sahibi Evdoksiya idi. Evdoksiya "Kim bu?" diye sordu yanındakilere. "Eski komutanlardan Romanos Diogenes" dediler.

"Peki, suçu nedir?"

"Darbe teşebbüsü. Ölüm cezasına çarptırıldı, infaz edilmeyi bekliyor."

Evdoksiya, "Onu bağışladım, yıkayıp giydirin ve bana getirin!" dedi. Kararlı sesi karşısında herkes sustu. Romanos Diogenes, İmparatoriçenin huzuruna çıkarıldı. Evdoksiya, "Seni görür görmez sevdim. Niyetim seninle evlenmek, ama bir şartım var" diye itirafta bulundu. Romanos Diogenes ölümü beklerken talih kuşuyla tanışmıştı. Fırsatı kaçıracak değildi, "Emrinizdeyim!" dedi.

"Kendilerine Selçuklu diyen Türkleri yenip Alparslan denilen sözde Sultan'ı zincire vurulmuş olarak ayaklarımın altına atacaksın. Kabul edersen hemen evlilik hazırlıklarına başlarız."

Romanos Diogenes ile Evdoksiya 1 Ocak 1068'de görkemli bir düğünle evlendiler. Eski idam mahkûmu, IV. Romanos Diogenes unvanıyla VII. Mikhail'in tahtına ortak oldu (bir tür eş başkanlık).

»

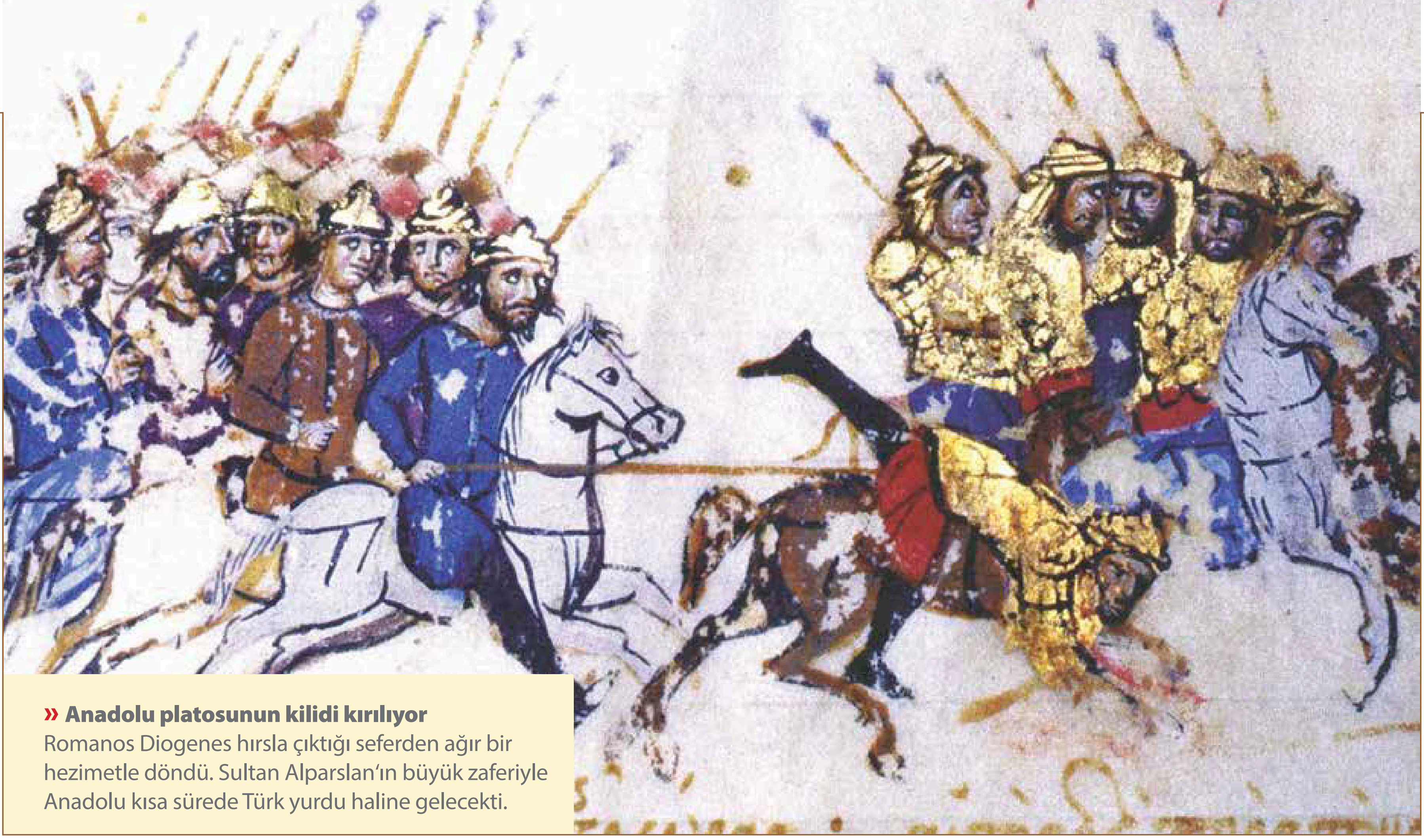

» Anadolu platosunun kilidi kırılıyor
Romanos Diogenes hırsla çıktığı seferden ağır bir hezimetle döndü. Sultan Alparslan'ın büyük zaferiyle Anadolu kısa sürede Türk yurdu haline gelecekti.

Talihi dönen kumandan

IV. Romanos Diogenes imparator ilan edilir edilmez ordusunu hazırlayıp Doğu Anadolu'ya giren Selçuklulara saldırıya geçti. Hem hanedandan olmadığı için kendisini hazmedemeyen Bizans asilzadelerine karşı gücünü ispat edecek, hem de Evdoksiya'ya verdiği sözü tutacaktı.

1071 yılına kadar hemen her yıl sefere çıktı. 1068'de Pozantı'ya, 1069'da Palu'ya kadar ilerledi. 1070'te Kayseri'ye ordu gönderdi. Talihi yaver gitti ve savaşların çoğunu kazandı. Selçuklu ordularının kuvvetlerini Fırat Nehri'nin doğusuna püskürttü. Artık o sadece Evdoksiya'nın değil, Bizans'ın da kahramanıydı. İmparatorluk ortağı VII. Mikhail doğal olarak onun gölgesinde kalmıştı.

Yıl 1071 oldu. Diogenes, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Mısır üzerine sefere çıktığını öğrenir öğrenmez, "fırsat bu fırsattır" diye düşündü. 13 Mart 1071'de İstanbul'dan hareket etti. Emrindeki orduda Frank, Norman, Slav, Gürcü, Abaza ve Ermeni paralı askerler de vardı. Hıristiyan Peçenek ve Uz Türkleri de ordusundaydı. Bizans ordusu, dönemin şartlarına göre büyük sayılırdı ama birlik-beraberlikten ve özellikle "ortak amaç"tan yoksundu. Disiplin sağlanamıyordu; dağınık biçimde ilerliyor, geçtikleri yerleri yağmalıyorlardı.

İmparator'un niyeti İran içlerine ilerleyerek Türkleri doğuya sürmek, başşehirlerini zapt edip Hıristiyanlık âlemine nam salmaktı. Böylece Bizans'taki pozisyonu güçlenecekti.

Sultan Alparslan Bizans ordusunun hareketini haber alınca Suriye'den geri döndü. Önce doğuya yönelerek gerekli hazırlıkları yaptı. Bu arada karakulakları (casus) vasıtasıyla Bizanslılara, Türklerin Rey'e çekildiği haberini yaydı. Şaşırtmaca veriyordu.

Bu sefer, taraflar açısından sadece siyasî değil, dinî amaçlar da taşıyordu. Diogenes Müslümanları Anadolu'dan temizlemeyi hedeflerken Sultan Alparslan da Halife'ye mektup yazarak, Bizans'la bir ölüm-kalım savaşına gireceğini, dua buyurmasını rica etti. Halife Kâim Biemrillah (1031-75), İbnü'l-Mahleban isimli ilim adamı başkanlığında bir heyeti Alparslan'a gönderdi, bütün İslam âlemine mektuplar göndererek Cuma hutbesinde ona dua edilmesini emretti.

Sultan Alparslan, Halife'nin gönderdiği bilim adamının yanına en değerli komutanlarından Sav Tigin'i katıp savaşı engellemek üzere İmparator Diogenes'in ordugâhına yolladı. Fakat elçiler İmparatordan ve adamlarından hakaret gördüler. Diogenes, sonuçtan gayet emindi. Elçi göndermesini de Sultan'ın korkusuna vermişti. Dizginsiz bir gururla Sultan Alparslan'ın elçilerine sordu:

"Siz bana şunu söyleyin: Kışı geçirmek için İsfahan mı, yoksa Hemedan mı (Selçuklu Devleti'nin önemli kentleri) daha uygun?" Cevap beklemeden yerinden fırladı: "Gidin Sultanınıza deyin ki, kendileriyle sulh müzakerelerini Rey'de yapacağım, ordumu İsfahan'da kışlatıp Hemedan'da sulayacağım!"

Sav Tigin ne zamandır tutmaya çalıştığı öfkenin ucunu bırakarak, "Atlarınızın Hemedan'da kışlayacaklarından biz de eminiz, fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemiyoruz" dedi. İmparator hak ettiği cevabı almış, içine bir korku düşmüştü: Acaba Türkleri yenebilecek miydi?

Ardından Anadolu'dan geçip Malazgirt'e yöneldi. Casusları Alparslan'a durumu bildirdiler: "Bizans İmparatoru 300 bin kişilik (kaynaklarda ordu mevcudu 70 bin ile 300 bin arasında değişir) bir orduyla üzerimize geliyor."

Alparslan'ın cevabıysa tam bir mümine yakışır nitelikteydi: "Biz de 54 bin kişilik bir orduyla onların üzerine gidiyoruz!" Tedbir ve tevekkül sultanıydı o. Korku nedir bilmez, sürprizler karşısında soğukkanlılığını elden bırakmaz, "Hüküm Allah'ın" diyerek yoluna devam ederdi.

Elçiler döndüğünde Alparslan toplantı halindeydi. Çadıra buyur edildiler. Karşılaştıkları manzarayı özetlediler. Sultan, "Kangi sebeple olursa olsun, kan akmasını istemedik" dedi, "ama başka çaremiz kalmadı. Allah şahit, biz temiz Müslümanlarız. Bid'at nedir bilmeyiz. Bu sebepledir ki, Allah Teala, milletimizi aziz kıldı."

Alparslan sadece kahramanlığı ve cihangirliğiyle değil, inancına sadakati, adaleti, şefkati, bağışlayıcılığıyla da örnek alınması gereken "Yürek Adam"larımızdandır. Aynı zamanda yeni nesillerin ihtiyacı olan "örnek insan"dır: Zaferlerine ulaşmak artık mümkün değil ama ahlakına, sağlam karakterine, mertliğine, dostluğuna ulaşmak mümkün.

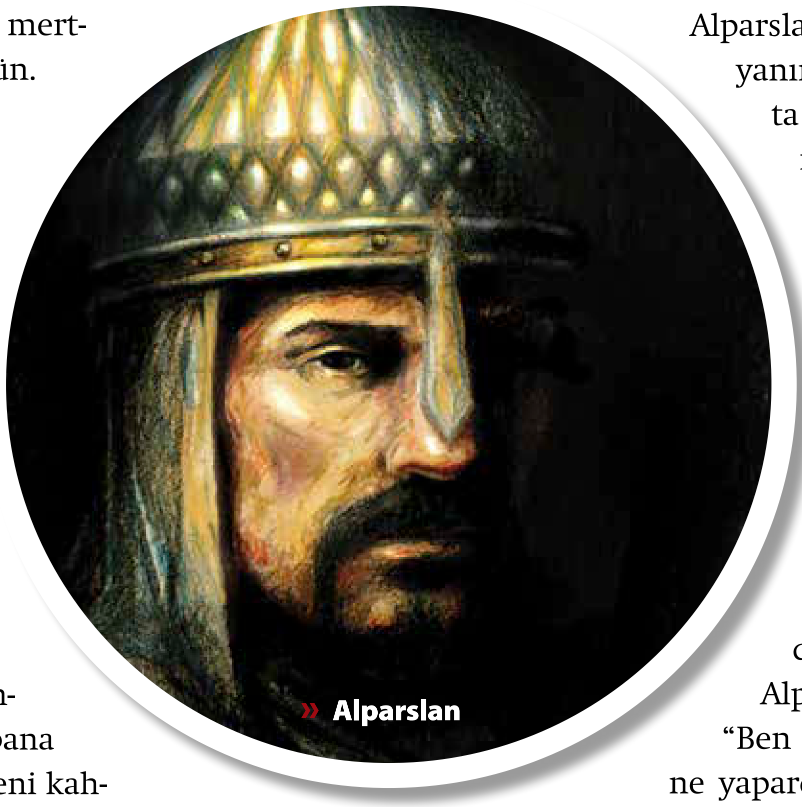
» Alparslan

Malazgirt'te bir Cuma sabahı

Büyük gün gelip çatmıştı. Alparslan, hocası Buharalı Ebu Nasr Muhammed'in tavsiyesine uyarak savaş zamanını mübarek Cuma günü olarak belirlemişti. "Cemaat-ı Kübra" ile kılınan Cuma namazından sonra Alparslan ellerini açtı, "Ey Rabbim! Seni kendime vekil yapıyor; azametin karşısında yüzümü yere sürüyor ve senin uğrunda savaşıyorum. Niyetim halistir, bana yardım et; sözlerimde hilaf varsa beni kahret!" diyerek dua etti. Sonra askerlerine seslendi:

"Ey kumandanlarım ve ey askerlerim! Daha ne zamana kadar biz azınlıkta, düşman çoğunlukta olmak üzere bekleyeceğiz? Düşmanı yenersek arzu ettiğimiz netice hâsıl olacak. Yoksa şehit olarak Cennet'e gideceğiz. Beni izlemek isteyenler gelsinler. Geri dönmek isteyenler serbestçe dönsünler. Onlara hiçbir ceza verilmeyecek. Bugün burada ne emreden bir Sultan, ne de emir alan bir asker var. Ben de bu meydanda sizlerden biriyim ve sizinle birlikte savaşacağım."

Askerler coşkuyla karşılık verdiler: "Asla emrinden ayrılmayacağız!" Sultan, beyazlara büründü. Kuyruğunu elleriyle bağladıktan sonra atına bindi: "Gazilerim!" diye son kez seslendi, "şehit olursam, bu beyaz elbiseyi kefenim yapın! Benden sonra oğlum Melikşah'a bağlı kalın. Zaferi kazanırsak istikbal bizimdir! Bismillah hücum!"

Bunlar hitabet sanatının ve savaş öncesi psikolojik şartların bütün inceliklerine sahipti, etkisi de savaş boyu sürdü.

Alparslan ordusunu önce hilâl şeklinde açtı. Düşman zafer sarhoşluğu içinde hilâlin açık ağzından girince uçlar hızla kapatılıp kıskaca alındı. O sırada Peçenek ve Uz Türkleri Bizans ordusundan ayrılıp Selçuklu ordusuna katıldı. İşte o zaman mağrur İmparator, komutanlarıyla birlikte can derdine düştü. Mağrur ama amaçsız kalabalıklar kaybederken, birlik şuuru içinde hedefine kilitlenmiş, mütevazı ama disiplinli azınlık bir zafer daha kazandı.

Savaş kaybedilseydi Osmanlı Devleti'ni kuran Kayılar Anadolu'ya gelemeyecek, dolayısıyla Osmanlı dediğimiz müthiş manzume kurulamayacaktı. Şu halde Alparslan, Osmanlı Devleti'nin çekirdeğini Anadolu'ya eken insandır. Bu yönüyle de hatırlanmalı ve selamlanmalıdır.

Esir imparatora insanlık dersi

Bizans'ın mağrur İmparatoru Diogenes'i Alparslan'ın huzuruna getirdiler. Onu yanına buyur etti. Diogenes oturmakta tereddüt gösterince "Buyurun, rahatınıza bakın İmparator Hazretleri" dedi Alparslan, "savaş kader olunca netice de kader olur. Kimi zaman yener, kimi zaman yeniliriz. Mahzun olmayınız."

İmparator dikkatle düşmanının yüzüne bakıyordu. Sultan'ın yüzü güleçti. Ama gülüşü alaycı değildi. Biraz olsun rahatlamıştı. "Bana ne yapacaksınız?" diye sordu, otururken. Alparslan soruyu soruyla karşıladı: "Ben elinize esir düşmüş olsaydım siz ne yapardınız?" Diogenes dürüstçe cevap verdi: "Kamçılatırdım… Demir kafese koyup tüm Hıristiyan dünyasını dolaştırırdım".

"Peki, benim size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?"

"Ya öldüreceksiniz yahut da savaş esiri sıfatıyla demir kafese koyup İslâm ülkelerini dolaştıracaksınız."

Alparslan son sözünü söyledi: "Düşündüğünüz şeylerin hiçbirini yapmayacağım! Zira inancım insanın aşağılanmasına engel. Aslında sizi serbest bırakmayı düşünüyorum".

Alparslan'ın duruşunun kaynağı Devr-i Saadet'tir. Malum, Peygamber Efendimiz (sav), Mekke'nin fethinden sonra eski düşmanlarını toplayıp sormuştu: "Ey Kureyş cemaati! Size şimdi nasıl bir muamele yapacağımı sanıyorsunuz?"

Yıllar sonra aynı soruyu, öldürülmeyi bekleyen esir Bizans İmparatoru'na soran Alparslan, belli ki, yüreğini Peygamber'inin yüreğiyle bütünleştirmişti.

Diogenes'e bol miktarda para verdi, yanına muhafızlar katıp ülkesine uğurladı. Ama ülkesinde mağluplara hayat hakkı yoktu. Nitekim İmparator, kendi ülkesinde katledilecekti.

The Dirt On Clean kitabının yazarı Katherine Ashenburg’la Batı’nın “kirli” tarihini konuştuk. Okurken burnunuzu tıkayın, zira yıllarca yıkanmayan Avrupalı soyluların ağır mı ağır kokusunu duymamanız imkânsız.

BATI’NIN KİRLİ TARİHİ

KONUŞAN: MUSTAFA ARMAĞAN

Böylesine ilginç bir konuda sizi kitap yazmaya sevk eden faktör nedir? Neden böylesine “kirli” bir konuyu seçtiniz?

Bu kitabı yazdım çünkü bir gün Toronto’daki Kraliyet Ontario Müzesi’nde dolaşırken çok kirli olduğunu düşündüğüm Ortaçağ insanının, Haçlı seferinden dönenlerin beraberinde getirdiği Türk hamamı sayesinde aslında epeyce temiz insanlar olduğunu belirten bir sergiyle karşılaştım. Ne var ki bu temiz “ara dönem” vebanın gelişiyle birlikte sona ermişti. Birdenbire “temiz” olanın tarihinin düşündüğümden çok daha karmaşık ve ilginç olduğunu fark ettim. Kitabımın çıkış noktası oldu bu.

Peki birkaç asır önceki Avrupa saraylarına girmiş olsak bizi temizlik ve hijyen bakımından nasıl bir manzara karşılardı?

Mesela Fransa’daki muhteşem Versay Sarayı’nda bundan birkaç yüzyıl önce gezintiye çıksanız merdiven altlarında insan dışkılarının toplandığını, saray beyefendilerinin merdiven boşluklarına ve avlulara idrarlarını yaptığını ve tabii ki yatak odalarında ağzına kadar dolu lazımlıklar bulunduğunu görürdünüz. Örneğin 16. Louis’nin öldüğü sene merdivenlerdeki dışkıların haftada bir kez temizlenmesi için bir emir yazdığını düşünün. İşte vaziyet bundan ibaretti!

Avrupalı kraliyet ailelerinden banyo alışkanlığı olmayan, asgari vücut temizliğine önem vermeyen isimlere kitabınızda genişçe yer veriyorsunuz. Banyo fobisi olan kraliyet mensuplarından da örnekler verebilir misiniz?

Fransa Kralı 16. Louis oldukça atletik ve uzunca bir ömür geçirmiş bir adamdı. Söylenene göre hayatı boyunca sadece iki ya da üç kez banyo yapmıştı. Öte yandan sabahları ellerini şarapla yıkardı. Bütün bunlara rağmen kralın son derece temiz olduğu düşünülürdü. Zira beyaz keten gömleğini günde 3 kez değiştirirdi. Gariptir, 17. yüzyıl insanları, ketenin kiri temizlediğine ve gömleği değiştirmenin suda yıkanmaktan çok daha güvenli, bilimsel bir temizlenme yöntemi olduğuna inanırlardı. Çünkü suyun hastalık taşıdığını düşünürlerdi.

Batı’da temizliğe bu denli uzak duruş günlük hayattaki ilişkileri nasıl etkiliyordu? Temizlenmeme alışkanlığı sıhhî, siyasî, kültürel ve toplumsal ne tür olumsuz sonuçlar doğurmuştur?

Bu zor bir soru, çünkü insanlar çok güzel kokmayan başka insanlarla birlikte yaşamaya alışmışlardı. Fakat yıkanmama hali onların hayatının oldukça olağan bir parçasıydı, nasıl

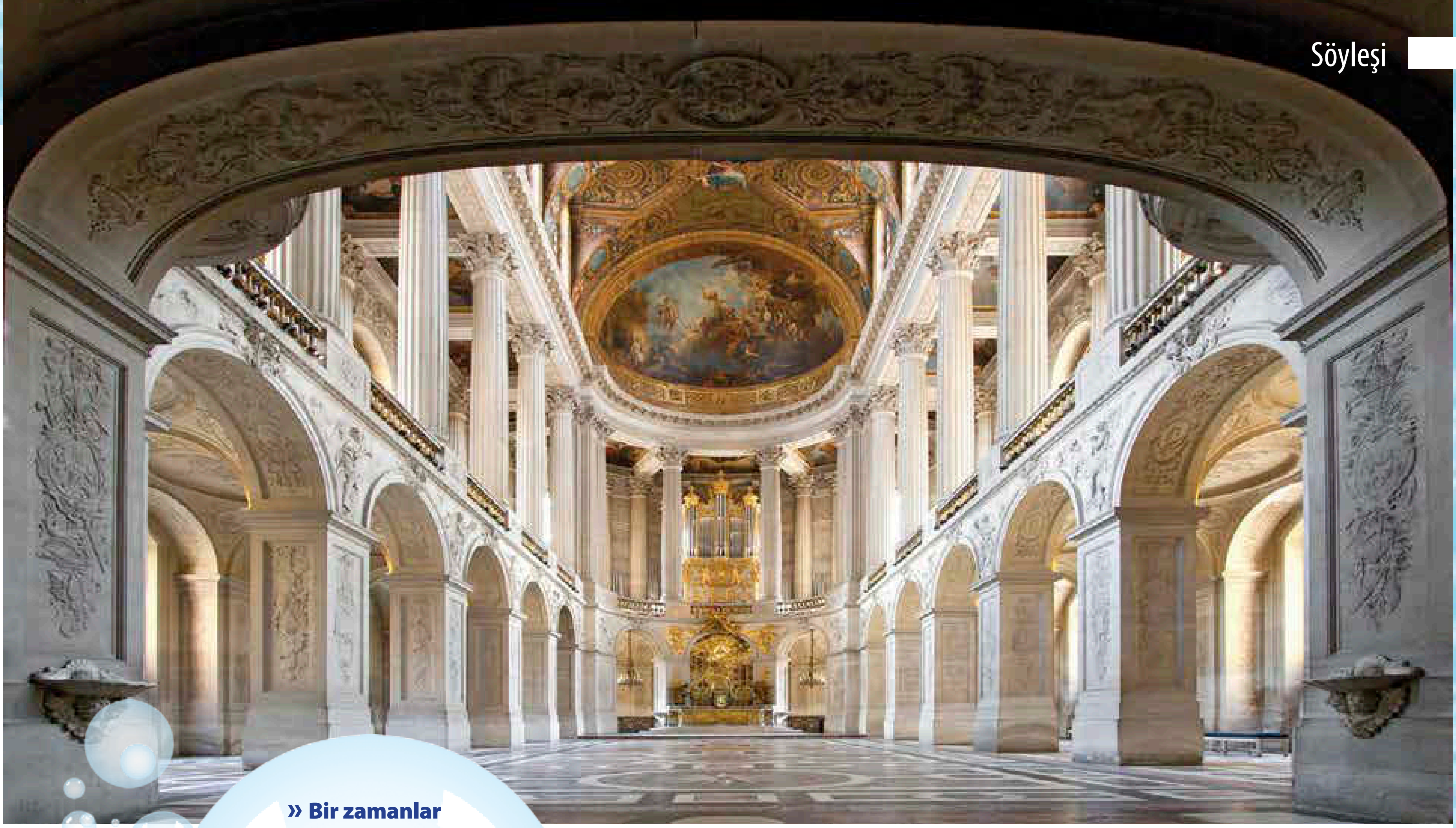

» Bir zamanlar bu koridorlar...
Versay Sarayı'nın bu ışıl ışıl koridorlarında bir zamanlar nasıl bir manzara olduğunu bir daha anlatalım mı? 16. Louis'nin öldüğü sene merdivenlerdeki dışkıların haftada bir kez temizlenmesi için bir emir yazdığını söylesek yeter sanıyoruz.

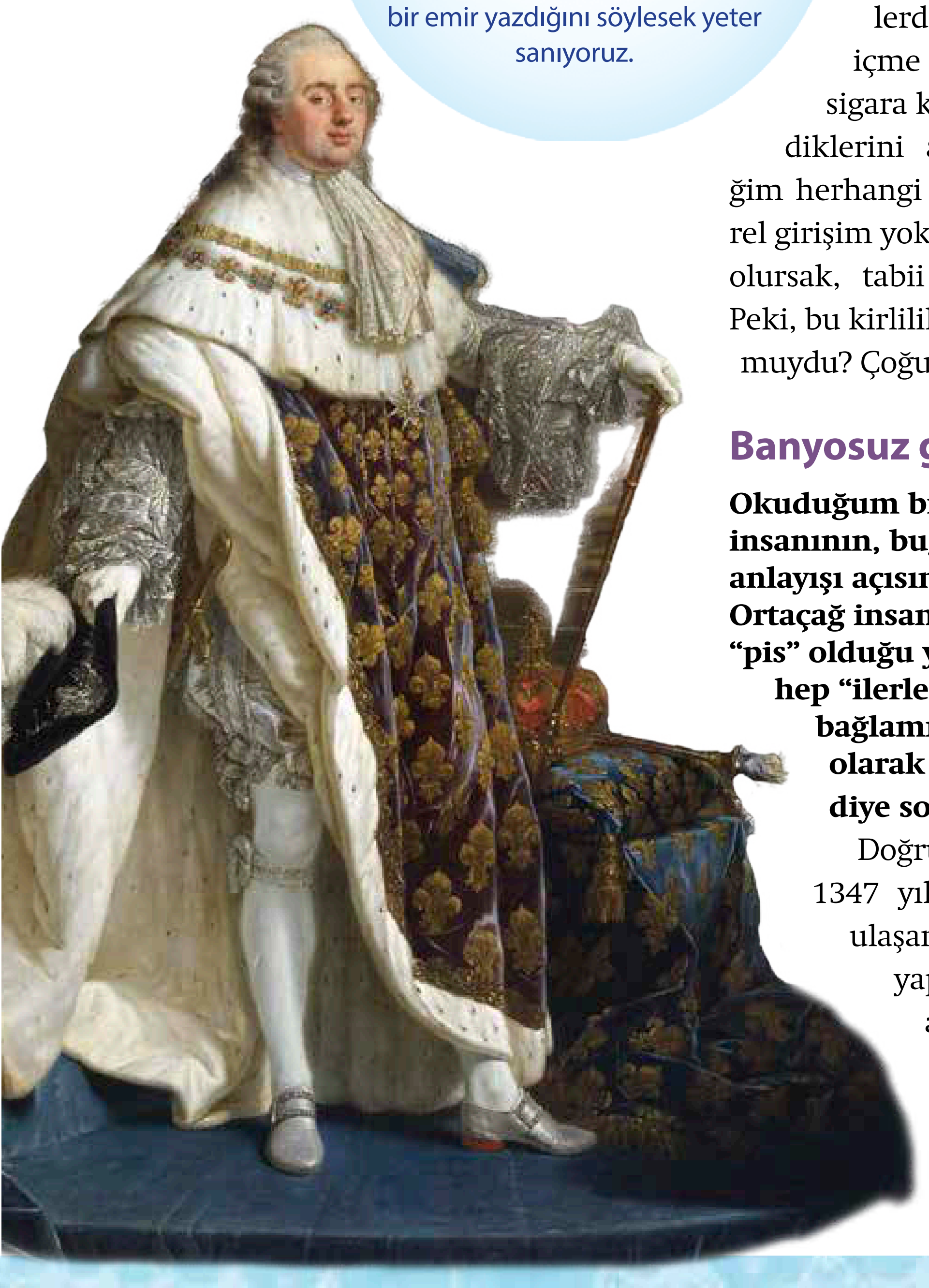

ki Kuzey Amerikalılar yakın bir tarihe kadar sigara kokusuyla yaşamaya alışkınlarsa, onlar da yıkanmamaya alışıklardı. Şimdilerde ortak alanlarda sigara içme yasağı gelince insanlar sigara kokusunu pek de sevmediklerini anladılar. Benim bildiğim herhangi bir siyasal ya da kültürel girişim yok. Hijyenden bahsedecek olursak, tabii epey kirli insanlardı. Peki, bu kirlilik hastalığa sebep oluyor muydu? Çoğu durumda olmuyordu.

Banyosuz geçen dört asır

Okuduğum bir makalede Rönesans insanının, bugünkü temizlik anlayışı açısından bakılırsa Ortaçağ insanından çok daha "pis" olduğu yazıyordu. Rönesans'ı hep "ilerleme" (progress) bağlamında öğrenmiş biri olarak bu bilgi doğru mu, diye sormak istiyorum.

Doğru, çünkü Ortaçağ insanı 1347 yılında kara veba kıtaya ulaşana kadar buhar banyosu yapardı. Veba salgını bu alışkanlığı kökten değiştirdi, çünkü doktorlar insanlara banyo yapmaktan kaçınmalarını, zira gözenekleri açan sıcak suyun hastalığa davetiye çıkardığını söylediler. Bu, Fransız tarihçi Michelet'nin "banyosuz bin yıl" dediği dönemi başlattı. Yaşadığınız ülkeye ve sosyal sınıfınıza bağlı olarak değişmekle birlikte bu yaklaşık dört yüzyıllık bir dönemi kapsıyordu. Ancak 2. ve 3. soruya verdiğim cevaplarda da söylediğim gibi, çok zarif olduğunu düşündüğümüz 17. yüzyıl insanları Ortaçağ'da yaşamış insanlardan çok daha kirliydi.

Avrupalıların temizlik hususunda bu denli üşengeç davranmasının dinî bir sebebi de olabilir mi? Dinlerinin (mesela vaftizin) bir daha yıkanmamayı gerektirdiğini mi düşünüyorlardı yoksa?

Hıristiyanlık, söz gelimi İslam veya Hinduizmin aksine temizliğe özellikle vurgu yapmayan dünya çapında etkiye sahip yegâne büyük dindir. Vücut bakımı, vücudu temizlemek vs. gibi meseleler ya kilise tarafından hiç önemsenmiyor ya da yıkanmayan insanlar, kutsallıkları ve dünyevî olan bedene önem vermemeleri sebebiyle övülüyorlardı.

Merak ettiğim bir başka husus, Amerika'nın temizlik karnesi nasıldı? Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin?

»

Amerika şaşırtıcı bir şekilde 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı'nın en temiz ülkesi oldu. Bunun sebepleri ise karmaşıktır: Bunlar arasında babadan kalma bir sınıf sisteminin olmayışı (yani insanlar temizlenerek kendilerini kültürlü ve asil gösterebiliyorlardı), İç Savaş'ta temizlik sayesinde ölü sayısının azaltılması, Amerikalıların yeni şeylere duyduğu ilgi, dünyada bir numara olan Amerikan sıhhi tesisat sistemi faktörler arasında sayılabilir.

Parfümün Avrupa saraylarındaki kötü kokuyu bastırmak için icat edildiğini okuruz öteden beri. Doğru mudur bu ve parfüm ilk kez ne zaman, kimin tarafından geliştirilmiştir?

Parfüm burun deliklerimizi güzel kokularla doldurmak için kullanılırdı, bu sayede komşularınızın kötü kokusunu çekmek zorunda kalmazdınız! Antik Mısırlılar ve hatta antik dönemlerde yaşamış bütün insanlar güzel kokulu yağlar, kremler ve parfümler kullanırlardı.

Kirinden gurur duyanlar

Temizlik maddelerine gelecek olursak ilk akla gelen ürün sabundur. Araştırmalarınıza göre Avrupa ve Amerika'da sabun hangi amaçla kullanılırdı? Daha sonra sabun kullanımına bakış nasıl değişti?

Sabun 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa ve Amerika'da yerleri ve kıyafetleri yıkamakta kullanılırdı. Bilim insanları deri için çok zararlı olmayan kalıp (sıvı olmayan) sabun yapmayı öğrendiler. Bu dönemden itibaren Batı'da insanlar sabunla yıkanmaya başladılar. Daha öncesinde ise sadece su ile yıkanırlardı.

Avrupa banyo kültürü/kültürsüzlüğü ile karşılaştırınca Müslümanların hamam ve temizlik kültürünü nasıl değerlendirmeliyiz? Avrupalılar Endülüs'ten ve Osmanlıların hamam ve temizlik kültüründen etkilenmişler miydi?

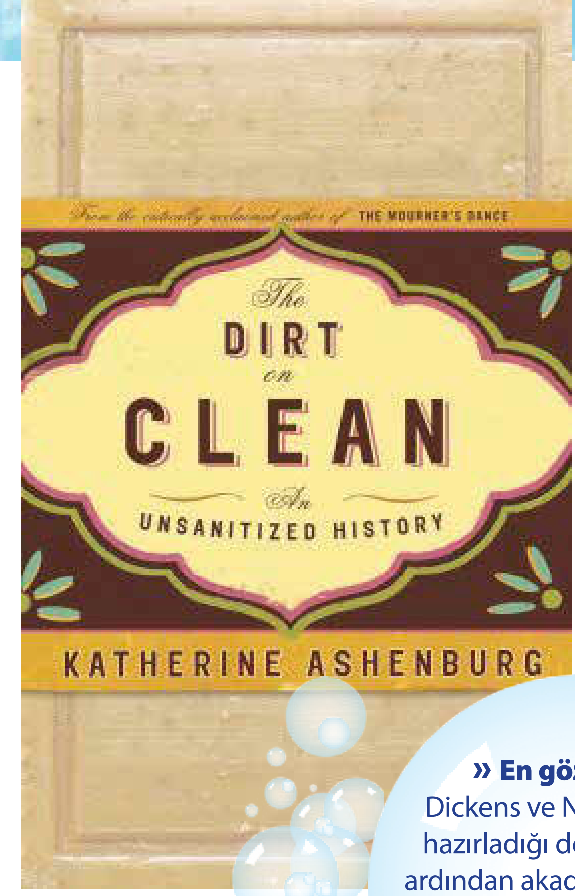

» En gözde eseri
Dickens ve Noel hakkında hazırladığı doktora tezinin ardından akademik kariyerini yarıda bırakan Katherine Ashenburg'un konuşmamıza kaynaklık eden kitabının kapağı.

Müslümanlar Hıristiyanlara göre çok daha temizdi ve bunu sağlayan İslamın temel öğretileriydi. Ne yazık ki Müslümanların hamam ve temizlenme geleneği İspanya'da yerleşemedi. Bunun sebeplerinden biri, İspanyolların Müslümanlardan pek hoşlanmaması ve onları taklit etmek istememesiydi.

Avrupalılar egemenlikleri altına aldıkları topraklardaki Müslümanlara banyo alışkanlığını bırakmaları hususunda yaptırım uygulamışlar mıydı? Mesela Hıristiyanlar 1236'da Kurtuba'yı ele geçirdiklerinde şehirde 300 hamam bulunduğunu yazıyorsunuz. Bu hamamların akıbeti ne oldu?

İspanya'daki Müslüman hamamlarının pek çoğu ya yıkıldı ya da kaderine terk edildi. Bu sayede İspanya yeniden kirliliğiyle gurur duyan bir ülkeye dönüşmüş oldu!

Endülüs tur rehberimiz İspanya Kraliçesi Pasaklı Isabella'nın ettiği bir yemin yüzünden 3 yıl yıkanmayıp elbiselerini de değiştirmediğini anlatmıştı. Doğru mudur bu olay?

Doğru. Kraliçe İsabella 1601 yılında Ostend Kuşatması sona erene dek içliğini değiştirmeyeceğine yemin etmişti. Kuşatma tam 3 yıl, 3 ay, 13 gün sürdü ve başlangıçta beyaz olan içliği kuşatma sona erdiğinde kahverengiye bürünmüş haldeydi. Isabella bu vatanperver jesti sayesinde milli bir kahramana dönüşmüştü.

Son olarak biz Türklerin yabancılara sorduğumuz klasik bir soruyla bitirelim söyleşimizi: Ülkemize hiç geldiniz mi?

Türkiye'ye hiç gitmedim ama ziyaret etmek istediğim ülkelerin başında geliyor.

Umarız Türkiye'de oturup bu 'kirli' konuları yüz yüze de konuşuruz sizinle.

Umarım. ◘

KATHERINE ASHENBURG KİMDİR?

Seyahatten mimarîye kadar kurgusal olmayan kitaplar ve yüzlerce makalenin sahibi ödüllü yazar Ashenburg, kendisini her 10 yılda bir değişen farklı kariyere sahip biri olarak tanımlıyor. "Dickens ve Noel" konusunda hazırladığı doktora tezinin ardından akademik kariyerini yarıda bıraktı. Canadian Broadcasting Corporation'da (Kanadalı Yayın Şirketi) radyo yapımcılığı, Toronto gazetesi *The Globe and Mail*'de sanat ve kitap editörlüğü, son olarak da serbest yazarlık, öğretim görevliliği ve öğretmenlik yaptı. Yazılarıyla *The New York Times* dergisinin "Sunday Travel" bölümüne katkıda bulunuyor, ayrıca *Toronto Life* dergisinde tasarım ve mimarî alan üzerine köşe yazarlığı yapıyor. Yayınlanan kitaplarının bazıları şunlar: *The Dirt On Clean* (2007), *Going To Known* (1996), *The Mourner's Dance* (2010).

teknopark ankara
"Teknolojinin Başkenti"

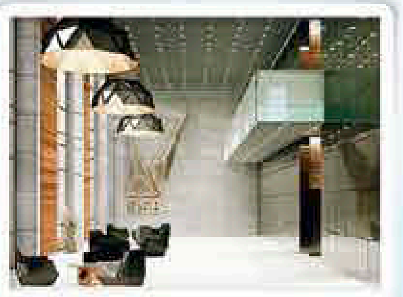

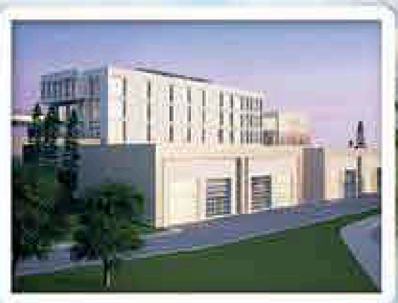

Teknokent Ofisleri
Araştırma Merkezi - Merkez Laboratuvarı
Uygulamalı Ar-Ge Binası
Teknokent Ofisleri
Uygulamalı Ar-Ge Binaları
Uygulamalı Ar-Ge Binaları
Kuluçka Merkezi
Araştırma Merkezi
Ar-Ge Binaları
Ar-Ge Binaları

www.ankarateknopark.com

Türkiye'nin En Büyük Teknolojik Ekosistemi ve İlk Uygulamalı Teknoparkı

Ankara Teknopark Teknoloji Geliştirme Bölgesi, İvedik Organize Sanayi Bölgesi içerisinde kurulan Türkiye'nin ilk Teknolojik Ekosistemi ve Uygulamalı Teknoparkıdır. Teknopark Ankara, sanayi bölgesi içerisinde olması ve üretilebilir alanlar bulundurması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Bölge içerisinde bulunan 1.800'ü Ar-Ge yapan toplam 8.000 sanayici, üniversite işbirliği, teknik koleji, meslek merkezleri, tasarım merkezleri ve test laboratuvar merkezleriyle bir ekosistem içerisinde yer almaktadır.

Ankara Teknopark, bölgede üretimin Ar-Ge – İnovasyon – Teknoloji – Nanoteknoloji sisteminin geliştirilmesi için tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir. Bilgiye ve araştırmaya dayalı somut ürünlerin ön planda olacağı teknoparkta;

-Türkiye'nin Ar-Ge potansiyeline ve teknoloji üretebilme yeteneğine katkı sağlaması,
-Katma değer yüksek hizmet ve ürünlerin dünya pazarlarında sürdürebilir şekilde yer alması,
-Üniversite-Sanayi işbirliğini etkin ve sürekli kılması amaçlanmıştır.

Ankara Teknopark'ta yer alacak kurum kuruluş ve girişimcilere; ofis alanları, laboratuvar ve deney merkezleri, tasarım merkezleri, üretim birimleri, üniversitesinin bilimsel ve teknolojik birikimlerine erişim kolaylığı, Ar-Ge faaliyetlerine destek olacak faaliyetlerin düzenlenmesi gibi hizmetler sağlanacaktır.

teknopark ankara
"Teknolojinin Başkenti"

İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1368. Cadde No:61 İvedik OSB / ANKARA
Tel: 0312 395 62 62 Faks: 0312 395 05 80 e-mail: teknoparkankara@ivedikosb.org.tr

OSB

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ 2010

İLK MÜEZZİN ARAP DEĞİL HABEŞLİ BİR KÖLEYDİ

ADNAN DEMİRCAN
adnandemircan@gmail.com

Cahiliye toplumunun acımasız hiyerarşisinde Kureyş'in kibirli zenginlerinden birinin kölesi olarak dünyaya geldi. Ama Mekke semalarını yanık sesiyle titreten İslamın ilk müezzini Bilal-i Habeşî oldu.

Çileli, bir o kadar da vakur bir hayattı onunkisi. İslamla gelen şerefin bedelini işkencelerle ödeyecekti. Mekke sokakları onun "Ehad" (O birdir) haykırışlarıyla gece gündüz inledi. Gür sesi sebebiyle Hz. Peygamber (sallalahu aleyhi vesellem) ilk ezânı okuma görevini ona verecekti. Hz. Ömer (r.a.) ise "Ebubekir efendimizdir; efendimizi (Bilal'i) azat etmiştir" diye övecekti onu.

Bilal b. Rebah el-Habeşî, Serat doğumlu bir siyahîydi. Hz. Ebubekir (r.a.) tarafından satın alınıp azat edildiği için "Ebu Bekir'in mevlası" olarak da anılır. Habeşistanlı yani Etiyopyalı anlamına gelen "el-Habeşî" nispeti orada doğduğu için değil, anne-babasının kökeni sebebiyle verilmiştir. "Ebu Abdullah" künyesiyle hitap edilirdi.

Köle olarak doğup büyüdüğü için çocukluğu ve gençliğiyle ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz. Vefatında yaklaşık 60 yaşında olduğunu biliyoruz. Bundan hareketle Hicretten 40 yıl önce, 580 senesi civarında doğduğu tahmin edilir. Halid adlı bir erkek kardeşi ve Gufre adlı bir kız kardeşi olduğu bilinse de haklarında bilgi yoktur.

Nebevî tebliğin başlamasından sonra Müslüman olan Bilal, Ammar ve Ammar'ın annesi Sümeyye, Mekke'nin zayıflarından, kendilerini koruyacak güçlü yakınları bulunmayan, azat edilmiş kişilerdi. Bilal gibi diğerleri de ağır işkencelere maruz kalıyorlardı. Nitekim Ebu Cehil, Müslüman olduğu için Sümeyye'ye çirkin sözler söylemiş, sonra mızrağını saplayıp onu öldürmüştü. Böylece Sümeyye İslam uğruna şehit edilen ilk Müslüman olma şerefine nail oldu.

Bilal b. Rebah'ın annesi Hamame, kendisi gibi Cumahoğullarından Ümeyye b. Halef'in cariyesiydi. Hz. Peygamber'in çağrısına uyarak Müs-

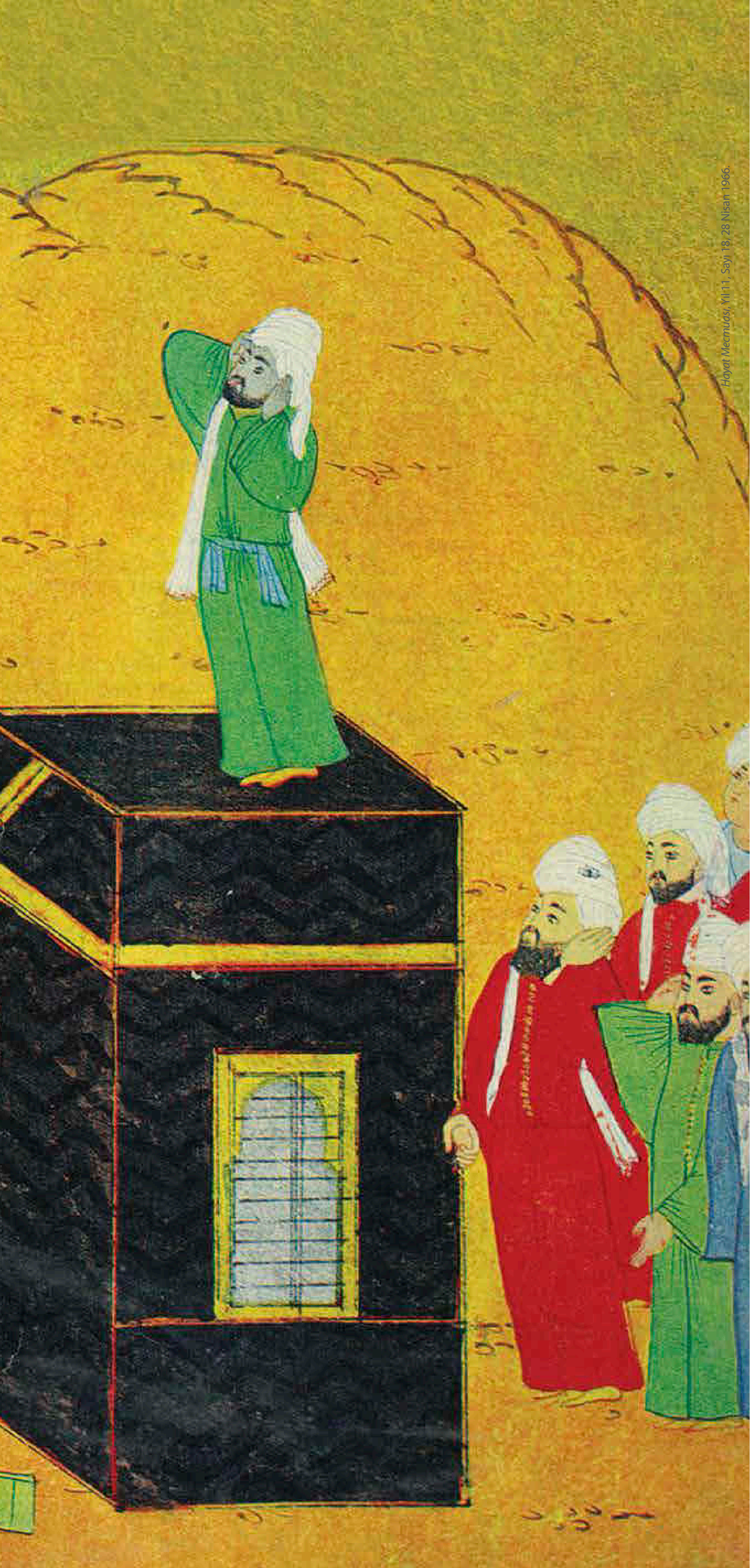

Hayat Mecmuası, Yıl 11, Sayı 18, 28 Nisan 1966.

Kim derdi ki, Habeşli bir köle Kâbe'nin üzerine çıkarak Tevhid'i haykıracak ve kimse ona dokunamayacak. Allah Resulü'nün (sav) müezzini, namaza çağıran sesin sahibi çileli ömründe nelere şahit oldu? Taşları çatlatacak sabrıyla İslamın örnek şahsiyetlerinden birinin hayatı.

lüman olmuş; bu sebeple ağır işkencelere maruz kalmıştı. Hz. Ebubekir ileride Bilal'le birlikte annesini de satın alarak azat edecekti.

Müslüman olunca dininden dönmesi için Bilal-i Habeşî'ye sahibi Ümeyye b. Halef tarafından ağır işkenceler yapıldı; Allah'a şirk koşması ve putlara tapması istendi. Ancak o sabretti ve isteklerin hiçbirini yerine getirmedi. Ümeyye onu öğle sıcağında sırt üstü yere yatırır, göğsünün üstüne büyük bir taş koydurarak, "Ya ölünceye ya da Muhammed'i inkâr edip Lat ve Uzza'ya tapıncaya kadar böyle kalacaksın" derdi. Bilal bu haldeyken dahi "O birdir, O birdir" demekten vazgeçmedi.

Hep O'nun yanındaydı

Bir gün yine işkence altındayken Varaka b. Nevfel yanından geçti. Taşın altında Bilal yine, "O birdir, O »

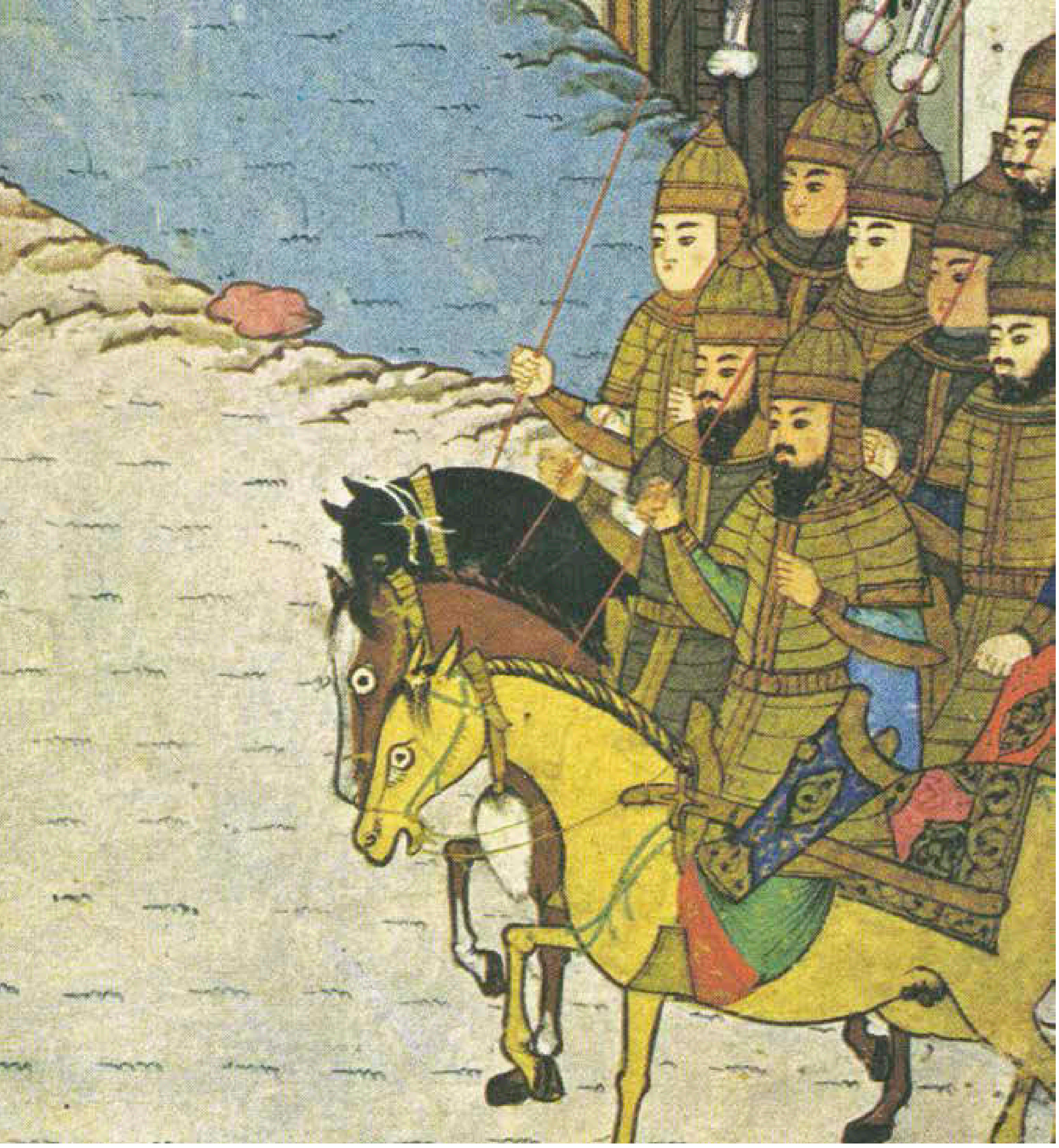

» Yılmaz cengâver
Bilal b. Rebah el-Habeşî Bedir'e, Uhud'a, Hendek'e ve diğer seferlere katılmıştı. İslam ordusunun Uhud Savaşı'nda düşmanla karşılaşmasını gösteren bir Osmanlı minyatürü.

birdir” diye inliyordu. Varaka, “Ey Bilal, vallahi birdir, birdir” diye karşılık verdi. Sonra da Ümeyye b. Halef'e ve yanında bulunan yakınlarına, “Allah'a yemin ederim ki, onu bu şekilde öldürürseniz kabrini türbe yaparım” dedi.

Yine bir defasında sahipleri Bilal'i alıp güneşin altında boylu boyunca uzatmışlardı. Üstüne çakıl taşları ve soyulmuş inek postu atıp “Senin Rabbin Lat ve Uzza'dır” dediler. Onun ağzındansa sadece “O birdir, O birdir” sözleri döküldü.

Bir gün Hz. Ebubekir ile Ümeyye b. Halef arasında şu konuşma geçti:

“Ebubekir: Bu zavallı için Allah'tan korkmuyor musun?”

-Onu sen bozdun, içinde bulunduğu durumdan da sen kurtar!

-Yaparım! Ondan daha güçlü bir kölem var. Üstelik senin dininden. Buna karşılık sana onu veriyorum.

-Kabul. Senin olsun.”

Hz. Ebubekir, Bilal'i alarak azat etti. (100 ya da 140 dirheme satın alarak azat ettiği de rivayet edilir.)

Böylece özgürlüğüne kavuştu Bilal-i Habeşî ve ömrü boyunca Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmadı. Bedir'e, Uhud'a, Hendek'e ve diğer seferlere katıldı. Veda haccında da yanındaydı. Hz. Peygamber'in abdest suyunu temin etmek, sütre olarak kullandığı harbeyi taşımak (açık yerde namaz kılarken kişinin kıble tarafına gelecek şekilde önüne koyduğu mızrak ya da değnek), şahsi ihtiyaçlarını karşılamak, özellikle savaşta geceleri korunmasını, gündüzleri gölgelenmesini sağlamak, yemeğini hazırlamak, beytülmal işlerine bakmak, onun emriyle bazı ödemeler yapmak, elçileri ağırlamak, seriyye (Peygamberimizin katılmadığı küçük askeri birlik) kumandanlarına sancak vermek, emirlerini halka duyurmak ve kadın esirleri muhafaza etmek gibi işleri üstlendi (M. Fayda, “Bilal-i Habeşî”, *DİA*, VI, 152).

Allah Resulü Bilal'i Mekke'de Ubeyde b. el-Haris b. el-Muttalib'le kardeş ilan etmişti. Hz. Ömer'in tutturduğu atıyye (maaş) divan kayıtlarından anladığımız kadarıyla Medine'ye hicretten sonra Ebu Rüveyha el-Hasamî'yle kardeş olmuştu. Atıyye divanlarının yazıldığı dönemde cihad etmek üzere Şam'da bulunuyordu.

Hz. Ömer ona mektupla, “İsmini kiminle beraber yazayım?” diye sorunca “Ebu Rüveyha ile! Allah Resulü'nün aramızında yaptığı kardeşlik

BİLAL'İN EZANINI İŞİTİNCE YÜZLERİNİ ÖRTTÜLER

Hz. Peygamber (sav), Mekke müşrikleriyle yaptığı Hudeybiye Antlaşması gereği o yıl niyetlendiği umreyi yapamadı. Ertesi yıl (629) antlaşmaya uygun olarak arkadaşlarıyla birlikte Mekke'ye giderek “Kaza umresi” diye anılan ibadetini ifa etti. Efendimiz umreyi bitirince Bilal'e Kâbe'nin üstüne çıkarak öğle ezanını okumasını istedi.

Bilal'in ezan okuduğunu duyan İkrime b. Ebi Cehil daha önce ölmüş olan babası Ebu Cehil'i kastederek, “Allah ona acıdı da bu kölenin dediklerini işitmedi” dedi. Safvan b. Ümeyye ise “Bunu görmeden babamı götüren Allah'a hamd olsun” diye hayıflandı. Halid b. Üseyd, “Babamın canını alıp da, Bilal'in Kâbe'nin üstünde anırdığı günü görmediği için Allah'a hamd olsun” dedi. Süheyl b. Amr ve yanındakiler ise ezanı işittiklerinde yüzlerini örtmüşlerdi.

sözleşmesinden dolayı ondan asla ayrılmam" cevabını aldı. Ömer de ismini ve -Bilal'in onlar arasındaki yüksek makamı dolayısıyla- Habeşlilerin listesini Hasam kabilesinin listesine ekledi.

Kâbe'nin damında ezan

Resulullah hicretin 7. yılında (Miladi 628) Hayber ve civarındaki yerleşim yerlerinin fethini tamamladıktan sonra Medine'ye dönmek üzere yola çıktı. Medine'ye yaklaştıklarında geceleyin bir süre yürüdüler. Ancak sabah namazı vaktinden biraz önce dinlenmek için durabildiler. Hz. Peygamber ashabına, "Bizi sabah namazına kaldıracak salih ve gözüne hâkim olabilecek (uyumayacak) biri yok mu?" diye sordu. Bilal, "Ben varım!" deyince Resulullah ve yanındakiler uyudu. Ebubekir ise Bilal'i, "Gözlerine hâkim ol!" diye tembihledi. Bundan sonrasını Bilal anlatır:

"Elbiseme sarılarak şafağı beklemeye başladım. Ne zaman yanım üzere düştüğümü bilmiyorum. İnsanlar Bakara suresinin 'İnna lillah ve inna ileyhi râciûn' (Allah'a aidiz ve ona döneceğiz) ayetini okurken uyandım; güneş ortalığı ısıtmıştı. Herkes beni kınamaya başladı. En çok yüklenense Ebubekir'di.

Resulullah, 'İhtiyacı olan ihtiyacını gidersin. Ey Bilal, ilk ezanı oku!' dedi. Resulullah'ın bütün yolculuklarında yaptığım gibi ezanı okudum. İnsanlar toplanınca Resulullah, 'İki rekât sabah namazının (sünnetini) kılın!' dedi. Kıldılar. Sonra bana, 'Kamet getir!' dedi. Getirdim. Resulul-

»

O CENNET EHLİNDENDİ

Hz. Peygamber Bilal'e verdiği değeri, "Bilal, [fazilet yarışında] Habeşlilerin birincisidir" sözleriyle dile getirmişti.

Ebü'l-Bükeyr'in oğulları, Allah Resulüne geldiler. Aralarında şu konuşma gerçekleşti:

-Kız kardeşimizi falan kişiyle evlendir!

-Bilal'e ne dersiniz?

Sonra bir kere daha gelerek dediler ki:

-Ey Allah'ın Resulü! Kız kardeşimizi falan kişiyle evlendir!

-Bilal'e ne dersiniz?

Üçüncü kez tekrar aynı taleple geldiler:

-Kız kardeşimizi falan kişiyle evlendir!

-Bilal'e ne dersiniz? Cennet ehlinden olan bir adama ne dersiniz?

Bunun üzerine kız kardeşlerini Bilal'le evlendirdiler (İbn Sad, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 219).

Hz. Peygamber'in abdest suyunu temin etmek, şahsi ihtiyaçlarını karşılamak ve özellikle savaşta geceleri korumak, beytülmalın işlerine bakmak Bilal-i Habeşî'nin vazifeleri arasındaydı.

lah uzun bir namaz kıldırdı. Öyle ki, herkes güneşin sıcaklığından alnındaki terleri silmeye başlamıştı. Selam verince insanlara dönüp, 'Nefislerimiz Allah'ın elinde. İsterse onları kabzeder. Bu hususta Allah herkesten çok hak sahibidir. Allah nefislerimizi bize iade edince namaz kılmaya başladık' dedi. Sonra bana yönelerek, 'Yeter (üzülme)!' dedi. Ben de, 'Anam babam sana feda olsun. Vallahi senin nefsini kabzeden benimkini de kabzetmişti' dedim. Resulullah tebessüm ederek karşılık verdi (Vakıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 711-712).

Kölenin ezan okumasını hazmedemeyenler

Bilal, hicretin ilk yılında Hz. Peygamber'in kendisine öğrettiği şekilde ilk ezanı okuyan kişiydi. Vefatına kadar da müezzinliğini yapmıştı. Peygamberimizin iki müezzini daha vardı: Ebu Mahzure ve Amr b. Ümmi Mektum. Bilal'in olmadığı zamanlarda Ebu Mahzure, o da olmayınca Amr b. Ümmi Mektum müezzinlik ederdi.

Bilal ezanı bitirir, Hz. Peygamber'in kendisinin ezan okuduğunu anlaması için kapısında durur ve "Haydi namaza (Hayye ale's-salâh), haydi kurtuluşa (Hayye ale'l-felâh), ey Allah'ın Resulü!" derdi. Allah Resulü evinden dışarıya çıktığında Bilal kamet getirmeye başlardı.

Hicretin 8. yılında (Miladi 630) Mekke'nin fethedildiği gün öğle vakti Resulullah Bilal'e, Kâbe'nin damına çıkıp öğle ezanını okumasını emretti. Kureyşlilerin bir kısmı etraftaki dağlara çekilmişlerdi. Liderleri kaçmış, öldürülme korkusuyla gizlenmişlerdi. Bazılarıysa güvence talep ediyordu.

Bilal ezan okurken sesini her zamankinden daha çok yükseltti. "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" (Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim) kısmına geldiğinde Ebu Cehil'in kızı Cüveyriye, "Vallahi (Hz. Peygamber'i kastederek) adam senin şanını yükseltti. Namaza gelince, biz namaz kılarız; fakat dostlarımızı öldürenleri asla sevmeyece-

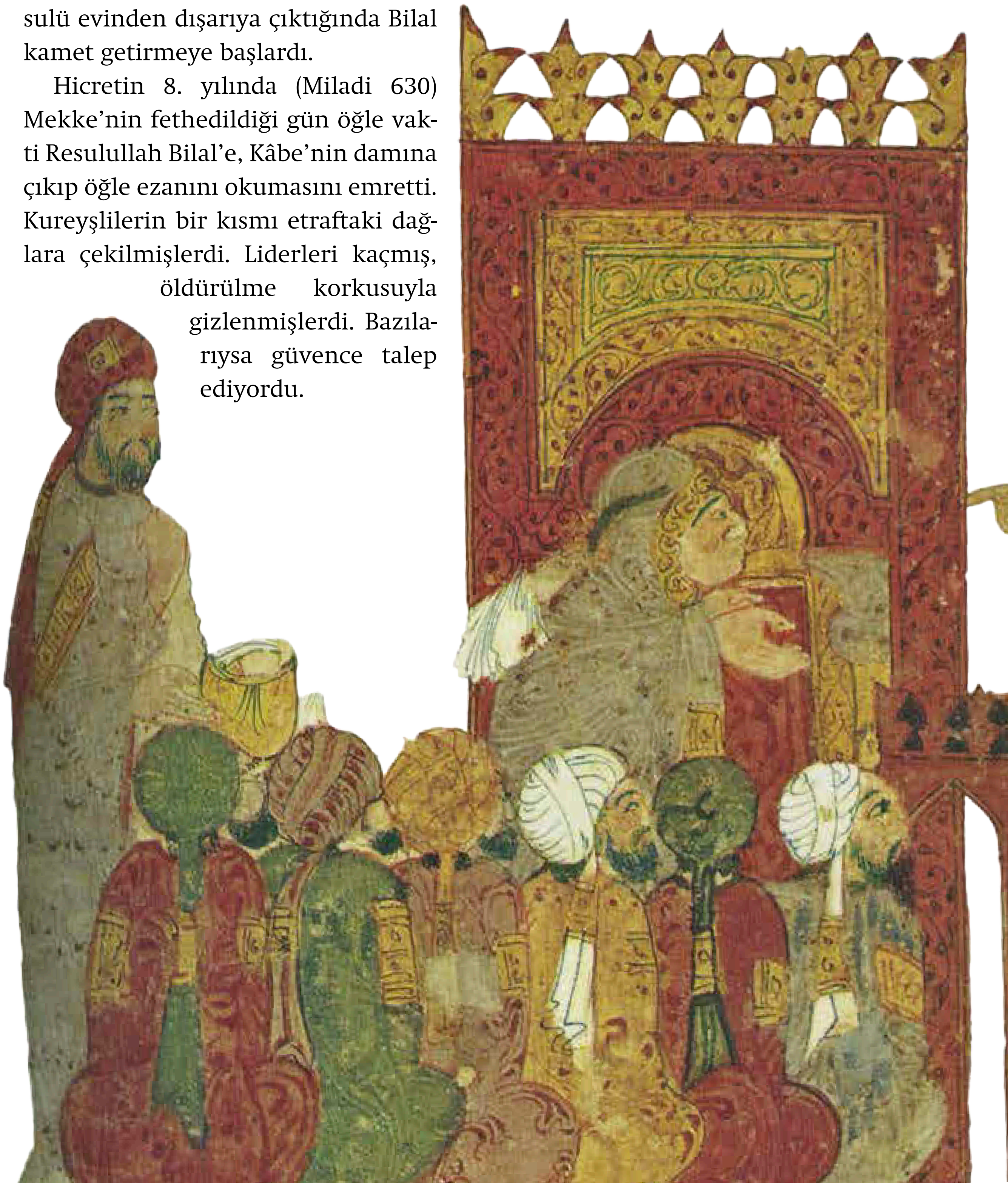

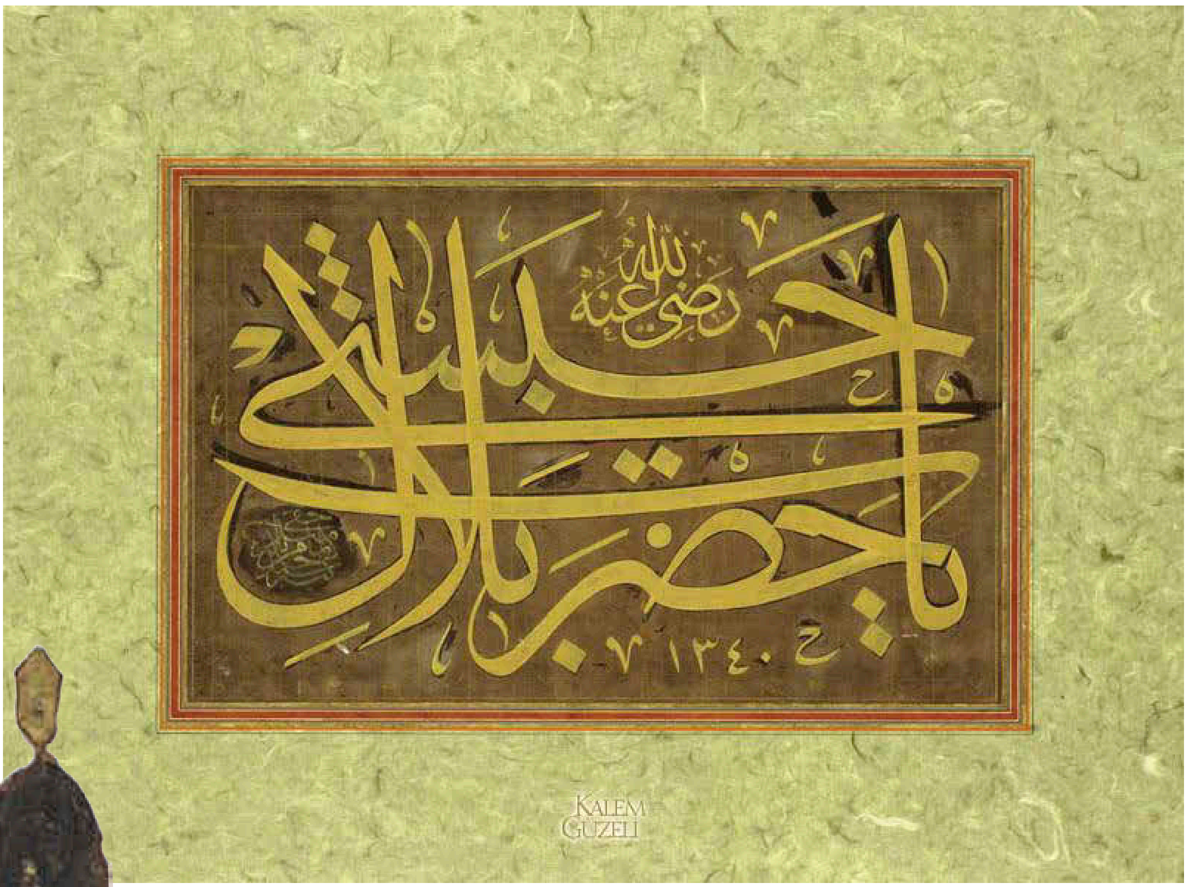

Kalem Güzeli.

ğiz. Muhammed'e gelen peygamberlik babama da gelmişti ancak babam kavminin zıddına gitmek istemediği için onu reddetti" dedi.

Eski bir Habeşli kölenin Kâbe'nin damında ezan okumasını hazmedemeyen tek kişi o değildi. Halid b. Üseyd, "Babama ikramda bulunup da bu günü işitmesine engel olan Allah'a hamd olsun" derken, Haris b. Hişam da, "Vah anam vah! Ölseydim de bugünleri görmeseydim. Kâbe'nin üzerinde Bilal'in anırdığını duyuyorum" sözleriyle öfkesini dile getiriyordu. Hakem b. el-Âs ise "Vallahi bu büyük bir olay. Cümahoğulların kölesi Beni Talha'nın binasının üzerinden bağırıyor!" demişti. Ebu Süfyan da, "Şahsen bir şey söylemeyeceğim. Söyleyecek olursam bu çakıl taşları ona (Hz. Peygamber'i kastederek) haber verecek" dedi. Gerçekten de biraz sonra Cebrail gelip aralarında geçen konuşmaları Resulullah'a haber verdi (Vakıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, 846).

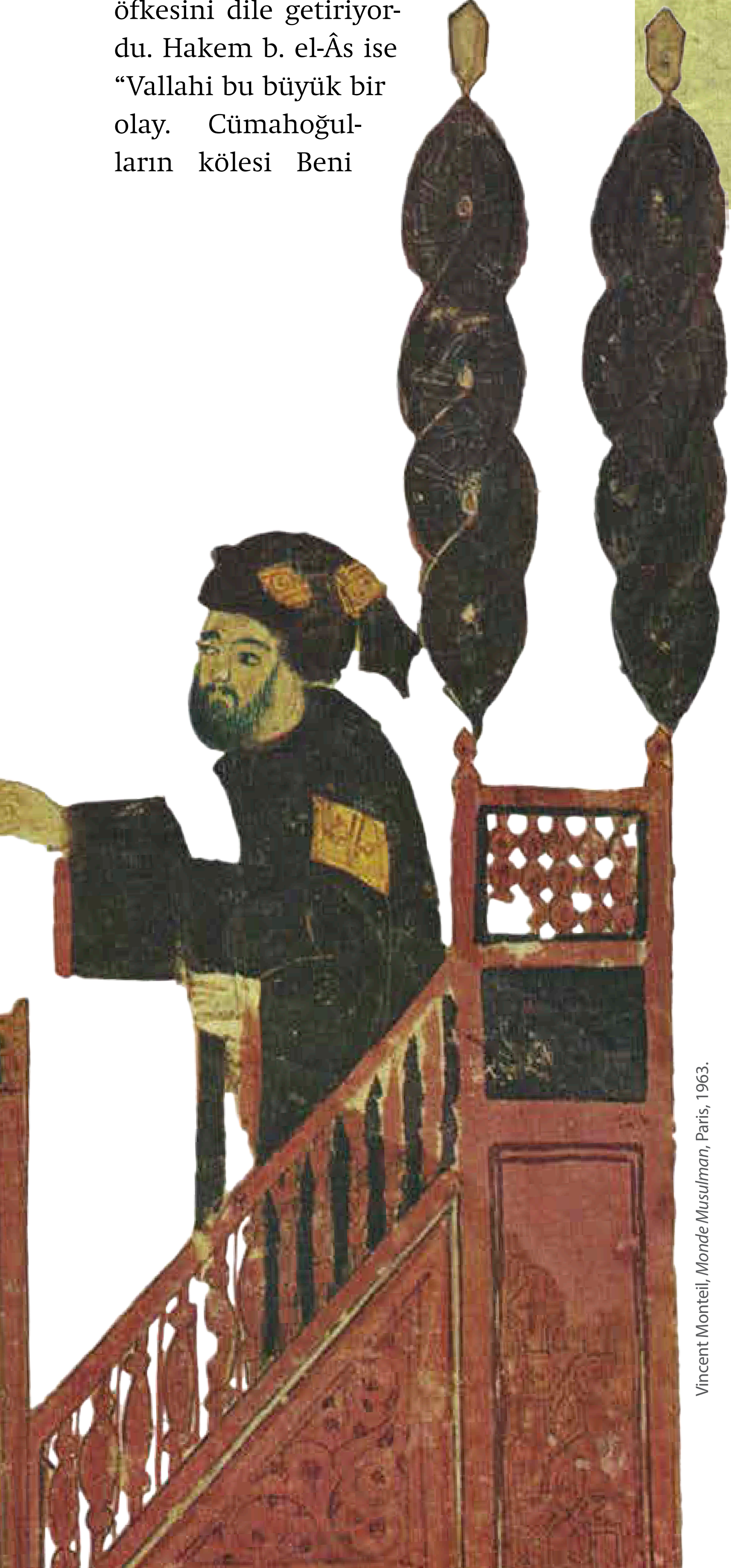

Vincent Monteil, *Monde Musulman*, Paris, 1963.

» Hayye âle'l felâh!
İslam, her milletten ve ırktan insana kapılarını açmış, tebliğ yoluyla uzak coğrafyalardan pek çok kimse kısa sürede İslamla şereflenmişti. Habeşli Bilal de bu bahtiyarlardan biri idi.

Peygamber'den sonra sustu

Allah Resulü vefat ettiğinde (henüz kabre konulmamıştı) ezanı yine Bilal okudu. "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derken insanlar mescitte gözyaşlarını tutamadılar. Allah Resulü defnedildikten sonra Hz. Ebubekir, Bilal'e şöyle dedi:

-Ezan oku!

-Beni sadece seninle beraber olmam için azat ettiysen bunu benden istemeye hakkın var. Ama beni Allah için azat ettiysen o zaman beni, kendisi için azat ettiğin [Allah] ile baş başa bırak!

-Seni sadece Allah için azat ettim.

-Öyleyse ben de bundan böyle Allah Resulünden başka hiç kimse için ezan okumuyorum.

-Bu senin bileceğin iş." (İbn Sad, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 218).

Yaygın rivayete göre Bilal, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ezan okumamış ve Allah Resulü'nün vefatının ardından Hz. Ebubekir'le aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

-Ey Allah Resulünün halifesi! Allah Resulünü şöyle derken duydum: 'Müminin en faziletli ameli, Allah yolunda cihat etmektir.' »

» Acaba şimdi ne halde? İslamın ilk müezzini Bilal-i Habeşî'nin Şam'daki kabrinin son yıllardaki hali.

-Ne istiyorsun ey Bilal?

-Düşmanın saldırma tehlikesi olduğu bir yerde ölünceye kadar nöbet tutmak istiyorum.

-Sana Allah'ı hatırlatırım. Benim hatırım ve üzerindeki hakkım için bırakıp gitme! Yaşlandım, düşkün oldum ve ecelim yaklaştı."

Bu sözler üzerine Bilal, Ebubekir vefat edinceye kadar yanında kaldı. Vefatının ardından Hz. Ömer'e giderek aynı talepte bulundu. Yeni halife de bu isteği geri çevirince Bilal ısrar etti. Hz. Ömer, "Ezan okuma işini kime tevdi etmemi uygun görürsün?" diye sordu. Bilal cevapladı: "Sad'a vermeni öneririm. Zira o, Allah Resulü'ne ezan okumuştu." Bunun üzerine Ömer, Sad'ı çağırdı ve görevi ona verdi. Ondan sonra görevi onun nesline tevdi etti.

İslamdan önceki Arap örfüne göre bir kölenin, azat edildikten sonra bile hür bir Arap kadınıyla evlenmesi mümkün değildi. Hele hele Arap olmayan birinin böyle bir evlilik yapması düşünülemezdi bile.

Hz. Peygamber bu algıyı değiştirmek için azatlısı ve evlatlığı Zeyd b. Harise'yi halasının kızı Zeyneb bt. Cahş'la evlendirdiği gibi Bilal'i de Zühreoğullarından bir kadınla evlendirmişti. Hâsılı Bilal'in ten renginin belirlediği kaderini İslam değiştirecek, şahsında İslamın rengi, ırkı ve soyu aşan sosyal adaleti tecelli edecekti.

Kaynaklarda Bilal'in çocuğu olduğuna ilişkin bir kayıt bulunmuyor. "Ebu Abdullah" künyesi, Abdullah adında bir oğlu olduğu anlamına gelmez. Zira Araplar bu künyeyi, çocuğu olmayan kişiler için de isim gibi kullanırlardı.

İnsanlar gelip faziletlerinden ve Allah'ın nasip ettiği güzelliklerden bahsettiklerinde Bilal, "Ben sadece bir Habeşliyim, daha düne kadar köleydim" diyerek tevazuyla cevap verirdi.

Güzel ve gür sesiyle okuduğu ezanlarla en müşkil anlarında Müslümanların kalplerine huzur ve ümit yağdıran Habeşli Bilal 60'lı yaşlarında hicretin 20. (Miladi 641) yılında Dımaşk'ta (Şam'da) vefat etti. Dımaşk mezarlığındaki küçük kapının yanına defnedildi. Daha sonra üzerine bir türbe yapıldı.

Son bir not:

Bilal-i Habeşî'nin rivayet ettiği 44 hadisten ikisi *Buharî*'de, biri *Müslim*'de, biri de her ikisinde birden yer almıştır. Yani Peygamber Efendimiz'in bazı sözleri bu Habeşli kölenin kanalından bize ulaşmıştır ki, bunlar İslamiyetin, insanlığın yeni yeni aşmaya başladığı ırk ve renk takıntısını asırlar evvelinden aştığının en çarpıcı misallerinden biri olarak ebediyete kadar hatırlanacaktır.

Adnan Demircan
Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

İhtişamlı Bir İmparatorluk A Magnificent Empire
Görkemli Bir Miras A Gorgeous Heritage

SELÇUKLULAR İSTANBUL'DA

SELÇUKLULAR
SELJUKS

Türk ve İslam Eserleri Müzesi Turkish and Islamic Art Museum

www.selcuklularsergisi.com

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
T.C. Başbakanlık Tanıtma Fonu
Selçuklu Belediyesi
Türk ve İslam Eserleri Müzesi

MİM KEMÂL ÖKE
editor@derintarih.com
Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi.

GELECEĞİN TARİHİNİ NASIL YAZARDINIZ?

Modern dönemin getirdiği açmazlarla başa çıkmanın yolu tarihin derununa nüfuz edebilmekten geçiyor. Moğol istilasıyla sarsılan Anadolu'da mayalanan ve bugüne dek gönülleri fetheden irfanın izlerini takip etmek ilginç olabilir.

21. yüzyılın tarihini ileride yazacak olan bilim adamları herhalde düşünceden çok eylemin baskın olduğu bir çağdan bahsedeceklerdir. Yeryüzünün mustarip ahalisi tüketim hırsının rehini adeta! Düşünmeden al, harca, eğlen. Bu arada ne yapıyorsan yap, özgürsün; lakin pek ne yaptığını, neyi-nasıl tükettiğini, kendin dâhil âdemi, âlemi nasıl harcadığını düşünme, sorgulama. İstenen ideoloji budur.

Felsefeyle uğraşanlar yok mu? Var da, o tür Batılı literatür bana çok uçuk kaçık hezeyanlar gibi geliyor. Oysaki tekâmülün ölçüsü eleştiriden geçmektedir. Eleştiri, kendimizden olmayanı dedikodu totemine bağlamak değildir. Evet, hali yaşarken asıl önemli olan, eleştirinin özünde yatan "murakabe" olmalıdır. Bu akıllı telefonlarla murakabe yapılabiliyor mu? Sosyal medya denen olgu, bu bağlamda ciddi bir fonksiyon icra edebiliyor mu sizce?

Lütfen *Derin Tarih*'i sadece tarih (mazi) olarak okumayın, bir de ona "geleceğin tarihi"ni nasıl yazardınız, diye bakın.

Tarihin bir mezarlık bilimi değil, hâlin aynası olduğu bilinciyle hareket etsek ne iyi olurdu! Tarihi yaptığımızı unutmayalım. Tarihi yargılamak (geçmiş manasında ecdadı eleştirmekten söz ediyorum) kolay; ama yarınki nesiller bizi bilimsel mercek altına aldıklarında hakkımızda ne yazacaklardır, hiç düşündünüz mü? "Bu insanlar her şeyin akıllısını kullanıyor: Akıllı telefon, akıllı ev… vd. Herhalde fazla akıllarını çalıştıramadıklarından."

Akıl; fikir, felsefe demektir. 21. yüzyılda bu kalemde iddialı mıyız? Akıl, yok. Peki, kalp veya vicdan? Geçmiş nesillere göre çok mu medeniyiz? Hayatın bu kadar sekülerleştirildiği bir yüzyılı bilmiyorum ben. Bir de mesela 12. ve 14. asırları düşünün. Moğol istilasının göz açtırmadığı o devirlerde Türk-İslam felsefesi, daha doğrusu tasavvuf zirve yapmıştı.

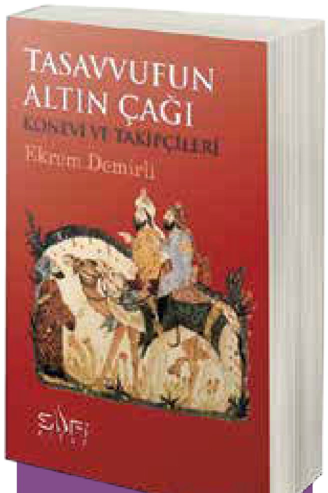

Ekrem Demirli, *Tasavvufun Altın Çağı Konevi ve Takipçileri*, Sufi Kitap, İst., 2015.

İşte, Prof. Dr. Ekrem Demirli o yüzyıla bakıyor: *Tasavvufun Altın Çağı: Konevi ve Takipçileri*. Demirli tasavvufun kavramlarını "künhüne" kadar bilen/inen bir âlimdir. Bu eser hem süreci, hem de tarihin akışı içinde düşünürleri (Konevi, Rumi, Bektaş-ı Veli… gibi) o nefis etkileşim zinciri içinde veriyor.

Konevî'ye odaklanan bölümü takiben tasavvufun metafizik düşüncesindeki ciddi polemiklerine de eğiliyor. Ben hep iddia ediyorum. Tasavvuf(un) tarihi bilinmeden İslam dünyasını anlayamazsınız diye. Sağ olsun Demirli, o sırlı kapıyı olabilecek en bilimsel yöntemlerle ardına kadar açıyor. O tasavvufu alışık olmadığımız objektiflikle irdeleyen bir üstad.

Bahsettiğim kitabını *Şair Sufiler: Mevlana, Yunus ve Niyazi-i Mısri Üzerine İncelemeler* adlı ikinci eseri tamamlıyor.

Gerçi bu eser, Demirli'nin bundan önce yayınlanmış makalelerini de içeriyor. Olsun, hepsi bir ciltte toplanınca farklı açılardan ele alınan konular gözle görünür bir bütünlük kazanmış.

Eserin ikinci bölümündeyse şiir şerhleri yer alıyor. Şerh edebiyatını çok severim. İnsanı "derin" düşünceye sevk eder. Günümüzün giderek "sığlaşan" düşünce dünyasına Demirli yeni bir soluk getirmiş tarihin rüzgârıyla. Kendisini kutluyorum.

İlahiler, meteoroloji bültenleri gibi kuru bir biçimde terennüm edilmemeli. Onların mana dünyasına vakıf olmadan icra ederseniz tasavvuf musikisinin amacını ıskalarsınız. Mesela Hz. Yunus'un bir ilahisini "Hak bir gönül verdi bana" ile başlayıp, "İyi, mübarek olsun sana" diye geçiştiremezsiniz. Ne sırlar açılır o anda insanın düşünce âleminde!

İşte bunu Demirli pek güzel yapmış. Makaleyi okursanız ilahilerin, kalbe inen "varidat"lar cümlesinden olduğunu fehmedebilirsiniz. Her şeyi bildiğini sanan ukala nesiller yerine kendini, kalbini tanıyan insan, kâmil insan olmaya çalışmalıyız derim.

Son olarak Yunus'un şu dizelerine dikkat çekmek isterim:

Ömrüm senin ok gibi yay içinde dopdolu
Dolmuş oka ne durmak ha sen onu attın tut
Her bir nefes kim gelir keseden ömür eksilir
Çün kese ortalandı sen onu tükettin tut.

TANIDIĞIM ŞAHSİYETLER

Siyasetten bir "baba" geçti

Şu satırların dergiye aktarıldığı anlarda Demirel terk-i hayat eyledi. Onunla ilgili çok şey yazılabilir. Demirel'i ve dünyasının tanımak için en doyurucu eserler Hulusi Turgut'un kaleminden çıkmıştır, tavsiye ederim. Burada onunla ilgili birkaç anekdotla iktifa edeceğim.

Dışişleri'ne danışmanlık yaptığım sıralarda onunla hayli mesaim olmuştu. Benim için çok öğretici olduğunu söyleyebilirim paylaştığımız anların. "Beyefendi"nin ya da malum tabirle "baba"nın tenkitlere karşı hoşgörüsünü bilhassa kaydetmek isterim. Bir yandan danışmanlığını yaparken diğer yandan da yazdığım günlük makalelerde onu eleştiriyordum. Bir gün bile alınmadı, aldırmadı ve yüzüme vurmadı. Öyle bir demokrasi anlayışı vardı. Gençlik işte, onunla küs olduğumuz bir dem bile olmuştu. Hem de üç kere küsmüştüm kendisine! O kadar olgundu ki, otuzlu yaşlarımda olmama rağmen bana hep "Hoca" diye hitap ederdi.

İlk tanışıklığımız 1987'de yasakların kalkmasına ilişkin yapılan referanduma kadar gider. İlk dargınlığımız da… İkinci dargınlığımız başbakanlığı bırakıp Çankaya'ya geçmesi sırasındadır. Üçüncüsü, kendi cumhurbaşkanlığı döneminin sonunda başkanlık rejimini düşünmesi vesilesiyledir. Ben buna karşı çıkmıştım ve yollarımız ayrılmıştı. Fakat önemli olan küsenin ben, barışanın da o olmasıdır. Gönül almayı da bilirdi. Haydi, size ikincisini anlatayım.

Baba'nın, Özal'ın ölümüyle başbakanlığı bırakıp Çankaya'ya çıkmasına karşı çıkmıştım. Ona burayı layık görmediğimden değil. Ekonomi kötüydü. Siyasî sıkıntılar vardı. Türkiye'nin icra mevkiinde onun gibi deneyimli birine ihtiyaç vardı. "Şu Türkiye'yi bir düzlüğe çıkartın" diye meramımı arz etmiştim. Olmadı. Uzaklaştım. Bir gün TRT'den bir ekiple Ankara Güniz Sokak'ta Hacı Arif Bey Kebapçısı'ndan çıktık. Tam o sırada Cumhurbaşkanı evine geldi. Kameraman Oğuz şahittir. Baba/Beyefendi arabadan çıktı. O kalabalık içinde beni gördü ve yanına çağırdı. Ben de çocuklar gibi, uzaktan, "Gelmem, ben size dargınım" dedim. Gitmedim. Oğuz şaşırıp kalmıştı.

Aradan bir yıl geçti. Beyefendi Orta Asya seyahatine çıkıyor. Kazakistan'da onarımı tamamlanan Hoca Ahmed Yesevi Türbesi'ni açacak. Davet etti. Benim de tasavvufa ve pir-i Türkistan'a aşkım malum. Şimdi aldı beni bir düşünce: Gider misin? Gitmez misin? Gururumu yendim. Uçağa bindim. Beyefendi uçak kalktıktan sonra yerinden kalkıp herkesle tokalaşır, iyi uçuşlar diler, hatır sorardı. Ben de sıradayım. Selamlaştık. Bir süre sonra hostes geldi, "Beyefendi sizi çağırıyor" dedi. Tabii gittik. Merhum Nazmiye Hanım ile kahvaltıya başlayacakları sırada, "Gel birlikte yiyelim, hoca" dedi. Öyle de yaptık. Kahvaltı bitti. Gözlerimin içine baktı ve "Şimdi barıştık mı hoca?" dedi. Ve ben cevap bile veremeden o meşhur kahkahasını patlattı.

O kahkahayı özleyeceğim. Allah'tan rahmet diliyorum kendisine.

OSMANLI'DAN TÜRKİYE'YE MODERN İKTİSADIN SERÜVENİ

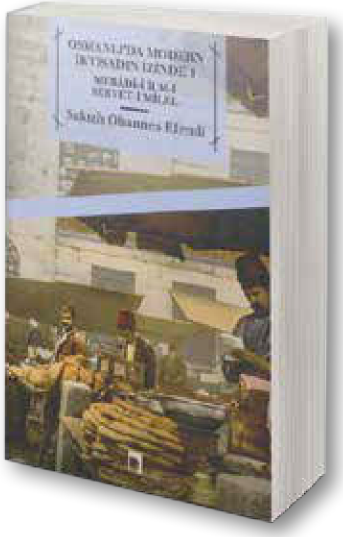

OSMANLI'DA MODERN İKTİSADIN İZİNDE 1 - MEBÂDİ-İ İLM-İ SERVET-İ MİLEL
Sakızlı Ohannes Efendi
Dergâh Yayınları, 2015, 352 s., 22₺

Türkiye'de hemen herkesin iki kelam edeceği iki mevzu vardır: siyaset ve ekonomi (bir de futbol ama o bahs-i diğer)! Gelin görün ki mesele teorik çerçeveye gelip çattığında gazetelerin ekonomi sayfaları dahi ışık hızında geçilir. Siyasî ya da kültürel sorunların kaynağı yüzeysel sebeplere bağlanıp üstü kapatılır ya da seviyesiz münakaşaların kısır döngüsü uzar gider. Bunca eleştiri okundan biri size saplandıysa, modern iktisadi düşüncenin Osmanlı'ya girişi üzerine bir kitapla tanıştıralım sizi.

İsmail Kara'nın tavsiyesiyle, akademik grup çalışması sonucu raflarda yerini alan eser, Sakızlı Ohannes Efendi'nin, Mekteb-i Mülkiye başta olmak üzere 20 seneden fazla Osmanlı eğitim kurumlarında ders kitabı olarak okutulan iktisadî fikirlerinden oluşuyor. Metin, özgünlüğü korunarak Latin alfabesine aktarılmış ve sadece Arap alfabesinde bulunup da karşılığı olmayan harfler transkripsiyon işaretleriyle birlikte verilmiş.

II. Abdülhamid'in başmabeyincisi Mehmed Arif Bey'in de hocalığını yapan Ohannes Efendi'nin satırlarında, iktisadın ilk bakışta kafa karıştırıcı teorik kısımlarını sade bir anlatımla ve öğretici bir üslupla kaleme aldığına, bir yandan da hayata dair konuları somutlaştırdığına şahit olacaksınız. Yazar, çok yönlü kişiliği sayesinde ekonomik sorunları siyasî ve kültürel dinamiklerle harmanlamış. Adam Smith geleneğinin Türkiye'deki temsilcilerinden olsa da kitabında klasik iktisat mantığına doğrudan yer vermemiş. Bunun sebebi, iktisat alanında daha evvel yazılmış Batı kaynaklarının Osmanlı Devleti'ne tatbikinin mümkün olmayacağını düşünmesi.

Kısacası bugün üzerinde durmaktan kaçındığımız pek çok iktisadi kavramla tanışma fırsatı sizi bekliyor. Hem de Osmanlı'nın en önemli iktisatçılarından birinin kaleminden.

Yayınevi sunuşuna eserin bir başlangıç olduğunu ve devamının geleceği müjdesini iliştirmiş. Heyecanla bekliyoruz diyelim! Diyelim mi? ◘

HUZURUNUZDA SAVAŞÇI TÜRK KADINI

TÜRK TARİHİNDE KADIN VE SAVAŞ
Hava Selçuk
Çizgi Kitabevi, 2014, 240 sayfa, 16₺

Dağınık ve farklı coğrafyalarda birçok devlet kuran Türklerin tarihini ve sosyal yapısını hakkıyla araştırmak güç. Bir de bu sosyal yapı içinde Türk kadınının savaş toplumundaki yerini tespit edin desek kaç kişi bu göreve talip olur dersiniz? Neyse ki bu vazifeyi hakkıyla ifa eden hacimli bir kitap yerleşti raflara. Yazar, mitoloji ve destan kahramanları da dahil, 20. yüzyıla kadar Türk kadınlarına çevirmiş merceğini. Türk kadının yürek ve bileğindeki savaşçı kahramanı çekip çıkarmış ortaya.

Coğrafi, kültürel ve siyasî şartlar hemen her dönemde Türk kadınını dişli, mahir ve acar olmak zorunda bırakmıştı. Her ne kadar fiziken narin de gözükse, tuttuğunu koparan, peşine düştüğünü yakalayan bir karaktere sahip oldukları bilinmez. Mete'nin eşi Ulu Hatun'dan Selcen Hatun'a, Taçlı Begüm'den Kara Fatma'ya, Süyüm Bike'den Tomris Hatun'a 62 kahraman dirayet ve metanetiyle misafir oluyor kitaba.

Yeri geldiğinde ordulara komutanlık yapan, eline yay, kimi zaman da ateşli silah alarak harp meydanında mücadele eden Türk kadınıyla tanışmaya hazır olun. ◘

dumanı üstünde

AVRUPA'DA MÜSLÜMANLAR 16. - 18. YÜZYILLAR
L. Valensi, Çev: Alp Tümertekin
İş Bankası Kültür Yay., 332 s, 24 ₺

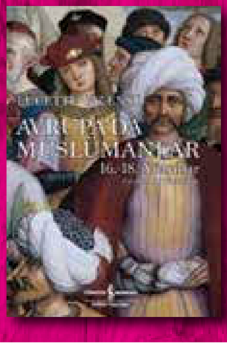

KOCAELİ ŞEHİTLERİ
Haz: Abdülkadir Kalay,
Son Kitap, 680 sayfa, 25₺

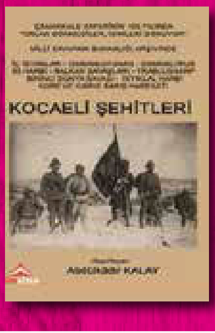

ÇALDIRAN SAVAŞI'NDA OSMANLILAR SAFEVİLER VE KÜRTLER
Murad Ciwan,
Son Kitap, Avesta Yay. 296 s., 22₺

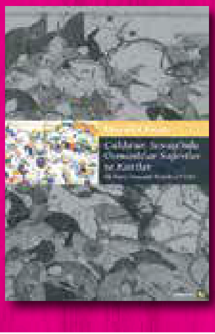

OSMANLI COĞRAFYASI'NDA PETROL MÜCADELESİ KALUST S.GÜLBENKYAN VE TÜRK PETROL ŞİRKETİ
Ali Okumuş, Taş Mektep
Yayıncılık, 224 sayfa, 17₺

DİYARBEKİR PEYGAMBERLER, SAHABELER VE MEDENİYETLER ŞEHRİ
Abdülkadir Arslanoğlu, Atalay
Matbaası, 2014, 107 sayfa.

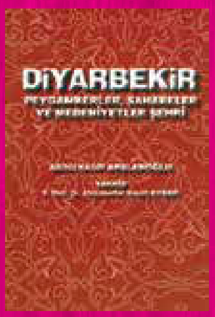

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

UNESCO

DÜNYA MİRASI · WORLD HERITAGE · PATRIMOINE MONDIAL

OSMANLI'NIN İLK MİRASI

BURSA

DÜNYA KORUMASINDA

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNDEYİZ

HANLAR BÖLGESİ

SULTAN KÜLLİYELERİ

CUMALIKIZIK KÖYÜ

“MEVLANA VE MOĞOLLAR” MI DEDİNİZ?

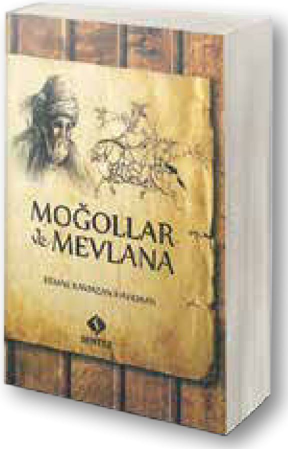

MOĞOLLAR VE MEVLANA

Kemal Ramazan Haykıran

Sentez Yay., 2015, 202 s., 15 ₺

Asırlardır nice gönlü muhabbet sözleriyle titreten bir sufi ile yine nice gönlü kılıç sesleriyle ürperten bir devletin yolu neden ve nasıl kesişti? Mevlana ile Moğollar ilişkisinin hakikati nedir? İşte cevaplanması güç bu sorulara fener tutmak üzere yola çıkmış gayretkeş bir kalem var karşımızda. Mevlana-Moğol ilişkisi tartışmalara göre 3 ana gruba ayrılmış durumda. İlkine göre, Mevlana bilinen şahsiyetini korumuş ve kesinlikle Moğollarla birlikte Anadolu siyaseti aleyhine karşı hareket etmemiştir. İkincisi, Mevlana'nın Moğollarla birlikte hareket ettiği ve Moğol ilerlemesine önayak olduğu yönündedir. Üçüncü görüş ise olaya daha objektif yaklaşmış, dönemin kaynaklarına göre Mevlana-Moğol ilişkisini açığa çıkarıp yorumlamaya gayret etmiş.

Eser, bu 3 görüşe bir üst bakış getiriyor ve tartışmaların içinden can alıcı sorularla çıkmaya gayret ediyor. İslam dünyasında Moğol saldırıları sonucu kan gövdeyi götürürken Mevlana nasıl onların yarında durabilmişti? Sadece kendi istikbalini mi düşünmüştü? İstilacı ve işgalci Moğolları sakinleştirmek dışında ne gibi bir gayesi vardı? Yazar bu soruları Mevlana'nın *Divan-ı Kebir* ve *Mektûbât* gibi eserleri ışığında açıklamayı tercih etmiş. Konu Mevlana'dan ziyade Moğollar zeminine oturtulmuş. Bu zemin üzerine 13. yüzyılda Anadolu'nun genel durumu bina edilmiş. Moğolların bilinmeyen yönleri eklenerek okuyucunun meseleye dahli kolaylaştırılmış. Mevlana'nın kısa bir biyografisiyle de muhkem bir arka plan oluşturulmuş.

Mevlana'nın Moğollara yaklaşımının dönemin kültürel farklılığında aranması gerektiğini vurgulayan kitap bu önerme istikametinde hitama eriyor. Moğol-Mevlana paradoksal ilişkisine bu kitabın gözlüğüyle bakın ama bununla yetinmeyin deriz. Mevlana da öyle isterdi zaten, değil mi? ◘

İRAN'I TANIMAK İÇİN REHBER

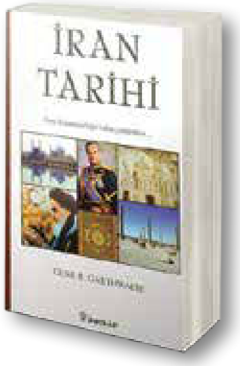

İRAN TARİHİ

Gene R. Garthwaite

İnkılap Yay., 2011, 277 s., 20 ₺

Ayetullahların 1979 yılındaki devrimiyle dünyaya kapanan İran uzun süredir devam eden nükleer görüşmelerin ardından dünyaya açılıyor. Daha doğrusu, kapitalizme Küba'dan sonra kapılarını açan ülke oluyor. Dolayısıyla gündemde ve bir süre daha gündemde kalacağa benziyor. Peki İran dediğimiz coğrafya mıdır, devlet mi, millet mi? Halkı yekpare bir manzaraya mı sahiptir? En önemlisi de nasıl bir tarihin evladıdır?

Bu ve benzeri soruların cevabını sayfaları arasında rahatlıkla bulabileceğiniz bir kitap kotarmış ABD'deki Darthmouth Koleji öğretim üyelerinden Garthwaite. 250 sayfaya binlerce yıllık bir tarihi sıkıştırabilmek, hele yoğunluk ve tadından bir şey yitirmeden bunu başarabilmek ancak ustalıkla mümkün.

Özellikle merak edilen Safeviler bölümü, mistik Erdebil halılarından Şah İsmail'in Çaldıran'dan sonra moralman çöküşüne, Şah Abbas'ın rüyası Isfahan'ın kuruluşundan Osmanlı'ya karşı Portekizliler ve İngilizlerle kurdukları ittifaklara, Safevi sarayındaki 'kardeş katli' vakalarından "Orta Asyalı son fatih" Nadir Şah'ın fütuhatına kadar derinliğinden bir şey kaybetmeden kolay kavranılır bir üslupla anlatılmış.

Arka kapaktaki şu cümle pek çok şeyi anlatıyor: "İranlı kimliğinin temelinde yer alan hükümdarlık kurumunun ekseninde ülkenin siyasi, toplumsal ve kültürel tarihinin zengin bir özeti…"

Hem güncelliği, hem de dolgun muhtevası bakımından okunmalı diyoruz. ◘

BUYURUN RESÛLULLAH (SAV) SOFRASINA!

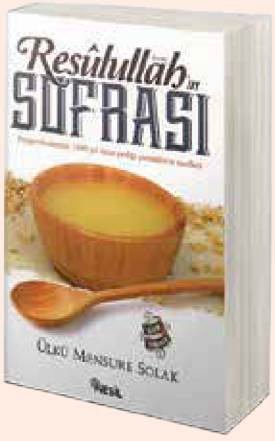

RESÛLULLAH'IN (ASM) SOFRASI

Ülkü Mensure Solak

Nesil Yay., 2015, 176 sayfa, 15 ₺

Asr-ı Saadet yıllarına ait Arap mutfak kültürü üzerine kaynak bulmak zor. Bu alanda yapılmış çalışmalar da kısıtlı olduğundan açığı kapatmak adına bu kitap hem İslam tarihi, hem de gastronomi literatürüne hatırı sayılır bir katkı yapıyor. Yazar 2011'den bu yana sayısız İslam kaynağı taramış; hangi besinin şifalı olduğunu öğrenmekten ziyade Resûlullah'ın (sav) neyi, nasıl yediği merakıyla toplamış bilgileri. Hadis kaynakları yanında *Kitâbü't- Tabih* gibi eski yemek kitaplarını da unutmamış tabii. Peygamber Efendimiz ne yer, ne içerdi? Sofrada adabı hakkında neler söylemişti? En sevdiği yemekler hangileriydi? Sağlıklı bir hayat için neler öğütlemişti? İslamiyet öncesinde ve sonrasında beslenme kültürü nasıldı? Hangi yemekler haram, hangileri helaldir? Bütün bu soruların cevaplarını bulacaksınız kitapta. Bitmedi. Resullullah'ın sofrasında en çok bulunan yemek tariflerini aslına en uygun malzemelerle paylaşmış yazar. Hazira, tafeyleş, tharid, ekmek tiridi, harira, nasa, telbine, keşk gibi yemekleri evinizin mutfağında pişirebileceksiniz yani. Böylece Efendimizin sofrasına misafir olan yemekleri tadabileceksiniz. Şimdiden afiyet olsun diyoruz. ◘

genpa.com.tr

Bilişim **500**'de Mobil Telefon Kategorisi'nde **1**'inci
ve Genel Sıralamada **6**'ıncı,
Türkiye'nin lider GSM distribütörü.

TURKCELL iPad iPhone SAMSUNG

Genpa bir ERDEM HOLDİNG kuruluşudur.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1																■						
2	■		■				■											■				
3				■		■			■		■						■					
4												■			■				■		■	
5		■						■										■				
6							■										■			■		
7		■		■		■										■					■	
8					■										■							
9			■															■				
10					■				■							■			■			
11	■					■		■			■		■				■					
12																		■		■		■

SOLDAN SAĞA:

1- 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919’da toplanan kongre - Terbiye. **2-**Kale duvarı - Osmanlı’da resmî yazışmalarda kullanılan büyük boy yazı kağıdı - Derince çanak. **3-**Bankada hesabı olanlara gönderilen ödeme ya da çekme bildirimi - Yetmez miktarda - Bulunulan yer - Düzelme. **4-**Resimdeki binada gerçekleştirilen kongrenin Erzurum vilayeti Bayazıt Sancağı delegesi - Lityumun simgesi - 1502’de Osmanlıların fethedip sancak yaptığı Karadeniz’in kuzeyindeki kasaba. **5-**Armoniyi sağlayan seslerin birleşmesi - Valide - Arap harfli metinlerde bir ünsüzün ‘ı, i’ seslerinden biriyle okunacağını gösteren işaret. **6-**Damar tıkanıklığı - Asker - Görevin yürütüldüğü merkez - İsim. **7-**Edebiyat (kısaltma) - Dinî tören. **8-**Resim ve heykelde varlıkların biçimi - Avrupa Uzay Ajansı (İngilizce kısaltma) - Azerbaycan dili. **9-**Hane - Resimdeki binada gerçekleştirilen kongreyi geçici başkan olarak açan Erzurum vilayeti delegesi - Nesneleri sterilize etmede kullanılan araç. **10-**Birlikte yapılan işlerde söylenen gayretlendirme sözü - Tarihte bir devlet - Tarihte kadın hükümdarlara verilen bir ad - Fas internet kodu - Göz rengi. **11-**Yugoslavya kurucusu - Uzaklık anlatır - Kalıtım - Atmosferik bir yığın. **12-**Resimdeki eski idadi mektebi binası.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1- Erzurum Kongresi’nin Trabzon vilayeti Rize Pazar sancağı delegesi. **2-**Çeşitli dans ve oyunlardan oluşan sahne gösterisi - Ünlü bir müzikal. **3-**Hedefi tutturma - Mezar. **4-**Akıl - Yankı - Kuşatma. **5-**Trabzon’da bisiklet turu yapılan rota - Osmiyum simgesi. **6-**Tümör - Oylumlu - Kraliçe. **7-**Yemin - Mitoloji. **8-**Aynı biçimde - Yönetimsel. **9-**İşletim Sistemi (İngilizce kısaltma) - Tantal simgesi. **10-**Bir element - İnanç. **11-**Yunanistan internet kodu - Demirin simgesi. **12-**Osmanlı’da Roma kentine verilen ad - Çarpma ve toplama işlemlerinde bir sonraki sıranın rakamlarına katılacak sayı. **13-**Hayatın sonu - Çok eski bir tarihi anlatır. **14-**Taraça - Vücuda herhangi bir işlevi yerine getirmesi için yerleştirilen doku parçası. **15-**Kaz Dağlarının mitolojik çağlardaki adı - Baston - Hangi yer. **16-**Milli Şef unvanlı asker ve devlet adamı - Sayma - Antimonun simgesi. **17-**Bir gıda maddesi - Güney Afrika internet kodu - Engelleri yenme kararlılığı. **18-**Silisyum simgesi - Aza - Avrupa Birliği. **19-**Yapma - Dişi tutsak - Tahıl tozu. **20-**751’de Abbasiler ve Karluklarla Çinliler arasındaki 5 günlük muharebe - Kalitatif. **21-**Bir peygamber - Eski Mısır’da güneş tanrısı - Osmanlı’da hükümdarlık tahtına çıkma. **22-** Erzurum Kongresi’ne davetli olarak katılan Mustafa Kemal’in asil üye olabilmesi için istifa eden Erzurum delegesi.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	K	O	Ç	G	İ	R	İ	İ	S	Y	A	N	I	■	A	K	A	L	A	R	■	D
2	O	T	■	A	R	E	S	■	K	A	R	E	S	İ	■	A	R	A	F	■	D	E
3	Ç	A	L	■	İ	■	İ	L	■	K	A	F	■	M	İ	L	E	T	■	N	A	R
4	U	M	U	R	S	A	M	A	K	■	S	İ	P	A	H	İ	■	A	T	A	■	S
5	Ş	A	T	O	■	R	■	V							A	T	İ	■	A	■	K	İ
6	A	K	■	M	İ	A	T	■							T	E	B	E	S	S	Ü	M
7	Ğ	■	P	A	T	M	O	S							A	■	İ	S	A	■	L	İ
8	I	R	A	■	F	■	K	E							■	A	B	A	■	O	■	S
9	■	A	■	K	A	M	A	N	İ	Ç	E	■	İ	D	A	D	İ	■	A	D	A	Y
10	L	İ	R	A	■	A	T	■	L	■	D	A	M	A	■	A	K	İ	L	■	S	A
11	E	F	E	■	E	Y	■	A	M	A	■	S	A	Y	I	M	■	R	A	M	A	N
12	Ş	E	Y	H	S	A	İ	D	İ	S	Y	A	N	I	■	A	Y	■	Y	A	R	I

Temmuz ayının çözümü.

Bulmacanın çözümünü kimlik, adres ve telefon bilgileriyle 20 Ağustos’a kadar dergimize ulaştıran 5 okurumuza Adnan Demircan’ın Beyan Yayınları’ndan çıkan bir kitabını hediye ediyoruz.

Adres: Derin Tarih Dergisi
Yenidoğan Mah. Kızılay Sok.
No: 39 Bayrampaşa - İstanbul
iletisim@derintarih.com

Dersim Arşivi Açıldı!

Devletin 1930'larda Dersim'i nasıl değerlendirdiğini, askeri harekâtın ve isyanın boyutlarını, Dersim'de bir katliamdan bahsedilip bahsedilemeyeceğini, isyanın idam edilen lideri Seyit Rıza'nın kim olduğunu, Dersim isyanına başka ülkelerin desteğinin olup olmadığını ve Dersim olaylarının dünya basınındaki yansımalarını kendi gözleriyle görmek, okumak ve değerlendirmek isteyenler için bulunmaz bir kaynak.

SERAP YEŞİLTUNA
DEVLETİN
DERSİM
ARŞİVİ
ileri
2.BASKI
DEVLETİN DERSİM ARŞİVİ
SERAP YEŞİLTUNA

1092 sayfa 50₺

SERAP YEŞİLTUNA
CUMHURBAŞKANLIĞI
DERSİM
ARŞİVİ
CUMHURBAŞKANLIĞI DERSİM ARŞİVİ
SERAP YEŞİLTUNA
ileri

144 sayfa 15₺

İnternet Satış: D&R | idefix
Doğrudan Sipariş Tel: (0212) 292 65 26

ileri yayınları

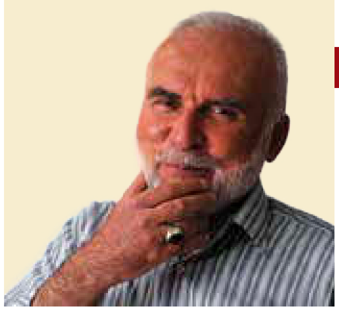

HASAN AYCIN
editor@derintarih.com

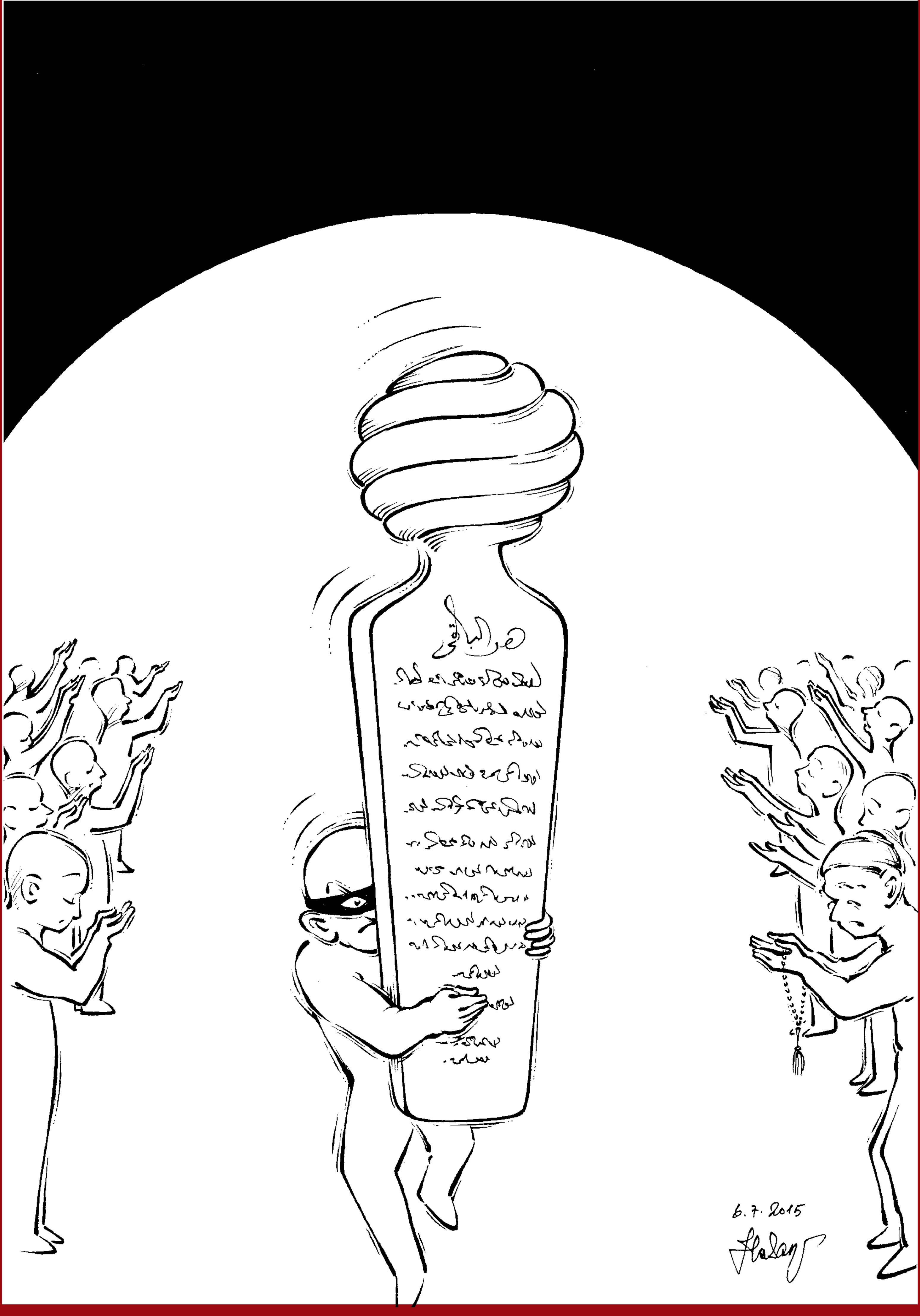
هو الباقی
6.7.2015
Hasan

Ziraat Emeklilik
PRESTİJ
KULÜBÜ
34 DR 0000
34 DK 0000

Size özel ayrıcalıklar
Ziraat Emeklilik Prestij Kulübü'nde

Ziraat Emeklilik'in Pırlanta Bireysel Emeklilik Planı'na **350 TL** katkı payı ödeyip katılan tüm kamu hastanesi kadrolu çalışanlarına, **Ziraat Emeklilik Prestij Kulübü**'nün tüm ayrıcalıkları bizden hediye.

Ziraat Emeklilik
Geleceğiniz için daha fazlası

444
97
00
Müşteri İletişim Merkezi
www.ziraatemeklilik.com.tr

Ziraat Bankası Şubeleri, Ziraat Hayat ve Emeklilik A.Ş. acentesidir.

HALKBANK'TAN
YATIRIM FONLU MEVDUAT HESABI

Çifte yatırımın tadı
bambaşka!

Mevduatınızı fon yatırımıyla aynı hesapta birleştiren
Yatırım Fonlu Mevduat Hesabı
tüm Halkbank Şubelerinde!

HALKBANK

halkbank.com.tr | 444 0 400 Halkbank Dialog

Üreten Türkiye'nin Bankası

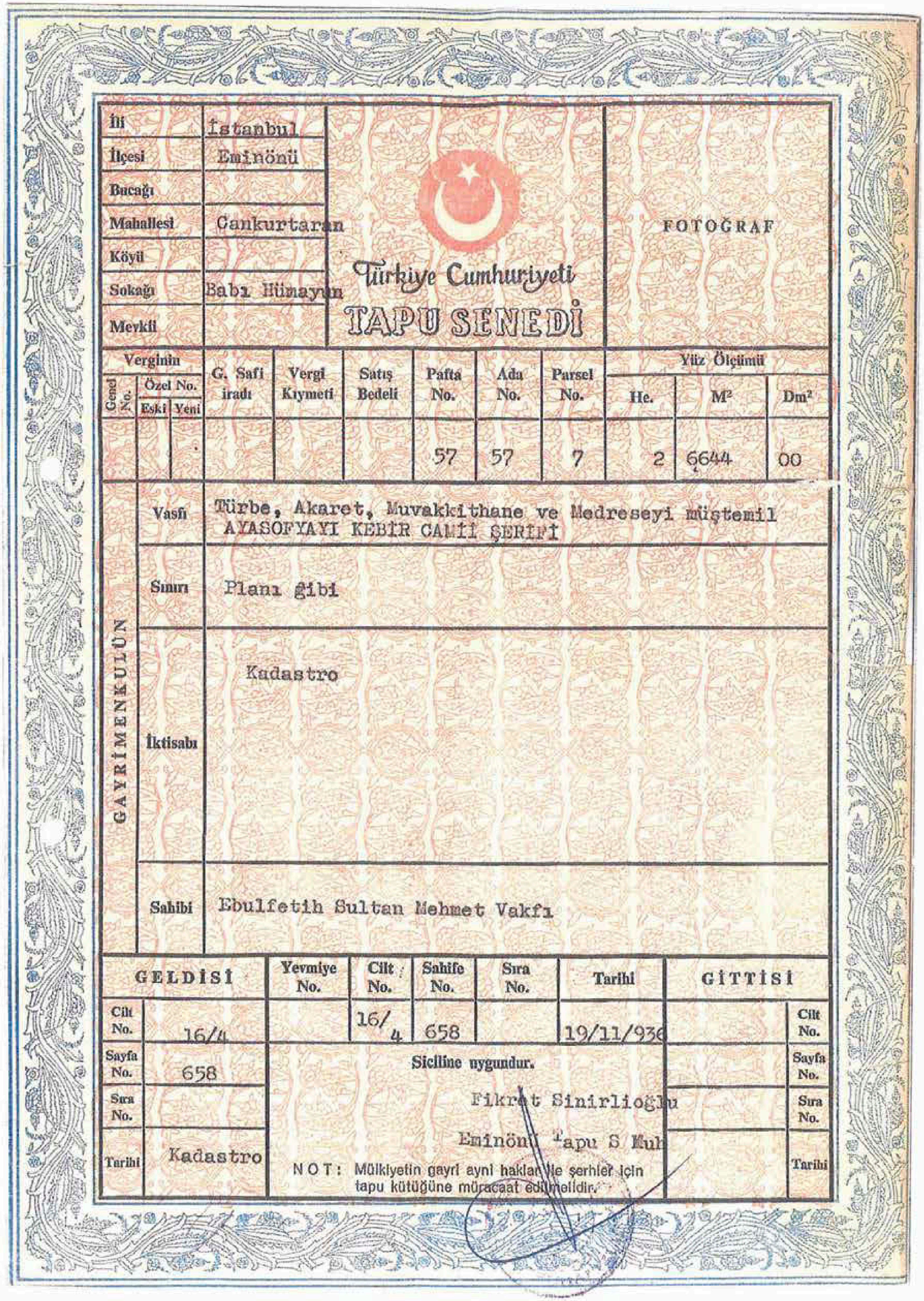

İli İstanbul
İlçesi Eminönü
Bucağı
Mahallesi Cankurtaran
Köyü
Sokağı Babı Hümayun
Mevkii

Türkiye Cumhuriyeti

TAPU SENEDİ

FOTOĞRAF

Verginin			G. Safi iradı	Vergi Kıymeti	Satış Bedeli	Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Yüz Ölçümü		
Genel No.	Özel No.								He.	M²	Dm²
	Eski	Yeni									
						57	57	7	2	6644	00

GAYRİMENKULÜN

Vasfı	Türbe, Akaret, Muvakkithane ve Medreseyi müştemil AYASOFYAYI KEBİR CAMİİ ŞERİFİ
Sınırı	Planı gibi
İktisabı	Kadastro
Sahibi	Ebulfetih Sultan Mehmet Vakfı

GELDİSİ		Yevmiye No.	Cilt No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarihi	GİTTİSİ	
Cilt No.	16/4		16/4	658		19/11/936		Cilt No.
Sayfa No.	658							Sayfa No.
Sıra No.								Sıra No.
Tarihi	Kadastro							Tarihi

Siciline uygundur.

Fikret Sinirlioğlu

Eminönü Tapu S Muh

NOT: Mülkiyetin gayri ayni hakları ile şerhler için tapu kütüğüne müracaat edilmelidir.

Ayasofya Camii'nin 1936 yılında çıkarılan resmi tapusunda sahibi Ebu'l-Fetih Sultan Mehmet Vakfı gözüküyor. (Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü)

SULTAN'I SAVUNMAK BİR AMERİKALIYA DÜŞMÜŞTÜ

II. ABDÜLHAMİD'İN OSMANLI'YA HİZMETLERİ

ALEXANDER RUSSELL WEBB

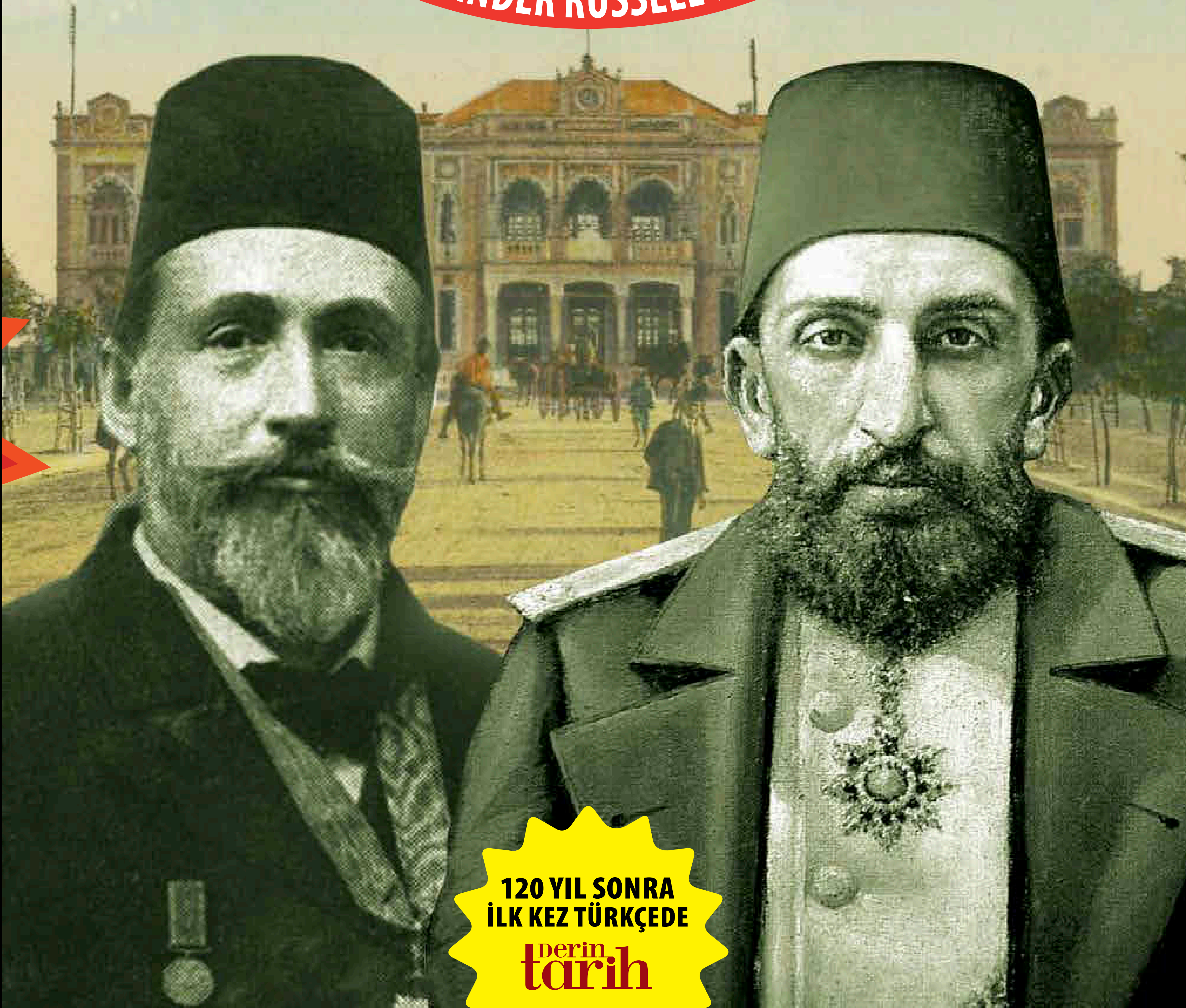

120 YIL SONRA
İLK KEZ TÜRKÇEDE
derin tarih

derin tarih

II. ABDÜLHAMİD'İN OSMANLI'YA HİZMETLERİ

28

Muhammed Alexander Russell Webb

II. ABDÜLHAMİD'İN OSMANLI'YA HİZMETLERİ

İngilizceden Tercüme
Dr. Celal EMANET

derin tarih

Celal Emanet Kimdir?

Çorum'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Çorum'da tamamladı. 1999 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2000 – 2003 yılları arasında dil öğrenimi ve akademik çalışmalar için ABD'de bulundu. 2005 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yüksek lisansını tamamladı. 2006 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarına başladı. Ders döneminden sonra doktora tez çalışmalarına devam etmek için 2008 yılında ABD'ye gitti. 2011 yılında "Amerikalı Mühtedi: Muhammed Alexander Russell Webb (1846-1916) [An American Convert: Muhammad Alexander Russell Webb (1846-1916)]" başlıklı teziyle Doktor unvanını aldı. 2008 yılından bu yana Garden State Islamic Center'de eğitimci olarak görev yapan yazarın *Amerika'da Bir Osmanlı: Muhammed A.R. Webb* adlı eseri ve ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Evli ve dört çocuk babası olan yazar Stratford, New Jersey'de yaşamaktadır.

Derin Tarih Kültür Yayınları - 28
Derin Tarih dergisinin 41. sayısının hediyesidir.
Ağustos 2015

II. Abdülhamid'in Osmanlı'ya Hizmetleri
Muhammed Alexander Russell Webb
Tercüme: Dr. Celal Emanet

Orijinal adı: *A Few Facts about Turkey under The Reign of Abdulhamid*

İletişim
Yenidoğan Mah. Kızılay Sok. No: 39
Bayrampaşa - İstanbul
0212 612 29 30
www.derintarih.com
iletisim@derintarih.com

Baskı
Strateji Matbaası

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihinin zorlu ve oldukça karmaşık bir döneminde tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid, şahsî özelliklerinden ziyade döneminde meydana gelen önemli birtakım sosyal, ekonomik, siyasal olaylar ve bu olaylar karşısındaki tutumu ile övülmekte veya bazı kesimler tarafından tenkit edilmektedir. Onun dönemi Sanayi Devrimi ile yükselen Batı teknolojisi ve medeniyeti karşısında, ömrünün son günlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin ayakta kalma mücadelesi verdiği günlere rastlar.

II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti içte ve dışta tam bir bunalım içindeydi. Malî sıkıntı dayanılmaz seviyelere ulaşmış, diğer taraftan Avrupa kabuk değiştirircesine yeniden güçler dengesi arayışlarına başlamıştı. Bu sebeple Avrupa'nın muhtelif başkentlerinden gelen baskılar her geçen gün artmaktaydı. II. Abdülhamid, Avrupa'dan bağımsız bir politikanın takibi ve içte huzurun temin edilmesi için bütün yetkilerin sarayda, kendisinde toplanmasına karar verir. Bâb-ı Âlî'nin bütün yetkilerini saraya taşır ve ülkeyi buradan yönetmeye başlar. Bu politikası nedeniyle idarî, askerî, malî vb. bütün ülke meseleleriyle yakından ilgilenme imkânı bulur.

Elinizdeki eserde Sultan'ın hükümdarlığı döneminde Türkiye'de nelerin değiştiğine dair meseleler kısa ve özlü olarak Batılı bir ilim adamının gözüyle okuyucuya aktarılmaktadır.

Orjinali İngilizce olan ve çeşitli kaynaklardan derlenerek hazırlanan *A Few Facts about Turkey under The Reign of Abdulhamid* isimli bu eserin İngilizce aslı 67 sayfadır. İçeriği Amerikan İslamî Propaganda hareketinin hedefleriyle doğrudan alakalı olmadığından kitabın yazarı olarak "An American Observer" (Amerikalı bir Gözlemci) müstearı kullanılmıştır. Osmanlı elçiliği de Muhammed Alexander R. Webb'in isminin gizli kalmasına özen göstermiştir.

Nisan ve Mayıs 1895 tarihli *The Moslem World and Voice of Islam*'daki habere göre kitabın yayın tarihi 1895'in ilk aylarıdır. Yazar, 'Sultan II. Abdülhamid döneminde Türkiye'nin kalkınmasına yönelik yapılan hizmetlerin bir kısmından bahsetmeyi amaçladığını ve yaşadıkları yüzyılda İngilizce okuyanlar için Türklerin meseleleri üzerine yapılan en önemli ve ilginç çalışma' olduğunu giriş cümlelerinde ifade etmektedir.

Kitapta II. Abdülhamid döneminde başlatılan demiryolu yapımı, limanları genişletme çalışmaları, endüstri ve imalata ağırlık verilmesi gibi teknolojik gelişmelere değinilmektedir. Ticaret Odalarının kurulması, tarım ve ormancılık, nehir ve su yollarını ıslah çalışmaları, eğitim alanında reformlar ve halka yönelik yapılan parklar, hayvanat ve botanik bahçeleri gibi hizmetlerden bahsedilmektedir.

Muhammed Webb kamuoyunda Osmanlı Devleti'nin güçlü ve sağlam bir ekonomik yapıya sahip olduğu izlenimini uyandırmak için İstanbul'u dünyanın önde gelen ticaret merkezlerinden biri olarak tanıtmaktadır. Ona göre İstanbul sadece Osmanlı Devleti'nin başkenti değil; tarım, sanayi, ticaret ve Anadolu'daki fabrikaların acentalarının da bulunduğu bir metropoldür. Webb, bu iddialarına delil olarak 7 Nisan 1894 tarihli İstanbul Ticaret Odası'nın yayınladığı resmi gazetenin raporlarını gösterir.

Kitabın son 15 sayfası Ermenilerin çıkardıkları kargaşa ve tahriklere ayrılmıştır. Muhammed Webb, Amerikalı misyonerler ve Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermeniler tarafından Osmanlı Devleti aleyhine haksız yere ve acımasızca yürütülen kampanyalara karşı Osmanlı'nın yanında yer alarak II. Abdülhamid'i açıktan desteklemektedir. Anadolu'daki Ermenilerin baskı altında tutuldukları ve Osmanlı Devleti'nin katliam yaptığı şeklindeki iddialarına karşılık onların bu iftiralarını tarihi vesikalar ışığında çürütmüştür.

Ermenilerin çıkardıkları kargaşalara ve isyanlara üstü kapalı olarak göndermelerde bulunularak Osmanlı Devleti'nin bu gibi sorunların üstesinden gelebilecek askeri güce sahip olduğunun üzerinde durulmaktadır. Mevcut sistemde azınlıklara tanınan haklardan Ermenilerin nasıl istifade ettikleri ve II. Abdülhamid'in özellikle eğitim alanında onları nasıl teşvik ettiği gündeme getirilmektedir. Ayrıca mensup oldukları dinlerini ve milliyetlerini dikkate almaksızın 'Osmanlı topraklarında yaşayan herkes eşit haklara sahiptir' düşüncesiyle padişahın kendi cebinden cömertce harcamalarda bulunduğundan bahsedilmektedir. Osmanlı topraklarından kaçarak ABD'de vatandaşlık aldıktan sonra yeniden Anadolu'ya dönen Ermenilerin, Amerikalı misyonerlerle işbirliği içerisinde çıkardıkları fitne ve fesatlıklar kınanarak bunun suç olduğu beyan edilmektedir. (Yazarın bu görüşlerini *Derin Tarih*'in Nisan 2015 tarihli sayısının yanında verdiğimiz *Ermeni Meselesinden Kim Sorumlu?* adlı kitaptan daha geniş olarak öğrenebilirsiniz.)

İnanıyorum ki, bu eserle birlikte tarihimize damga vuran bir dönem ve tarihî yapılar gerçek anlamıyla idrak edilecektir. Bu eserin Türkçeye kazandırılmasında ve yayınlanmasında büyük pay sahibi olan Sayın Mustafa Armağan'a ve diğer emeği geçenlere teşekkür ediyor, bu çalışmanın hak ettiği ilgiyi görmesini diliyorum.

Saygılarımla.

Dr. Celal Emanet
New Jersey, USA

II. ABDÜLHAMİD'İN HÜKÜMDARLIĞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE HAKKINDA BAZI HAKİKATLAR

Bu çalışmada Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ülkesinde gerçekleşen takdire şayan gelişmeler hakkında bilgiler sunulmaya çalışılmaktadır. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından bu yana muntazaman devam eden kalkınma ve ilerlemelerden İngilizce konuşan insanların da haberdar edilmesi elzemdir.[1] Çalışmanın son bölümünde yazar, Ermeniler ve son zamanlarda yaptıkları ajitasyonlarına dair görüşlerini okuyucuyla paylaşmaktadır.

---

[1] Türkiye'ye dair pek çok bilgi ve istatistiksel konularda *How One Saves an Empire* isimli kitapçıktan istifade edilmiştir.

DEMİRYOLLARI

12 Mart 1872 kongresinden Türkiye'ye demiryolu olarak miras kalan miktar aşağıdaki gibidir:

1. İstanbul'dan Bellova'ya (Slovakya), Edirne ve Filibe (Bulgaristan) üzerinden; 562 km.
2. Edirne'den Dedeağaç'a, Kuleli-Burgaz ve Dimetoka üzerinden; 148 km.
3. Selanik'ten Mitrovitza'ya, Köprülü ve Üsküp üzerinden; 364 km.
4. Yanbolu'dan Tirnova–Semenli'ye 106 km.

Asya'da bulunan üç demiryolu hattı da buna eklenmelidir:

5. Haydarpaşa–İzmit; 94 km.
6. İzmir–Aydın; 507 km.
7. İzmir–Kasaba; 90 km.

Sultan Abdülhamid'e ait olan ve Osmanlı Devleti'ne vakfedilen bu demiryolları dönemin şartlarına göre makul ve mantıklı bir şekilde inşa edilmesi sayesinde ekonomik kaynakların ilerleyip gelişmesine ve hem ordunun hem de savunma kuvvetinin gözle görülür oranlarda artmasına katkıda bulunmuştur. II. Abdülhamid Han döneminde inşa ettirilen veya hâlâ yapımına devam edilen demiryollarının sayısının çokluğu ya da demiryollarına tanınan ayrıcalık ve işletmeciliği için yapılan yatırımların zikredilmesi bile Osmanlı Devleti'nin Sultan Abdülhamid'e neler borçlu olduğunu göstermek için yeterlidir. Şayet bugün trenle Paris'ten İstanbul'a dört günden daha az bir sürede ulaşılıyorsa bunlar, Abdülhamid'in bitmek tükenmek bilmeyen muazzam gayretleri neticesinde gerçekleşmiştir. O Dörtler Konferansı'nda Rumeli demiryollarının Orta Avrupa demiryollarına katılması hususunda ısrarcı bir tavır ortaya koymuştur. Bu eşsiz gayretinden dolayı diğer ülkeler minnettar olmalıdırlar.

Aşağıda Osmanlı Devleti tarafından son beş yılda farklı bölgelerde yaptırılan demiryollarının bir listesi sunulacaktır:

İzmit–Ankara (Anadolu Demiryolları) (24 Eylül–6 Ekim 1888), 312 km. Haydarpaşa'dan Ankara'ya kadar olan Anadolu yolunun toplam uzunluğu 370 mildir. Hattın tamamı çalışır vaziyettedir.

Yafa–Kudüs (6 Ekim 1888), 50 km.

Selanik–Manastır (27 Ekim 1890), 136 km. 60 km'lik kısım 8 Aralık 1892 yılında tamamlandı. Daha önceden söz verildiği üzere 28 Nisan 1894'te yolun tamamı bitirilmiş olacaktır.

Mudanya–Bursa (22 Şubat 1891), 26 km.

Bandırma–Konya (ara yollarla birlikte) (28 Şubat 1891), 500 km. Buranın yolu zayıf görüldüğü için Alaşehir–Karaşehir demiryolu olarak değiştirildi.

Beyrut–Şam–Harran (13 Haziran 1891), 132 km. Halen inşaat halindedir.

Samsun–Sivas–Diyarbekir (2 Temmuz 1891), 750 km. Henüz başlanmadı.

Akkâ–Şam (8-20 Ekim 1891), 219 km. Henüz başlanmadı.

Dedeağaç–Selanik ara yollarla birlikte (18-30 Mayıs 1892), 300 km. 14 Temmuz 1893'te çalışmalara başlandı ve 1898'de bitirilmesi hedefleniyor.

Eskişehir–Konya (1-13 Şubat 1893), 288 km. 31 Ağustos 1893'te çalışmalara başlandı. Mesafe belki değişebilir.

Ankara–Kayseri (1-13 Şubat 1893), 256 km.

Alaşehir–Karahisar (4 Şubat 1893), 155 km.

Şam–Birecik (21 Mayıs 1893), 310 km.

Proje tamamlandığında son üç demiryolunun uzunlukları duruma göre değişebilir.

Aslında İzmit–Ankara hattı baştan sona bitirilmiş gibi görünmektedir. Bundan dolayı Selanik–Manastır hattındaki çalışmalar hız kazanmıştır.

Bandırma–Konya yoluna daha önceden tahsis edilen ödenek feshedilmiştir. Bunun yerine beş maddelik yeni bir ödenek tahsis edilmiştir. Bunlar kısaca şu şekildedir:

1. Eskişehir–Konya yolu yaklaşık 288 mildir, kilometre başına 604 lira karşılığında bu hat Anadolu Demiryolu firmasının bir şubesine kiralanacaktır. 31 Ağustos 1893'te başlatılan yol çalışmaları

proje onayladıktan sonra azami dört yıl içerisinde tamamlanacaktır.

2. Ankara–Kayseri demiryolu yaklaşık 256 mildir. Bağdat istikametine doğru uzanan bu hat, kilometre başına 775 lira karşılığında Anadolu Demiryolu firmasına verilecek (veya kiralanacaktır). Osmanlı Devleti anlaşma sağlanan parayı azaltma hakkına sahip olacaktır. Fakat bu durumda şirket de sözleşmeden vazgeçebilecektir. Hattın inşasında karşılaşılacak teknik zorlukların büyük bir kısmı anlaşma metninde izah edilmektedir. Hattın tamamlanması hususunda firma sekiz yıl gibi bir zamana sahiptir.

3. Alaşehir–Karahisar hattı uzatılarak İzmir–Kasaba olarak hizmet verecek ve Karahisar'daki Anadolu Demiryolu ile birleştirilecektir. Yaklaşık 150 mil (241,4 km.) uzunluğunda olacak bu hattan her bir kilometre için senelik 800 lira elde edilecektir.

4. Selanik–Dedeağaç demiryolu yaklaşık 300 mildir (483 km.). Buradan da kilometre başına senelik 15.500 frank garantidir. Selanik ve İstanbul arasında doğrudan bağlantı sağlayacak olan Doğu demiryollarının çalışmaları Haziran 1893'te başlayacak ve dört yıl içerisinde bitirilecektir.

5. Şam–Birecik hattı yaklaşık 380 mildir (611,5 km.). Kilometre başına senelik 12.500 frank garantidir. Projesi henüz tamamlanmamış olan bu hat için herhangi bir firmaya verilmesi de söz konusu değildir.

Yapılacak projeler üzerindeki anlaşmalar toplam 1379 mil (2219 km.) uzunluğu kapsamaktaydı. Ülkeyi ticaret ve ilerlemeye açık hale getiren devletin bu konudaki samimiyetini göstermeye yeterlidir. Yapılan tüm çalışmalar günümüz için güvence verme adına kâfidir. Demiryolundan elde edilecek gelirlerin daha önceden tamamının ödenmesi de devlete inanmak için sebep olabilir.

İnşası tamamlanan demiryollarının ülke ekonomisine katkısına dair birkaç örnek meselenin daha güzel anlaşılmasına sebep olacaktır.

1889 yılında Anadolu Demiryolu işletmeye başlatıldığında Ankara vilayeti (hububatında) öşür 32.000 lira iken, 1892 yılında hattın 210 millik (338 km.) bölümünün tamamlanmasıyla elde edilen gelir % 25 artarak 49.000 liraya yükselmiştir. 1889'da İzmit vilayetinde 24.000 lira iken 1892'de % 55 artarak 39.000 liraya yükselmiştir. Demiryollarından uzak olmasına rağmen Kütahya ve Ertuğrul vilayetlerinde hububat öşürlerinde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Buna göre (hububattan alınan öşür vergisi) 1889'da 87.000 iken 1892'de 114.000 liraya yükselmiştir.

Devletin kaynaklarındaki bu artışın borçların zamanında ödenmesine bir hayli yardımı olmuştur. Anadolu demiryolu şirketi tesis olunduğu zaman Meclis azasından Vincent Caillard bu şirketin idare meclisine seçildi. Demiryolu şirketi garantörlerine üçte bir oranında yeterli bir miktarı ödeyecek olmasıyla birlikte gelirlerin % 10'unun yalnızca kiliseye tahsis edilmesi hususunda artışa gidilmiştir.

Ülkenin içerisinde bulunduğu şartların iyileşmesi sebebiyle tarım alanında da ilerleme sağlanmıştır. Bosna-Hersek, Teselya ve Balkan ülkelerinden göçü teşvik eden devlet de buna katkıda bulunmuştur.

Aşağıdaki tabloda Osmanlı Devleti'nde mevcut hatların isimleri verilmektedir:

Demiryollarının İsimleri	**İnşaat halindeki ve kullanımdaki demiryollarının uzunluğu**
İzmir–Adana ve şubeleri (İzmir–Aydın Demiryolu)	324.00
İzmir–Alaşehir ve şubeleri (İzmir–Kasaba Demiryolu)	165 00
Mudanya–Bursa	26 00
Mersin–Adana	40 00
Yafa–Kudüs	53 00
Selanik–Manastır	60 00
Haydarpaşa–Ankara (Anadolu Demiryolu)	370 00
İstanbul–Edirne–Mustafa Paşa	222 00
Selanik–Üsküp–Mitroviçe (Kosova)	227 00
Dedeağaç - Edirne	92 50
Üsküp–Zibefçe	52 80
TOPLAM	**1.632 90**

RIHTIMLAR

Avrupa'dan Asya'ya bağlanan yolların kesişme noktasında bulunması bakımından–bir anahtar vazifesi gören –Akdeniz aracılığıyla bir taraftan Batı'yı diğer taraftan Mısır ve Hindistan gibi doğudaki ülkeleri birbirine bağlayan –İstanbul jeopolitik konumu itibariyle bütün dünyanın ticaret merkezlerinin en önemlilerinden biridir. Bununla birlikte 1891 yılında rıhtımların bitirilip hizmete açılması halk tarafından sevinçle karşılanmıştır.

Rıhtımların inşasından dolayı İzmir limanının önemi bir kat daha artmıştır –burası mevcut limanlar arasında en güzelidir –Haliç boyunca inşa edilen rıhtımlar imparatorluğun genel durumu ve özellikle de ticaretin başkenti konumunda olan İstanbul'daki çalışmalar hususunda nasıl ilerlemeler kaydedildiğine dair bilgi edinmemize vesile olmaktadır.

Rıhtımların inşasının doğal sonucu olarak iskelelerin de yapımına başlanmıştır. Büyük ticari kaynakları gerektiren pek çok proje Osmanlı Devleti yönetimi tarafından kabul edilmiştir.

TİCARET ODALARI

1884'te İstanbul'da Ticaret Odası'nın kurulmasına öncülük eden ve Osmanlı Devleti'nin ticaretinde önemli bir yere sahip olan Sultan Abdülhamid'e şükran borçludur.

Ağustos 1891 yılına kadar il merkezleri, sancaklar ve eyaletlerde İstanbul Ticaret Odası model alınarak 123 yeni şube açılmıştır.

30 Aralık 1890'da İstanbul'da Osmanlı Ticaret Odası'na ek bina olarak Osmanlı Bankası Müzesi inşa edildi. Padişahın iradesi altında bulunan banka Türkiye'de ticaret ve endüstrinin muazzam bir şekilde genişlemesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu kurum sayesinde Türkiye'de yetiştirilen tarım ve endüstriyel numune ürünler kalıcı olarak bir araya getirilecektir. Fuara katılan Türk ve yabancı tüccarlar yetiştirilen ürünlerin yapısı ve kıymetlerine dair yeni bilgiler elde edeceklerdir.

FABRİKALAR

Başkent (İstanbul) ve ilçelerinde kurulan büyük fabrikalar Batıdakilere meydan okuyacak tarzdadır. Bazısı önceden kurulmasına rağmen padişah tarafından daha da geliştirilerek muhafaza edilmiştir. Mesela Feshane'deki askerî elbise fabrikası, muazzam bir atölyeye sahip olan Tophane'deki ağır silahlar fabrikası (Tophane-i Âmire), Haliç'teki Osmanlı Donanmasına ait tersaneler ve diğer fabrikalar padişahın, halkını ne kadar düşündüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

1884 yılı itibariyle İstanbul, Cibali'deki Tütün fabrikası ana binasında erkek-kadın toplam 1500 kişiye iş imkânı sağlanmıştır. Buranın yıllık geliri üç milyon Türk lirasına ulaşmıştır. Kireçburnu'ndaki (1891) çimento fabrikası, Yedikule'deki (1890) İplik ve Pamuk fabrikası, yeni İstanbul Gaz Firması tarafından Yedikule'deki (1891) gaz çalışmaları, 1891'de resmen açılışı yapılan Sirkeci Garı ve Çubuklu'daki cam fabrikası (bugünkü Şişe Cam) ve İstinye sahilindeki sunî buz imalathaneleri bunlardan bazılarıdır.

İSTANBUL'DAKİ GELİŞMELER

Yıldız, Beyoğlu ve Taksim'de yeni bahçeler, Üsküdar'da ise hayvanat ve botanik bahçesi kurulmuştur.

Terkos Suları Firması sayesinde 1886 yılından bu yana Beyoğlu'nda susuzluk korkusuna çözüm bulunmuştur. Firma, sadece kişisel kullanımlar için değil, kamunun kullanımında da hijyenin ne kadar zaruri olduğuna dair bölge halkının bilinçlenmesine yardımcı olmuştur.

İstanbul'un Beyoğlu semtinde kanalizasyon ve altyapı çalışmalarını zamanında bitirerek halkın su ihtiyacını karşılayacak olan Terkos Suları Firması bu sebeple imtiyaz elde etmiştir.

1885 yılında Galata–Şişli arasında tramvay seferlerinin başlamasıyla birlikte Beyoğlu'ndaki gayrimenkul fiyatları bölge sakinlerini memnun edecek şekilde artış göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nin gayretleri ve istekleri doğrultusunda yeni İstanbul Gaz Firması şehrin yanı sıra evlerin aydınlatılması hususunda yeni altyapılar oluşturmuş ve Beyoğlu'ndaki gaz lambası şebekesini geliştirerek eskisine nazaran daha kaliteli hizmet vermeye başlamıştır.

Başkentin üçte biri konumunda sayılan Asya yakasındaki Üsküdar da Beyoğlu'ndaki su ve gaz hizmetleri bakımından gıpta edilecek konumdadır. Yetkili su firması yeni su kanalları açarken gaz firması da Kurbağalıdere'de inşaat faaliyetlerine başlamıştır. Ölçümlere göre Üsküdar'da 3000 metreküplük suyun muhafazası anlamına gelmekteydi. Buradaki hizmetlerin aynısından Kadıköy (antik dönemdeki adı Chalcedon) ilçesi de nasibi alacaktır.

SELANİK, İZMİR, BEYRUT VE DİĞER YERLERDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YENİ GİRİŞİMLER

Selanik'te yaşayan kimselerin ifadelerine göre 1889'dan bu yana sunulan gaz hizmetleri sayesinde şehir aydınlanmıştır. Ayrıca yetkili su firması iki yıl içerisinde orada da çalışmalara başlayacaktır. Vardar'ın kanalizasyon çalışmaları için bütün planlar yapıldı. Bu sayede şehir güzelleştirilip sterilize edilecektir. Son olarak Selanik'te de rıhtımlar inşa edilerek İzmir veya İstanbul'dan geçiş engelleri ortadan kaldırılacaktır.

İzmir limanındaki ticaretin yoğunluğu sebebiyle Hamidiye Osmanlı Donanması isteklere karşılık veremez hale gelmiştir. Yeni kurulan Şirket-i Sultanî ve Şirket-i Hamidiye İzmir Körfezi ve komşu deniz rıhtımlarında deniz ticareti vazifesini yerine getirecektir.

Büyük Menderes'in kanalize edilerek Foça tuz depolarının oraya yerleştirilmesi ve taşan nehirlerin Menemen ovası dışına ulaşmasıyla birlikte buradaki tuz depolarının kıymetleri daha da artacaktır. Eski zamanlardan günümüze kadar ulaşan bir şairin söylediği sözlerde görüleceği üzere oradaki bitmek tükenmek bilmeyen nimetler övülmeye layıktır.

Suriye'nin ihtiyaçlarının karşılanmasında merkez noktada bulunan Beyrut'tun 1884-85'te gaz lambaları vasıtasıyla ışıklandırılması, yeni bir rıhtım inşa edilmesiyle birlikte bambaşka bir şehre dönüşmüştür. Düzenli olarak devam eden inşaat faaliyetlerinin yansıra bölge halkının ihtiyacı olan su dağıtımının kesintisiz ve muntazaman yapılması sayesinde 1888 yılında imtiyazlı konuma yükselmiştir.

Suriye gibi iklimin sıcak olduğu bölgelerde su, en çok ihtiyaç duyulan unsurdur. Ülke için gerekli suyun devamlı olarak sağlanması neticesinde Yafa ovası yemyeşil olacak ve kumlarla kaplı araziler yeşil bahçelere dönüşecektir.

Karadeniz'deki İnebolu rıhtım inşaatı devam etmekte olup oradaki çalışmalar devlet tarafından karşılanmaktadır.

İzmit yöresindeki (Hereke) elbise fabrikası bugünlerde baştan aşağı yeniden organize edilmekte ve en kaliteli makinelerle donatılmıştır. Fabrikanın piyasaya sağladığı yıllık kâr takdire şayandır. Bundan dolayı Sultan Abdülhamid'e minnet borçludur.

Benzer şekilde Kocaeli körfezine hayret verici tarzda konuşlandırılan İzmit'teki deniz kuvvetleri cephaneliği Osmanlı donanmasının en önemli tersanelerinden birisi haline gelmiştir. Geçici olarak kurulan bu mekân yeni bir askeri liman inşa edilene kadar düşmanın saldırılarına karşı ülke savunmasında kullanılacaktır.

Bitmek tükenmek bilmeyecek kadar zengin kömür yataklarına sahip olmasına rağmen üretimlere daha önceden ara veren Marmara Ereğlisi'ndeki kömür havzası II. Abdülhamid'in feraseti sayesinde yeniden aktif hale getirilmiştir.

Ergani'nin bakır madenleri, Bulgar Dağı'ndaki altın ve gümüş madenlerindeki üretim yaklaşık iki misli artmıştır.

Yanya vilayetine bağlı Selenitza'daki maden kömürü yatakları Avrupa'da çıkarılan kömüre kafa tutacak nitelikte kaliteye sahiptir. Bundan dolayı yakın zamanda Selenitza kömürlerinin Türk pazarına girmesiyle Avrupa'nın madenine ihtiyaç kalmayacaktır.

Bu maden ocakları boraks, bakır, gümüş, krom, magnezyum ve zımpara gibi maddeler bakımından oldukça zengin yataklara sahip. Son model, mükemmel makinelerle çalışmalar yapılacak maden ocaklarında çalışacak yerli halkların konumları da yeniden şekillenecektir.

Arnavutluk'taki Bayana ve Drina nehirleri boyunca arklar ve köprüler inşa edilmiştir.

İSTANBUL'UN TİCARÎ ÖNEMİNİN ARTMASI

Sadece Sultan II. Abdülhamid'in taahhüt ettiği bir proje olarak İstanbul limanının ticarî geleceği üzerinde tahsis edilen uygulamalara ilişkin gelişmelerin detaylı bir şekilde dile getirilmesi zaruridir.

Fırat nehrinin işleyişine dair bütün masrafları devlet bir liste yaparak üstlenmiştir.

Musul (Anadolu), Bağdat ve Basra arasındaki Dicle ve Şattü'l-Arab; Meskene ve Basra arasındaki Fırat ve Şattü'l-Arab üzerinde gidiş dönüşlü istimbot seferlerinin sağlanmasına ilişkin sorular gündeme getirilmiştir. Hindiye ve Samarra arasını kapsayan proje Fırat'ın tamamına uygulandığı gibi Meskene–Basra hattında da düzenli vapur seferleri düzenlenebilmesi için buraların yeniden inşasının gerekli olduğuna dair ayrı bir proje sunuldu. Yaz mevsiminde nehrin 150 km'lik bölümü kurumakta ve Hindiye Kanalı'ndaki sular çekilmektedir. 1 Ekim 1890'dan 9 Ekim 1891'e kadarki boşluk yılında nehir eski yatağına geri getirilmiştir. 30.000 m^3 su muhafaza edilecek şekilde taş, kaya ve tuğlalarla baraj yapılmış, Fırat nehrinin kendi yatağında yol alması sağlanmıştır. Hindiye Kanalı için de yetecek kadar su tahsis edilmiştir.

Yapılan bu çalışmaların kısa vadeli neticesi olarak Hille Sancağı'ndaki hurma ağaçları su baskınlarından muhafaza edilecektir. İstanbul'dan elde edilecek ticarî kârla karşılaştırıldığında sel baskınlarının önlenmesi cüz'i bir sonuçtur. Birecik'ten başlatılacak ve deniz taşıtlarının seyrine müsait olan Fırat nehrinde verilecek hizmetler sayesinde İstanbul, Süveyş kanalıyla yarış edecek kadar avantaja sahip olacaktır. Burada sadece tüccarlara hizmet virilmekle kalınmayacak, yolcuların taşınmasıyla alakalı hizmetler de verilecektir.

Bu hat, Doğu ile Batı arasında direkt bağlantısı olması hasebiyle anahtar vazifesi görecektir. Birkaç yıl içerisinde başkent İstanbul, Fırat ve Dicle'nin vadilerinde yaşanacak trafikte ve İran sınırının bir bölümünde kilit rolü oynayacaktır. Fırat'ın akış yönünün düzenlenmesi Türkiye'ye paha biçilmez avantajlar sağlayacaktır.

PAMUK FABRİKALARI

Bursa, Bilecik, Lefke, Gemlik, Mudanya vilayetleri ve Hüdavendigar vilayetinin bazı bölgelerindeki pamuk eğirme fabrikaları sayesinde 10.000 kişiye iş imkânı sağlanmıştır. Buralarda yıllık iki milyon kg'dan fazla koza üretimi yapılmaktadır. Kalitesi yüksek olan bu ürünleri Avrupa'daki ipek fabrikaları kilosu 120 franktan satın almaktadır.

İPEKBÖCEKÇİLİĞİ

Eskiden beri tabiî hadiseler sebebiyle yaşananlar insanoğlunun hesaplarından daha ağır basmaktadır –İpekböceklerine musallat olan hastalık ilk kez Hüdavendigar vilayetinde (Bursa-Kütahya arasındaki bölge) 35 yıl önce görülmüştür. Bu hastalıkla mücadelede bilim aciz kalmıştır. İpekböceği üretiminde yaşanan düşüş koza üretimine de yansımış ve yıllık üretim 400.000 kg'a kadar gerilemiştir. Dut ağaçlarının bulunduğu fidanlıkların büyük bir kısmı zarar gördüğünden fabrikalar kapanmak zorunda kalmıştır.

İşte bu sebepten dolayı Sultan Abdülhamid "Harir Tohumu İstihsal ve Füruhtuna Mahsus Nizamnâme" adıyla bir düzenleme yayınlatarak Pastör'ün uygulamalarının tatbik edilerek ipekböceği yetiştirilmesi yasasını getirmiştir. Bu önlem sayesinde ipekböceği kültürleri imha edilmekten kurtulmuş ve 1892 yılında Hüdavendigar vilayetinde koza üretimi 1.700.000 kilograma ulaşmıştır. Bu zor şartlarda yukarıya yükseliş sadece aritmetik diziyle anlaşılabilir.

Burada şu hususun eklenmesinde fayda vardır:

Osmanlı Devleti'nin ticaret ve endüstrisinin gelişmesine mani olacak dahili engelleri ortadan kaldırabilmek için tecrübe sahibi Sultan II. Abdülhamid bazı uyarılarda bulunmuştur. Padişah iki yıl önce bir ferman yayınlatmıştır. Buna göre bir şehirden diğerine ürünlerin nakliyesinde yaşanan sıkıntılardan dolayı dahili gümrükler feshedilmiş, Osmanlı topraklarına nakliyesi yapılacak mallar, yerli malın ihracatı ve yabancı ülkelerden ihraç edilen mallar için sadece % 10'luk bir vergi uygulanmasına izin verilmiştir.

ZİRAAT BANKASI

Ziraat Bankası'nı tesis ederek köylüleri tefecilerin pençelerinden kurtaran II. Abdülhamid'e teşekkür ediyoruz. 1883 yılında padişah, özellikle çiftçilerin maddi olarak sıkıntıda olduğunu gözlemledi, onları bu durumdan kurtarmanın çözüm yolu olarak Ziraat Bankası müessesesini kullanacaktı. Çiftçilikle uğraşan vilayetlerin tasarruf mevduatları, her çeşit ürün ve erzakın satılması neticesinde kazanılan para onların sermayesini oluşturmaktaydı. Çiftçiler vasıtasıyla mahsulden arta kalan fazlalık ürünlerde iktisat edilmekte ve birikimleri nakit para olarak ödenmekteydi. Ziraat Bankası öşüre tabi olan bütün ürünlerde % 2 ek vergi ekleyerek ödeme şekillerini yeniledi. Bankanın ana kasasına kalacak olan bu miktar gelecekte karşılaşılacak muhtemel sıkıntılara karşı bir sigorta niteliğindeydi. Ek vergiye katkıda bulunanlara ödemeler buradan yapılacaktı.

Ziraat Bankası % 6 üzerinden kredi vermekteydi. % 1 kayıt ücreti içindi. En az 150 liradan başlayan meblağlarla üç yıldan 10 yıla kadar ödeme imkânı tanınmaktaydı. Banka, mevduat hesaplarına yıllık % 4 faiz vermekteydi. Merkezi İstanbul'da olan Ziraat Bankası'nın belli başlı vilayetlerin kasabalarında müştemilat şeklinde şubeleri, sancaklarda acenteleri, eyaletlere bağlı kasabalarda ise ofisleri bulunmaktaydı. Müştemilat binasının veya acentenin her birinin kaynaklarını çiftçilerin topladıklarından elde etmekteydiler. Banka, çiftçilerin haricinde kimseye borç vermezdi.

Enteresan bilgiler ihtiva eden aşağıdaki makale *İstanbul Ticaret Odası Mecmuası*'nın 7 Nisan 1894 tarihli sayından iktibas edilmiştir:

İstanbul Ticaret, Ziraat, Sanayı Odası, Ziraat Bankası'nın 1307 tarihli (1 Mart 1891–29 Şubat 1892 tarihlerine rastlamaktadır) finansal çalışmaları ve bakiyesine dair raporu kısa süre önce almıştır.

Kuruluşundan bu yana kâr getiren ve sahibi bulunduğumuz bir kuruma atfen gönderilen bilançodaki işlemleri hızlı biz bir şekilde gözden geçirerek okuyucumuzla paylaşacağız.

Kuruluşundan bu yana bankanın yönetim kurulu ve müdürleri olağanüstü gayretler göstererek ne kadar zeki olduklarını kanıtlamışlardır. Onların teknik bilgisi mevki bakımından benzer yapıya sahip kaliteli yabancı kuruluşlarla aynı yere oturtulabilir.

Aslında çiftçilere yönelik kurulan bu bankalar sistem olarak Almanya, Rusya, İtalya, Fransa ve diğer ülkelerde faaliyet gösteren Raifeisen ve diğerlerini örnek almaktadırlar. Diğer ülkelerdeki bankalar kırsal kesimde yaşayan her insanın tarım kredisinden faydalanmasını amaçlamalarına rağmen Osmanlı'daki Ziraat Bankası'nın kendine özgü tertip, düzen ve yönetim şekli vardır. Bazı detaylarda küçük değişikliklerle hizmet veren banka diğer ülkelerdeki bankalar için de bir model olabilir. Tartışmasız bu şeref Padişahımız, Sultanımız II. Abdülhamid sebebiyledir.

Şu an Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde Ziraat Bankası'nın 95 şubesi ve 328 acentesi bulunmaktadır. 3 şube ve 23 acente 1307 (1891-92) yılında kurulmuştur.

Bu kurumun 1306 (1890-91) yılı sonundaki sermaye kapanışı 291.941.946 kuruştur. Bu sermaye müteakip yıllarda 63.786.930 kuruş, halk eğitimi vergilerinden gelen hasılatlar 42.049.856 kuruş artmıştır. Bankanın kasasında biriken kâr 5.060.701 kuruş, kayıt parasından kalan 644.358 ve takriben 16.032.015 kuruş ise halk bankalarının kredilerinden elde edilen kazançlardır. Böylece sermaye yaklaşık 355.733.876 kuruşa yükselmiştir.

Giderler konusuna gelince; 1307 yılında toplam harcamalar 10.898.820 kuruştur. Bu paranın 4.872.175 kuruşu bankanın toplam işletme masraflarını temsil etmektedir. Bankanın şube ve acentelerinin sayıca ne kadar çok olduğu ve hizmetteki komplikasyonlar göz önünde bulundurulduğunda aslında bu rakam normaldir. 1.286.878 kuruş tarım ve ziraata, 2.848.354 kuruş yollar, anayollar ve tarım müfettişlerine, 1.890.413 kuruş da diğer giderlere sarf edilmiştir.

1307 yılında yetiştiriciye 60.760.012 kuruş kredi verildi. Bankanın daha önceki zabıtlarında görüleceği üzere son iki yıl içerisinde verdiği kredi miktarının toplamı 117.386.219 kuruşa çıkmıştır. Kuruluşundan 1307 yılı sonuna kadar ki üç yıllık dönemde Ziraat Bankası yetiştiriciye 123.768.955 kuruş kredi vermiştir. Bir zamanlar tefecilerden 100 kuruş borç alabilmek için pek çok sıkıntıya maruz kalan, özellikle kırsal bölgelerde ailelerin dağılmalarına bile sebep olan durumların ortadan kaldırılması adına çok önemli bir hizmeti sergilemektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Ziraat Bankası'nın sermayesi 1307'de 63.786.930 kuruşa yükselmiştir. Bir yıl içerisinde onaylanan kredi miktarı takriben 60.760.012 kuruştur. Verilen kredi miktarının önceki meblağa yakın bir rakam olması bu kurumun çalışmalarının muntazaman asimilasyona uğramaksızın kendi ayakları üzerinde durabilen, en iyi şartlarla hizmete devam ettiğinin kanıtıdır. Kredi için onaylanan toplam miktar belki saçma gibi görünebilir. Fakat 1307 yılı kapanışı itibariyle Banka tarafından harcanan 344.000.000 kuruşun nominal sermayeye benzetildiği doğrudur. Akıldan çıkarılmaması gereken bir şey var ki; bu kredinin sadece 143.000.000 kuruşu gerçekleşebilir hisseleri, 25.000.000 kuruşu halk eğitimi vergisi üzerindeki öşürü temsil etmektedir.

Bu rakamlar 1308 yılı boyunca sadece bankaya para olarak yatırılanlardır. 13.600.000 kuruşu amirler, fon olarak saklamaktadırlar. Bankanın bilançosunun 105.000.000 kuruş olduğu ifade edilmektedir. Bu da Ziraat Bankası'nın tasarruf fonunun tamamını göstermektedir. 90.000.000 kuruştan daha fazlası müracaat edilip de kabul edilen kredilere gitmiştir. Kalan 10.500.000 kuruş ise bankanın şubeleri ve acenteleri arasında pay edilmiştir. Ortalama her bir acenteye 25.000 kuruş depozit yapılması anlamına gelmektedir.

Millî tarımın kalkınması için harcanan meblağ aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Halkalı Ziraat Mektebi	246.093.13
Selanik Ziraat Mektebi	260.588.32
Bursa Ziraat Mektebi	291.118.39
Ankara Numune Çiftliği	61.184.00
Adana Numune Çifliği	32.560.00
Erzurum Numune Çiftliği	9.376.27
Halep Numune Çiftliği	71.354.25
Sivas Numune Çiftliği	27.132.15
Şam Numune Çiftliği	40.951.10
Konya Numune Çiftliği	58.092.30
Fransa'ya ziraat alanında öğrenimi görecek 14 öğrencinin eğitim masrafları	130.919.14
Avrupa ve Amerika'da çiftçilere dağıtılan tohumlardan satın alınanlar	72.794.00
İpekböceği yetiştirilenlere dağıtılmak üzere satın alınan 1000 termometrenin ücreti	2.250.00
Küçükçekmece bölgesini harap eden çekirgelerin yok edilmesi ve belediyenin III ve IV. mıntıkaları için bölge yönetimi tarafından ödenen para	3.325.00
TOPLAM	**1.307.741.05**

Yukarıda harcananlardan bağımsız olarak çekirgelerin yok edilmesi için ek fon oluşturulmuş ve Yönetim Kurulu 251.700 kuruşu şubelerine harcama yetkisi vermiştir.

1308 (1892-93) yılında atanan müfettişler yürürlükteki hizmetlerin gidişatını görmek için merkeze bağlı şube ve acenteleri denetlediler. Kredi hizmetleri ve bankanın diğer bölümlerinin muntazaman işlediğine dair rapor hazırladılar. Müfettişlerin raporuna göre sadece birkaç memurun görevini kötüye kullanarak kredi borcu olanlara zararları dokunmuştur. Bu memurlar görevlerinden uzaklaştırılıp kanuna göre cezalandırılacaklardır. Diğer bankaların görevlilerine örnek olması için suç işleyen memurların isimlerinin ilan edilmesine karar verildi. Onların neden işten atıldıklarına dair gerekçelerin birer kopyası rapor halinde şube ve acentelere gönderilecektir.

Bankaya borcu olanların cehaletinden faydalanmak isteyen şube ve acentelerin yetkililerinin görüşlerine engel olmak için kanunların emri doğrultusunda tutanaklara göre hareket edilecektir. Bankada gerçekleştirilen işlemler için cüz'i miktarda para alındığına dair mükemmel tanıtımlar ve reklamlar tertiplenecektir. Bu tanıtımlar orta boylu afişler halinde toplumun her kesimi tarafından kolay anlaşılır cümlelerle ilan edilecektir.

Kredi alacakların evrak eksikliği ve hatalarından dolayı yaşanan zaman kaybının önlenebilmesi için çiftçi olduklarına dair muhtarlarından onaylı belgeyi yazılı olarak getirmelerine karar verilmiştir. Bu tarz onaylı belgeler muhtarlara verilecek ve bankadan kredi alacaklar için kullanılacaktır. Ziraat Bankası'ndan kredi alacaklar için gerekli belge ve bilgilere muhtarların verdiği belgelerden ulaşılabilecektir.

Bankaya mevdua olarak parasını yatıranlar için % 4 faiz verildiğini burada ifade etmekte fayda vardır. 1307 yılında bankaya mevduat olarak yatırılan toplam miktar 362.272.37 kuruştur. Tasarruf hesabı uygulamasının pek görülmediği şehirler açısından bu durum başlangıç için cesaret vericidir.

1307 yılında Ziraat Bankası vergisini ödemeyen çiftçilerin 2.077.405.15 kuruş değerindeki ürünlerine el koydu. Banka, bu ürünlerden 994.310.04 kuruşluk bölümünü satarak değerlendirmiştir.

1307 yılı itibariyle hukukî giderler, memurların maaşları ve diğer harçlar için 2.615.462.26 kuruş harcandı. Bu paradan 741.364 kuruşunu banka ödedi. 1306 yılından bankaya 87.819.22 kuruş borcu olan kişilerden banka, faiziyle paranın geri kalan kısmını tahsil etti.

Maarif Nezareti'nin (Eğitim Bakanlığı'nın) parasal işlemleri ve bazı taksitlerinin ödenmesi gibi meseleler banka tarafından yerine getirilmiştir. Maliye Nezareti (Bakanlığı) vergiden toplanan paralardan yol ve otobanların yapılması için bankaya kredi verdi.

Padişah, Ziraat Bankası genel merkezinin bütçe harcamalarının artırılmasını emretti. Yeni memurların alımı ve maaşlarının artırılması senelik işlem bilançolarında değerlerin yükselmesine sebep olacaktır.

ZİRAAT MEKTEPLERİ

1891 yılından bu yana eğitim veren Türkiye'de 4 tane ziraat mektebi vardır. Bunlar, İstanbul Halkalı, İzmir, Beyrut ve Bursa'dadır.

Bu okullardan her birinin yanına numune çiftliği eklenmiştir. Böylece okulda öğretilen teorilerin pratikte de uygulaması gösterilecek ve konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olunacaktır. Ziraat mekteplerinin yanında bağımsız olarak hizmet veren başka numune çiftlikleri vardır. Padişaha ait olan bu arazilerin her biri örnek birer işletme şeklindedir ve istenilenler dışında hiçbir şey yapılmaz.

ORMANCILIK

Ormancılık özellikle orman ağaçlarının yetişmesi meselesi yani arazinin tarım ve ziraat yapısına uygun olarak en verimli ağaçlarının tesis edilmesi Ziraat Nezareti'ne aitti. Osmanlı Orman Nezareti, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde yeniden düzenlenmiştir. Türkiye'deki Orman Nezareti diğer ülkelerin gıpta edeceği icraatlarda bulunmuştur. Ağaçların orantısız biçimde kesilmelerine, birkaç ton kömür elde etmek için ormanları yok eden kömürcülere ve hayvanlarını otlatmak için ormanları mera yapan çobanlara engel olan Nezaret'e teşekkür ediyoruz.

Türkiye'de ormanlar 15.955.192 dönümlük bir yer işgal etmektedir– Osmanlı Devleti'nin topraklarının yaklaşık 24'te biri demektir– Avrupa'daki vilayetleri, Anadolu ve Önasya bölgelerini kapsamaktadır. Bu ormanlarda endüstriye her biri birbirinden daha fazla katkısı olan 15 çeşit ağaç vardır. Meşe, ceviz, akçaağaç, kavak, çam, çınar, ıhlamur, kestane, hurma ve zeytin başlıca ağaçlardandır. Yakın bir gelecekte çok kıymetli ormanları bünyesinde barındaracak olan Osmanlı Devleti, Avrupa pazarlarının her çeşit ağaç ihtiyacını karşılayabilecektir. Bu sayede devlet hazinesine yüklü miktarda para girecektir. İmparatorluğa ait topraklardaki bu doğal servetin dışındaki bölgeler de verimsiz ve durağan şekilde kalmaktadır.

ZİRAAT, MADEN VE ORMAN BAKANLIĞI

Aşağıdaki tabloda Maden ve Ormancılık alanında h.1309 (1893-1894) yılı, 1-13 Mart 1894 tarihi itibariyle son bulmaktadır, 1308 (1892-93) yılı makbuzlarında gelirler gösterilmektedir. 1309 (1893-94) yılına dair üretim fazlası miktar % 47 olarak verilmektedir. Bu da 11.625.282 kuruş olarak (Latin parasıyla 116.000)'dir. Ormancılıktan 47.459, madenlerden 9.600 ve devletin kendisine kullandığı madenlerden 59.180 kuruş olarak tabloda gösterilmektedir.

Bu mükemmel sonuçlar göstermektedir ki; Ziraat, Maden ve Orman Nezaretleri övgüye layık çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalara Sultan II. Abdühamid'in önayak olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

ELDE EDİLEN HASILAT

	Önceki yıllar	**1309 senesi**	**TOPLAM**
1 Mart 1308–Şubat 1309	7.864.793 07	25.003.531 06	32.868.324 13
1 Mart 1307–Şubat 1308	3.690.611 26	20.149.605 30	23.840.217 16
1309 yılında üretim fazlasından kalan	4.174.181 21	4.823.925 16	9.028.106 37

ONAYLANANLAR

	Önceki yıllar	**1309 senesi**	**TOPLAM**
1 Mart 1308–Şubat 1309	9.227.430 31	26.780.367 05	36.007.797 36
1 Mart 1307–Şubat 1308	2.829.595 34	21.552.919 24	24.382.515 18
1309 yılında üretim fazlasından kalan	6.397.834 37	5.227.447 21	11.625.282 18

İlk altı ayda üretim fazlasından kalan	4.817.683 88 kuruş
İkinci altı ayda üretim fazlasından kalan	6.807.598 25 kuruş
TOPLAM	**11.625.282 18 kuruş**

ÜRETİM FAZLASININ YENİDEN BÖLÜNMESİ

Orman Gelirleri	4.745.969 06
Devletin kendisi için kullandığı madenlerden	5.918.981 22
Bayiliklerdeki madenler	960.331 80
TOPLAM	**11.625.282 18 kuruş**
1308 yılında Maliye Bakanlığına yapılan ödemeler	12.389.401 17
1309 yılında Maliye Bakanlığına yapılan ödemeler	16.995.242 28
TOPLAM	**4.605.841 11 kuruş**

Hicrî 1308 (1892-93) yılına ilişkin olarak 1309 yılındaki % 47'lik üretim fazlalığından elde edilen gelirler tabloda gösterilerek bu miktarın sonraki yıllarda daha büyük rakamlara ulaşacağı betimlenmektedir.

SABİT KREDİ

II. Abdülhamid'in gönlünden geçen bir fikir olarak "Sabit Kredi" en basit şekilde bu dönemde kendine zemin buldu. Devletin sırtına ekstra bir yük getirmeden ve Avrupa'da olan üzücü örnekler gibi olmaksızın sabit kredi kendini geliştirdi.

Sabit kredi kendi asli konumunu muhafaza ederken, İstanbul Tasarruf Bankası (The Savings Bank of Constantinople) emlakçılara kredi vermeye yetkiliydi. Güvenilmeyen hisse senetlerine yatırım yapma yerine emlak sektörüne yatırım yapıldı. Bu sektör diğerlerine nazaran yatrımcıya daha fazla güven telkin etmekteydi. Zira emlaktaki hisse senetlerinden gelebilecek zarar daha azdı. An itibariyle sabit kredinin sermayesi 1.000.000 lira olarak ayarlandı. Bu paranın 450.000 lirasını The Civil Pension Bank karşıladı, gerisini de State Lottery üstlendi. Bu sermaye zamanla artış göstermiş ve meblağ olarak 2.000.000 lirayı geçmiştir.

TÜRKİYE'NİN BORCU

Yönetimden memnun olan Türkiye'nin alacaklıları yapılan müzakereler neticesinde 20 Aralık 1881'de Türkiye'nin dış borçlarında mucizevi bazı kararlar aldılar. Bu dönemde Türkiye'nin toplam borcu 254.292.000 İngiliz sterliniydi. Borçların tamamı önceki dönemlere (1858-75) aitti ve Türkiye'nin hisse senetleri fazla fiyatlarla buna dahil edilmişti– Rumeli Demiryolu garantörlüğünde Osmanlı Devleti'ndeki demiryollarının inşasının km başına yıllık geliri 14.000 franktı– buna göre toplam borç 218.436.510 sterline tekabül etmekteydi. Ödenecek taksitlerin faizlerinde de 25.947.825 sterlin indirim yapılmış, böylece borç 192.488.625 sterline indirilmiştir. Eylül 1875'te ödenmesi gereken taksitlerin vaktinde ödenmemesi sebebiyle 61.803.915 sterlin faiz işlemiş ve 20 Aralık 1881 tarihi itibariyle borçlar 254.292.000 sterline ulaşmıştır.

Genel borçlara (düyûn-i umumiye) şunlar da eklenmiştir:

1. 1880 yılından önce hazinenin acil ihtiyaçları için Galata bankerlerinden 8.590.000 lira kredi alınmıştır. Buna karşılık 22 Kasım tarihli anlaşmayla Osmanlı Devleti tuz, tütün, alkollü içecekler, pullar, ipek ve balıkçılıktan elde edilecek gelirleri Galata bankerlerine devretmek zorunda kalmıştır.
2. (Berlin Antlaşması) gereğince Osmanlı Devleti, Rusya'ya 802.500.000 frank tazminat ödeyecektir.
3. 1877-78 Osmanlı–Rus Savaşı'nda (93 Harbi) yaralanan Rus tüccarlara 26.750.000 frank ödenecektir.

20 Aralık 1881 tarihli(Muharrem Kararnamesi'nin amacı, Berlin Antaşması maddelerinde açıkca şart koşulduğu gibi Osmanlı Devleti'nde tahvil sahipleri tarafından korunan Rusya'nın Türkiye aleyhindeki iddialarının üstesinden gelmek değildi. Bu sadece genel borçlar meselesiydi. Anlaşma iki ayrı parçadan oluşmaktaydı: Hususi borçlar ve Türkiye'nin hisse senetleri –1858, 1860, 1862, 1863, 1865, 1867, 1872, 1875 yıllarında– mukavele yapılarak alınan krediler hususi borçlardır. Aşağıda maddeler halinde gösterildiği üzere

hususi borçlar da kendi içerisinde ayrılmaktadır:

1. Sekiz farklı yılda alınan kredilerin toplamı 186.756.510 sterlindir. Taksitlerin gecikmesinden dolayı yansıyacak cezalar kaldırılarak borçtan 18.932.060 sterlin indirim yapılmıştır. Ayrıca buna ilave olarak 8.668.450 sterlin indirim yapılarak o dönemde hazinede bulunan sermaye borçlanması 159.156.000 sterline indirilmiştir.

2. Ramazan Kararnamesi ünvanlı geçici senetlerin toplamından faizlerin yarısının nakden ödenmesine ve Eylül 1875'te tahvillerin paraya çevrilmesine karar verilmiş ve bu hüküm 6 Ekim 1875 (6 Ramazan 1292) günü padişahın emri olarak kamuya resmen ilan edilmiştir. Bu da 1.829.685 sterline tekabül etmekteydi.

Genel toplamı 160.985.688 sterlin olan borçtan % 42.71 oranında tenzilât yapılarak genel borçlar 92.22.827 sterline indirilmiştir. Yıllık % 1 faiz ödenecekti ve gelişen hadiselere göre bu oran % 4'e kadar çıkacaktı. 1.980.000 senet her biri 400 frank olacak şekilde pay edilecekti. 104 yılda ödenecek olan borçların senelik faizi % 3 olacak ve Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık aylarının ilk günlerinde tahsil edilecektir.

1 Ekim 1875 tarihine kadar borçtan 11.000 senet 400 frank veya 4.400.000 frank veya 177.600 sterlin olarak ödenmişti. Böylece tedavülde 31.512.400 sterlin bakiye kalmıştı. 20 Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi ile her biri 400 frank olan senetlerde % 45.09 oranında indirim yapılmış, yeni düzenlemeleye göre bu miktar 180.36 franka düşmüştür. Türk tahvillerinin yeni sermayesi 14.211.406 sterlin olarak değiştirilmiştir.

Türk tahvillerinde iki durum söz konusuydu: Değerinden daha yüksek gösterilerek piyasaya sürülen tahvilller ve 1 Ekim 1875'ten 1 Aralık tarihine kadar bedeli ödenebilir şeklinde nominal sermaye olarak belirlenen 28.180.000 frank değerinde 15.350 hisse senetleridir. Daha önceden % 25 kesintisi olan bu senetlerin yıllık ödemelerinin zamanında yapılmasına karşılık mahsullerin toplamının % 20'si ipotekten kurtarılmıştır. Senetlerin faiz ödemeleri askıya alınacak ve toplam meblağ, talep edilen prim ödemelerinden daha fazla olmaksızın ödemelere bu şekilde devam edilecektir. Bu durumda borcun faizleri çizelgede belirtilen kaynaklardan elde edilecek gelirlerden ödenecektir. Osmanlı Devleti borçlarını ödeyebilmek için bazı yerlerin gelirlerini ve işletmelerini tahsis etmek zorunda kalmıştır. Bunlardan bazıları;

(a) Tuz, tütün, ispirto, pul, ipek ve balıkçılıktan dolaylı harçlar ve vergileri (rüsum-i

sitte) Osmanlı bonolarını ellerinde bulunduran Galata bankerlerine tahsis edilecek.

(b) Ticari yönetmeliklerde revizyon yapılması durumunda yüksek olan gümrük vergilerin

oranları değiştirilecektir.

Düyun-u Umumiye İdaresi bu durumdan aşağıda maddeler halinde verilen vergileri artırarak istifade edecektir:

(c) Patent nizâmnamesinin tatbik mevkiine konulmasından ve temettü vergisinde hasıl

olacak fazlalıklardan,

(d) Bulgaristan vergisi miktarı henüz belli olmadığından, Berlin Antlaşması'nı imzalayan

devletlerin temsilcileri bu miktarı tesbit edinceye kadar, Osmanlı hükümeti Düyun-i Umumiye İdaresine yıllık tütünden alınan pay olan miktarı yani 100.000 lirayı ödeyecektir.

Sözü edilen vergi tespit edildikten sonra Bâb-ı Âli bu verginin tamamının veya bir kısmının diğer bir yere tahsisini gerekli görürse bu suretle harcayacağı meblağa eşit tütün aşarını ve bu vergi yeterli olmadığı takdirde onun gibi sağlam gelirlerden tahsil olunmak üzere başka bir geliri karşılık gösterecektir.

(e) Kıbrıs Adası'nın gelir fazlası Hükümetin emrinde bulunmadığı takdirde (1/13 Ocak

1882 tarihinden itibaren) yıllık 130.000 liralık bir meblağ bu gelir fazlasını karşılamak üzere Düyun-i Umumiye İdaresi'ne ödenecektir. Bulgaristan vergisine karşılık ödenecek olan 100.000 lirayı tahsilden sonra tütün aşarı fazlasını, Kıbrıs gelirleri fazlasına karşılık olarak tahsil edileceği belirtilen 130.000 liranın ödenmesinde kullanma hakkına sahip olup işbu meblağın eksik olan kısmı için de Maliye Bakanlığı her altı ayda bir Gümrükler Genel Müdürlüğü üzerine çekilmiş poliçeler verecektir.

(f) 240.000 lira olarak Doğu Rumeli vergisiyle (1/13 Mart 1880 tarihinden itibaren

ödenemeyen miktar) ileride aynı vergide meydana gelecek muhtemel artışlar ve Doğu Rumeli Gümrüklerinin yıllık net hâsılatının karşılığı olan 5.000 lira,

(g) Tömbeki vergisi hasılatından 50.000 liraya kadar tahsisat ayrılması, Yönetim

Kurulunun işbu meblağın tahsilini temin etmesi için Maliye Bakanlığı her altı ayda bir Yönetim Kuruluna ve Gümrükler Genel Müdürlüğü üzerine çekilmiş poliçeler verecektir.

(h) Berlin Antlaşması hükümleri ve 24 Mayıs 1881 tarihli İstanbul Sözleşmesi gereğince

genel borçlardan Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'ın hisselerine isabet edip Osmanlı'ya ait olan miktarlar,

Yukarıda zikredilen rüsum-i sitte vergilerinin toplamı olan 8.590.000 lira Osmanlı Devleti'ne kredi veren Galata Bankerlerine tahsis edileceğine teminat verilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'yle 28 Aralık 1881 tarihli sözleşmeyi imzalayanlar arasında ekli sözleşmenin uygulanması amacıyla en fazla 8.169.986 lira olarak ortaya çıkarılan % 5 faizli mümtaz tahvillerin tamamının ödenmesine kadar taksitlerinin temini için bir imtiyaz olmak üzere sözü edilen hâsılatın altı dolaylı vergiye (rüsum-i sitte) ait kısmından her yıl 590.000 lira ayrılacaktır. Bundan dolayı bu tahviller Öncelikli olanlar arasında yer almaktadır.

20 Aralık 1881'de yapılan antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti'nin finanslarında artış sağlanacaktı. Bu durum sadece o anki avantajlarla kalmayıp gelecekte de ihtiyat fonlarından sağlanacak gelirlerden güzel sonuçlar elde edilebilecekti. Aralık 1881'de Sul-

tan II. Abdülhamid'in iradesi gereğince kamuyla alakalı raporları ve hizmet kayıtlarını birleştirerek Osmanlı Devleti'nin borçlarını gösteren resmi genelge hazırlandı.

Osmanlı Devleti'nin tahvillerini ellerinde bulunduran Londra, Paris, Viyana ve Berlin'deki finans kurumları benimsedikleri düşünceleri ifade etmekten çekinmemişlerdir. 31 Temmuz 1883 tarihli padişahın iradesine göre devletin gelirlerini teslim alarak yönlendirecek kurulun devletin borçlarının indirime gidilerek değişmesi projesini onaylanmış ve yeni hisse senetlerinin ihracına izin vermiştir. Yeni senetler üzerindeki uygulama 13 Mayıs 1884'ten itibaren yürürlüğe girmiştir. 23 Temmuz'da uygulamaları ve değişimi teftiş edecek müfettişler tayin edilmiş, onlar da çalışmalara 20 Kasım'da başlamışlardır. 1 Mayıs'tan 13 Mayıs 1888'e kadar onların kapanacağına dair tarih belirlenmiştir.

Fakat bu değişim veya borçları birleştirme aslında Osmanlı Devleti'nin yeniden borçlanmasında sadece diğer antlaşmaların başlangıcıydı. Yani genel borçların anaparasında ve sabit olmayan dahili borçlarda daha fazla indirime gidilecekti. Bunların önemli miktarı Osmanlı Devleti hazinesinden tedarik edilecekti. Nitekim tahviller, senetler ve dış borçlar öncelikli sırayı almıştır.

27 Nisan 1890 tarihli padişah iradesine göre % 4 faizle ödenecek 195.681.500 frank kredi öncelikli tahvil olarak değerlendirilecektir. Tahvil veya ödeme için devletin gelirleri garanti edilecektir. Tahvillerin hamillerine göre devletin gelirleri üzerinden öncelikli senetlere % 5'le ödenecektir. Bu kredi 500 franklık senetler halinde 391.363'e bölündü. Hamillerine yıllık 20 frank kazanç sağlamaktaydı ve 44 yılda başabaş ödenebilecek veya 88 yılda Şubat ve Ağustos olmak üzere altı ayda bir Osmanlı Bankası ve Düyun-i Umumiye'nin gözetiminde yerine getirilecektir. 13 Mart ve 13 Eylül'de altı ayda bir Paris, İstanbul, Londra, Berlin, Frankfurt ve Amsterdam'daki Osmanlı Bankası şubelerine veya ona bağlı acentelere borcun faizi yatırılabilecektir. 13 Mart 1890'dan itibaren ödenecek miktar 411.50 frank olarak değiştirilmiştir. 1890 tarihli % 5 faizli imtiyazlı senetlerin

tahvilinde, yeni hisselerde iskonto yapılmaksızın ve kullanıma açık tasarruf senetlerinde 110 frank faizle taahhüt edilecektir.

20 Aralık 1881 tarihli Muharrem Kararnamesi'ne göre toplamda 537.000 sterlin olan imtiyazlı tahviller senelik % 5 faiziyle 1906 yılına kadar tamamıyla ödenecektir. Yeni tedavüle konan senetlerin yıllık taksitleri 392.000 sterlindi. Bunun sonucu olarak her yıl için 145.000 sterlin tenzilat yapılacaktır. Eşit oranlarda dört seri halinde rehinden kurtarılması gereken devletin borçlarına karşılık verilen senetlerden sadece birincisinden 10.000 sterlin alınmıştı. Öncelikli olan bu tahvillere sınırlama getirilmiş olsaydı –ki bu yapılamadı– Türkiye, borçları konusunda avantajlı konumda olabilecekti, Osmanlı hazinesine doğrudan faydası dokunacaktı.

Osmanlı Devleti'nde gayri muntazam iç borçlanmaların sebeb olduğu sıkıntılarıları (Sehimler, Mukataa, İstikrazlar) iyi bir şekilde işleten ve kazanç elde eden II. Abdülhamid'in finansal kabiliyetine dair göze çarpan bazı hususlar burada gösterilmelidir.

Mali kuruluşlar 5.000.000 liralık kredi için hisseler üzerinden % 4 faiz, % 1 de nakde çevirme ücreti almaktaydı. Bu paranın 2.500.000 lirası sehim ve mukataa vb. yerler için ayrılmıştı. 100.000 lira da Osmanlı Devleti hazinesinin sabit bazı borçlarına tahsis edilmişti. Bakiye olarak kalan 1.500.000 liranın sendika tarafından muntazaman alınacağı % 75 oranındaki 1.100.000 lirası devletin hazinesine verilecekti. 3 Haziran 1890 tarihli İstanbul'daki resmi gazetenin haberinde gayri muntazam borç senetlerinin bir kısmında şartların değiştiği ifade edilmektedir. Sehimler–Mutêbellê (dönüştürülmüş), Cedidî (yeni), Aide (kazançlar);–Mukataa ve İstikraz Tahvilleri (Osmanlı-Rus Savaşında ve sonrasında imzalanan borçlanma kontratları) Türk hisse senetleri adı verilen bu senetler hamiline ödenecek şekilde düzenlenmiş olarak yeni hisse senedleriyle değiştirilecektir. Tahvil edilebilen anaparanın toplamı aşağıdaki gibi yeniden düzenlenmiştir:

1. Değiştirilebilen ve yeni "Sehimler" için 10 yıllık yeni faiz oranları yapılarak o tahvilller için oranlar yeniden hesaplanacaktır.

2. Düzenli "Sehimler" ve "Mukataa" için sekiz yıllık eşit oranlarda faiz uygulanacaktır.

3. İç borçlar için varolan sermayeye kaynaklar üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

1891 yılında Osmanlı Devleti'nin mali durumunda herkesi ümitlendiren yeni bir kombinasyon ortaya çıktı. Böylece öncelikli tahvillerden yıllık 145.000 sterlin tasarruf edilecekti. 27 Nisan tarihindeki gibi aynı standartta Osmanlı Devleti'nin öncelikli hisse senetlerinde 2.900.000 sterlin değerinde yeni bir krediyle yıllık ödemelere yardım sağlanacaktı –44 yılda ödenecek olan krediye % 4 ve paraya çevrilmesi için de % 1 faiz uygulanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin borçlarının C ve D serisine önceki ilk iki seriden daha düşük fiyat teklif edildi. Senetlerin rehinden kurtulmalarına yönelik ek bir gayretin sergilenmesiyle alakalı bu gelişme normaldi. Sendika C ve D serilerindeki senetlerin taksidi olarak Osmanlı Devleti'nden öncelikli ödemeler hususunda 80 tane yeri teminat olarak alacak ve pek çok yeni şirketi zapt edecekti. O dönemde hisse senetleri için üzerinde anlaşılan fiyat üzerinden işlem yapılması emredildi. Ayrıca genel borçlar için çekilen ve tedavülde olan 11.600.000 sterline rağmen 2.320.000 sterlin olan efektif nakitin miktarı değişmedi. 11.600.000 sterlin 20 Aralık 1881 antlaşmasından dolayı % 1 faizle işlem görmekteydi.

Osmanlı borçları üzerinde yapılan bu çalışmalar çok önemliydi. Sultan II. Abdülhamid yönetimi bu meselenin çözümü konusunda acele hareket etmeyecektir. Karşılaşılabilecek tüm ihtimalleri değerlendirdikten sonra bütün verilere sahip olarak bir karar verecektir.

Öncelikli hisse senetlerin değişmesinden tahakkuk eden getirilerden Türk hisse senetleri dikkate değer ölçüde kazanç sağlamıştır. Bu senetlerin paraya çevrilmesinde % 58'den % 72'ye kadar bir yekün tutmaktaydı. Bu yüzden piyangodan 600.000 frank para ödülü kazanan 348.000 frank almak yerine bundan böyle 422.000 frank alacaktı.

Şimdi de Mısır vergisi hisselerinden elde edilen gelirler aracılığıyla Düyun-i Umumiye'deki değişimine bir göz atalım.

1887 yılında padişah, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne ödediği vergilerin farklı yerlerden alınacak kredilerin değişiminde garantör olabileceğini düşünmekteydi. Politik ve mali gibi farklı durumlardan ötürü gerçekleştirilen bu işlemler engellendi. Fakat padişah 1891 yılında uygun bir ortam oluştuğunu görünce yapmak istediklerine ve planlarını uygulamaya kaldığı yerden devam etti ve gayretleri neticesinde başarılar elde edildi.

1887 yılında Mısır vergisi son kez garanti edilerek Düyun-i Umumiye'den % 5 faizle ve % 1 nakde dönüştürme faiziyle 5.000.000 sterlin alındı. Şubat 1891'de Osmanlı Devleti'yle finans kurumu arasında ön müzakereler yapıldı ve nakde dönüştürme işlemlerinden sonra toplam verilen kredi miktarı 4.316.520 sterline düştü. 2 Mart 1891 tarihli padişah iradesiyle 280.622 sterlin yıllık taksit ödemesi garanti edilerek Düyun-i Umumiye'ye havale edildi. Masraflar ve komisyon ücreti olarak 1.403 sterlin, 26.543 sterlin de itfası olarak krediden düşüldü. Böylece yıllık ödenecek toplam miktar 252.676 sterline, yani % 4 faize düşürüldü –nominal meblağ 6.316.930 sterlin oldu. Bu fiyat üzerinden nominal sermaye 5.685.237 sterlini gerçek sermayeye vermiştir. Bu meblağ üzerinden % 1 komisyon ücreti kesen garantörler nominal sermayeyi 5.622.068 sterline düşürmüşlerdir. Bu meblağ üzerinden Düyun-i Umumiye mevcut tahvilleri 4.316.530 sterlin karşılığında satın alarak başa baş değiştirmiştir. Bu sayede Osmanlı hazinesi 1.305.538 sterlin kazanç elde etmiştir.

Bu hakikaten güzel bir neticedir. Eleştirmen tarafından yorum yapılmasına bile gerek duyulmayacak derecede memnuniyet verici bir durumdur.

Osmanlı Devleti'nin mevcut borçlarının değişimlerini hızlı bir şekilde gözden geçirerek bu bölümü tamamlamak için prensipte karara varılan ve kısa zamanda da başarılı olunacak projelerden bahsedilmesinde de fayda vardır.

% 3 faiz ve % 1 itfası olan 5.000.000 sterlin kredi konusunda Osmanlı Devleti (Rumeli Demiryollarını Orta Avrupa'yla birleştirmek için) 810.000 sterlin ve takviye kredi alabilecekti. Böylece Avrupa'daki birinci sınıf demir kaplama iki adet kruvazör 1.400.000 sterline satın alınacaktı. 1860'ta alınacak 3.000.000 sterlin krediden Osmanlı hazinesine 700.000 sterlin kalacaktı. Alınan kredinin faiziyle birlikte yıllık ödemesi 173.000 sterlin olarak yeniden düzenlendi. Bunun 87.000 sterlini hazineden, kalan 86.000 sterlin ise tekel ürünü "tömbeki"den elde edilecek iki yıllık hasılattan ödenecekti.

Yukarıda da görüldüğü üzere 20 Aralık tarihli padişah iradesinde Berlin Anlaşması gereği Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'a ait borçlar alacaklılara belirtilen miktarlarda verilecektir.

Çok büyük fedakârlıklarla sadık kalınan antlaşma taahhütlerine rağmen Avrupa, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan ödemek zorunda oldukları miktarları almakta toleranslı davranmışlardır. İmzalarının böyle küçük devletler tarafından protesto edilmesine rıza göstermezlerdi. Yapacakları katkıların ve sağlayacakların gelirin kısa bir sayımının ardından antlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti resmî olarak onların yönetmeliğine göre teklifte bulunmuştu. Bu durum Türkiye'nin itibarını gösterdiği gibi ona kredi verenlerin canını sıkan sorunun çözümü ve Sultan II. Abdülhamid hükümetinin meseleye itidalli bir şekilde yaklaştığına dair bir delildi.

Osmanlı Borçlar İdaresi (Düyun-i Umumiye) tarafından yayınlanan rakamlara göre Bulgaristan'ın Osmanlı hazinesine nominal 10.888.528 lira borcu vardır., % 1 olarak 108.885 lira yıllık ödemeye tekabül eder. Bu 108.825 liralık miktar sermayeye çevrilecektir. Avrupa devletlerinde olduğu gibi % 4 faiz işletildiğinde bu dönemin sonunda Bulgaristan'ın Osmanlı borcunun ödenmesi için yapacağı desteği hiçbir şekilde karşılaması mümkün olmayacaktır. % 4 alınan faiz 100 yılda ödenecektir. Bu şartlar altında 108.885 liralık miktar 2.667.240 lira olacaktır. Bulgaristan'ın bu parayı temin edemeyeceğini kabul ederek, 20 yılda ödenecek % 6'dan düşük faiz miktarıyla 208.650 lirayı yıllık ödemeye katlanması uygun olacaktır. Osmanlı

Devleti'ne borçlu olduğu miktarın birikimini sağlayabilmek için kredisinin konsolidasyonu için bu kombinasyonda büyük avantajlar sağlamıştır. Aslında Bulgaristan taahhüt ettiği şekilde ödemelerini modellemiş olsaydı kabul edilen gelirlerin artışı ile oran % 5'e çıkacak ve yıllık 544.425 lira ödemek zorunda kalacaktır. Dahası hazinesinin kredisine geçecek şekilde bu miktarı önceden asla bir araya getiremeyecektir. Bir yüzyıl boyunca ortaya çıkabilecek risklerden kaçabilmek için en azından % 2 ödenmesi gerekecektir ki, Bulgaristan bu durumda 217.770 lira yüzyıl boyunca ödemek zorunda kalacaktır. Yani 20 yıl boyunca 208.650 lira ödemek ülkenin faydasınadır.

Bulgaristan'la aynı şekilde yapılandırıldığında Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ için durum şu şekilde olacaktır.

Yunanistan için % 4 faizli, 28.459 lira 100 yılda ödenecektir. % 6 faizli 574.373 lira 25 yılda ödenecektir. Yıllık 44.931 liradır.

Sırbistan için 568.075 lira aynı faiz oranıyla 25 yılda ödenecektir. Yıllık 34.084 liradır.

Karadağ için aynı şartlarda 1.088 liradır. 26.659 liralık borç % 6 faizle 25 yılda 2.085 lira olarak ödenecektir.

Eğer bu kombinasyon Berlin antlaşmasında taraflar tarafından imza edilmiş olsaydı ve bu dört devlete dayatılsaydı Türkiye 3.836.347 lira direkt gelir elde edecekti. Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışından bu tarafa yapıldığı gibi bu para akılcı bir şekilde kullanılsaydı Türkiye borcunu birkaç yıl içinde 19.000.000 indirebilirdi. Osmanlı Devleti'nin alacaklıları bu devletin eşitliğe dayanan hukukî dayanağını kabul etmedikleri için pişman olacaklardır. Fakat bunun yerine Türkiye'nin taahhütlerine bağlılığına tanıklık edecek ve kontrat altına aldıkları oranlarla bu taahhütlerin yerine getirildiğini göreceklerdir.

Bugüne kadar Osmanlı Devleti'nin borcunu oluşturan senetler üzerinden spekülasyon yapılarak menkul kıymeti olarak değerlendiriyordu. Bu konuyu inceleyip durumun böyle olup olmadığını görmek gerekir.

Osmanlı borçlarının ilk 20 yılında borçlar yeni kalemler eklenerek halka daha fazla faiz verilip büyütülmüştür. 1875 olayları bu şekilde olan faiz müşterilerini dağıtmış, 1881'de Avrupa Borsaları, Osmanlı hisseleriyle dolup taşmıştır. 20 Aralık 1881 sözleşmesinin ardından bir emilim başlamış ve son 10 yıl boyunca devam etmiştir. Eğer emilim henüz bitmemişse ve Osmanlı hisseleri pazarda bolluk gösteriyorsa bunun sebebi Sultan'ın inisiyatifi sayesinde radikal dönüşüm ve borçların bugünkü durumudur.

Bu değişimler henüz çok az kişi tarafından anlaşılmıştır. Eğer yıllık borcu Osmanlı Devleti'nin halkına ve topraklarına oranlarsak ve bunu Avrupa devletleriyle karşılaştırılırsak sonuç çok şaşırtıcı olacaktır. Borç diğer ülkelere nispeten çok daha azdır. İkincisi Osmanlı toprakları bugün barındırdığından daha fazla insan barındırdığı, büyük ve zengin doğal kaynaklara sahip olduğu için durum sıra dışı bir şekilde değişebilecektir. Ünlü geleneksel spekülatif menkul kıymetlerin Osmanlı Devleti'ne uygulanamayacağı görülür.

Osmanlı Hükümeti ile St. Petersburg (Rus Çarlığı) kabinesi arasında 14 Mayıs 1882 anlaşmasıyla düzenlenen savaş tazminatlarına göre Türkiye 802.500.000 frank veya 35.000.000 lira yıllık 350.000 lira 100 yılda ödenecektir. Bu rakamlara Halep, Konya, Kastamonu, Adana ve Sivas'ın koyun vergileri ve öşürleri olan 427.500 lira da dahildir. Fakat Anadolu ve ön Asya'yı bitiren kuraklığın yanı sıra birkaç yıldır yapılan düşük tahıl hasadı sonucu gelirler tahmin edilenden düşük olmuştur. Bu da 1888 yılında 600.000 lira borç artışına yol açmıştır. İki hükümet arasında yeni bir antlaşma yapılmıştır. Buna göre Rusya'ya Halep ve Mamuretü'l-Aziz (Elazığ) vilayetinden kalan öşürlerden verilmiştir. 6 yıl boyunca Rusya, hazinesine 450.000 lira koymuştur. İlkinde bu rakam sadece 350.000 liraydı. Savaş, Rusya'da ikamet edilen tüccarlara zarar verdiği için 19.000.000 frank, iddia edilen zarar 6.000.000 milyon frank olarak tazminat şartına bağlanmıştır. 1884 Aralık ayında bu borcun ilk taksidi olan 50.000 lira ödenmiştir.

7 Nisan 1894 tarihli *İstanbul Ticaret Odası Gazetesi*'nde Os-

manlı borçlarına ödenen gelirlerle ilgili bir makale yayınlanmıştır. Çevirisi şu şekildedir:

Her zaman olduğu gibi yakın gelecekte h. 1309 (1893-94) yılına ait Osmanlı borçlarına devredilen gelirlerle ilgili İdare Heyeti'nin detaylı bir tahlilini yapacağız.

Bu arada burada yıl sonunda 1894 yılının 28'inde 1892-93 yıllarıyla karşılaştırmalı olarak genel durunu gösteren birkaç rakam sunuyoruz.

	1893- 94	**1892-93**
Bütün kaynaklardan gelen toplam kazanç	2.542.785	2.508.760
Yönetim harcamaları ve masraflar	350.271	319.939
Net rakamlar	2.192.464	2.188.821
Genel Büroda toplanan miktar.	2.189.405	2.184.545
Önceki yılki bakiye	21.555	3.321
Kesilecek	**2.210.960**	**2.187.866**
Yeni hesap bakiyesi	108.715	104.826
Borç faizi artış rezervi	2.102.245	2.083.040
Eklenecek	**85.895**	**71.807**
Ödenen hisselerin faizi, yılın borç servisi için net mevcut miktar	2.188.140	2.154.847
Kesilecek		
Öncelik hizmetleri	480.500	480.500
A,B,C,D serilerinde ve senetlerinde %1'lik faiz servisi	1.161,851	1.161.851
1863-64-65 ve 1873 yılları borçları için özel servis	9.459	9.459
	1.601.810	1.601.810
Ödeme fonu için bakiye	586.880	553.037
Sıradan ödeme fonu		
Seri A tekrar alımlarında kullanılan miktar (ödenen senetlerin faizleri dahil)	205.047	292.895
Seri B tekrar alımlarında kullanılan miktar (ödenen senetlerin faizleri dahil)	99.206	74.829

Önceliklerin değişiminden kaynaklanan sıra dışı ödemeler fonu		
(Ödenen senetlerin faizleri dahil ödeme için kullanılan) miktar		
Seri A	11.738	11.554
Seri B	55.751	54.020
Seri C	58.274	55.538
Seri D	45.448	43.139
Eklenecek	565.465	531.482
Gelecekte kullanılmak üzere ödeme sonrası miktar.	21.366	21.555
Toplam	**586.830**	**553.037**

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere 1893-94 yılı işlemleri geçen diğer yıllara göre daha parlaktır.

1893-94 yıllarına ait Mr. Vincent Caillard'ın Osmanlı uluslararası özel raporu da yeni yayınlandı. Her zaman olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin mali durumuyla ilgili çok ilginç bilgiler içermektedir.

Mr. Vincent Caillard raporunda toplanan gelirlerin her yıl artış olduğunu göstermektedir. Bu da benim geçen yılki raporumun amacıdır. Gelişim kesinlikle sağlanmıştır. Fakat işler aynı gitmektedir diyor.

Toplam gelirler 2.542.735 liraya yükselmiştir. Geçen yıl bu rakam 2.508.760 lira idi. Artış 33.975 liradır. Artış oranı % 1.35'dir. Bunun yanında harcamalarda 30.332 lira artış olmuştur. Bu yüzden net gelir sadece 3.643 lira artmıştır. Eğer 1893-94 yılları 1891-92 yıllarıyla karşılaştırılırsa artış 110.631 lira, oran %5.28'dir.

Harcamalardaki artış temelde maaşların artışından kaynaklanmıştır. Bu daha donanımlı ve tecrübeli adamların yönetim hizmeti vermesini sağlamak için kabul edilmiştir. Müfettişlerin sayısı artırılmıştır. Sonuç da olumlu olmuştur. Bu reformlar sayesinde kazanılan artılar gelecek yılın sonunda daha belirginleşecektir.

Diğer taraftan Mr. Vincent Caillard gelirlerin toplanmasının zor şartlarda yapıldığını gözlemlemiştir. Hasat çok vasattır ve evrensel tahıl fiyatları düşüktür. Fakat toplanılan miktarın tatmin edici olduğu görüşündedir. Şunları eklemektedir.

"1894-95 yılı daha iyi sonuçlar verecektir. Şu anki durumdan çok memnun olunmayabilir. Fakat tahıl fiyatlarındaki düşüş çiftçileri olumsuz yönde etkilemiş ve kaynaklarını azaltmıştır. Bu durum Türkiye gibi temelde tarıma dayalı bir ülke için çok önemlidir. Anadolu'da kolera salgınından dolayı uygulanan karantinayı da unutmamalıyız. Böylesine sıkıntılı bir yılda gelirlerin seviyesini koruması önemlidir. Bu yıl bugüne kadarki durum 1893'deki durumdan daha iyi değil, daha kötüdür. Fakat ben, gelirlerde artışın devam edeceği umudunda olmanın fayda vermeyeceğini düşünüyorum. Bu yıl geçen yılki gibi sonuç alırsak memnun olmalıyız. Mr. Vincent Caillard'ın borç faizindeki artış için rezerv konusundaki görüşü şöyledir:

Bu rezerv 1893-94 yılı sonunda 224.893 Türk Lirasına ulaşacak ve Mart ayında 337.000 lira olacaktır. Şimdi yıllık borcu bir çeyrek daha fazla ödemek için 292.700 lira gerekecektir. Ödeme böyle mümkün olabilir. Fakat hemen etkilenebileceği için bu yolun takip edilmesi şart değildir. Muharrem Kararnamesinin 10. ve 11. maddeleri faiz oranının hukuki olması gerektiğini belirtir. Böylece bir rezerv fonu kurulabilsin."

"Bu kararnameyi kaleme alanlar faiz oranlarının inip çıkabileceğini, ödeme şemasının işleyişinden kaynaklanan karışıklıklar olabileceğini görememiş olmalılar. Niyetleri faizin bir kere artınca orada kalmasıdır. Böylece heyet sonucu garanti etmeyi arzulamış, bir rezerv fonu kurmayı istemiş ve gerektiğinde bu fon yılın ilk yarısından ikinci yarısına yaşanan küçük açıkları kapatabilecektir."

Fakat bu, Mr. Vincent Caillard'ın görüşüdür. Raporunun 17. sayfasında bu konuda şüphe olmadığını belirtmektedir.

Mr. Vincent Caillard; "Bütün sıkıntılara rağmen mali konularda bu sistemin en iyi politika olduğunu" söylemektedir. "Aynı zamanda emir mektubu, % ¼ faizin peşin ödenmesini, böylece faiz oranının sabit kalıp kalmayacağını düşünmemek için bir rezerv fonu oluşturulmasını sağlamak isteyenler için çok faydalı olduğunu inkâr edemem.”

ORDU

Şu anki organizasyonunda Sultan II. Abdülhamid'in sisteminde Osmanlı ordusu 3 ana bölüme ayrılır:

I. Muvazzaf (faal hizmette olan ordu). Bu da iki kısımdan oluşur:
  (1) Nizam (aktif hizmetteki ordu, tam olarak)
  (2) Cedit (izni sınırlı olmayan aktif hizmetteki ordu).
II. Redif (ihtiyat ordusu; bu da iki alt bölümden oluşur).
III. Müntafiz (bölgesel ordu).

Askeri hizmetin süresi 20 yıl olarak belirlenmiştir: Dördü ilk bölümde, ikisi sonrakinde geçen altı yıllık faal ordu. Her bir bölümde dört yıl geçirilen sekiz yıllık ihtiyat ordusu, altı yıllık bölgesel ordu. Sadece Müslümanlar askere kabul edilirler. Gayrimüslimler için bu zorunluluk Bedel-i Askeriye denilen bir vergiyle yerine getirilir. Müslüman olmayan her Osmanlı erkek unsuru doğumundan itibaren sözü geçen bu kan vergisini yıllık olarak öder. Bu vergi her bir millet tarafından toplanır ve hazineye yıllık olarak ödenir.

1886 tarihli askere alma sistemi kanunu her Müslüman için zorunlu askerlik hizmeti getirmiştir. Bundan sadece uzun süredir var olan imtiyazlar çerçevesinde başkentin nüfusu hariç tutulmuştur. Faal orduya silahlı askerler, başkentin ve semtlerin atlı polisleri (1) düzensiz birlikler, (2) Mısır kadısının asker yükümlülüğü dahil değildir. Askere alma yaşı 1886 beri 21 olarak geçerlidir ve yıllık askere alma 50 bin ila 60 bin arasında değişmektedir. Faal orduya dahil olmayan bu birlikler ikiye ayrılır. İlki, orduya alma sırasında bölgelerinde birlikleri oluşturan insanların yerleşim yerlerinin önemine göre yıllık altı, hatta dokuz aylık eğitim gerektiren birliklerdir. İkinci grupta sadece haftada bir Cuma günleri Cuma namazından sonra eğitim mecburiyeti vardır.

Savaş durumunda ordunun yapısı şu şekli alır:

a) Faal ordu (Nizam ve Cedid), 350.000 kişi
b) İhtiyat ordu (Redif), 450.000 kişi
c) Bölgesel Ordu (Müntefiz), 200.000 kişi

Böylelikle 1512 seferberlik bölüğü ve 330 dağ bataryasından oluşan ordudaki asker sayısı bir milyon civarındadır. Bütün askeri birlikler ordulara ayrılır, mareşal veya general komutasına bağlanır. Ordunun yönetim personeli taktik meseleleri kararlaştırır, ordu divanı bunları karara bağlar.

Yedi bölgede kolorduların karargahları vardır:

I. İstanbul, Birinci Ordu (Hassa Ordusu)
II. Edirne, İkinci Ordu
III. Manastır, Üçüncü Ordu
IV. Erzincan, Dördüncü Ordu
V. Şam, Beşinci Ordu
VI. Bağdat, Altıncı Ordu
VII. Yemen, Yedinci Ordu.

Bu kolordulara Trablus ve Hicaz birliklerini de eklemek gerekir.

Savaş veziri Serasker, Padişah'ın buyruğundadır. Sultan ordunun başıdır. Orduya emreder ve orduyu denetler. Büyük savaş divanı 'Dar-i Şura-yi Askeriye' Sultan'a danışmanlık eder. Bu şura birliklerden ve Topçu birliklerinin Grand Matrisi, yani Meclis-i Tophane Amire'den gelen bir Mareşal ve altı generalden oluşur. Sultan tarafından kendisine verilen ve işinin tabiatı gereği Tophane ve Mühendishanelerde büyük etkisi bulunan Topçubaşı nerdeyse Harbiye Nazırı kadar öneme sahiptir.

Osmanlı piyadeleri her zaman dayanıklılıkları ve saldırmadaki sabırsızlıkları ile bilinirler. Düşmana karşı süngü saldırısına geçtikleri zaman insan çığına benzerler. Savunma anında ise bir Türk tabyası kaya gibi sert bir şekilde yerinde sabit kalır.

Piyadelerin ekipmanları sade ve pratik şekildedir. Fransız usulü kısa işlemeli kaban ve pantolon giyen İmparatorluk Muhafız taburu hariç, üniforma lacivert kaban, pantolon ve bacak korumasından oluşur. Başa Fes giyilir. Kısa süre içinde piyadeler 9.5 mm'lik Mavzer kurmalı doldurmalı tüfeklerle donatılacaklardır. Padişah 1887 yılında Martini Henry ve Remington tüfeklerini değiştirmeyi kararlaştırdı. 1888'de Mause Co. ile 500.000 piyade askeri ve 52.000 süvari askerleri için tüfek anlaşması yürürlüğe konmuştur ve ilk teslimat yapılmak üzeredir.

Türk atlıları Avrupa atlılarına göre büyük üstünlüğe sahiptir. Çünkü atlılar, atçılık geleneği olan halkların bir araya gelmeleriyle oluşturulmuştur. Ancak Avrupa'da atlılar her yerden ve sıklıkla işçi sınıfından ve köylü sınıfından sadece biniciliğe aşina kişilerden seçilmektedir. Atlı askerlik hizmeti Fransız ve Alman askerlerinde olduğu gibi 3 yıl değil, 4 yıldır. Tabii bu uzun süre getirdiği avantajlar açısından tam olarak anlaşılması için üzerinde çokça durulması gereken bir konu değildir. Modern stratejik yapı eğer atlılara tam olarak tatbik edilirse atlılar hiçbir şekilde etkilerini yitirmeyeceklerdir. Kurmalı tüfeklerle ve uzun menzilli toplarla savaş alanlarındaki eski moda askeri birliklenmeler ve büyük çarpışmalar artık geçerli değildir. Atlılar bir ordunun savaşta perdenin arkasında gizlenen gözleri gibidir. Bu yüzden çok sayıda atlı düzenli bir birlik için zaruridir.

Türk atlıları 35 alaydan oluşan 5 filodur (?). Bu sayı Türkiye'nin toprakları düşünüldüğünde az gözükebilir ancak Sultan'a duyulan bağlılığın etkisiyle bu sayı savaş durumunda iki katına, hatta daha fazlasına kolaylıkla çıkabilmektedir. Osmanlı süvarilerinin teçhizatı hafif kıvrık bir kılıç ile düşük kalibreli tüfeklerden oluşur. Belirli sayıdaki birliklerde mızrak vardır. Savaş durumunda bütün atlılara yetecek sayıda mızrak vardır. Üniforma tek sıra düğmeli basit bir tunik, gri pantolon ve Prusya botlarından oluşur. Atlar genelde Türk-İran veya Arap soyundandır. Küçük yapılarına rağmen düzgün yapılı, esnek bacaklı ve dayanıklıdır. Atlar hem zeki hem de uysaldır.

Topçular 6 bölük, 252 bataryadan oluşurlar. Ayrıca 56 dağ bataryası mevcuttur. İstihkam veya sefer dahil bütün toplar, silahlar ve aksesuarlar dahil Essen'deki Krupp fabrikalarından gelir. Fakat bu modellere göre Tophane'de üretilen toplar da vardır. Dağ bataryalarından üstün manevra kabiliyetlerinden ötürü özellikle söz etmek gerekir. Top, top çatısı ve mühimmat dört katırla taşınır. Topu indirmek ve kurmak iki dakika sürmez. Topçuların üniformaları siyah ilikli lacivert palto, gri pantolon ve botlardan oluşur. Piyadelerin fesinin yerine süvariler ve topçular 1870 öncesi 'chasseurs â cheval' (Fransız piyadeleri) ve Fransız süvarileri tarafından giyilene benzeyen siyah kalpak giyerler. Subay birlikleri astsubaylardan ve Kumbarahane ve Pangaltı'daki askeri okulların öğrencilerinden seçilirdi. İlki topçu birlikleri, ikincisi piyade, süvari ve personel içindir.

Son savaşa kadar Türkiye'de general kadrosu yoktu ve kimse de bunun yokluğunun büyük bir etkisi olduğunu göremiyordu. Sultan II. Abdülhamid Han sayesinde bu eksiklik giderildi. 1884'den beri Pangaltı askeri okulu Alman Savaş Akademisine ve Fransız Yüksek Savaş Kolejine uygun eğitim yapan bir şubeye sahiptir.

Topçuluk ve mühendislik okuluna öğrenciler 15 yaşında girerler, hazırlık bölümünde dört yıl geçirirler, iki yıl bir üst kademede eğitim alırlar. Daha sonra asteğmen kadrosuna yükselirler. Bir yıl süren tamamlama eğitiminin ardından teğmen olarak okuldan ayrılırlar.

Pangaltı okulunda öğrenciler üç yıl geçirirler ve asteğmen rütbesi alırlar. Subay birliklerine ayrılan en iyi öğrenciler üç yıl daha okulda kalıp yüzbaşı rütbesini kazanırlar.

Bu iki büyük okulun yapısı arzulanan disiplin, teorik ve pratik eğitimi eksiksiz verecek niteliktedir. Yabancı dil eğitimi de diğer ülkelerdeki eğitimden üstündür.

Kumbarahane ve Pangaltı okullarının altında Mekteb-i İdadi-i Harbiye adıyla Edirne, Manastır, Bursa, Erzurum, Şam, Bağdat ve Kuleli ve İstanbul'un semtleri ve Asya yakasında okullar mevcuttur. Bu son sayılan okullar bir tuğgeneral, diğerleri ise yarbay veya kıta şefleri tarafından idare edilirler. Çocuklar 12 yaşında okula girer ve üç yılda mezun olurlar.

DONANMA

Osmanlı donanması 1877-78 savaşlarında çok büyük bir rol oynasa da, savaş hali donanmayı zayıf bırakmıştı. Donanmanın en az ordu kadar yeniden yapılanmaya ihtiyacı vardı. Sultan Abdülhamid tarafından ihtiyat ve tam bir denetim içinde yürütülen bu restorasyon şu an tamamlanmıştır. Sadece ikincil konular, -ana konuların aksesuarları gibi– uygulamadaki detaylar üzerinde son düzenlemelere devam edilmektedir. Osmanlı donanması 1894 istatistiğine göre aşağıdaki yapıya sahiptir:

Demir Zırhlılar– Yedi firkateyn, üç imparatorluk yatı, üç ponton (dubalı gemi), 21 torpido botu; gerçek sayı neredeyse iki katına çıkmıştır. Nordenfeldt sisteminde 69.697 tonluk, 39.946 beygirlik, 360 Krupp, Armstrong, Nordenfield silahı taşıyan iki denizaltı botu. Toplamda 5420 asker, 505 rütbeli mevcudu vardır.

Ahşap gemiler, Buharlılar– Üç firkateyn, yedi korvet ve 12 silahlı kıyı gemisi, 18 küçük yelkenli. Hepsi toplam 40 parça, 40.912 ton, 1913 beygir, farklı kalibrelerde 318 silah. 454 asker ve 695 rütbeli vardır.

Yelkenliler– Bir eğitim gemisi, bir küçük yelkenli, bir muhabere gemisi, 30 taşıyıcı. Toplam 8.275 ton.

Demir gövdeli firkateynler arasında Hamidiye'den özellikle söz etmek gerekir. Hamidiye Türklerin diğer denizcilik yapan güçlerle gemi inşası konusunda rekabet edebileceğini kanıtlayan İstanbul tersanelerinde inşa edilen, 1885'de denize indirilen üstün bir gemidir.

Şu anda İstanbul ve İzmit tersanesinde birçok firkateyn ve korvet modern donanma taktiklerine uyumlu hale getirilmek üzere restore edilip revizyondan geçirilmektedir.

II. Abdülhamid, İmparatorluğun sahil bölgelerinin korunması ve firkateynlerin teçhizatı için torpidolar kullanılmasını emretmiştir. Bunların hem yapımı kolay hem de etkilidirler. Çanakkale Boğazı'na girmeye çalışacak bir yabancı güç kaçınılmaz olarak büyük kayıplar verecektir. Avrupa ve Asya kıyılarındaki kalelerden gelecek ateş arasında, her dakika üzerlerine gelecek torpidolarla geçişi engellenen gemiler asla amaçlarına ulaşamazlar. Eğer bazıları ilk savunma hattını geçebilecek olurlarsa kaçınılmaz olarak Osmanlı savaşçılarıyla karşılaşacaklardır. Bu askerler kıyı boyuna sıralanan kalelerden destek alırlar. Avrupa yakasının sahibi Çanakkale Boğazı'nın da sahibidir. Asya tarafı daha az öneme sahiptir. İster Gelibolu yarımadasına isterse daha batıya yapılacak bütün çıkarma girişimleri saldırganların yenilgisiyle sonuçlanacaktur. Birlikler Osmanlı gözcüleri tarafından tespit edilip imha edilecek, teslim olma talebinde bile bulunamadan silahlarını teslim etmek zorunda kalacaklardır.

Donanmada hizmet süresi 12 yıldır. Beşi aktif orduda, üçü faal ordunun ihtiyatında, dört yılı da ihtiyat ordusundadır.

Subay birlikleri Heybeliada Bahriye Mektebinde eğitim alırlar. Fransız ve İngiliz donanma subaylarından hiçbir eksikleri yoktur.

Padişah, ticaret marinası için gerekli olan geliştirme desteğini vermeyi arzulamıştır. Şu anki Heybeliada'da ticari bahriye mektebi dört yıldır faaliyettedir. Büyük ve küçük ticaret gemilerinin kaptanlarını yetiştirdiği gibi donanma mobilizasyon sinyallerini kuracak daha uzun mesafe gemilerin kaptanlarını da bu okul yetiştirmektedir. Bu da Sultan II. Abdülhamid'in hükümdarlığı sayesinde olmuştur.

Bahriye Nezaretinden 5.000 veya 6.000 adamın askere alınması ve imparatorluğun en seçkin birlikleri için kullanılması istenmiştir.

Donanma organizasyonu açısından Türkiye, dokuz donanma organizasyonuna ayrılmaktadır; İstanbul, Üsküdar, Sakız, Preveze, Selanik, Girit, Trablus, Basra, Cidde. 1870-71 felaketinden sonra Fransız ordusunun tekrar yapılanması 20 yıl sürmüştür. Türkiye aynı işi yarı zamanda başarmıştır. En büyük medhiyeler Osmanlı Devleti ve onun yetenekli hükümdarına yapılmalıdır.

KAMU EĞİTİMİ VE OKULLAR

Daha önce Türkiye'de Müslümanların eğitimi tamamıyla cami odaklıydı. İstanbul medreseleri, evrensel bir şöhreti hak etmektedir. İlahi emre göre "İlim tahsili müminler için farzdır." Daha sonra iki tür okul ortaya çıktı. Mektepler veya ilk eğitim okulları, imamlar veya çeşitli cemaatlerin din adamlarına emanet edilmiştiler; Medreseler veya ilahiyat okulları hukuk ve felsefe eğitimleriyle beraber camilere ilave edilmiştiler. Bunların tamamı vakıf kurumlarıyla desteklenmişlerdi. Ortaokul yoktu. İlkokulu bitiren öğrenciler yeterli hazırlık çalışması olmadan da daha gelişmiş okullara girmekteydiler. Kamu eğitiminin laikleştirilmesi camideki eğitimin yerini almasını sağlamıştır. Medreselerdeki Şeyhu'l-İslamın yönetimindeki yapı her zaman devam etmiştir. Böylesi dönüşümler bir anda başarılamaz. Kağıt üzerine yazılan emirlerin gerçeğe uygulanabilmesi zaman alır. Teori içermeyen bir sistem en yüksek makam tarafından emredilse ve iyi bir uygulamayla pratiğe dökülse bile verimsiz olmaya mahkumdur. Zaten pratikteki uygulamalarda da pek çok eksiklik mevcuttu. Osmanlı hükümetinin hiçbir çaba veya gayreti bu süreci yaşamadan atlatmayı mümkün kılamazdı.

1876'dan önce İstanbul'da hükümet tarafından sürdürülen birkaç üst düzey eğitim kurumu hariç kamu eğitimi (burada Müslüman nüfus kastediliyor) en zayıf seviyede yürütülüyordu. Çok ilkel yapıda organize olmuş bu okullar aldıkları öğrencilere eğitimin çok geri kalmış şeklini verebiliyorlardı. Bir öğrenci orada sadece okuma yazmayı öğrenebiliyordu. Özellikle coğrafya ve tarihin merak konusu olmadığı taşrada durum daha kötüydü. Ortaokul ve yüksek öğretim kendilerini arzu edilecek bir şekilde sunmuyorlardı. Tabii İstanbul'da yüksek sınıftan insanların çocukları kendilerini standartları yüksek devlet okullarına veya özel kolejlere kabul ettirebiliyorlardı. Ancak ilk eğitim bağlamında bu imkânlar da zayıftı.

Bugün durum tamamıyla değişmiştir. Türkiye'de kamu eğitimi parlamaktadır. Bu ışık karanlığı gidermiş ve imparatorluğun en uzak noktalarını bile aydınlatmaktadır. Gücünü artırmanın yolunun eğitimi güçlendirmek olduğuna inanan Abdülhamid Han, Hz. Peygamber Efendimiz (sav)'in; "İlim Çin'de de olsa gidip alın" emrini uygulamaya koymuştur. Bu da imparatorluğu entelektüel alanda ilk sıraya çıkarmıştır.

Eğitimle ilgili kanun teoride ülke okullarını ikiye ayırmaktadır; yönetimi tamamıyla devlete ait kamu okulları, ancak devletin izniyle kurulabilen bir topluluğa veya bireylere ait özel okullar. Bu son kategoriye medreseler ve gayrimüslim okulları da dahildir. Kamu okullarında eğitim ilk, orta ve yüksek öğretim olmak üzere üç seviyede verilmektedir.

İLK EĞİTİM OKULLARI

Bu seviyede üç çeşit okul vardır: Orta Avrupa'daki çocuk barınaklarına benzetilebilecek Mekteb-i Sibyan; Tam olarak ilk okulu karşılayan İptidailer; yüksek ilkokullar. İptidailerde eğitim dört yıldır ve müfredat şöyledir: Temel Türkçe yazma, Kuran ayetleri ve sureleri, Türkçe okuma, hat, Türkçe grameri, aritmetik, coğrafya, tarih. Müslümanlar için ilkokullar ücretsiz ve zorunludur. Evde ilkokul eğitimini tam olarak verdiklerini ispatlayamamaları halinde bütün babalar çocukları altı yaşına geldiğinde çocuklarını sibyan mektepleri veya iptidailere vermek üzere bağlı bulundukları mahalle muhtarına götürmeleri kanuni olarak mecburidir.

Rüştiyeler öğrencileri 10 veya 12 yaşında alırlar. Dört yıl eğitim verirler. Programları şu şekildedir: Gramer ve sentas (cümle bilgisi), Türkçe, Arapça, Farsça; imla, kompozisyon, stil; Osmanlı tarihi ve dünya tarihi; coğrafya, aritmetik, geometri esasları, lineer çizim, bölgedeki Müslüman olmayan azınlıklardan birinin dili.

Kızlar için eğitim dini eğitim, Türkçe grameri, Arap ve Fars dillerinin gramer esasları, bir kısım edebiyat, tarih ve coğrafya konuları; aritmetik, ev ekonomisi, dikiş nakış ve seçmeli olarak resim ve müzik derslerinden oluşmaktadır.

500 Müslüman hanenin bulunduğu her bölgede bir rüşdiye bulunması zorunludur.

Yüksek ilkokul eğitimi de ücretsizdir, ancak zorunlu değildir.

Okulların ödenekleri, maaşlar, okul kitapları ve eğitim öğretim araçları hazineden karşılanmaktadır.

Son istatistiklere göre başkentteki ilk okullar şu şekildedir:

142 erkek, 123 kız okulundan oluşan 263 sibyan mektebi. 6909 erkek ve 4734 kız öğrenci.

32 erkek 8 kız iptidai okulu. 1601 erkek, 93 kız öğrenci.

19 erkek, 10 kız, toplam 29 rüştiye. 1180 erkek, 353 kız öğrenci.

Taşrada nüfusuna bakılmaksızın her köyde bir sibyan mektebi ve önemli köylerde iptidailer vardır.

İlk eğitim okulların sayısı her yıl artmaktadır. II. Abdülhamid'in yönetiminde her 100 çocuktan 98'i iyi bir ilk eğitim alıyor diyebiliriz.

Vilayetlerde rüşdiyelerin sayısı 371'dir. Üç kız rüşdiyesi vardır; ikisi Beyrut'ta, birisi de Bursa'dadır. Toplamda 14.914 öğrencisi vardır. Bugün sayı daha da artmıştır.

ORTA EĞİTİM

Bu seviyede iki tür okul vardır. İptidailer veya hazırlık okulları ve sultaniler veya kolejler.

İbtidai okullar karışıktır. Hem Müslüman hem gayri Müslimlere birlikte eğitim verilir. Bütün sınıfları geçenlere bir de bitirme sınavı uygulanır. 1000 haneli bütün yerleşim yerlerinde bir iptidai bulunur. Eğitim süresi üç yıldır. Osmanlı edebiyatı, mektup yazma, Fransızca, hitabet, politik ekonomi esasları, coğrafya, dünya tarihi, aritmetik, cebir, geometri, arazi etüdü, fizik, kimya, tarih ve çizim müfredatı oluşturur. Kolejler başkentte veya her vilayetin sancağında kurulmak zorundadır. İki bölüme ayrılırlar: İlki eğitimin diğer iptidailer gibi sürdürüldüğü gramer okulları, ikincisi kendi içinde edebiyat ve fen olarak ayrıldığı daha gelişmiş bir bölümdür. İki bölümde de eğitim üç yıldır. Pera'da (Beyoğlu'nda) Fransız orta eğitim kurumları takip edilerek kurulmuş Mekteb-i Sultani bu okullar için bir örnektir ve hazine bu okulların gerekli harcamalarını garanti ettiği sürece birbiri ardına açılacaklardır. Mekteb-i Sultani'deki hocaların bir kısmı Avrupalı'dır ve eğitim Fransızcadır. Fakat yönetimi Osmanlı'ya aittir. Eğitim süresi 5 yıldır. Okula girişleri esnasında ilk eğitimin amaçladığı eğitim seviyesine ulaşamayanların eğitildiği üç yıl bu süreye dahil değildir.

Son düzenlemelerle müfredat şu şekilde oluşmuştur: Tükçe, Arapça, Fransızca, Türk ve Fransız edebiyatı, Türkçeden Fransızcaya ve tersi yönde çeviri; felsefe, Osmanlı İslam tarihi, eczacılık için gerekli Latin dili, tıp ve hukuk; coğrafya, Osmanlı başta olmak üzere büyük devletlerin politika, yönetim usulleri, ticaret, tarım ve endüstrileri; matematik, kütüphanecilik, lineer çizim; seçmeli olarak Yunan, Ermeni, Alman, İngiliz ve İtalyan dilleri.

Galatasaray Üniversitesi veya kolejinde Fransız devletinin verdiğine denk mezuniyet diploması verilir.

Orta öğretim kurumlarına aşağıdaki okullar da dahildir:

(1) Sultan Abdülhamid'in kurduğu, giderlerini tamamen ken-

disinin karşıladığı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane okulu. Burada şeriat hukuku, ticaret hukuku, sivil hukuk, genel tarih, politik ekonomi, editörlük, kütüphanecilik, coğrafya, Fransızca, tabiat bilgisi ve kimya öğretilirdi. Final sınavlarını geçip mezun olan öğrenciler kaymakam unvanı ile taşra yönetiminde veya devletin çeşitli kademelerinde denk görevlerde görevlendirirler.

(2) Uluslararası Osmanlı genç kız okulu 1880'de İstanbul'da kızların eğitimi için her zaman en üstün arzusunu ortaya koyan Sultan Abdülhamid Han tarafından kurulmuştur. Dersler şöyledir: Türkçe, Ermenice ve Yunanca; seçmeli olarak Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça; coğrafya, tabiat bilgisi, piyano, vokal müzik, dikiş nakış.

1884'te çıkarılan eğitim kanununa göre her vilayette eğitim işlerine bakan bir büro kurulmuştur.

YÜKSEK ÖĞRETİM

Avrupa'da üniversiteler beş fakülteyi içerirler: Edebiyat, fen, hukuk, tıp, ilahiyat. Osmanlı'da Harbiye Nezaneti'ne (Savaş Bakanlığı'na) bağlı özel bir yönetime sahip olan ve tıp branşının bütün ihtiyaçlarını yerine getiren bir tıp okulu olduğu için fakülte ve bölüm problemi yoktur. İlahiyat fakültesi konusu problemlidir. Osmanlı'da bir çok mezhep ve bu mezheplerin kendi eğitimlerini verdikleri birçok kurumları ve sınırsız özgürlükleri olduğu için her üniversiteye bir ilahiyat bölümü koymak gereksiz olurdu. Bu yüzden üç fakülte vardı. Hukuk fakültesi, Edebiyat ve Felsefe fakültesi, Fen fakültesi.

(1) Hukuk fakültesi orijinal adıyla Hukuk Mektebi. Sultan Abdülhamid'in tahta çıkması ile beraber Galatasaray Kolejindeki temel hukuk ve politik ekonomi kürsülerinin birleştirilmesiyle kurulmuştur. 1882'de Hukuk Fakültesi kalıcı temeller üzerine yeni baştan organize edilmiştir. Eğitim süresi dört yıldır. Dersler şöyledir: Osmanlı hukuku Mecelle, İslam hukuku, Roma ve Medeni hukuk, tarihi bakış açısından Roma kurumları, ticari Osmanlı hukuku, medeni ve ticari kaideler, ceza ve suç hukuku, yönetim hukuku ve politik ekonomi.

(2) Edebiyat ve felsefe fakültesi. Edebiyat-ı Aliye Mektebi. Dersler şöyledir: Arap edebiyatı, Yunan edebiyatı, Latin edebiyatı, mantık, felsefe, arkeoloji, dünya tarihi ve tarih felsefesi.

(3) Mühendislik fakültesi. Turuk-i Meabir mektebi. Daha önce Galatasaray Kolejine Sivil Mühendislik Okulu adıyla eklenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'İn tahta çıkışının ilk yılında ayrılmış ve bugünkü halini almıştır.

Özellikli okullar arasında Maarif Nezareti'ne bağlı olanlar ayrı tutulmalı, üniversitenin kendisi ve ülkenin yüksek öğretim programı ve farklı bakanlıklara ait olanlar belirtilmelidir.

Bakanlığa bağlı olanlar altı tanedir:

(1) Sivil Tıp Okulu (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) İstanbul'dadır. 1882'de İmparatorluk tıp okulundan ayrılarak, Maarif

Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu okulu doktor unvanı ile bitirenler hükümet tabibi olarak selisi seviyesini almayı hak kazanırlar.

Eğer serasker veya donanma komutanlığı başka yardımcı fizik tedavi uzmanı istihdam etmek isterlerse bu okula başvururlardı

(2), (3), ve (4)'ün üçü de normal okuldur. Yani Daru'l Muallim-i Sibyan. Bunlar ilkokullar için öğretmen yetiştirirler; Daru'l-Muallim-i Rüşdiye: bunlar da yüksek ilköğretim için hoca yetiştirirler; Darul-Muallime hocalığa ayrılan genç kızlar için özel okullardır.

(5) 1883 Kasım ayında Sultan Abdülhamid Han tarafından fermanla kurulan dil okulu. Sultan'ın 20 yaşını geçmeyen memurları ve çalıştırdığı kişiler ayrıca Dışişleri Bakanlığı personeli içindir. Beş yıllık eğitim gramer, Fransızca editörlük, Fransızca ve Türkçe dilleri arasında çevirmenlik, zorunlu olarak Türkçe, Arapça, Fransızca; seçmeli olarak Yunanca, Ermenice, İngilizce, Almanca ve Rusça eğitimi verilir.

Sadece devlet ve kamu yönetimindeki çalışanlar değil ayrıca yabancı öğrenciler de yıllık 25 Türk lirası karşılığı bu eğitimi alabilmektedir. Bu okul tarafından verilen diploma devletin çeşitli kademelerinde ve çeviri bürolarında çeşitli istihdam imkânı sağlar.

(6) Güzel Sanatlar Okulu. 1883'te Sultan tarafından İstanbul'da Gülhane'de Osmanlı Müzesinin yanında kurulmuş ve müzenin yönetimine eklenmiştir. Resim, heykel, oymacılık ve mimarlık bölümleri vardır. Yönetimi örnek teşkil eder, Paris'teki Ecole des Baux Arts model alınmıştır.

Daha önce Osmanlı İmparatorluğu sanatta çok parlaktı. Edebiyat ve bilimde batılı isimlerle boy ölçüşebilirken, güzel sanatlarda durum böyle değildi. Mimari, heykel, resim, büyük bir çöküş yaşamıştır. Süleymaniye, Sultanahmet, Yeni Cami vb. büyüleyici camilerin dikilmesini sağlayan mimarlar Avrupa'nın en ünlü anıtlarını yapmak için yarışmalara giren, taştan danteller kabul edilen keskileri yapan heykeltıraşlar, porselenleri boyayan ve yabancıları hayran bırakacak şekilde tavanları süsleyen ressamlar artık yok.

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından Türkiye kendini bu sanatsal çöküşten kurtarmaya başlamıştır. Daha önce Osmanlı topraklarından çıkan ve Avrupa müzelerine giden antikalar artık ana yurdunda kalmakta, Osmanlı soyulmamakta, İstanbul Müzesi adının değerine uygun bir şekilde ziyaretçileri büyülemekte Sayda'da beş yıl önce bulunan Büyük İskender lahdi gibi eserlerle rakiplerine meydan okumaktadır.

Yüksek Öğretim Kurumları arasında Paris Politik Bilimler Okuluna rakip olacak şekilde Yüksek Diplomatik Bilimler okulu özellikle anılmalıdır. Bu okulla Sultan devlet hizmetindeki görevlilerin bilgisini artırmaya çabalamıştır. Burada Güzel Sanatlarla iç içe olan bir edebiyat eğitimi verilmektedir.

Maarif Nezareti'nin dışındaki bakanlıklara ait okullar şunlardır:

(1) Ticaret, Kamu Hizmetleri ve Tarım Bakanlığına ait olanlar;

(a) Ticaret Okulu, Hamidiye. 1882'de Sultan tarafından İmparatorluğun endüstri ve ticaretinin geliştirilmesi için kurulmuştur.

(b) Sanayi ve Ticaret Okulları, Mekteb-i Sanayi. Bir tane kızlar için, bir tane de erkekler için vardır. Daha sonra 1883'te kızlar için olanı yeniden organize edilmiştir. Burada okuma yazma ve dikiş nakış öğrenilir. Üretilenler öğrencilerin yararına satılır, kazanç bir tür yatırım bankasında biriktirilir ve mezuniyet esnasında hizmetlerine göre öğrencilere dağıtılır.

(c) 1884'te kararlaştırılan her vilayette bir tane açılan, kurulmaları sistemli bir şekilde ilerleyen meslek okulları.

(2) İktisad Bakanlığı'na bağlı okullar;

(a) Sultan Abdülhamid tarafından Maden ve Ormancılık Okullarının bir araya getirilmesiyle açılan Maden ve Küçük Ormancılık Okulu.

(b) Telgraf okulu. Önemi büyüktür ve ihtiyaç duyduğu bütün öncülük Sultan tarafından yapılmıştır.

Gayrimüslimlerin okullarına geçmeden önce medreselerdeki eğitimden de birkaç satırla olsun bahsetmek gerekir.

Medreselerde eğitim 10 dala ayrılır: Gramer, cümle bilgisi, mantık, metafizik, felsefe, hitabet, mecaz, stil, geometri ve astronomi.

10 veya 12 yıllık eğitimin ardından müftü veya imam, kadı olmakta seçim hakkına sahiptirler. Hukuk alanında çok üstün seviyeyi arzulayanlar birkaç yıllarını daha akaid, hukuk, yazılı hukuk yorumu ve sözlü gelenekler konularına harcamak zorundadırlar. Medreselerin yanı sıra Şeyhü'l-İslamlığa bağlı yetimhaneler, İstanbul'da ve Üsküdar'da imamlar ve müezzinler için iki okul bulunmaktadır. Bunların üçü de 1883'te Sultan tarafından kurulmuştur. İstanbul 40'tan fazla halk kütüphanesine sahiptir. Çoğu camilere bağlıdır. Başkentte Salı ve Cuma hariç halka açıktır. Halk kütüphanelerinin yanısıra 1000'in üzerinde özel kütüphane mevcuttur. Miras olarak camilere kalırlar.

Gayrimüslimlerin okulları bağımsız hukuk kurallarına göre kamu eğitim kurumları kategorisine girerler. Yetkililerden izin alındıktan sonra kurumlar devletten bağımsız olarak çalışırlar. Denetlenen tek şey, imparatorluk kurumlarına veya genel ahlaka aykırı eğitim yapılıp yapılmadığıdır. Bu okullardaki hocalar, Maarif Nezareti tarafından istenen diplomalara sahip olmak zorundadırlar. Bu diplomalar bulundukları vilayetteki maarif heyeti veya cemaatin kendi kilise yetkilileri tarafından verilir. Devletin haklarını korumak için gerekli denetimlerin dışında gayrimüslim okulları bütün müdahalelerden uzaktırlar.

Bu durum aslında Osmanlı Hükümeti'nin diğer devletlere karşı büyük hoşgörüsünü gösterir. Gayrimüslim toplumların okulları arasında Yunan Ortodoks cemaatinin okulları hem sayıları hem de verilen eğitim açısı tarafından en önemli olanlardır. Üç kategoriye ayrılırlar: Kilise okulları, özel okullar, merkezi yüksek okullar. İlki kilise katipleri tarafından kurulur ve idare edilirler. İlk temel okullar, Helenik okullar ve kız okullarını içine alırlar. Osmanlı'daki Sibyan, İptidai ve Rüşdiyelere denktirler. İkincisi bireyler tarafından kurulan ortaöğretim kurumlarıdır. İptidailere uygundurlar. Üçüncüsü devletin yüksek öğretim kurumlarına denk okullardır. Son grupta Fener'deki Büyük Milli Okul, Heybeliada'daki ticaret okulu öne çıkmaktadır. Büyük Milli Okulun Kütüphanesi 20 bin ciltten fazla kitap içerir.

İstanbul ve semtlerinde bulunan 100'ün üzerindeki Yunan okullarında üçte ikisi erkek olan 20 binden fazla öğrenci okumaktadır.

Sultan Abdülhamid Han tarafından eğitime verilen büyük desteklerden en çok yararlanan topluluklardan biri de Ermeni cemaatidir. Ermeniler bu yüzden Sultan'a müteşekkir olmalıdırlar. Sultan'ın hükümranlığından önce Ermeni cemaatinin okulları başkent ve birkaç büyük şehirle sınırlıydı. İstanbul'da her papazın bölgesinde bir ilkokul vardı ve buralarda sadece okuma, yazma, temel aritmetik, ilmihal ve sesi güzel çocuklar için kilise şarkıları dersleri verilirdi. Sultan'ın sivilleşme düşüncesiyle Ermeni okulları da devlet okulları bünyesine alınmış ve eğitim büyük gelişme göstermiştir. Özellikle başkentte Ermeniler arasında entellektüel gelişimden sıkça bahsedilir olmuştur. Şehirde toplam 200.000 Ermeni vardır ancak özellikle 36 semtte gruplanmışlardır. 39 kiliseleri ve bunlara bağlı erkekler ve kızlar için 51 ilkokulları vardır. Pek çok okulda eğitim ücretsizdir ve giderler cemaat tarafından sağlanır. Bu okullarda 4.000 erkek, 2.000 kız öğrenim görmektedir.

Ortaöğretim kurumları arasında Berberilerin okulu, Aigha-Zian okulu, Üsküdar'daki Mesborian okulu, Yenikapı'daki Meschdoudjian okulu ve Kumkapı'daki Tredyanian okulundan bahsetmek gerekir. Bu okulların tamamı özel olarak şahıslar tarafından kurulmuşlardır. Yedikule'deki Ermeni okulu her iki cinsiyet için de birer yetimhaneye sahiptir. 206'sı erkek, 219'u kız, toplam 425 öğrencisi vardır. Terk edilmiş yetimler için kurulan Hasköy'deki barınak Ermeni rahibeler tarafından idare edilir.

Ermeni okulları arasında Galata'daki Merkez Okul öne çıkar. Burada 150 erkek öğrenci orta eğitim görür. Hocalar Galatasaray'daki Türk, Ermeni ve Avrupalı hocalardır. Programda Ermeni dili ve edebiyatı, Türk dili, Fransızca, Almanca, güzel yazı, çizim, coğrafya, genel tarih, felsefe, tabiat bilgisi, fizik, kimya, matematik, hukuk, politik ekonomi, kütüphanecilik, pedagoji, temizlik, jimnastik gibi dersler vardır. 1886'da kurulmasına rağmen okul güzel sonuçlara ulaşmıştır. Okul yöneticilerini de gururlandırmaktadır.

Dindaşlarının kamu eğitimi imkanlarından yararlanmaları için Ermeniler, Parikordzagan, Asiagan, Vartanyan, Sinekerimian gibi çeşitli topluluklar kurmuşlardır. Bunlardan en bilineni kuşkusuz Abdülhamid Han'ın hükümranlığında kurulan Birleşik Ermeni Topluluğudur. Hükümdarın bizzat kendisi Asya yakasında bu sadık topluluğun eğitim seviyesini yükseltmek için yıllık yardımları garanti etmektedir. Bu topluluğun 2.362 erkek öğrencinin okuduğu 35 okulu ve 839 kızın okuduğu 10 okulu vardır. Bu sayede 3.201 fakir çocuk ücretsiz eğitim almaktadır.

Taşrada kadınların kurduğu ve eğitimle uğraşan erkeklerle yarışan kadın toplulukları vardır:

(1) Tebrotzacer Hahyouhiatz Topluluğu illerdeki okullar için bayan öğretmen yetiştirir. İstanbul'da 80 öğrencisi olan bir okulları vardır. Farklı illerdeki okullar için yılda 30 öğretmen yetiştirir.

(2) Askananer Hahyouhiatz topluluğu kız okulu bulunmayan yerlerde okul açmaya ve işletmeye çalışır. Şu ana kadar 500 öğrencinin okuduğu beş okul açmıştırlar.

Başkentte genç kızlar yüksek öğretimlerini Pera'daki (Beyoğlu) meslek okulunda almaktadırlar. 150 öğrencisi bulunan okulun hazırlık bölümü de vardır. Buraya girebilmek için ilk öğretimi tamamlamış olmak gerekir. Derslerin dışında yabancı eğiticiler tarafından her türlü dikiş ve nakış eğitimi verilmektedir. Üst sınıf öğrencileri düğün elbiseleri ve mükemmel Doğuya özgü dikiş ve nakış işleri yapmaktadırlar.

Burada, Erzurum'daki Sanassarian okulundan da bahsetmek gerekir. Vanlı bir Ermeni Rus tarafından Sultan Abdülhamid'in izniyle kurulmuştur. Bu okul Asya'da anayol üzerindeki vilayetlerin yararına çalışır. Orta eğitim verir. Hocalar Alman üniversitelerinden gelmektedir. Öğrenciler burada ayakkabıcılık, marangozluk, demircilik gibi işleri öğrenirler. Doğu'dan ve Avrupa'dan uzmanlar tarafından tarım ve bahçıvanlık da öğretilir.

Topluluk üyelerinin sayısının sınırlı olmasından dolayı sayıca çok olmasa da Ermeni Katoliklerin okulları özenle idare edilmektedir. Bunlar Venedik ve Viyanalı Melkitlerdir. Patrikhane okulu olan Hamazkiatz önem arz eder. Rahibeler tarafından idare edilen okul kız çocuklara ilk öğretim verir.

Yunan ve Ermeni okullarından sonra birçok zengin tarafından veya Aliiance Israelit tarafından kurulan İsrail okulları gelir. 1890'ın başında İmparatorluk topraklarında 2.935 öğrencisi olan 17 erkek okulu ve 2.309 öğrencisi olan 13 kız okulu bulunmaktadır. 161 öğrencisi olan bir karışık kız ve erkek okulu vardır. Bu okulların programı rüşdiyelerinkiyle neredeyse aynıdır. İbranice, Yahudi tarihi, tabiat bilgisi ve gerekli bölgelerde Türkçe, Arapça, Yunanca, İtalyanca ve İspanyolca dersleri de verilir. Alliance Israelit'te yüksek öğretim mevcut değildir. Öte yandan bu topluma ait erkekler için 10, kızlar için 9 meslek okulu vardır. 240 erkek, 215 kız çırak okumaktadır.

Avrupalılar tarafından kurulan kamu eğitim kurumları için de Osmanlı misafirperverliğinden taviz verilmemiştir. Okul açma taleplerine Abdülhamid hükümeti tarafından en uygun şekilde karşılık verilmiştir. Bu sayede Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde Hükümdar'ın zırhı altında gelişen Fransız, İtalyan, İngiliz, Avusturya, Alman ve Amerikan okulları görülebilir. Buralarda bilim ve sanat en güçlü ve yüksek ruhlu hamisini bulmuştur. Sadece İstanbul'da Lazaristler, Brothers of Christian School ve Sisters of Charity ve diğer Katolik gibi dini gruplar tarafından kurulmuştur. 2.500 çocuğa eğitim veren 25 okul, yetimhane ve kolej bulunmaktadır. İngiliz ve Amerikalı misyonerler tarafından kurulan beş Protestan okulu, bir Hellen-Katolik okulu ve tüm seviyelerde bir düzine laik eğitim kurumu vardır.

Robert Koleji zengin bir Amerikalı tarafından kurulmuştur. Kaliteli eğitimiyle ün kazanmıştır. Amerikan toplumunun genç kızların eğitimi için (bunu önemserler) de bir okulu vardır.

Beyrut'ta önemi inkâr edilemeyecek Arapça konuşan ülkeler için bağımsız bir Mekteb-i Tıbbiye vardır.

Edirne, Selanik, Yanya, İzmir, Trabzon, Antep, Musul vb. yerlerde gelişmekte olan Osmanlı okullarına yardımcı yabancı okullar vardır.

Her yıl Sultan bu özel iştiraklerin gelişimi için önemli miktarda para yardımı yapmaktadır. Fonların yetmediği yerlerdeki sibyan okulları ve iptidailerin yapılıp işletilmesi için padişah para yardımı yapmakla kalmayıp okullara sadece büyük krallara özgü bir özgürlük vermiştir. Öğrencilerin gayretlerini artırmak için verilen sayısız hediye ve ödüller vardır. Sultan bu lütuflarda bulunurken din ayrımı yapmamaktadır. Daha önce de dediğimiz gibi ülkenin bütün evlatları eşittir. Her yıl Hırka-yı Şerif törenlerine giderken gayrimüslim okulların hocaları ve öğrencileri Sultan'ın geçtiği yollarda büyük bir şevkle Sultan'a sevgi gösterisinde bulunurlar. “Padişahım çok yaşa!” nidalarıyla halk Padişahlarına duydukları büyük sevgiyi ifade ederler.

ERMENİLER

II. Abdülhamid'in hükümdarlığında Türkiye'de sağlanan bu büyük gelişmeden bahsetmeyi bitirmeden önce son üç aydır şahit olduğumuz Ermeni ajitasyonu ve Türkiye'ye dönmeleri üzerine Birleşik Devletler vatandaşlığına kabul edilen Ermenilerden de bahsetmek istiyorum.

Türkiye'de iyi bilinen bir deyişe göre 'bir Ermeni'yi kandırmak için altı Yahudi lazım'dır. Bu atasözü Ermenileri Doğuda doğruluk ve dürüstlükleriyle ne kadar iyi tanındığını ortaya koyar. Amerika'da bir Ermeni New York'un önde gelen gazetelerinden birinde dindaşlarını bir şey söylerken doğruyu, sadece doğruyu, doğrudan başka hiçbir şeyi söylememeye çağırarak Amerika'daki Ermenilerin bu yöndeki eksikliklerini göz önüne koymuş oluyor. Ortaya atılan yalan haberlerle Amerika ve Avrupa'da büyük yankı uyandırılmaya çalışılmaktadır. Aşağıda zikredilen olaydan etkilenenerek bu yönde bir çabaya girişen ve uyarılarda bulunan bu saf yürekli Ermeni ne kadar da isabetli konuşmaktadır. Olay şöyle:

Bir süredir dünyanın kanını donduran olay, Ermeni lider Grego'nun karısının başından geçmiştir. Türk saldırganların elinden kaçan kadın çocuğuyla beraber kendisini uçurumdan aşağı atmış. Diğer kadınlar da onu takip etmiş, öyle ki dere cesetle dolmuş. Bu haber halka yayılınca birçok kişinin de tahmin ettiği gibi patladı.

Bu korkunç hikâyenin Mrs. Hemans'ın yıllar önce yazdığı *Suliote Mother* adındaki hikayenin abartılıp süslenmiş bir şekilde yeniden anlatımı olduğu ortaya çıktı. Bu keşif Ermeni mezaliminin bazı hayalperest fanatiklerin büyük ölçüde hayali olduğu, çıkar, intikam ve benzeri bir amaçla ortaya atıldığı, her zaman galeyana gelmeye alışmış Ermeni kışkırtıcılar hariç bütün taraflar üzerinde Türk karşıtı duruşu ortaya çıkardığı ihtimalini desteklemektedir.

Bu kişiler hikayenin uydurma olduğuna inanmamakta ve zaten Ermeni topraklarında olan araştırma komisyonunun raporunu büyük bir inançla beklemektedirler.

Sason'da olaylar oldu. Konu araştırılmaktadır. Sultan'ın kesin emri, olayın adil bir şekilde araştırılması ve suçluların cezalandırılmasıdır. Fakat ilkin orada ne olduğunu bilmek ve ikincisi gerçek saldırganların kimler olduğunu öğrenmek çok ilginç olacaktır.

New York Herald'da yazıldığı gibi olaylar kısaca şöyle özetlenebilir:

Sason ile Bitlis'in vilayetlerinden olan Muş arasında bulunan Taluri dağında ve Guendej (?) Mutasarrıfına ait Kal bölgesinde ortaya çıkan Ermeni kışkırtıcılar, o bölgede olaylar çıkaran Hamparsum adındaki kişinin yönetimde birleştirdiler. Hamparsum'un tahmin edilen takma adı Murat'tır. Adana'nın vilayeti olan Haçin'de doğmuştur. İstanbul Sivil Mekteb-i Tıbbiye'sinde sekiz yıl okuduktan sonra Coum Capau asilerine katılmış, Atina'ya, sonra da Cenova'ya kaçmıştır. Daha sonra izini tekrar kaybettirmiş ve İskenderiye yoluyla Diyarbakır'a oradan da Bitlis'e gitmiştir. Orada beş kişi ile beraber karışıklık çıkarmaya devam etmiştir.

Hamparsum saf insanları kendisinin yabancı ajan olduğunu söyleyerek kandırıyor, tüm Avrupalı güçler tarafından Türkleri sıkıntıya sokmak için desteklendiğini öne sürüyordu. Böylece Siner, Simai, Gulli-Guzat, Ahi, Hedenk, Sinank, Çekind, Elffard, Moussone, Etek, Akceser köylerinde ve Talurinin ilçeleri ve diğer dört bölgede karışıklıklar çıkarmıştır.

Hamparsum yönetimindeki asiler Temmuz'un ikinci yarısında bulundukları köyleri terk ettiler. Karılarını, çocuklarını, eşyalarını ulaşılamayacak yerlerde güvence altına aldıktan sonra Muş'tan, Kal ve Selvan'ın kazalarından gelen asilerle birleştiler. Sayıları üç binden fazla idi. Endouk Dağ denen yerde toplandılar. 500 ila 600 tanesi Muş'a saldırmaya karar verdi. Muş'un güneyindeki Curlink Dağı'ndaki Delikan aşiretine saldırmaya başladılar. Onlardan birkaçını öldürdüler ve soydular. Ellerine düşen tüm Müslümanlar dinlerinden dolayı aşağılandılar ve en korkunç bir şekilde öldürüldüler. Muş'un nizami birlikleri de bunların saldırısına uğradılar. Fakat birliklerin gücünden dolayı Muş'a saldırmaya cesaret edemediler.

Endouk Dağ'ta toplanan asiler, birliklere ayrıldılar. Yakındaki aşiretlere saldırdılar, büyük soygunlar yaptılar ve korkunç cinayetler işlediler. Daha sonra Gulti Guzat köyünde üç dört evdeki Müslüman kadınları öldürdüler ve Ömer Ağa'nın yeğenini diri diri gömdüler. Haçı öpmeleri için birçok Müslümana işkence yaptılar. Gözlerini çıkardılar, kulaklarını kestiler ve en kötü hakaretleri ettiler.

Aynı asiler en son Ağustos'un başında Bekiran'ın Faninar aşiretine saldırdılar. Aynı suçları işlediler. Ealighernuk ve Yermük köylerinden olan asiler dönüşleri esnasında bölgede yaşayan Kürtler ve Çatçat ve Kaiser'in köylerine saldırdılar.

Ağustos'un sonuna doğru Ermeniler, Muş yakınlarındaki Kürtlere saldırdılar ve Gulli Gazat köyü dahil üç dört köyü yaktılar. Talori asileri ile ilişkili olan üç bin civarında asi, Müslümanları ve Hıristiyanları öldürmeleri üzere teslim olmayı reddettiler ve ilerlemeye devam ettiler. İsyanı bastırmak için düzenli birlikler gönderildi. Şefleri Hamparum yüksek bir dağa kaçtı. Yanında 11 arkadaşı vardı. İki askeri öldürmesine rağmen altı arkadaşıyla beraber canlı olarak yakalandı. Ağustos'un sonuna kadar asilerin tamamı dağıtıldı.

Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar büyük bir özen içinde İslamiyetin ve insanlığın kurallarına göre muamele gördüler. Oradan düşen asiler teslim olmayı reddedip devletin hukuki otoritesine göre çalışmayı tercih edenlerdir.

Gerçekler, olaylara şahit olan İspanyol bir seyyahın tanıklığıyla da desteklenmiştir. Bu kişi İngiliz Coğrafya Birliği'nin üyesi olan Mr. Ximenes'tir. Gazetede Sason olaylarıyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

Senyör Ximenes iyi tanınan İspanyol bir seyyahtır. Türk Hükümeti için yürüttüğü Mart ayının sonunda başlayıp Kasım'ın sonunda biten Kürdistan ve Mezopotamya ile ilgili bir görevini tamamlayıp döndü. İddia edilen Sason olayları sırasında Bitlis'in Ermeni bölgesinde bulunuyordu. İddia edilen Ermeni mezalimi ile ilgili sansasyonel hikâyelere tanık olmadığını ifade etmektedir. Senyör Ximenes İstanbul'da bir ay kaldı. Fakat konuşmayı kesinlikle reddetti. Şu anda Londra'da Woodese Paşa ile beraber ve artık susması için bir neden yok. Ermenistan'daki kötü durumla ilgili suçun çoğunu Anadolu'da Amerikan Metodisk Misyonları kuruluşunda olduğunu belirtmiştir. Ermenilere üstün bir eğitim verildiğini, bu eğitimi alan öğrencilerin evlerine ve topraklarına asla dönmek istemediklerini belirtmektedir. Devamlı olarak Amerikan özgürlüğünden bahsetmekte ve neredeyse her durumda Ermeni kışkırtıcıların Metodisk Misyon kuruluşunda eğitim alan çocuklar olduğunu belirtmektedir.

Senyör Ximenes Türklerce düzenli veya düzensiz birlikleri tarafından kadınlara ve çocuklara eziyet edildiği iddiasının gerçek olmadığını belirtmektedir. Seyyah, ısrarlı bir şekilde mahalli ve küçük olaylardan ibaret olan bu hadiselerin bastırıldığını ifader eder. Senyör Ximenes Ermenilerle Türkler arasında geçen yaz yaşanan olayları tarif ettikten sonra Ermeniler'in Sason yakınlarındaki Telari vadisinde büyük gruplar halinde toplandığını söylemektedir. Bitlis valisinin isteği üzerine Zeki Paşa'ya birlikler göndermesi ve düzeni sağlaması emri verilmiştir. Sonuçta 1.200 kişiden oluşan birlik hızla hazırlanmış ve Ermenileri dağıtmak için gönderilmiştir. Birlikler 28 Ağustos'ta Plato'yu kuşatmış ve teslim olmalarını istemiştir. 8.000 civarında olan Ermeniler askerlerle alay etmiş ve taşlamışlardır. Devamında askerlere ateş açmışlar ve birlikler de cevap vermiştir. Ermeniler daha sonra kaçıp dar bir vadide tekrar toplanmışlardır. Türk komutan ikna edici bir şekilde konuşmuş ve teslim olmalarını istemiştir. Bazıları teslim olmuş fakat çoğunluk reddetmiştir. Bunun üzerine askerler ikinci defa ateş açtılar. 300 Ermeni öldürüldü. Senyör Ximenes tek ciddi çatışmanın bu olduğunu söylemektedir. Asilerden çoğu toplandı fakat daha sonra çoğu serbest bırakılmıştır.

Şimdi kimin tahrikçi olduğu, kimin böyle işler yaptığı konusunda 23 Kasım 1923'te *Congregatinolaist* gazetesinde ifadesi yayınlanan İngilizce konuşan Papaz Cyrus Hamlin'in mektubu kadar kabul edilebilir başka bir delil yoktur:

Bir Ermeni ihtilal partisi Türk İmparatorluğunun belirli yerlerinde tüm Hristiyan nüfus için kötü ve acı verici iş yapmaktadır. Bu gizli bir örgüttür ve sadece Doğu'da tanınan büyük hilelerle yönetilen bir organizasyondur.

Dağıtılan çok sayıdaki kitapçıkta aşağıdaki duyuru yapılmıştır:

Bu Ermenistan'daki devrimi yöneten tek Ermeni partisidir. Merkezi Atina'dadır. Ermenistan'da her şehirde ve köyde şubeleri vardır. Partinin kurucularından biri olan Nişan Garabedian Amerika'dadır. Daha fazla bilgi almak isteyenler kendisi ile No. 15 Fountain Street Worcester, Mass. adresinden veya M. Beniard, Poste Restante, Atina, Yunanistan merkezinden iletişime geçebilirler.

Ermenice gibi İngilizceyi de akıcı bir şekilde konuşan, zeki ve Ermeni ihtilali taraftarı olan bir Ermeni beyefendisi; "Anadolu'ya Rusların girip yerleşmeleri için öncülük ettiklerini ve bu hususta umutlarının büyük olduğunu" söyledi. Nasıl olacak? sorusu üzerine; bu Hınçak birlikleri, İmparatorluğun tümünde organize olmuşlardır. Türkleri ve Kürtleri öldürmek, köyleri yakmak, insanları dağa kaçırmak için fırsat kollamaktadırlar. Galeyana gelen Müslümanlar ayaklanacak ve savunmasız Ermenilere saldıracak, onlara zulüm edeceklerdir. Böylece Rusya, Hıristiyanlık ve insanlık için bölgeye girecek ve hâkim olacak cevabını verdi.

Ben, "Bu duyduğum en çirkin ve şeytani şey" deyince o sakince cevap verdi. "Şüphesiz sana öyle gelecektir fakat Ermeniler bağımsız olmaya kararlılar. Avrupa, Bulgar zulmünü işitti ve onları özgürleştirdi. Milyonlarca kadın ve çocuğun kan ve gözyaşını görünce aynısını bize de yapacaklar" dedi. Ben, "bu durum Ermeni ismini bütün insanlar önünde nefret edilir hale getirir" dediğimde, "çaresiziz bunu yapacağız" dedi.

"Fakat senin halkın Rus korumasını istemiyor, kötü olsalar da Türkiye'yi tercih ediyorlar. Rusya tarafında göçün her zaman kolay olduğu yüzlerce millik toprak var. Orada yüzyıllardır Müslümanlar hakim, eğer halkın Rusları isteseydi şimdi orada hiç Ermeni kalmazdı" dedim. "Evet" dedi. "Zaten bu aptallıklarından dolayı acı çekmek zorunda kalacaklar".

Benzer şeyleri söyleyen başkalarıyla da görüşme şansı buldum.

Fakat hiçbiri partinin uyesi olduğunu kabul etmedi. Tabii cinayet ve kundaklamanın haklı görüldüğü yerde yanlışlık göze batmaz.

Türkiye'deki (Hınçak) partisinin hedefleri Türkleri, Protestan Hıristiyanlar ve Protestan Ermenilere karşı kışkırtmaya çalışmaktır. Marsovan'daki tüm olaylar onların tezgahıdır. Kurnaz, prensip sahibi olmayan zalim kişilerdir. Kendi vatandaşlarından suikast tehdidi ile para istemektedirler. Çoğu zamanda suikastı gerçekleştirirler.

Ben burada Hınçak ihtilal partisinin iğrençliklerinden sadece birkaçının mümkün olan en yumuşak açıklamasını yaptım. Bu parti Rus kökenlidir. Partiyi Rus altını ve malzemeleri idare eder. Buradaki ve dışarıdaki bütün misyonerler bunu bilsin. Bütün Pazar okullarına girmekte ve bütün masum ve cahilleri partiye destek için kandırmaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden Ermenilere iyi davranmamız hiçbir şekilde bu hareketi onayladığımız şeklinde yorumlanmalıdır. Bu işten hepimiz iğrenmeliyiz. Bu ülkede Hınçak Partisinin gerçek amacından ve zalimce planlarından haberdar olmayan bazı Ermenilerin kendilerine katılım yönünde zorlandığı ihtimalini de biliyoruz. Acı çeken Ermenilerin acılarını paylaşırken bu gibi hareketlere karşı her zaman soğuk durulması gerektiğini, bu hareketlerin Protestan davasına, kiliselerine, okullarına, İncil öğretisine zarar verdiğini, bunun istenilen toptan bir yıkım olacağını hatırlatıyorum. Ülkedeki ve dışarıdaki bütün misyonerlere Hınçaklardan uzak durulması gerektiğini ve onlara ilgi gösterilmemesini bildirin.

CYRUS HAMLIN
LEXINGTON, 23 Kasım

Bu isabetli mektuba Associated Press'in özel bir muhabirinin mektubundan yapılan alıntıyı eklemek uygun olacaktır. Tabii bu gazeteci Türklerin ve Türk hükümetinin dostu değildir:

Birkaç Ermeni suikastçının Marsovan'da Papaz Edward Riggs'i ve iki Amerikan misyoneri öldürme, suçu Türklere atma, böylece Amerika'nın Türk hükümetini cezalandırması ve Ermeni bağımsızlığının mümkün kılınması çabaları gerçektir. Bundan daha şeytanî bir şey tarihin yaprakları arasında aransa bulunmaz. Dr. Riggs her zaman kendini fedakârane bir şekilde Ermeni gençlerin misyoner okullarda eğitimine adamış, onların kendilerinin bile yapmadığı özerk hükümet içinde yer almalarını sağlayacak çabaların içine girmiş biridir. Fakat Ermeni suikastçılar bunu düşünmemiş olmalılar tabii. İhtilalci propagandacılar arasında radikal düşüncelerin ne noktaya gelebileceğini tahmin etmek imkansızdır.

Özetle, planları Türkleri kışkırtmak ve Türklerin Hıristiyan dünyayı şok edecek zulümler yapmalarıdır. Hıristiyanlığa aykırı bu planlar sorumlularına sorulduğunda adamlar sadece "size zalimce ve barbarca gelebilir fakat ne yaptığımızı ve niçin yaptığımızı biliyoruz" diyorlar.

Bu adamların mali yöntemleri de politik yöntemleri kadar dahiyane. Düşük zeka seviyesine sahip Ermenilerle komiteye nasıl yüksek miktarda para sağlanacağı planlanmıştır. İşte bir örnek:

İstanbul'da varlıklı bir Türk 24 saat içinde belirtilen yere 12.000 kuruş getirmezse öldürüleceği yönünde bir mektup alır. Yapılan araştırma sonucu mektubu yazanın, adamın yıllardır yanında çalışan güvenilir bir Ermeni hizmetçi olduğu ortaya çıkar. Adam suçunu itiraf eder fakat Ermeni kışkırtıcıların kendisini ölümle tehdit ederek zorladıklarını belirtir. Zavallı adam uzun süreli bir hapis cezasıyla kurtulur. Bu yolla büyük miktarda para toplandığı düşünülmektedir. Bu paranın kışkırtıcıların cebine girip girmediği bilinmemektedir. Bu para ile silah ve cephane alındığı terörist de vardır. Fakat gerçeği sadece kendileri biliyor.

Yukarıdakileri okuduktan sonra Ermenilere zulüm yapan ve bunu dünyadan gizlemeye çalışanların Türkler olduğunu doğruluk ve aklıselim sahibi kim iddia edebilir. Tam tersine sadık ve kanunlara uyan Ermeniler sadece korunmamış, aynı zamanda çok yüksek mevkilerde istihdam da edilmişlerdir. Onlardan biri şu anda İmparatorluk makamında bakan olarak görev yapmaktadır. 900.000'den fazla nüfusları olan Ermenilerin dil ve edebiyatlarının korunduğu kendi okulları vardır. Hristiyan Avrupa ve Amerika'da Yahudiler dikkate alınmaz, Katolik İspanya'da tek bir Müslüman aile barındırılmayıp sürgün edilirken Ermenilerin milliyetlerine saygı duyulmakta, önde gelen kişileri yüksek rütbeler ile onurlandırılmaktadır. Bu fark İslamın gerçekten çok hoş görülü olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer öyle olmasa idi, ülkenin geniş topraklarının hiçbir yerinde Hıristiyan unsur kalmazdı. Türklerin şu anda bir Doğu sorunu olmazdı. Türkler şu anda dinlerinin hakiki ve temel unsuru olan hoşgörünün kötüye kullanılmasının acısını çekmektedirler. Avrupa ve Amerika onlara müteşekkir olmalıdır. Bunun yerine kendi ülkelerinde asilik ve ihtilal adına yapamadıkları şeyleri burada yapan ağızları iyi laf yapan birkaç Hıristiyan fanatik ortaya çıkıyor. Bu adalet mi?

Türkiye'ye karşı uygulanan bu adaletsizlik anayurtlarına dönen Ermenileri Amerikan vatandaşlığa kabul etmesinde de yaşanmaktadır. Bu konuda Sultan'a haksız eleştiriler yapılmaktadır. Amerika ile Türkiye arasında o güne kadar var olmayan, Ermeni problemi başlamadan önce yürürlüğe konulan, hem bilgece hem de adil olan bir vatandaşlık anlaşmasını uygulama konusundaki ısrarından dolayı Sultan'a cephe almaktadırlar. Türk aleyhtarlarının yaptığı gibi konuyu gizlemek yerine durumu anlamak için gerçeklerin bir kısmını burada gündeme getirmek faydalı olacaktır.

19 Ocak 1869 tarihli Osmanlı vatandaşlığa kabul kanunu şöyledir:

Madde 1.- Osmanlı babadan ve anadan doğan her kişi veya sadece Osmanlı babadan olan her kişi Osmanlı vatandaşıdır.

2.- Osmanlı toprağında doğan fakat yabancı anne babadan olan herkes reşit olduktan üç yıl sonra Osmanlı vatandaşı olma hakkını kazanır.

3.- Osmanlı İmparatorluğu'nda aralıksız beş yıl ikamet eden her reşit kişi şahsen veya bir aracı vasıtasıyla Dışişleri Nezareti'ne başvurarak Osmanlı vatandaşı olabilir.

4.- Hükümet sıradışı bir şekilde Osmanlı vatandaşlığını yukarıdaki maddelerdeki vasıfları taşımayan bir kişiye özel bir hizmeti dolayısıyla verebilir.

5.- Hükümetin izniyle yabancı bir ülkeden vatandaşlık alan bir Osmanlı vatandaşı yabancı olarak kabul edilir ve muamele görür. Eğer bunun tersine hükümetten izin almadan başka bir ülkenin vatandaşlığına girerse bu vatandaşlık hükümsüz kabul edilir ve Osmanlı vatandaşı olmaya devam eder.

Hiçbir Osmanlı vatandaşı hiçbir şekilde kendisine yabancı bir vatandaşlık alamaz. Ferman ile bu izni alanlar istisna.

6.- Fakat hükümet kendi başına izinsiz başka bir ülkenin vatandaşlığına geçen birisinin veya yabancı bir ülkenin askeri hizmetine giren birisinin vatandaşlığını iptal edebilir.

Osmanlı vatandaşlığının kaybedilmesi durumunda *ipso fakto* denen imparatorluğa girişten men cezası uygulanır.

7.- Yabancı birisiyle evlenen bir Osmanlı kadını dul kalırsa kocasıyla olan bağın kopmasıyla ardından üç yıl içerisinde başvurarak vatandaşlığını geri kazanabilir. Bu madde sadece şahsıyla alakalıdır. Malları yürürlükteki kanun ve düzenlemelere tabidir.

8.- Reşit değilken Osmanlı vatandaşı olan ve sonradan başka vatandaşlığa geçen birisinin çocuğu Osmanlı vatandaşı olarak kalır. Reşit değilken bile Osmanlı vatandaşlığına giren yabancının çocuğu yabancı olarak kalır.

9.- Osmanlı İmparatorluğunun toprakları içerisinde barınan herkes Osmanlı vatandaşı sayılır. Yabancı olduğu kesin olarak ispatlanana dek bu şekilde muamele görür.

26 Mart 1869 tarihli bir genelgeyle vilayetlerin valilerine bu kanunun açıklaması ve yorumu açıkça yapılmıştır:

6 Şevval 1285 (19 Ocak 1869) tarihli kanunu size şahsen iletmiş

bulunuyorum. Bu kanun ve bağlamı çelişkili yorumlara yol açmayacağından size sadece en önemli noktalarda birkaç açıklama yapmak istiyorum.

Bu kanunun her kanun gibi geriye doğru işlemeyeceğini belirtmeme gerek yok. Hali hazırda Osmanlı vatandaşlığına kabul edilen herkes veya ister anlaşmalarla isterse Sultan ile yabancı misyonlar arasında yapılan özel düzenlemelerle yabancı vatandaşlık kazanmış kabul edilenler, geçmişteki gibi Osmanlı vatandaşı veya yabancı ülke vatandaşı olarak kalırlar.

1, 2, 3 ve 4. maddelerdeki koşullar hiçbir yoruma gerek bırakmamaktadır. Fakat vatandaşlığa giren birisinin kendi ülkesindeki hukuk reşitlik yaşını düzenlediği için ve bu düzenleme ülkeden ülkeye fark edip çoğu ülkede 25 yaş üzere çıktığı için kendi ülkelerindeki kanunlara göre reşit olduklarını ispatlamaları zorunludur.

5. madde yabancı vatandaşlık almak isteyen Osmanlı vatandaşlıklarına yöneliktir. Yazılı izin belgesi alma zorunluluğu vardır ve bu fermanla olur. Aksi takdirde yabancı vatandaşlığa geçişlerinin hiçbir hükmü yoktur. 6. maddede belirtildiği gibi hükümet onları vatandaşlıktan çıkarabilir ve ülkeye dönüşlerini yasaklayabilir. 6. maddeden doğan cezanın uygulanması tamamıyla hükümete aittir. Hükümet yetkilileri bir Osmanlının izin olmadan edindiği vatandaşlığı yok ve etkisiz kabul edecekler ve Sultan'dan direk talimat almadan hiçbir ihraç hareketine girişmeyeceklerdir.

Yabancı biriyle evlenen Osmanlı kadını 7. maddede belirtildiği gibi dul kalması halinde ve bu durumu üç yıl bildirmesi halinde vatandaşlığına devam edecektir.

8. madde babanın yabancı vatandaşlığa geçmesinin çocukları reşit olmasalar bile etkilemeyeceğini belirtmektedir. Vatandaşlığa kabul baba için gerçekleşse bile çocuklar istemedikleri sürece kendileri için geçerli değildir. Eğer yaşları geldiyse başvuruyu yaparak babalarının durumunu alma hakları vardır. Eğer reşit değillerse bunu reşit olur olmaz yapma hakları saklıdır. Bu madde Avrupa ülkelerinin çoğundaki ilgili maddeye uygun olduğu için anlaşılmasında

güçlük yoktur. Bu madde babalarının vatandaşlık değiştirmelerinden rahatsız olacak hatta zarar görebilecek çocukların faydasınadır.

Ancak bu madde babalarının vatandaşlık değişiminden sonra doğan çocuklara uygulanmaz. Onlar babalarının durumuna tabidirler ve vatandaşlığa girişin yapıldığı ülkenin vatandaşı sayılırlar. Kanunun son maddesi iyi niyetle Osmanlı sayılan bireyler içindir. İddialarını destekleyecek bir bölgede olmasalar da yabancı vatandaşlık talebinde bulunabilirler. Bu, karışıklığa yol açabilecek bir durum olduğundan yabancı bir vatandaşlığa sahip olduğunu iddia eden kişinin kanıt getirmesi mecburidir. Böyle bir kanıt getirene dek Osmanlı yetkilileri mademki Osmanlı topraklarında yaşıyorlar ona Osmanlı vatandaşı olarak muamele ederler.

Madde 8'deki ifadeler yabancılara anlaşmalarla verilen hakları kapsamaz ve imparatorluk yetkililerine yabancılarla ilişkilerinde yapılan anlamlaşmalardan doğan hakları çiğneme hakkı vermez.

Sayın Vali, size vatandaşlık kazanmanın hiçbir şekilde kişiye bağlı bulunduğu otorite tarafından yöneltilen kazanım öncesi sivil ve adli süreçlerden muafiyet kazandırmayacağını özellikle belirtmek isterim.

Sayın Vali, bu talimatlara ve yeni kanunun hükümlerine sıkıca uymanızı bekliyorum. Görevlerinizi tam olarak yerine getirdiğiniz düşüncesiyle bu genelge Sultan'ın ilişkili olduğu yabancı devletlere de gönderilecektir ki eyaletlerdeki görevlilerinin dikkatine sunulsun.

Ermeniler ve Amerika'daki arkadaşları kanunun yayınlanmasının sadece Ermenilere ve özellikle Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilere yönelik olduğunu düşünmektedirler. Kanun dikkatle okunursa suçlamaların kamuoyunu yanıltmaya yönelik olduğu anlaşılacaktır. Kanun milliyet gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarına yöneliktir. İster Amerikan vatandaşlığına isterse başta bir Avrupa bir devletinin vatandaşlığına geçsinler. Fakat Ermenilerin herhangi bir Avrupa vatandaşlığına geçme istekleri yoktur. Bunun sebebi üç tanedir: İlki, Amerikalılar bilmese de Avrupalılar Ermenileri tanımaktadırlar. İkincisi, Amerikalı misyonerlerin Ermenileri döndürme çabaları , onlara iyi bir eğitim verme çabaları Mr. Ximenese'e göre Türk hükümetine düşmanlık olarak karşılanmış ve Amerika'yı tercih etmelerini teşvik etmiştir. Üçüncüsü, Ermeniler Amerikan vatandaşlık yasasının kendi plan ve niyetlerine daha uygun olduğunu düşünmektedirler. Çünkü Amerikan pasaportları diğer Avrupa pasaportlarında bulunan şu ifadeyi taşımamaktadır:

"Bu pasaport, vatandaşlık sertifikasını almak için önceden vatandaşı bulunduğu ülke sınırları içinde iken, vatandaşı bulunduğu ülkenin kanunlarına veya o ülke ile yapılan bir anlaşmaya göre vatandaşlığını bırakmaması halinde taşıyıcısına İngiliz vatandaşlığı hakkı vermez."

Eğer böyle bilgece bir cümle Amerikan pasaportlarında bulunsaydı, kendilerini Amerikan hükümetinin koruması altında gizlemek isteyen bunu için Amerikalı olmak isteyen Ermeniler hep beraber gecikmeden Amerikan vatandaşlığından çıkarlardı. Bu da Amerika'nın faydasına olurdu. Ermenilerin neredeyse hiçbir istisna olmadan iyi niyetle vatandaşlığa geçmediklerinin, mümkünse Amerika'yı Türkiye'ye karşı kullanmak istediklerinin ispatı; şu anki Birleşik Devletler İstanbul Büyük elçisi Mr. Alexander Terrel'in 29 Eylül 1893 de yazdığı resmî bir yazıdan yapılan alıntıdır:

"Amerika'daki Avrupalı göçmenler genelde iyi niyetle vatandaşlığa girmektedir. Asya'dakiler arasında bu istisnadır. Ermenilerin vatandaşlığa geçtikten kısa süre sonra geri döndüğünü ve kalma niyetiyle gitmelerinin istisna değil kural olduğunu görecek bir mevkideyim."

Yukarıdaki ifade Türkiye'ye karşı olan Ermeni devrimcilerin yanında olan Amerikan misyonerler için kullanılmıştır. Amerikan Yabancı Görevler Komiserliği Heyeti tarafından yeni yayınlanan bir deklarasyon üzerine bu ifade inşa edilmiştir. Deklarasyon Ermenilere, Sultan'a bağlı vatandaşlar olmayı tavsiye edeceğine, Sason olaylarıyla ilgili araştırma sonuçları ortaya çıkana kadar saygın sessizliği koruyacağına soğuk kanlı katliamların varlığını beyan etmeyi tercih etmektedir. Heyet şunu bilmelidir ki, Türk hükümeti tarafından hiçbir soğuk kanlı katliam tasvip edilmemektedir. Türkiye'de Amerikan misyonerlerin ve okulların varlığı Ermenileri Protestanlığa döndürmek içindir. Şüphesiz bunun Türk enstitülerinin hoş görüsüyle gerçekleştiği kesindir. Eğer Amerikan misyonerleri tatmin olmayan Ermeniler'in tarafında olmaya devam ederlerse Türkiye, Amerikan hükümetinin ve halkının isteklerinin aksine bir politika takip edecektir. Türkiye bütün olaylarda ne pahasına olursa olsun kendi tebaaları üzerinde barışı korumaya mecburdur. Kendi toprakları üzerinde entrikalara müsaade edemez. 1875 yılında Ermenilerin Bulgar olaylarına katılımıyla ilgili bir Ermeni tarafından yapılan itirafın kabulü konusunda haklıdır:

"Sonunda görüyorum ki (diyor bir Ermeni Boston Herald gazetesine) Papaz Cyrus Hamlin'in aşikar ifadelerle bu ülkede Ermeniler adına yapılan toplantılara sempati ve destek mektupları yazıyor. Onun birkaç yıl önce Amherst, Mass.'de bir konuşmasında cemaatine Robert Koleji mezunlarının Bulgarların özgürlük mücadelelerinde aldıkları görevden nasıl gurur duyduğunu anlattığını duydum. Bulgar öğrenciler arasında vatansever topluluklar olduğundan haberdar olup olmadığını soruyorum."

Bir Fransız atasözüne göre sadece arkadaşlarımızın ihanetine uğrarız. Amerikan misyonerlerine ve onların heyetlerine Türkiye'deki hiçbir ulusun bağımsızlığını desteklemenin veya Türk hükümetini dünyanın gözü üzerinde olmayan ve olmayacak bir katliamdan dolayı suçlamanın onların işinin olmadığını duyuralım. İşleri aslında çok basit. Görevlerini yapmak ve kendilerine konukseverlik gösteren ülkelerin kanunlarına tam bağlı kalmaktır. Amerikan misyonerlerinin enerjilerini neden Amerikan yerlilerine harcamadıkları bunun yerine Türkiye'ye gidip Hristiyan Ermenileri eğer mümkünse Protestanlığa döndürmeye çalıştıkları merak konusudur. Sultan'ın üstün dininin emirleri doğrultusunda gösterdiği hoş görü sayesinde onlara müsaade ettiği kanunları çerçevesinde işlerini takip ettiği bir gerçek iken hiç kimse Türkiye'yi son zamanlarda adı geçen misyoner heyeti ve topraklarındaki şubeleri tarafından yapılan hükümetine düşman ifadelerden ve söylemlerden rahatsız olduğu için suçlayamaz. Birleşik Devletler'de hiçbir yabancı misyonerin, ki bunlar buraya gelip kendi yerlilerimize eğilip onları dönüştürebilirler, böyle suç içeren manifestolar yayınlamasına müsaade etmemelidir. Birleşik Devletler için doğru olan niçin Türkiye için doğru olmamalı? Yanlışlıklara ve abartıya dayanan Ermeni kışkırtıcılığı papaz Cyrus Hamlin'in de açıkladığı gibi önceden ayarlanmış bu plan sadece Ermenilerin Hristiyan olması sebebiyle desteklenip kuvvetlendirilmektedir. Türk muhaliflerinin sadece fanatizm ile hayat bulduğu kesindir. Eğer durum böyle olmasaydı sorumsuz ve vahşice iddialarda bulunan Ermeni devrimcilere kendini tarafsız diye adlandıran hiç kimse inanmazdı. Türkiye şu durumda tarafsızlığa ve adaletsizliğe güvenemez. Sadece kendi hükümdarlığına güvenebileceğini bilmektedir. Finansal kaynaklarını tekrar düzenlemesi, ordusunu en üst seviyeye çıkarması, yönetim alanında bilgece reformlar yapmasıyla gurur duymaktadır. Harika enerjisi, üstün zekası ve cömert kalbi ile imrenilecek durumdadır. Yönetimi altında ister dışardan ister içerden hiçbir düşmandan korkacak bir şeyin olmadığının farkındadır ve bu yüzden Sultan II. Abdühamid'in büyük bir idareci olduğuna duyulan inanç da bunun göstergesidir.

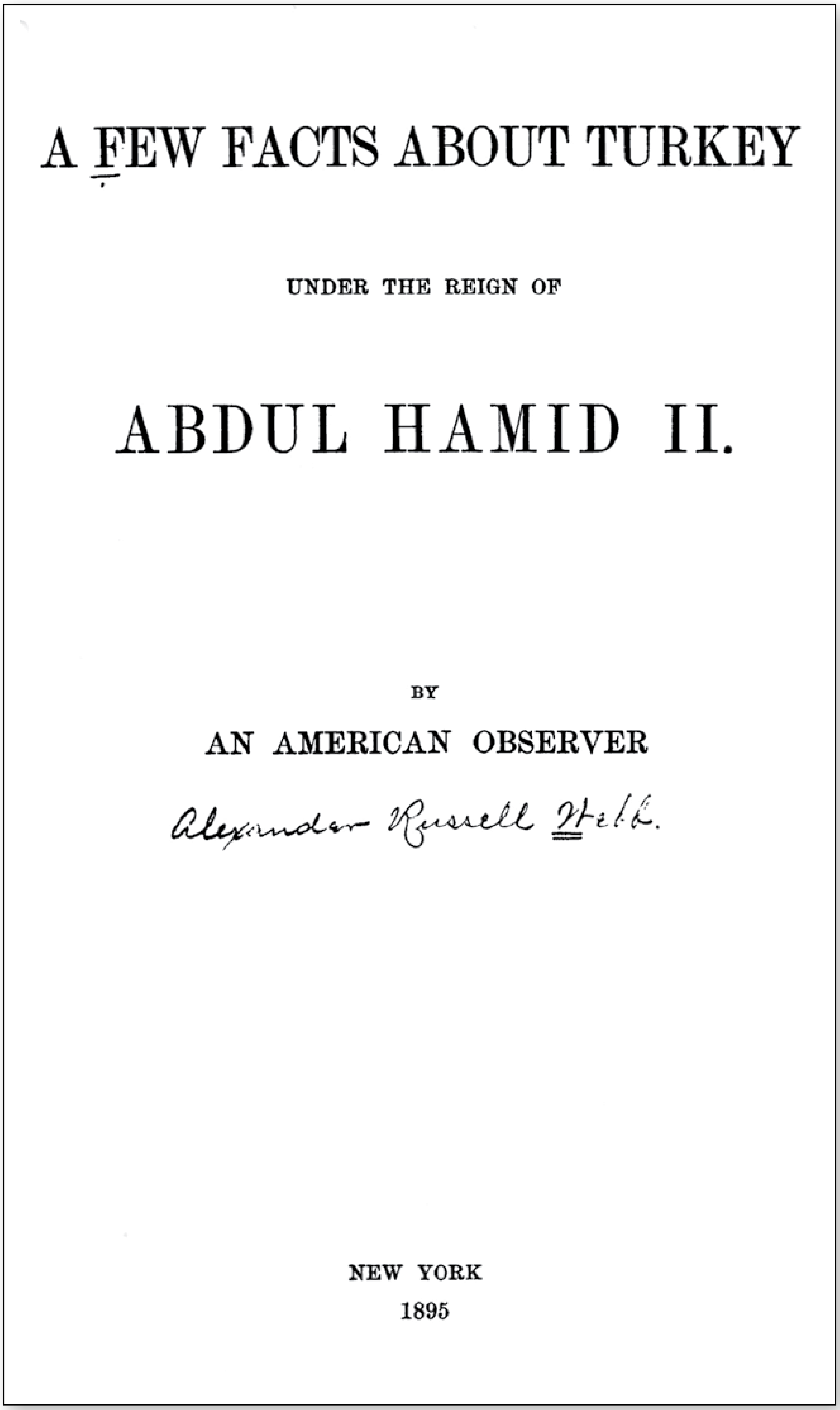

A FEW FACTS ABOUT TURKEY

UNDER THE REIGN OF

ABDUL HAMID II.

BY

AN AMERICAN OBSERVER

Alexander Russell Webb.

NEW YORK
1895

Alexander Russell Webb'in kitabının İngilizce orijinalinin kapağı.

DERİN TARİH'TEN MUHTEŞEM FIRSAT

Derin tarih
ŞEYH SAİD GERÇEĞİ
RESMİ TARİHİN KARA DELİĞİ
ATATÜRK ÇOCUKL
AYASOF
KARDEŞ
ALEVİL
LOZ
BUR

**Derin Tarih geçmiş sayılardan
37 adet
+
1 yıllık Derin Tarih aboneliği**

sadece
₺289

Kampanya stoklarımızla sınırlıdır.
30 Ağustos 2015'e kadar geçerlidir.

Abone olun, her ay derginiz ayağınıza gelsin!

1YIL Abonelik sadece ₺99,00

Kredi kartı ile ödemelerde 9 taksit imkanı
Ücretsiz kargo hizmeti

Tele Sipariş: 0212 467 67 17
Online Sipariş: www.birlikte.com.tr

www.derintarih.com
@derintarih
/DerinTarih